

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

**GELENEKSEL ÇEVRE ETİĞİ ANLAYIŞLARININ ELEŞTİRİSİ VE
BÜTÜNCÜL BİR ETİK İNŞÂSI: BİYOSFERİK ETİK**

DOKTORA TEZİ

MEHMET ALİ ÇELİK

MART / 2018

ADANA

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

GELENEKSEL ÇEVRE ETİĞİ ANLAYIŞLARININ ELEŞTİRİSİ VE
BÜTÜNCÜL BİR ETİK İNŞÂSI: BİYOSFERİK ETİK

MEHMET ALİ ÇELİK

Danışman: PROF. DR. SÜLEYMAN DÖNMEZ

Jüri Üyesi: DOÇ.DR. M.GÖZDE RAMAZANOĞLU

Jüri Üyesi: DOÇ. DR. HASAN AKKANAT

Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ ÖNDER BİLGİN

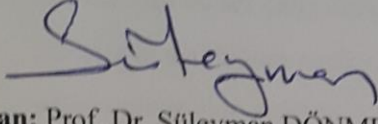
Jüri Üyesi: DR. ÖĞR. ÜYESİ HALİL İMAMOĞLUGİL

DOKTORA TEZİ

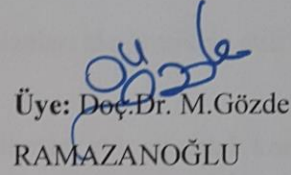
ADANA / 2018

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne;

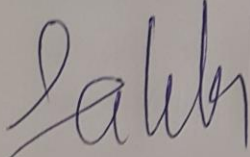
Bu çalışma, jürimiz tarafından Felsefe Tarihi Ana Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

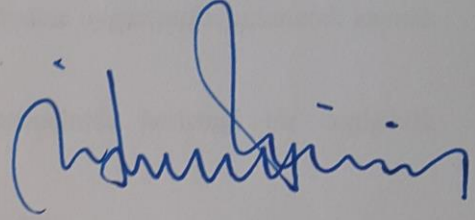
Başkan: Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ

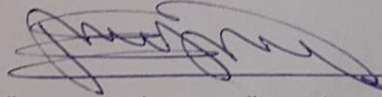
Üye: Doç. Dr. M. Gözde
RAMAZANOĞLU

Üye: Doç. Dr. Hasan AKKANAT

Üye: Doktor Öğretim Üyesi
Önder BİLGİN

Üye: Doktor Öğretim Üyesi Halil İMAMOĞLU

ONAY

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim elemanlarına ait olduklarını onaylarım.

.../.../2018

Prof. Dr. HÜSEYİN MAHİR FİSUNOĞLU

Enstitü Müdürü

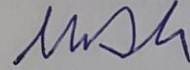
NOT: Bu tezde kullanılan ve başka kaynaktan yapılan bildirişlerin, çizelge, şekil ve fotoğrafların kaynak gösterilmeden kullanımı, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu'ndaki hükümlere tabidir.

ETİK BEYANI

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde ve ortaya çıkan sonuçlarda herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. 23/03/2018

Mehmet Ali ÇELİK

ÖZET

GELENEKSEL ÇEVRE ETİĞİ ANLAYIŞLARININ ELEŞTİRİSİ VE BÜTÜNCÜL BİR ETİK İNŞÂSI: BİYOSFERİK ETİK

MEHMET ALİ ÇELİK

Doktora Tezi, Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı

Danışman: PROF. DR. SÜLEYMAN DÖNMEZ

Mart 2018, 204 sayfa

Biyosferi yok oluşun eşiğine sürükleyen çevresel problemlerin kaynağına ilişkin birçok bilim insanı, aktivist ve filozof görüş bildirmiştir. Ekolojik krizin kaynağı kimilerine göre mevcut kapitalist sisteme, bir başka anlayışa ilişkin olarak ise sanayi devrimi ve nüfus artışı gibi faktörlere bağlanmaktadır. Ekolojik krizle birlikte tüm canlı yaşamı için uygun ortam yok olmaktadır. Hâlbuki insanlık, yerleşik yaşama geçişinden bugüne en uygun ortamı ve insanı arama çabası içerisinde. Bu arayış, artık yaşamsal bir boyuta ulaşmıştır. Zira kimi alternatif görüşlere göre, içerisinde bulunduğumuz asır kaos ortamı/ yok oluş çağı olarak nitelendirilmektedir. Bu çalışma bir yandan geleneksel çevre etiği anlayışlarını eleştirirken, diğer taraftan insan-doğa ilişkilerini, onto-epistemik manada tin ile logos arasındaki köprüleri kaldırmadan karşılıklı fayda birlikteliğini yeniden inşa etmek istemektedir. Nous-logos diyalektiğini tinden tene yolculuk ekseninde anlamayan kavrayış ekolojik krizin çözümünü, atmosferdeki karbon miktarının azaltılması, az enerji tüketen beyaz eşyalar kullanılması vs. gibi salt mekanik çözümlerde aramaktadır. Hâlbuki bu tarz mekanik, kavrayışa endeksli çözümler, birkaç asırdır süregelen sorunu çözmek yerine, onu daha fazla büyötmektedir. Günümüzde insan-doğa ilişkilerinin daha fazla kriz üretmemesi için mekân-insan ilişkilerinin yeniden inşa temelinde, hatta radikal bir teori-pratik düzlemde dönüştürülmesi elzemdir. Doğa ancak bu yolla fark edilecek ve etik üzerinden bir iletişim sağlanacaktır. Bu araştırmada yerel bir çevre probleminden devasa bir sorunlar yumağı haline dönüşen ekolojik kriz karşısında bütüncül bir Biyosferik Etik fikri öne sürölmüştür.

Anahtar kelimeler: Ekolojik kriz, ekoloji felsefesi, çevre etiği.

ABSTRACT**A CRITIC OF TRADITIONAL ENVIRONMENTAL ETHIC MODELS AND
CONSTRUCTION OF A HOLISTIC ETHIC: BIOSPHERICAL ETHICS****MEHMET ALİ ÇELİK****Ph.D. Thesis, Department of Philosophy and Religious Sciences****Supervisor: PROF. DR. SÜLEYMAN DÖNMEZ****March 2018, 204 pages**

Many scientists, activists and philosophers have expressed their opinions on the source of environmental problems which drive the Biosphere to extinction. Some consider the current capitalist system as the source of disruption of environmental balance while according to others it is the industrial revolution and the population growth. Areas suitable for all living creatures are lost due to the ecologic crisis. Humanity has been struggling for searching optimal space and human from its sedentary until today. This search has reached a vital dimension at the present time. According to some alternative views, it is considered as the medium of the century of chaos/ disappearance we are in. This study addresses human-nature relationships within the context of mutualism without eliminating the bridges between logos and nous in onto-epistemic respect. The conception which does not understand the nous-logos dialect on the journey from nous to logos axis seeks for a solution to the ecological crisis by means of absolute mechanical solutions such as reducing the amount of carbon in the atmosphere, use of home appliances consuming less energy etc. Though, such mechanical solution-based suggestions deepen the problem lasting for centuries rather than solving it. In today's world, it is necessary to make the concept of from oneness to togetherness predominant in order that human-nature relationships do not to lead further crisis. It is mandatory for space-human relationships in this century which is described as chaos age to be reconsidered, and even to be transformed along a radical theory-practice plane. The nature will only be recognized in this way and a communication will be ensured through ethics. In this research, the idea of a holistic Biospheric Ethics has been put forward in the ecological crisis which has become a huge problem from a local environmental problem.

Keywords: Ecological crisis, environmental ethics, philosophy of ecology.

ÖNSÖZ

Su kaynaklarından bitki ve hayvan çeşitliliğine kadar geniş ölçekte tahribat yaratan ekolojik kriz meselesi, toplumsal bozulmalardan bağımsız değildir. Çevre felaketini anlamak için doğal ekosistemlerin yanı sıra beşeri ortamı analiz etmek önemlidir. Zira ekolojik problemlerin kaynağı ile toplumsal krizlerin tarihi arasında bir benzerlik söz konusudur. Söz konusu problemi bu çerçevede ele almak gerekir. Bu noktada, bu problemlerin toplamına biyosferik kriz demek yerinde olacaktır ve bunun çözümüne dair yeniden tasarım gerekmektedir. Günümüzde birçok kurum, kuruluş ve bilim dalının çözüm yolları aradığı biyosferik sorunlar çözülmek bir yana, büyümektedir ve içinden çıkılmaz bir hal almaktadır.

Bu çalışma, son birkaç asırdır süregelen ekolojik krize dair geçmişten günümüze beyan edilen fikirleri analiz etmektedir ve bütüncül bir çevre etiği inşası üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu bağlamda çalışmamızda, bir yandan ekolojik krizin felsefesi üzerinde durulurken öte yandan Biyosferik Etiğe dair teori-pratik düzlemde fikirler sunulmaktadır. Kısacası bu çalışma, insan-doğa ilişkilerini maddi çerçevede çıkara dayalı bir birliktelik olarak değil, manadan maddeye bakan bir birlik mantığı üzerinden kurmaya çalışmaktadır.

Öncelikle bu tezin danışmanlığını yürüten, doktora öğrenimim boyunca çok büyük desteklerini gördüğüm, yaşamdaki duruşunu, mütevazı kişiliğini, tutarlılığını ve bilimsel disiplini örnek aldığım Sayın Hocam Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ'e en içten saygı ve şükranlarımı sunarım.

Bu çalışma sırasında verdiği manevi destek ve gösterdiği büyük sabır için sevgili eşim Sevil ÇELİK'e sonsuz teşekkürler.

Son olarak beni yetiştiren, okumam için elinden geleni yapan emekçi anne ve babama çok büyük saygı ve hürmetlerimi sunuyorum. Onlar her zaman sevgi ve saygının en büyüğüne layıktır.

Mehmet Ali Çelik

Mart-2018

KISALTMALAR LİSTESİ

AB: Avrupa Birliği

ABD: Amerika Birleşik Devletleri

AVM: Alışveriş Merkezi

BGST: Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu

Bkz: Bakınız

BM: Birleşmiş Milletler

ÇŞB: Çevre ve Şehircilik Bakanlığı

GDO: Genetiği Değiştirilmiş Organizma

HES: Hidroelektrik Santral

FAO: Dünya Tarım Örgütü

IPCC: Birleşmiş Milletler Hükümetlerarası İklim Değişikliği Paneli

M.Ö: Milattan Önce

Ppm: milyonda bir birim

Ppb: milyarda bir birim

ss. sayfadan sayfaya

T.C: Türkiye Cumhuriyeti

TÜBİTAK: Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu

OECD: BM Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

WHO: Dünya Sağlık Örgütü

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	VI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	VII
İÇİNDEKİLER.....	VIII
ŞEKİLLER LİSTESİ	XI
TABLolar LİSTESİ	IX

BÖLÜM I

GİRİŞ

1.1. Giriş.....	1
1.2. Problemin Belirlenmesi ve Sınırlandırılması.....	5
1.3. Araştırmanın Önemi ve Amacı	9
1.4. Problemin İşlenişi.....	12
1.5. Araştırmanın Soruları.....	14

BÖLÜM II

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Felsefe Tarihinde Etik Problemi	16
2.2. Felsefe, Doğa ve Ahlak	23
2.3. Çevre Etiğinin Ortaya Çıkışı.....	27
2.4. Çevre mi? Ekoloji mi?	31
2.5. Ekolojik Kriz Nedir: Yok Oluş mu? Yaygara mı?.....	35
2.7. Ekoloji Hareketleri ve Akımları.....	38
2.7.1. Sığ Çevre (İnsan-Merkezci) Hareketleri	46
2.7.2. Derin (Biyo-Merkezci) Ekolojistler	48

Sayfa

2.7.3. Toplumsal Ekoloji	51
2.7.4. Ekofeminizm	56
2.7.5. Marksist Ekoloji	59
2.8. Çevrenin Siyasallaşması.....	62
2.9. İnsan-Doğa İlişkileri: Dünü ve Bugünü	67
2.10. Eleştirel Söylem Analizi	72
2.11. Onto-Epistemik Akıl	67

BÖLÜM III**BİYOSFERİK ETİĞİN EKOLOJİK KRİZİN KAYNAĞI VE ÇÖZÜMÜNE DAİR
TESPİT VE ÖNERİLERİ**

3.1. Ekolojik Krizin Tanım ve Kapsamı	76
3.1.1. Türkiye'nin Ekolojisine Yönelik Antropojenik Tehditler.....	91
3.2. Ekolojik Krizin Kökenleri.....	101
3.3. Ekolojik Krizin Evrimi: Yerelden Küresele, Sorundan Krize	104
3.4. Ekolojik Krizin Kaynağı	109
3.4.1. Tarihsel Arka Planı: Toplumsal Alt-Üst Oluş ve Yabancılaşma	109
3.4.2. Toplumsal Arka Planı: Hızla Artan İnsan Nüfusu ve Tüketimcilik.....	112
3.4.3. Sistemsel Arka Planı: Küreselleşme ve Kapitalizm.....	118
3.4.4. Düşünsel ve Bilimsel Arka Planı: Modern Bilimin Mekanik ve Parçalayıcı Bilgi Anlayışı ile Düşüncede Kavram Kargaşası ve Anlam Muğlaklığı Meselesi	122
3.4.5. Anti-Ekolojik Kentleşme.....	128

IV. BÖLÜM

BİYOSFERİK ETİK VE YENİDEN İNŞA

4.1. Geleneksel Çevre Etiği Anlayışları ve Biyosferik Etik.....	133
4.2. Biyosferik Etik Nedir ve Ne Önerir?	136
4.3. Biyosferik Etiğe Dair Kavramlar	146
4.3.1. Toplumsal Yozlaşma/Bozulma/Kokuşma.....	146

Sayfa

4.3.2. Onto-Epistemik Akıl	71
4.3.3. Ekoloji ve Toplum: Benzerlikler ve Farklılıklar	150
4.3.4. Birlikte Yaşam (Simbiyotizm)	152
4.3.5. Biyosferik Düşünce	155
4.3.6. Eko-Yurttaşlık	159

BÖLÜM V

SONUÇ

5.1. Sonuç.....	162
KAYNAKÇA.....	168
ÖZGEÇMİŞ	201

ŞEKİLLER LİSTESİ

<i>Şekil 1.</i> Çevre kelimesi ile su değil su kaynağı anlaşılır. Yani su görülmez sudan elde edilen enerji kaynağı anlaşılır. Yine çevre kelimesi ile tohumların başka yerlere taşınmasını sağlayarak bitki çeşitliliğinde önemli bir rol oynayan rüzgar değil rüzgar gülü (a). Halbuki ekosistem ya da ekoloji kavramı canlı çeşitliliğini ve canlı yaşamsallığını esas alır. Bütüncüdür. Parçayı değil bütünü esas alır (b).....	35
<i>Şekil 2.</i> Mevcut kapitalist sistem vahşi rekabet, sömürü ve sürekli büyüme temelleri üzerinden varlığını sürdürmektedir	38
<i>Şekil 3.</i> Sığ çevrecilere göre, insan doğanın merkezindedir. Diğer çevre unsurları insana fayda sağlamasından dolayı var olmalıdır	47
<i>Şekil 4.</i> Derin ekoloji, insanı yeryüzündeki en üst varlık olarak gören anlayışı yanlış bulmaktadır ve karşı çıkmaktadır. Derin ekoloğlara göre, insan, doğadaki diğer varlıklar gibi ekosistemin bir parçasıdır.	50
<i>Şekil 5.</i> Toplumsal Ekoloji paradigmasının öncüsü Murray Bookchin (1921-2006)	52
<i>Şekil 6.</i> Toplumsal ekoloji her türlü mülkiyeti, hiyerarşiyi, tahakkümü reddederek, sınıfsız, tahakkümsüz, adil ve eşit bir ekolojik toplumu savunur.	53
<i>Şekil 7.</i> Ekolojik Toplum Paradigmasının vurgu yaptığı bazı özellikler.	55
<i>Şekil 8.</i> Ekofeminizme göre, kadın ve doğanın ortak sorunu metalaşmadır. Bu bağlamda, kadınlar suyun metalaşmasına karşı duruşlarını ortaya koyarken aynı zamanda kadın üzerindeki tahakküme de başkaldırmaktadır.	58
<i>Şekil 9.</i> Ekolojik krizin patlak vermesinden sonra birçok ideoloji ve paradigmanın ekolojik hassasiyetlerinde artış olmuştur. Bunlardan birisi de Marksizm'dir.	60
<i>Şekil 10.</i> Yeşiller Partisi'nin Dünyadaki (a) ve Türkiye'deki sembolü (b).....	65
<i>Şekil 11.</i> Ekolojiyi içerisine almayan insanı ve doğayı meta olarak gören düzen insanlığı totalitarizm ve barbarlık çağına sürüklemektedir	69
<i>Şekil 12.</i> ABD'nin Oregon Eyaletinde yer alan Eski Willamette Milli Ormanından bir görüntü.	77
<i>Şekil 13.</i> İngiltere'de yer alan bir kömür santrali ve atmosfere salınan sera etkisi yapan gazlar.....	78
<i>Şekil 14.</i> Bilhassa son bir kaç asırda insan doğayı vahşi bir şekilde tahrip etmiştir. Bu tahribat geri dönülemez bir şekilde doğayı yok etmektedir. İnsanın doğaya yabancılaşması sanayi devrimi ile birleşince, ekolojik kriz sorunsalı küresel hale gelmiştir ve çevresel felaketlerin sıklığı/şiddeti her geçen gün artmaktadır.....	80
<i>Şekil 15.</i> Küresel iklim değişikliği sonucunda Grönland ve Antartika buzullarının erimesi sonucunda milyonlarca insanın yaşadığı alanlar su altında kalma riski ile karşı karşıyadır	84
<i>Şekil 16.</i> Ekolojik kriz sonucunda sulak alanlar kuraklığa ve antropojenik etkilere bağlı olarak hızla yok olmaktadır	85
<i>Şekil 17.</i> 1990 yılı ve sonrasında aşırı sıcak dönemlerin arttığı görülmektedir	87
<i>Şekil 18.</i> Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) 'sağlıklı' kabul ettiği değerlere göre, Türkiye'de yalnızca Rize sağlıklı bir havaya sahiptir. İstanbul'daki kirlilik ise, WHO'nun belirlediği sınırın 6 katıdır	99

<i>Şekil 19.</i> Dağlarımız, son 10 yılda verilen 40 binden fazla maden ruhsatıyla maden şirketlerine tahsis edildi. Plansız madencilik birçok canlının yaşam alanını yok etmekle birlikte birçok yerde insan yaşamını da tehdit ediyor. Şekildeki görüntü Kaz Dağlarından alınmıştır	100
<i>Şekil 20.</i> Başka türlü bir dünya için, toplumun tahakkümden, hiyerarşiden azat olması ve ekolojik temelde kapsamlı bir devrimle yeniden inşa edilmesi gereklidir.....	104
<i>Şekil 21.</i> Doğanın bir parçası olan insan, bunu unuttuğu gibi kendi türünü sömürüp toplumsal sınıflara ayırarak toplumsal bir alt üst oluşa yol açmıştır. Bunun sonucunda insan ve doğa entropiye doğru sürüklenmektedir	108
<i>Şekil 22.</i> Tahakküm ve hiyerarşi, toplumsal krizlere (alt üst oluşlara) yol açmış, bu alt üst oluş birinci doğaya sirayet ederek ekolojik krizlerin (alt üst oluşların) ortaya çıkmasına neden olmuştur	112
<i>Şekil 23.</i> Doğaya yabancılaşan insan, ekolojiyi adeta bir çöp haline getirmektedir. Şekildeki fotoğraf İstanbul'a aittir.....	117
<i>Şekil 24.</i> Küreselleşme olgusunun temsili gösterimi.	120
<i>Şekil 25.</i> İklim değişikliği ve ekolojik krizden çıkış için, mevcut kapitalist sistemin ortadan kaldırılması gerektiğini öne süren çok sayıda ekoloji hareketi/akımı mevcuttur.	122
<i>Şekil 26.</i> Modern bilim ve teknolojinin doğayı deney malzemesi ya da sanayi için ham madde olarak görmesi, ekolojik krizin düşünsel/bilimsel altyapısını oluşturmaktadır. Deney adı altında yapılan işkencelerden bugüne dek birçok hayvan sakat kaldı, birçoğu da acılar içinde yaşamını yitirmiştir.....	126
<i>Şekil 27.</i> İstanbul'un Esenler İlçesi'nden bir çarpık kentleşme görünümü.....	131
<i>Şekil 28.</i> En küçük parçadan en geniş alana doğru evren	136
<i>Şekil 29.</i> Toplum kendisini ekolojiden ayrı düşünmemelidir	137
<i>Şekil 30.</i> Hiyerarşi ve tahakküm, biyosferik kanserin veya ekolojik krizin ortaya çıkmasında başat role sahiptir.....	138
<i>Şekil 31.</i> Bilhassa kapitalist kültürün derinleştirdiği ve toplumsal kokuşma olarak adlandırılan durum, kadın üzerinde yaşanan şiddetle kendini göstermektedir. Toplumsal yozlaşma, Türkiye'de 2010-2015 yılları arasında en az 1134 kadının erkekler tarafından öldürülmesi ile kendini gösterirken (http://www.diken.com.tr/turkiyede-son-bes-yila-dair-kadin-cinayetleri-haritasi-cikarildi/) Arjantin'de her 36 saatte bir kadın aile içi şiddet nedeniyle öldürülmüştür. Söz konusu resim Arjantin'de kadına uygulanan şiddet protestosu esnasında çekilmiştir	149
<i>Şekil 32.</i> Mantar ve alg doğadaki kolektif yaşama iyi bir örnektir. Bu iki canlıdan birisinin ortadan kaldırılması sonucu diğer canlı da zarar görmektedir. İnsan-doğa ilişkileri de söz konusu temelde olmalıdır. Bir başka ifade ile insansız doğa zarar görürse, toplum da zarar görmektedir. Bir diğer bağlamda değerlendirilecek olursa, toplumda meydana gelen bozulmalar insansız doğaya olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Mutlu ve sağlıklı bir toplum için yeşil ve dengeli bir doğa elzemdir. .	154
<i>Şekil 33.</i> İnsan-dışı doğada beslenme yoluyla kurulan ilişki biçimleri.....	155

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Ekoloji ve Çevre Hareketlerinin belli başlı nitelikleri.	45
Tablo 2. Çevrenin siyasallaşması sonucunda, geleneksel düşünceye yeşil değerler eklemlenmiştir. Geleneksel düşünce ile yeşil düşünce arasındaki temel farklar şunlardır (Pepper, 1996'dan değiştirilerek):	65
Tablo 3. Ekolojik krizin patlak vermesi sonucu açığa çıkan temel sorunlardan bazıları.	81
Tablo 4. Küresel iklim değişikliği tehdidi ve bazı olası sonuçları	88
Tablo 5. Türkiye'yi tehdit eden önemli ekolojik problemler.....	93
Tablo 6. Klasik çevre etiği çalışmalarının ve biyosferik etik anlayışın, çevresel felaketin kaynak ve çözümlerine dair yaklaşımı.....	133
Tablo 7. Biyosferik düşünce ile mekanik anlayış arasındaki ayrımlar	157

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Giriş

İnsan ile doğa arasındaki ilişki, bilim, felsefe ve medeniyet tarihinin uzun ve görkemli yolculuğunun temel meselelerinden birisidir (Türk, 2017, s.378). İnsan ve doğa arasındaki ilişkiler, tarih boyunca çeşitli medeniyet havzalarında farklı olarak tanımlanmakla birlikte (Ataç, 2015) tarih boyunca felsefede, bilimde, teknikte, ekonomide ve sosyal refahta ileri seviyede olmuş medeniyetlerin/mekânların öne çıkan özelliği doğa ile ilişkilerini yakın tutmalarıdır (Ülken, 1976, s.184). Günümüzde gelişmişlik indekslerinin birçoğu, eğitim seviyesi ve sağlığa ilişkin göstergeleri dikkate almakla birlikte (Şeker, 2011) bu indeksler büyük oranda hizmet sektörü ve sanayi ekonomisinde meydana gelen artışa odaklanmaktadır. Bir başka ifade ile bir bölgede ekonomik gelişmişliğin temel ölçütü olarak, tarımla uğraşan kırsal nüfusun azalması önemli bir parametre olarak gösterilmektedir. Dolayısıyla bu durum beraberinde kaçınılmaz olarak, insanın doğa ile ilişkisini yakın tutmasını değil, yabancılaşmasını getirebilmektedir. Hizmet sektörü ve sanayi ekonomisinde meydana gelen artış, o bölgenin ekonomik olarak geliştiğine işaret etmektedir. Bu durum, nüfusun kırdan kente yığılmasının önünü açmaktadır. Dolayısıyla bir alanda nüfus pastasının ne kadar büyük kısmı kentli olursa ve hizmet ya da sanayi sektöründe istihdam edilirse, o ülke o oranda gelişmiş demektir. Bu sistem içerisinde varoluş bu temel prensibe dayanmaktadır.

Doğaya yabancılaşan insan şehirde ticaret ve endüstriyel faaliyetler ile artan ihtiyaçlarını karşılamak için kendisini vahşi rekabet ortamında bulmaktadır. Yapay ve sanal manada sürekli artan ihtiyaçlar ve bu ihtiyaçları karşılamak için insan, sürekli daha fazlasını elde etmek ve sınırsız konfor içerisinde hayatını sürdürmek istemektedir. Bunun sonucunda, tüm çevresini kendisini daha zengin yaşama ulaştıracak meta haline dönüştürmüştür. Kırsal/doğal alan ile arasına mesafe koyarak şehirlerde yaşamaya başlayan insan daha çok lüks ve zenginlik içerisinde yaşamak için, binlerce yılda inşa ettiği insani yönlerini yok ederek, son birkaç asrın modası haline gelen kapitalist

ekonomiyi bir kültür haline dönüştürmektedir. Bunun sonucunda; işbirliği ile birlikte yaşamının yerini acımasız ve yıkıcı rekabet, yardımlaşma, sevgi, saygı ve hoşgörünün yerini önyargı ve menfaat; birlikte hareket etme ve kolektivizmin yerini egoizm ve yalnızlık, ekolojinin özgün bir unsuru olma ve doğa ile empati kurma halini kopuş, yabancılaşma ve düşmanlık almaktadır. Bir başka deyişle, doğal olmak ya da doğa ile olmak kolektivizm, iş birliği, tamamlayıcılık demek iken doğadan kopuş ile insanın yalnızlığı, bencilliği empati yoksunluğu ve yıkıcılığı ortaya çıkmaktadır (Bookchin, 2013c).

Doğayı tehlikeli bir varlık olarak gören ve varoluşunu doğanın sömürülmesi ve hakimiyet altına alınması üzerinden kuran mevcut düzen, birçok ekolojik problemin önünü açmaktadır. Ekolojik problemler artık içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Zira günümüzde artan afetler (sel, kuraklık, orman yangınları, çığ, heyelan vs.) ve ekstrem iklim olayları (rekor sıcaklıklar, katstrofik rüzgarlar, artan yeryüzü sıcaklıklarına bağlı olarak buzulların erimesi vs.) sonucunda son yüz yılın en önemli problemlerinden birisi ekolojik kriz olarak adlandırılmaktadır (Des Jardins, 2006, s.33; Yaylı ve Çelik, 2011, s. 369; Türk, 2013, s. 1; Demirer, 2014; Malçok, 2017).

Günümüzde insanlığın önemli problemlerinden birisi olarak görülen çevresel kriz; yalnızca artan nüfus ile bu nüfusun ihtiyaçlarını karşılayan yer üstü ve yer altı kaynakların tükenebilirliğinin ortaya çıkardığı çelişki midir (Yaylı, 2012, s. 151; Kayaer, 2013, s. 65) ya da ekolojik krizin kökü daha derinlere mi uzanmaktadır? Bu tartışmalara verilen farklı cevaplar, ekoloji ile ilgili farklı akım ve hareketlerin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hem çevre problemlerinin kaynağını artan nüfusa karşın azalan kaynaklar olarak gören anlayış, hem de ekolojik krizin nedenini mevcut sömürgeci kapitalist sistem ya da köklerinden kopmuş modern insan olarak gören anlayış söz konusu probleme çözüm olmuş değildir. Bu bağlamda, sorunun farklı bir perspektiften tartışılması önemlidir.

Günümüzde kökenini klasik fen bilimlerinden alan ve artık geleneksel hale gelmiş yaklaşımların olguları atomize ederek parçalara ayırma ve bu parçacıkları inceleme eğilimlerinin esiri olma durumu ortadan kaldırılmalıdır. Zira olguları atomize etmek suretiyle yapılan incelemeler, ekolojik ve toplumsal sorunları çözmek yerine derinleştirmektedir. Yapılması gereken, olay ve olguları birleştirmek, birbiriyle ilişkilendirmek ve bütünlükleri içerisinde ele almaktır.

Bunun için, yeni bir ahlak felsefesi inşâsı gerekmektedir. Bu çalışmada inşâ edilmek istenen etik kavrayış; insan ve doğal ekosistemi birbirinden koparmayan ekolojik bir ahlakî duruş manasına gelmektedir. Baştan belirtmek gerekir ki, çalışmamızda inşâ edilmek istenen organik anlayışın antitezi; hiyerarşik, ast-üst ilişkisini esas kılan tahakkümcü ve anti-ekolojik duruştur. Organik anlayışın sosyal ve doğal çeşitlilikten anladığı; farklı fenomenleri çeşitlilik içinde birlik olarak ele almaktır. Hiyerarşik anlayış, organik duyarlılıktan uzaktır. Çünkü söz konusu zihniyet, en ufak unsurları dahi “değersiz/değerli” ya da “üst/alt” kavramları etrafında inşa etmektedir. Hiyerarşik anlayış, doğal ve insani unsurların çoğunu birbirine düşman piramitler şeklinde derecelendiren hiyerarşik bir mantık organize etmektedir. Halbuki organik ya da ekolojik toplumlarda insanlar, yaş grupları ve cinsiyetler arasındaki ve insanlık ile çeşitli canlı ve cansız doğal varlıklar arasındaki farklılıkları, hiyerarşiler şeklinde algılamaktansa, Hegel’in de belirttiği gibi, “farklılığın birliği” ya da “çeşitliliğin birliği” şeklinde görür¹

Organik bakış açısı bariz bir şekilde ekolojiktir. Somut anlamda doğayla birebir iç içe yaşamak olmasa da zihinsel olarak doğal ortamlara yabancılaşma da yoktur. Kırsal alanda yada doğal ortamda yaşamak ekolojik düşünmeyi beraberinde getirmeyebilir. Yaşamında doğal ortamda bulunmamış, inşa edilmiş çevrede (ikincil doğa) büyümüş insanlar da ekolojik düşünebilir. Ekolojik düşünmek için eleştirel olmak, akıl ve vicdanı ön plana çıkarmak, tüm varlıklara kendinde değer vermek, tahakkümcü davranış ve düşüncelerden kurtulmak önemlidir. Bu çalışmada inşâ edilmek istenilen çevre etiği anlayışı, “nerede yaşanıldığından” öte “nasıl düşünüldüğü” ve “nasıl yaşanıldığı” sorusuna odaklanır. Bu noktada, yaşam ile hayat arasındaki ayrıma değinmek önemlidir. Her birey bir yaşama sahiptir fakat hayat kavramı daha tikel, öznel yani kişisel bir nitelik taşımaktadır. Bir başka ifade ile “hayatı yaşamak” denildiğinde yalnızca beşeri canlılık anlaşılmamalıdır. Biyosferik Etik anlayışına göre, canlılık göreceli yani insanların yüklediği bir manadır. Burada değer kavramı ortaya çıkmaktadır. Birey varlığa ya da şeye yüklediği mana ile beraber bir değer inşası gerçekleştirmektedir. Örneğin “bülbulün altın kafese konulması” söz konusu canlı için insan tarafından verilen “bir ödül” olarak görülebilir fakat Biyosferik Etik anlayışına göre, bu durum bülbulün ontolojisine aykırıdır. Bülbul uçmak ister, insan bülbulü kendi

¹ Hegel’in etik anlayışı ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Bezci, B. (2005). Kant ve hegel’in felsefesinde etik anlayışı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(9), 48-61.

yarattığı manayı/değeri dayattığı noktada, ekolojik krizin kaynaklarından biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Doğada ne fare aşağılık bir canlı unsurdur, ne de aslan soylu bir hayvandır. Bu tarz çıkarımlar, insana dair sanal üretimlerdir. Zira doğal ekosistem insanbiçimci, hiyerarşik bakış açısından uzaktır ve tamamlayıcılığı esas alır. Bu bağlamda ekoloji, ne bir “hayvanlar kralı” ne de “aşağı yaratıklar” şeklinde hiyerarşiler kurmaz (Morton vd., 1990). Nitekim bu çalışmada hiyerarşik ve sanal insan biçimci tanımlamalar, ekolojik krizin temel dinamiklerinden birisi olarak görülmektedir. Hiyerarşik kavrayışa göre, aşağı görülen canlılar gereksizdirler. Bu canlıların yeryüzünde varoluşu anlamsızdır. Bunun yanı sıra, bazı canlı varlıklar insana somut fayda/çıkar sağlarlar ve bu türlerin korunması gerekmektedir. Hâlbuki ekosistem bir zincirdir ve bu zincirin her bir halkası biyosferdeki yaşam için vazgeçilmezdir (Mooney, 2010). Var olan tüm canlıların ontolojik olarak yaşam hakkı vardır. Bu yaşam hakkını, hiçbir kimsenin/gücün ondan alma hakkı yoktur. Yeryüzündeki bir canlı türünün insan tarafından ortadan kaldırılması sıradan bir durum olarak görülmemelidir.

İnsanın doğa ile olan ilişkisinde beşerlik ve insanlık arasındaki dengeyi sağlaması gerekmektedir. Beşerlik ve insanlık aynı zamanda bireyin maddi ve manevi yönü olarak görülebilir. İnsanlık, önceden belirlenmemiştir. İnsanlık inşasında birey için gerekli olan şey logos ve noustur. İnsanlık, indeterministik bir yapıdır. Beşerlik ise önceden belirlenmiş bir yapı arz eder. Bireyin beşeri ve insani taraflarının ayrışması ile insan-doğa ilişkileri daha sorunlu hale gelmektedir. Buradaki hayat yıkıcı ve tahripkârdır. Birey, beşeri ve insani yakasını ortak noktada buluşturduğu durumda, doğa ile olan ilişkisini daha sağlam temeller üzerinde kurmaya yakın olacaktır. Bu noktada sadece insanlar değil tüm canlılar birey olarak kavranılacaktır. Böylelikle gerek ahlak kuralları ile gerekse de yasalar yoluyla insanın gördüğü zarara karşı yaptırımlarda bulunulması tüm canlıları kapsayacaktır. Bu noktada, yakın bir zamanda Yeni Zelanda’da yaşanan bir durumu örnek vermek uygundur. Yeni Zelanda örneğinde olduğu gibi canlı yaşamının devamı için var olması gereken ve ekosistemin halkası olan tüm canlıların hukuki statüye kavuşması önemlidir. Zira Yeni Zelanda hükümetinin 2017 yılında Whanganui Nehri’ni hukuki olarak canlı varlık olarak tanıması², bu tezde inşa edilmesi amaçlanan çevre etiğinin bir gereğidir.

² Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkınız: <http://www.haberturk.com/yasam/haber/1429227-yeni-zelandadaki-whanganui-nehri-canli-kabul-edildi>

Biyosferik krizin gittikçe derinleşen bir sorun haline gelmesi, beraberinde bu kriz nasıl çözülebilir sorusunun sorulmasına sebep olmuştur. Bu sorunun cevabını daha önceden vermiş çeşitli çevre hareketleri ve akımlar bu tezin ilk durağı olmuştur: Derin ekoloji hareketleri ve sığ çevre hareketleri vs. olarak adlandırılan oluşumların önermelerinin sorunun çözümü olamayacağı mevcut durumdan anlaşılmaktadır. Bu bağlamda konu ile ilgili yeni şeyler yapılması gerektiği zorunluluğu ortaya çıkmaktadır. Çözüm, derin ekologlar gibi, insan-sevmezci, ya da sığ çevreciler gibi, mevcut kapitalist sistem savunucusu, bir anlayıştan geçmemektedir. Bu anlayışlar tek merkezcidir. Tek merkezci kavrayışın sorunun bütününe anlama çabalarına sonuç vermeyeceği aşikârdır. Bu bağlamda, söz konusu krizin bütününe gören bir anlayış üzerine yoğunlaşmak önem arz etmektedir. Bu çalışma ekolojik krizin kaynağını ve çözümünü felsefi ve etik temelde inşâ etmeyi amaçlayan düşünceleri içermektedir. Bu yönüyle çalışmamızın ilk bölümü eleştiri ikinci bölümü ise inşâ üzerine yoğunlaşmıştır.

1.2. Problemin Belirlenmesi ve Sınırlandırılması

İnsanlık, tarımsal faaliyetlerle birlikte yerleşik yaşama geçmiştir ve günümüzde uygun mekânı arama çabasını sürdürmektedir. Bu arayış, kaos dönemi/ortamı olarak adlandırılan çağımızda (Toffler, 1992, s. 74-75; Prigogine, 2004, s.17; Möngü, 2013; Bingöl, 2015) hayati bir boyuta ulaşmıştır. İnsanlık bu kaos döneminde, birçok problemin üstesinden gelmek durumundadır. Bu problemlerin başında, ekolojik kriz ya da ekolojik denge bozulumu gelmektedir. Söz konusu bozulma ve bu bozulmanın kaynakları, araştırmamızın temel problemi olarak belirlenmiştir.

Voltaire, “her mantıklı insan dürüst olmanın apaçık kendi çıkarına olduğu sonucuna varacaktır” sözüyle problemleri belirleme ve çözmek için dürüstlüğün önemine vurgu yapmaktadır. Dürüstlük, var olan çıkarların ve ihtiyaçların insafına bırakılmamış olandır (Bauman, 2011, s. 40-85). Çevresel problemler konusunda tüm paydaların çıkar ve ihtiyaçlarını bir kenara bırakarak, dürüstlük temelinde problemleri belirlemesi gerekmektedir. Problem belirlendikten sonra ise, onun üstesinden gelmek için gerekli doktrinler pratiğe dökülmelidir. Bu bağlamda, araştırmamızda problemin belirlenmesi için insan-doğa ilişkilerinin dünü ve bugününün iyi anlaşılması gerektiğini önermektedir. Bunun için ilk olarak, gerek besin yoluyla gerekse karşılıklı fayda kanalı ile kurulan insan-doğa ilişkilerini tarihsel manada ele almak, problemin belirlenmesi ve sınırlandırılması bağlamında önemlidir. Halbuki, çağımızın varoluşsal problemi haline

dönüşen ekolojik kriz konusunda insanlık, problemin kaynaklarını dürüst bir şekilde belirlemede ve bu probleme karşı gerçekçi argümanlar üretmede geç kalmıştır. İnsanlık ekolojik kriz karşısında başta donakalmayı ya da görmezden gelmeyi, daha sonra ise sorundan kaçmayı tercih etmiştir. Artık mevcut felaketin ulaştığı seviye, donakalmak ve kaçmak gibi opsiyonları anlamsız kılmaktadır. Çevresel krizin iyice gün yüzüne çıkmasıyla birlikte, artık sorun karşısında seçeneksizlik hali ortaya çıkmıştır. Bu durumda, savaşmak kaçınılmaz görünmektedir (Çelik vd., 2017, s. 106).

Noam Chomsky'nin deyimiyle “çevre felaketi” (Chomsky ve Polk, 2013, s. 13) karşısında, doğa ile insan ilişkilerinin yeniden ele alınması, hatta radikal bir teori-pratik ekseninde dönüştürülmesi zorunlu hale gelmiştir. Bu felaketin kaynaklarından birisi, insanların ve toplumların başta birbirlerine ve daha sonra doğaya karşı geliştirdiği olumsuz zihinsel yönelimler ve yönelimlerin bir sonucu olarak ortaya çıkan birlikte yaşama kültürünün tahribatıdır (İlboğa ve Aygöl, 2015, s. 64).

Doğal ortam ve toplum arasında karmaşık, dinamik ve birlikte yaşam temelinde bir ilişki düzeni mevcuttur. İnsan-dışı canlı ortamları ile toplum arasında holistik ve bir denge esasında şekillenen ilişkiler, temelde mücadele diyalektiğine dayanır. Bir ot topraktaki besin öğelerine muhtaçken, bir böcek ota, bir kuş da böceğe ihtiyaç duymaktadır. Söz konusu çevrimde, karşılıklı ve dinamizm temelinde bir ilişki düzeni ön plana çıkmaktadır (Çelik ve Gülersoy, 2016). Doğadaki tüm canlılar eşsizdir. Bu bağlamda, canlıları eşit olarak değil eşsiz olarak görmek gerekmektedir. Yani ne insan mantar olacak bir neliğe sahiptir ne de mantar insan yerine konulacak bir nörolojik yapıdadır. Bu bağlamda insan, doğadaki diğer canlılardan farklıdır ve toplumu inşa etmiştir. Bu toplum doğadaki gibi simbiyotik ilişki ile birlikte yaşayabilmeyi becermelidir. İnsan ancak insan olduğunu fark ettiği zaman, yaşayabilmenin imkanını idrak edecektir.

Bu tezin ortaya çıkmasına sebep olan temel problemlerden birisi, günümüzde yaşanmakta olan ve birçok ekosistem ve canlının yok olmasına sebep olan çevresel felakettir. Biyosferik kriz yada çevre problemleri veyahut ekolojik kriz, adına her ne denilirse denilsin, son birkaç asırda hızlı bir şekilde tahrip edilen doğal ortam şartlarına entegre olamayan canlıların ortadan kaybolmasına, başka bir deyimle, neslinin tükenmesine sebep olmaktadır. İktisadi büyümenin neticelerini gösteren bu süreç, doğal eşğin (metabolizmanın) aşılmasını, çevresel felaketi, yani organik sosyal yapıdan uzaklaşmaya işarettir. Farklı ekosistemlerin kendine özgü yasalarını dikkate almayan,

madde-enerji dönüşümlerinin önüne geçmeye çalışan insan, şehirleri, fabrikaları kısacası kendine has ortamı oluştururken, birçok canlının kendi öz ortamlarından kopmasına, yok olmasına, doğal döngülerin kesintilere uğramasına neden olmuştur. Koloni halinde balık ölümleri, buzul alanlarındaki erimeler, sel-taşkın olayları, ormansızlaşma, CO₂ gibi sera gazı miktarındaki artışlar; ozon tabakasındaki inceltme, cilt kanseri olayları vb. söz konusu felaketin birkaç sonucudur. Bu bağlamda “sürekli büyüme” veya bunun çağımızdaki süslü kavramsallaştırılması olarak “sürdürülebilir kalkınma”, çevresel felaketten çıkış için yeterli olmadığı gibi “çevre korumacı” yaklaşımlar da krizi erteleme ya da manipüle etme çabaları olarak anlaşılmaktadır.

Birçok çalışma, insan-doğa ilişkilerindeki bozulmanın başlangıcı olarak sanayi devrimini göstermektedir (Barry, 1999; Karabıçak ve Armağan, 2004; Keleş vd., 2009; Kırcaal, 2010; Ata, 2010; Ergün ve Çobanoğlu, 2012; Özer, 2012; Kılınç, 2012; Türk, 2013; Erdöşemeci, 2014; Karagölge ve Gür, 2016). Sanayi devrimi sonrasında, doğanın metalaştırılması, ekonomik üretim için ham madde olarak görülmesi ve aşırı bir şekilde tahrip edilmesinin sistemsel olduğu kadar düşünsel altyapısı vardır. Temelini doğadan alan modern bilim anlayışına göre, ekolojide mekanik bir şekilde çalışan parçaların tahrip edilmesinin ve yok edilmesinin öteki parçalara veya bütüne bir zararı olmamaktadır. Modern bilim anlayışı, doğa üzerinde baskı yaratmıştır. Tahakküm olarak ifade edilebilecek bu baskı, doğal unsurların sürekli tüketimi şeklinde kendini gösterirken; sadece maddi dünyaya olan inanç, sürekli maddesel tüketimle mutlu ve umutlu bireylerden oluşan bir toplum oluşturarak, ekolojinin talanında karşılıklı döngünün tamamlanmasına sebep olmuştur (Özel, 2007, s. 207). Modern düşünce insan-doğa ilişkilerinde doğayı cansız bir meta olarak sunmuştur. Böyle bir durumda insan-doğa ilişkileri büyük oranda etikten yoksundur denilebilir.

Bu çalışmada insan-doğa ilişkileri etik düzlemde ele alınmıştır. Bu düzlem, doğadaki birlikte yaşama biçimleri ile analogi kurularak sağlanmak istenmiştir. Zira birçok filozof doğa ile ilişkisellik kurarak yeni fikirler ortaya atmıştır. Bunlardan birisi de, doğadaki sınıfsız ve hiyerarşik olmayan organik düzen ile toplum arasında bağ kurarak ekolojik toplum paradigmasını inşâ eden Murray Bookchin'dir. Murray Bookchin doğa ile analogi kurarak inşâ ettiği Ekolojik Toplum Paradigmasının, her şeyden önce bir ahlak felsefesi olduğunu iddia etmektedir (Çelik ve Gülersoy, 2016, s. 174).

Doğa her zaman etik fikirlerin ortaya çıkmasına vesile olmamıştır. Kimi zaman bilimle uğraşan kişilerin ekoloji hakkındaki fikirleri farklı zamanlarda ve çeşitli şekillerde topluma uyarlanmıştır. Bunlardan birisi de, Charles Darwin'in Evrim Teorisidir. Darwin'in doğa hakkında ortaya attığı görüşlerden yola çıkarak, Sosyal Darwinizm akımı kurulmuştur. Sosyal Darwinizm kavramı ilk defa 1879'da, Oscar Schmidth tarafından ortaya atılmıştır. Darwin'in doğadaki canlılar arasında hiyerarşi olduğunu öne süren görüşlerinden yola çıkarak, insan ırklarının da hiyerarşik olduğunu ve bazı ırkların üstün olduğu fikri savunulmuştur. Alman Nasyonal Sosyalizminin ve İtalyan Faşizminin, Darwin'in biyoloji hakkındaki görüşlerinden etkilendiği bilinmektedir (Dursunoğlu, 2016, s. 210).

Bu tez doğayı cansız bir manzara değil, canlı ve dinamik bir varlık olarak görmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, birçok filozofun yaptığı gibi doğa ile toplum arasında analogi kurulmaktadır. Böylelikle, doğadaki birlikte yaşam biçimlerini topluma uyarlayarak, insan-doğa ilişkilerinde yeni bir etik anlayışın ortaya konmaya çalışılmaktadır. Doğadaki birlikte yaşam biçimlerinin bazı yönleriyle topluma uyarlanacağı gibi insanın doğayı içerisine alan ahlakî bir duyuş ve davranışla, günümüzdeki doğa tahribatının önüne geçme yolları da mevcuttur. Burada karşılıklı bir ilişki ağı mevcuttur.

İnsan-dışı doğada yararlı ve zararlı birliktelikler olmak üzere iki türlü yaşam biçimi vardır. Bu çalışmada günümüzde insan doğa ilişkilerinin asalaklık bağlamında olduğu vurgulanırken, doğadaki yararlı birlikteliklerin toplumda hâkim kılınması gerektiği savunulmaktadır. Çalışmamızda “insan ile doğa arasında yeni bir etik iletişim gerekir” ile vurgulanmak istenen “karşılıklı fayda birlikteliği” iddiası temelindeki etik ilişki, yalnızca maddi temele dayanmamaktadır. Bu çalışma, karşılıklı fayda birlikteliğini maddi çerçevede çıkara dayalı bir birliktelik olarak değil, manadan maddeye bakan bir birlik mantığı üzerinden kurmaya çalışmaktadır. Esasen bu bir fayda birlikteliğinden öte, “ötekini” emanet olarak gören bir anlayıştır. Karşılıklı fayda ise, kaçınılmaz olarak kendiliğinden doğmaktadır. Burada vurgulanmak istenen, hem maddi hem de tinsel anlamdaki karşılıklı faydada sağlanan ahlâki iletişim biçimidir. Burada fayda umarak veya faydaya odaklanarak kurulan bir iletişim değil, hasbi bir yaklaşımı esas almaktadır. Karşılıklı fayda birlikteliğinde belirtmek istenen, faydanın kendiliğinden açığa çıkmasıdır.

Bu araştırmada ilk olarak, insan-dışı doğada canlının birbiri ile olan etkileşimlerine değinilmektedir. Daha sonra, insan dışı doğa ile toplum arasındaki ilişkilerin evriminin geçmişten günümüze nasıl olduğu konusundan bahsedilecektir. Son olarak insan-doğa ilişkilerinde meydana gelen yabancılaşma ve bunun sonucunda ortaya çıkan küresel ekolojik kriz meselesine değinilecektir. Aynı zamanda insan-doğa ilişkilerinin onto-epistemik anlayışla karşılıklı fayda birlikteliği ekseninde yeniden inşası önerilmektedir. Bu birliktelik, salt doğal bir işleyişin ötesinde doğala tahakküm etmeden doğalla buluşma ve birlikte olma anlamına gelmektedir.

Bu çalışmada, cevabı aranacak sorulardan biri de şudur: Cemil Meriç'in Yabancılaşma, Ahmet İnam'ın Kokuşma ve Hilmi Ziya lken'in Makine Adam Düzeni olarak kavramsallaştırdığı mevcut toplumsal durum ile ekolojik kriz arasında nasıl bir ilişki vardır?

Bu sorunun cevabına ulaşmak için ilk olarak Ekolojik krizin neliğinden kısaca bahsetmek gerekir. Niceliksel büyüme odaklı kapitalist sistem, doğal dengenin aksamasına ve kesintiye uğramasına sebep olmuştur. Bu durum beraberinde birçok ekolojik problemin ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Bu ekolojik problemlerin tümüne birden “evresel felaket” (Yılmaz, 1999; Avrupa evre Ajansı, 2003; Ak, 2013) denilmektedir. Çevresel felaketler, son birkaç yüzyıldır doğal ortamı (habitatu) bozulan canlının elenmesine sebep olmaktadır. Sürekli endüstriyel ve ekonomik büyümenin neticelerini gösteren bu durum, sınır değerlerin aşılmasını (doğanın metabolizmasının), biyosferik kanseri, yani doğal ve organik toplum yapısından uzaklaşmayı ifade etmektedir.

Ekolojik kriz meselesi sahip olduğu ölçek ve gelecekle ilgili oluşu sebebiyle, diğer tüm sorunlardan farklıdır. Bu sorunla başa ıkmaq için gerekli olan şey, savaştaymışasına seferberlik ilan etmektir (Giddens, 2013, s. 12). Bu seferberlik, insan-doğa ilişkilerinin düzenlenmesi kadar toplumda bireyler arasındaki ilişkilerinin düzenlenmesini elzem kılmaktadır. Çünkü kendisine yabancılaşan insan, doğal döngüleri ve ekosistem zincirindeki hassas dengeyi anlamakta zorlanmaktadır.

1.3. Araştırmanın nemi ve Amacı

evre Etiği ve evre Etiği temelli ekoloji politikası en geniş anlamıyla, krizin çözümü için ileriye yönelik alınması gereken tedbirlerin ve benimsenen prensiplerin felsefi ve uygulamalı bütünüdür. Ekoloji politikalarının tümü, ekolojik varlıkların

devamlılığı, korunması ve geliştirilmesi için oluşturulmalıdır. Aynı zamanda ekolojinin çok bileşenli yapısı nedeniyle çevre politikalarının oluşturulması esnasında felsefî ve bütüncül bir yaklaşım benimsenerek analitik ve sistematik yöntemler bir arada kullanılmalıdır. Başka bir deyişle, çevre politikalarının uygulanabilirliğinin sağlanması için öncelikle doğru tanımlamanın analitik metotlara başvurularak yapılması ve tüm paydaşların deneyimlerini kapsamaları da bir o kadar önemlidir (Özyol, 2013, s. 1).

Ekolojik krizin günümüzde eriştiği tehlikenin boyutu çevresel felaketi konu alan çalışmaları daha dikkat çekici ve mühim kılmaktadır. Çevresel felaket, Slovaj Zizek’e göre “yeryüzünü mahşeri bir yok oluşa sürükleyen dört atlıdan birisidir” (Zizek, 2011, s. 12-13). Noam Chomsky ise söz konusu krizi “nükleer felaketle birlikte tüm canlı ve cansız ortamlarının sonunu getirme potansiyeli taşıyan 2 riskten birisi” olarak görmektedir (Chomsky, 2015). Toplumu da içerisine aldığı için biyosferik kriz olarak nitelediğimiz bozulma, geçmiş dönemlerde de yerel bağlamda etkili olmuş, ancak global boyuta ulaşmamıştır. Chomsky’nin ve Zizek’in de ifade ettiği üzere, ekolojik problemler nedeniyle doğal denge ve böylelikle tüm biyosfer yok olma tehlikesiyle karşı karşıyadır. 20.yy’ın başında ortaya çıkan çevresel sorunlar, geçmiştekilere benzemeyen ve gittikçe derinleşen bir felakettir. Her şeyden önce, söz konusu sorunsal daha öncekiler gibi kısa zaman diliminde üstesinden gelinebilecek gibi değildir. Bir başka anlatımla, çevresel felaket, ekonomik buhranlar gibi aşılabılır, yönetim krizi gibi gelip geçici, sınır krizi gibi kontrol altına alınabilir bir problemten daha büyük, daha uzun vadeli ve kompleks bir sorunsaldır (Keleş vd., 2009, s. 31). Öz bir ifadeyle, artık yaşanan çevresel sorunlar küresel ölçeklidir. Yani, “dünya küreselleştikçe problemler de küreselleşmektedir” denilebilir (Demirdağ ve Ekmekçioğlu, 2015).

Araştırmamız spesifik manada ekolojik krizin çözümüne yönelik etik düzlemdeki ve bütüncül görüşleri ön plana çıkarmaktadır. Fakat bu çalışmada genel olarak, ekolojik kriz felsefesi yapılmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda ilk olarak, “ekolojik problemler aniden mi ortaya çıkmıştır ya da uzun bir tarihsel arka plandan bahsedilebilir mi” sorusu üzerinde durulmuştur. Bu konuda tatmin edici yanıtlardan birisini Murray Bookchin vermektedir. Bookchin bahsedilen ve küresel hal almış çevresel problemlerin günümüzde açığa çıkmasına karşın, köklerinin daha eskiye gittiğini iddia etmektedir. Hiyerarşi ve tahakkümün İlk Çağ’da ticari alandan, Orta Çağ’da zanaatkârlara kaymış, günümüzde ise endüstriyel forma evrilmesi, insan ile doğanın ahengini zora sokmuştur (Bookchin, 2013). Başka bir ifadeyle, insanoğlunun ekolojiyi kontrolü altına almaya

çalışması ve sömürgeci hale getirmesi dışında kendi türü üzerinde de hiyerarşik bir sömürü ve tahakküm düzeni oluşturması ekolojik felakete yol açan önemli gelişmelerden olmuştur. Bu tahakküm, kapitalist dünya içerisinde daha fazla vahşi hal almış ve günümüzde maalesef özümsemiş bir hal almıştır. Dikkate alınması gereken diğer bir husus ise, çevresel felaketin yalnızca insansız doğal ortam ile sınırlı olmadığıdır. Toplumdan kopuk bir şekilde ifade edilmeye çalışılan kriz süreci, doğayı yok oluşun eşiğine getirdiği gibi toplumu da derinden etkilemiştir. Zira tahakkümün en gelişkin ve kurumsallaşmış şekli olan kapitalist devlet anlayışı, sadece doğaya değil topluma da ciddi zararlar vermiştir. Çıkar gruplarının sürekli ve yükselen düzeyde kazanç elde edebilmeleri, siyasi otoritelerin hiyerarşi ve tahakkümü toplum üzerinde uygulamasıyla olanaklı hale gelmektedir. Çıkar ve kazanç düzleminde şekillenen birey-toplum-siyaset ve doğa ilişkileri, ahlakî ve vicdani değerlerin içini boşaltmış ve yozlaştırmış görünmektedir. Ontolojisinden kaynaklı özgür olması beklenen bireyler, yaratıcılık, vicdan ve bununla birlikte yaşam idealleri konusunda kayba uğramıştır. Başka bir deyişle insanı insan yapan nitelikler parçalara ayrılmış, tanınmaz hale gelmiştir. Böyle kişiliklerden oluşan toplumlarda, bitki ve hayvan sevgisi, sosyal farkındalık, sorumluluk hissetme ve vicdanın gelişmesi bir hayli zor görünmektedir. Bununla birlikte çevresel felaketi iliklerine kadar hisseden insan, deyim yerindeyse “tüketim canavarı” halini almış gibi görünmektedir (Gills, 2003, s. 235-275).

Ekolojik problemlerin bir diğer yönü ise bir önceki neslin üretmiş olduğu nükleer ve biyolojik silahların kullanılması halinde, yaşanabilecek bir olası felakettir. Hiyerarşi ve tahakkümle beslenen kapitalist ve otoriter odakların atacağı tehlikeli adım neticesinde, biyosfer topyekûn çöküşe maruz kalma tehlikesi ile karşı karşıya kalabilme durumu taşımaktadır. Çevresel felaketin bir diğer boyutu da, kapitalist sistemin bahsedilen felaketi daha da içinden çıkılmaz bir hale evirmesidir (Bookchin, 2013a, s. 72-76; Bookchin, 2013b, s. 139-168).

İnsanın doğaya yabancılaşması, başlangıçta sosyal kriz, ilerleyen aşamalarda ise toplumdan doğaya yönelen çevresel sorunlara yol açmıştır. Çevresel felaket atmosferden, toprağa, buradan hidrosfere ve neticesinde tüm biyosfere uzanan geniş bir alana yayılmış problemler havuzu olarak anlaşılmalıdır. Bu bağlamda bu çalışmanın bir çok yerinde ekolojik kriz “biyosferik kriz ya da kanser” olarak nitelendirilmektedir. Peki, söz konusu felaket riski taşıyan sorunların kaynağı nedir? Bu sorunlar silsilesinin kökenleri hangi döneme dayanmaktadır?

Toplum, çevresel krizin şiddetle ortaya çıktığı 19. asırda, bahsedilen buhranın karmaşıklığı ve tesirlerinin çok boyutluluğu vb. gibi hususlarda yeterli bilince sahip olamamıştır. Bu bilinç ancak kirlilik ve insan dışı doğanın yok oluşunun en yüksek aşamaya ulaşmasıyla açığa vurmaya başlamıştır. Bu bağlamda Marks: “Halkın cesaret kazanması için, onların kendinden dehşete düşmesi gerekir” demiştir. Burada yapılan burğu; utanç, dehşet ve cesaret arasındaki bağdır. Bu bağa yönelik analiz, çok fazla insanın farkına vardığı bir durum değildir. Zira bugün ekolojiye dair sorunlar, dehşet verici bir duruma ulaşmıştır. İnsanların çevresel felaketin yarattığı tahribat ile yüzleşmesi, beraberinde çözümün yollarının tartışılmasına sebep olmuştur (Çelik ve Gülersoy, 2016). Bunun sonucunda, çevresel yıkımla başa çıkabilmek için, ekoloji hareketleri ve akımları ortaya çıkmıştır. Bu oluşumların birçoğunda maalesef mekân-insan birlikteliğinin politik, iktisadi, felsefi, etik bütünselliği ile tarihselliği göz ardı edilmektedir. Dolayısıyla bütünü parçalara bölerek yapılan eko-sosyopolitik çözümlemeler, yeterli çözüm önerileri sunmaktan ve pratiğe uygulanmaktan uzak kalmaktadır. Bu düzlemde, ekolojik krizin daha fazla kargaşaya dönüşme potansiyeli taşıdığı günümüzde, mekân-insan birlikteliğine dair bütüncül ve uygulanabilir çözümler öneren bir anlayış taşıması gerekmektedir. Bu tezi yazmaya yönelten temel motivasyonlardan birisi de, felsefi, bütüncül ve pratikte ayakları yere basan çözüm önerileri sunma amacıdır.

Bu tezin önemi ve amacını tek bir cümlede bütünleştirecek olursak; çağımızın büyük sorunu “parçayı incelerken, bütünü kaçırmak...” meselesi olarak görülebilir. Bu bağlamda, tezde inşa edilmek istenen Biyosferik Etik bakış açısı bütünü görür. Bütünü önceleyen biyosferik bakış açısı, “olguları birleştirir ve ilişkilendirir”. Böylelikle, ekolojik kriz gibi bir sorunun kaynağı ve çözümüne yönelik gösterilmek istenen kısmını değil, bütününün görülmesini sağlar. Bu amaç doğrultusunda çalışmamız, kaos ortamının tespiti ve bu ortamdan çıkış için etik bağlamda tespit ve öneriler sunar.

1.4. Problemin İşlenişi

İnsanlık karşısına çıkan bütün engelleri öylece kabullenmiş olsaydı, bugün çok daha az başarı elde edecekti. İnsanda yaratıcılığı körükleyen en önemli şey “bu böyle olmak zorunda mı?” sorusudur. Tarih boyunca bu sorudan yola çıkan insan siyasi devrimler yapmış, bilimde ilerlemiş ve yeni fikirler ortaya koymuştur (Botton, 2016, s. 132) Çalışmamız bu temel prensip üzerinden işlenmiştir. Bu araştırmada yerel bir çevre probleminden devasa bir sorunlar yumağı haline dönüşen ekolojik kriz (Çelik vd., 2017,

s. 105) karşısında bütüncül bir Biyosferik Etik fikri öne sürülmüştür. Bu amaç doğrultusunda çalışmamızın temel problemi, ekolojik sorunlara dair felsefi tartışmalara yeni bir ufuk katmaktır. Bu tezde toplumsal ve doğal denge bozulmasının çözümüne dair tüm biyosferi kapsayan, tek merkezci olmayan, çözüm önerisi problem olarak işlenmektedir. Bu problem çerçevesinde çözüm önerileri geliştirilerek, çevresel felaketlerin kaynağı hem siyasal, hem bilimsel hem felsefi, hem tarihsel, hem de etik bağlamda ele alınmaktadır.

Bu çalışma, ekolojik sorunsal karşısında daha fazla ve etkili güç yerine vicdan ve etik önerir. Bu etik anlayış yalnızca topluma ve bireye dair öneriler sunmaz aynı zamanda siyaset, ekonomi, bilim ve sisteme dair yeniden inşâ anlayışı üzerine ele alınmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde klasik çevre etiği anlayışlarına dair eleştiriler bulunmaktadır. İkinci bölümde ise bütüncül bir çevre etiği inşâsı üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu çalışmaya göre, vicdandan ve etikten yoksun salt bilimsel yaklaşımla ekolojik kriz sorunsalını çözmeye çalışmak yetersizdir. Halbuki çevre problemlerin çözümünde bilimin yanında etik bakış açısının ortaya konulması insan-doğa ilişkiselliğini anlamak ve anlamlandırmak bağlamında önemlidir. Bu noktada nasıl bir etik? sorusu önem kazanmaktadır. Geleneksel etik anlayışlarında insan merkeze alınırken, çoğu zaman insan-doğa ilişkileri göz ardı edilmektedir. Bundan dolayı son dönemlerde birçok fikir insanı, insan-doğa ilişkilerini daha kapsamlı şekilde ele alan yeni bir etik anlayışın gerekliliğini savunmuştur. Bunlardan biri Aldo Leopold'dur. Amerikalı filozof ekolojist Leopold etiğin çevreyi de içine alacak şekilde büyümesi gerektiğini belirtmiştir. Çevre aktivisti filozof Arne Naess ise "Ekosofi" kavramını kullanarak, ekoloji ile felsefeyi etik bağlamda birbirine yakınlaştırmıştır (Özel, 2007, s. 207; Çetin, 2009). Ekosofi kavramı, 20. yy ile birlikte olumsuz etkileri gün yüzüne çıkan ekolojik krizin çözümü için ortaya atılmıştır. Ekosofi kavramı, kısaca ekolojik uyum ve dengenin felsefesi olarak belirtilmektedir (Aysevener, 2008). Doğa hakkında fikirler beyan eden bir diğer önemli isim ise İngiliz filozof ve tarihçi Robin George Collingwood'dur. Collingwood klasik fiziğe dayanan mekanik felsefe anlayışının aksine doğanın döngüsel değil ilerleyici, makine değil canlı olduğunu ve bir erekselliği olduğunu görüşünü savunur (Yalçın ve Ağgöl, 2009).

Bu tezin yazımını tetikleyen temel sebebin ekolojik kriz olduğu daha önce belirtilmiştir. Ekolojik krizin her geçen gün derinleşen bir sorun haline gelmesi, beraberinde tüm dünyada bu kriz nasıl çözülebilir sorusunun sorulmasına sebep

olmuştur. Bu çalışmada ekolojik kriz problemi işlenirken ilk aşama, söz konusu sorunun cevabını daha önceden vermiş çeşitli ekolojik akımlar ve çevre hareketleri olmuştur. Bu bağlamda çalışmada ilk olarak, derin ekoloji ve sığ çevre hareketleri vs. olarak adlandırılan oluşumların önermelerinin sorunun çözümü olamadığı/olamayacağı tespit edilmiştir. Bu konuda yeni bir şeyin yapılması gerektiği zorunlu hale gelmiştir. Ortaya konulacak yeni kuramın daha bütüncül, kapsayıcı, felsefi, ekolojik (yeşil), toplumsal ve etik düzlemde olması gerektiği tespit edilmiştir. Bu çözüm derin ekologlar gibi insan-sevmezci ya da sığ çevreciler gibi insanmerkezci bir anlayış ile örtüşmemektedir. Tek merkezci ya da bir merkezci anlayışın sorunun bütününe anlama çabalarına sonuç vermeyeceği aşikârdır. Olayın bütününe gören bir anlayış üzerine yoğunlaşmak elzemdir. Bu çalışma, ekolojik krizin kaynağını ve çözümünü felsefi ve etik temelde inşa etmeyi amaçlayan düşünceler içermektedir. Bu araştırmada, ekolojik kriz problemi işlenirken daha önce ortaya konulan bilimsel söylemler terk edilmemiştir fakat eksiklikler ve hatalar vurgulanmıştır. Bu yönüyle çalışmanın ilk bölümü eleştiri ikinci bölümü ise çözüm önerisine odaklanmıştır.

1.5. Araştırmanın Soruları

Çalışmanın bu bölümünde bizi bu tezi yazmaya iten soruların neler olduğu üzerine değinilecektir. Şüphesiz ki, bilimsel bir çalışmanın amacı, bir soruyu açıklayan ve sonra bu soruya, kuramsal ya da deneysel sonuçlara dayanarak mantıksal bir cevap sunan anlaşılır bir yazılı belge oluşturmaktır. Bu amaç doğrultusunda, bilimsel bir tez yazmak için ilk olarak araştırmanın temel problemleri tanımlanmıştır. Aşağıda verilen temel problemler bu çalışmanın sorularıdır:

1) Ekolojik kriz sorunsalı nedir?

- Yok oluş mu, yaygara mı?
- Lokal sorun mudur, küresel mi?

2) Çevresel problemler ne zaman ortaya çıkmaya başlamıştır?

3) Ekolojik sorunların kaynağı nedir? Ekolojik krizin kaynağı toplum mu yoksa mevcut sistem midir?

- Afrika'da kronik açlık sıkıntısı çeken birey ile kapitalist sermayenin ekolojik krizin kaynağı noktasındaki payı aynı mıdır?

- Kapitalizm ile ekolojik problemler arasındaki ilişki nedir?

4) Ekoloji hareket ve akımları (Derin ekoloji, Marksist ekoloji, Eko-feminizm, Mistik ekoloji ve Sığ çevre gibi) mevcut ekolojik krize cevap olabilmış midir?

- Bu hareketler ne zaman ortaya çıkmaya başlamıştır; Bu hareketlerin ekolojik krizin kaynağı ve çözümü noktasındaki görüşleri nelerdir?

5) Felsefe ekolojik krize dair ne gibi çözümler üretmiştir ve ne önermektedir? Ekolojik krizi nasıl tanımlamaktadır? Felsefe tarihindeki etik tartışmalarda doğa hangi düzleme oturtulmaktadır:

- Doğa faydalanılan mıdır?
- Doğa korkulan ve kontrol altına alınması gereken midir?
- Doğa saygı duyulması gereken, kendi ontolojisinden değerli ve insan için birlikte yaşanılması gereken midir?

6) Toplumsal alt-üst oluş ile ekolojik kriz arasında ilişkisellik var mıdır?

7) Bu çalışmanın konusunu oluşturan bütüncül Biyosferik Etik inşâsı ile önerilenler nelerdir?

8) Biyosferik Etik ekolojik krizin kaynağını nerede görmektedir?

- Yabancılaşma ve ekolojik kriz ilişkisi?
- Ontolojik kopuş, epistemolojik parçalanma ve etik bozulma bağlamında ekolojik krize dair felsefi okumalar yapılabilir mi?

9) Bu araştırma ekolojik krizden çıkış için neler önermektedir?

- Bütüncül düşünce ve Biyosferik Etik anlayışı nedir?
- Onto-epistemik metot ekolojik krizden çıkış için neler önermektedir?
- Ekolojideki birlikte yaşam (simbiyotik) bağlamında toplumdaki birliktelik inşâsı sağlanabilir mi?

BÖLÜM II

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1. Felsefe Tarihinde Etik Problemi

“Üretkenlik ve değişen çevre koşullarına ayak uydurma” insana özgü olan yeteneklerdir. Bu yetenek insanın sadece hayatta kalmasını sağlamadı, aynı zamanda ona zengin bir hayal gücü ve varoluşların gizemi üzerine düşünüp felsefe adını verdiğimiz bir takım yanıtlar geliştirmesini sağladı (Winston, 2010, s. 31). İlk felsefi faaliyetlerin ortaya çıkışından günümüze felsefe tarihinde 3 temel konu ele alınmıştır. Bunlar; varlık, bilgi ve değer meseleleridir. Düşünce tarihinin kimi dönemlerinde varlık üzerine yapılan tartışmalar ön plana çıkarken, kimi dönemlerde ise bilgi konusu sıklıkla ele alınmıştır. Varlık ve bilgidен farklı olarak Ahlak felsefesi konusu, neredeyse felsefe tarihinin her döneminde ön plana çıkan bir konu olmuştur çünkü ahlak felsefesi hem bilgi hem de varlık ile iç içedir. Ahlak felsefesi, felsefenin en eski disiplinlerinden biridir (Birinci, 2009).

Ahlak felsefesi en genel anlamda, ahlaklı olmanın ne olduğu üzerine yoğunlaşmıştır (Williams, 2012). Ahlak felsefesi, ahlaklı olmanın ne olduğu sorusuna cevap ararken bilgi ve varlık kaynaklı çözümler arar. Bu bağlamda, ahlak felsefesi yapılırken aynı zamanda varlık ve bilgi felsefesi de ele alınmaktadır. Etik ya da ahlak felsefesi (morality), ahlaka ilişkin sorun ve yargılarla ya da ahlakî sorun ve yargılarla ilgilenen (Frankena, 2007, s. 22), başka bir deyişle, insanın yapıp-etmelerine ilişkin çok geniş bir varlık alanını içeren, bütün insan eylemlerinin bilgisine denilir (Mengüşoğlu, 2010, s. 262). Ionna Kuçuradi, ahlakî ilişkilerin temelini “*insanın eylemde bulunarak yaşadığı her ilişki şeklinde*” tanımlamaktadır (Kuçuradi, 1988, s. 3). Zira Ahlak kavramının etimoloji köküne inildiği zaman bu tanıma benzer bir durumla karşılaşılmaktadır. Ahlak kavramı, “hulk” Arapça kökünden gelir (Aktaş, 2014a, s.23). Hulk huyla alakalı şahsiyetimizle, karakterimizle alakalı bir kavramdır.

Ahlak meselesi insanın yapıp ettikleri kadar, aynı zamanda “iç” ile ilgilidir. İç ve dış birbirinden ayrı görülemez. Zira “iç”in “dış”a yansması söz konusudur. Genel olarak “iç” akıl ve vicdan ile alakalı iken “dış” ise pratiklerimizdir. Ahlak felsefesi ile

ilgili birçok tanımlama yapılmıştır. Bunlardan biri kısaca tanımlanacak olursa, Ahlak felsefesi, doğru davranışı, yanlış davranıştan ya da iyiyi kötünden ayırt edebilmek maksadıyla ahlâk kavramının özünü anlamaya çalışan bir felsefi disiplindir. Bir başka tanım ise şu şekildedir: *Ahlak felsefesi ahlakî değerler üzerine bir sorgulama içeren, iyi, kötü, doğru, yanlış gibi kavramlardan hareketle ahlakî ilkeler doğrultusunda sistematik inceleme yapan bir disiplindir. Kısacası etik insan olma olgusunun bir gereğidir* (Yılmaz, 2010, s. 1). Bir başka etik tanımlaması ise Kant üzerinden yapılmaktadır. Kant’a göre Ahlak felsefesi alanında niyet odaklı görüşler önemlidir. Kant, “*Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı eserinde ³, ahlakı eylemden çok eylemin temelindeki istemeye dayandırır; dünyada, dünyanın dışında bile, iyi bir istemeden başka kayıtsız şartsız iyi sayılabilecek bir şey düşünülemez” şeklinde bir ahlak tanımlaması yapmaktadır (Aktaran: Balcı, 2017, s. 49). Ahlakın evrensel tanımlamasını yapmak zor olsa da, Kant’ın “iyiyi istemesi” gibi ölçütler belirlemek mümkündür. Özgürlük, adalet, eşitlik, insan onuru vb. gibi temel değerler olmadan hemen her yerde her ahlakın tıkanıp kalacağını bilmek gerekir (Pieper, 1997, s. 36).

Yapılan tanımlamalardan da anlaşıldığı gibi ahlakî teorilerin her biri, ahlakla ilgili davranışların kaynağı ve amacı hakkında ölçüt belirlemeye çalışmışlardır. Bunun sonucunda, temelde 3 ahlak teorisi ön plana çıkmıştır. Bunlardan ilki, karakteri ahlakın merkezi yaparak ahlakî davranışın amacını *mutluukla* ifade eden Aristotelesçi erdem ahlakıdır. İkincisi ise, ahlakî davranışın özünü arzularda arayan ve amacı en fazla insanın en fazla mutluluğu olarak sunulan *sonuçcu ahlak* anlayışıdır. Üçüncüsü ise *ödev ahlakıdır* (Türer, 2014, s. 9). Çalışmanın bu bölümünde bu 3 ahlak anlayışına yer yer değinilecektir.

Felsefenin temel kavramı olan “iyilik” problemi farklı filozoflarca, çeşitli şekillerde, ele alınmıştır (Freeman, 2000). Söz gelimi, Epikuros’a göre “İyilik mutluluk” demektir. Sadece filozoflar tarafından değil aynı zamanda farklı medeniyet havzalarında etik çok farklı şekillerde yorumlanmaktadır. Örneğin, geçmiş dönemlerde Arap ya da Hint Coğrafyasının bazı kesimlerinde doğan kız çocuklarını diri diri toprağa gömmek yapılması gereken bir ödev iken başka toplumlarda büyük suç olarak görülmektedir. Bu gibi durumların önüne geçebilmek için Etik disipliniinde Normatif kurallar geliştirilmiştir. Ahlakı, gerek felsefenin birçok alanından gerekse diğer

³ Kant, I. (2009) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren: Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları: Ankara.

bilimlerden ayıran esas niteliği normatif olmasıdır denilebilir (Yöney, 2015, s. 244). Normatif veya Deontolojik etik neticeden öte, doğru eylem sorunsalı konusunda yoğunlaşmaktadır. Normatif etik kuramı ahlakî bir eylemin doğru ya da yanlış olma durumunu, eylemin neticelerinden bağımsız bir şekilde onun kimi ahlakî ödev veya eylem kurallarını yerine getirip getirmemesi tarafından belirlendiğini vurgular.

Diğer bilgi dallarında olduğu gibi ahlak felsefesinin de bazı belli başlı kavramlarından bahsetmek mümkündür. Özgürlük, erdem, sorumluluk, vicdan, mutluluk, ahlak yasası gibi kavramlar felsefe tarih boyunca üzerinde sıklıkla durulan etik disiplinine dair temel kavramlardır (Cevizci, 2013).

Ahlak felsefesinin en temel kavramı iyi ve kötüdür. Ahlak, felsefenin ilk dönemlerinden günümüze kadar neredeyse tüm filozofların fikir beyan ettiği ve üzerine önemli tartışmaların olduğu bir konudur (Rosenstand, 2012). Kimilerine göre ahlak konusu, deyim yerindeyse, felsefenin çıkmaz sokağıdır çünkü geniş bir felsefi çevre tarafından kabul edilen, sistemleştirilen ve günümüzde hala geçerli bir ahlak felsefesi (moral philosophy) anlayışı felsefe tarihi boyunca filizlenip kök salmamıştır (Broad, 2014). Günümüzde nüfusu 7 milyarı aşan insanın yaşadığı, toplumsal ve ekolojik sorunların mantar gibi türediği dünyamızda ahlak konusu daha tartışmalı ve içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Etik probleminin bir sistematik düzleme oturtulamaması ve toplumun tamamını kapsayan bir etik anlayışının oluşmaması, günümüz ekolojik problemlerinin ortaya çıkmasında etkili olmuştur denilebilir.

Her ne kadar Etik problemi, felsefenin çıkmaz sokağı olarak nitelense de, bu konu hakkında ortaya konulan fikirleri belirli yaklaşımlar çerçevesinde tasnif etmek mümkündür. Buna göre, felsefe tarihinde başlıca dört etik yaklaşımdan söz etmek mümkündür. Bunlar: 1) mutluluk ve hazzı (hedonist) temel alan kavrayış, 2) erdemi temel alan kavrayış, 3) faydayı (pragmatist) temel alan kavrayış ile 4) metaetik anlayıştır (Warnock, 1974).

Ahlak felsefesinin kurucusu olarak bilinen Sokrates'in (M.Ö. 470), ahlak anlayışındaki görüşü bilgi temellidir. Mutlu olmayı büyük oranda ahlaklı olmaya bağlayan Sokrates insanın kendi kendisine sadık kalması ve kendi kendisiyle ahenk içinde bulunmasına önem vermektedir (Erdem, 2011, s. 173). Sokrates'in ahlak felsefesinde önemle üzerinde durduğu ahenk konusu, ahlak-bilgi ilişkisinde dikkati çekmektedir. Sokrates'e göre bilgi fazilettir, kusursuz akıl yürütmedir (fronesis) ve

bilgili bir kimse hiçbir zaman isteyerek kötülük yapmaz çünkü kötülük yapmak bilgisizlikten kaynaklanır (Vorlander, 2004, s. 92).

Etik disipliniinde mutluluk temelli yaklaşımı, Sokrates'ten önce ele alan kişi Antik Dönem Yunan felsefesinin son doğa filozofu olarak bilinen Demokritos'tur. Demokritos felsefe tarihinde atomcu felsefenin öncüsü olarak bilinir fakat kendisi "ahlaklı olmanın" koşulları üzerine de fikir beyan etmiştir. Demokritos, diğer bireyler ile ilişkilerde "doğru tavır ve duruş" nedir sorusu üzerine yoğunlaşmıştır. Nietzsche Demokritos'u "düşünceden mitolojileri kovan ilk akılcı filozof" olarak tanıtmaktadır. Demokritos'a göre, ahlaklılığın olmazsa olmaz koşulu mutlu yaşam ile ölçülülüktür. Demokritos'a göre, en üstün iyi ve doğrulardan birisi, akı ve düşünme yetisini iletmeektir. Genel olarak değerlendirildiğinde, Antik Yunan'da ahlaklılığın ön koşulu olarak görülen yaygın düşünce, mutlu ve iyi yaşamdır.

Sokratesçi felsefe akımları ve okullar, iyi yaşam için bilgiyi şart koşmaktadır ve bilgili olmak ile ahlaklı olmayı eş değer olarak görmektedir. Zira Sokratesçi bir okul olan Kynik Okulu erdem/ahlaklılığı temel alan bir yaklaşım geliştirmiştir. Kynik Okulu'nun temsilcilerine göre, bilgi sadece etik gayelere hizmet etmelidir.

Antik Yunan'da, etiği felsefenin önemli konusu yapan bir diğer okul ise Stoa okuludur. Bu okulun en önemli temsilcisi ve kurucusu olan Kıbrıslı Zenon'dur. Stoa okuluna göre, erdem iyi olandır ve aynı zamanda iyi hayat için yapılacak en önemli şey erdemli yaşamaktır. Erdemli yaşamak, tabiata uygun yaşamaktır.

Sokrates'in talebesi Platon (M.Ö. 427–347) da, bilgi ile erdem arasındaki ilişkiselliğe vurgu yapmaktadır. Platon'a göre, insanın toplumda doğru eylem içerisinde bulunmasının olmazsa olmaz koşulu bilgi ve adalettir. Böylelikle mutlu ve iyi yaşamının ön koşulu sağlanmaktadır. Platon iyilik kavramını bu dünyaya ait herhangi bir mutluluktan bağımsız ele almaktadır. Platon'a göre iyi sözcüğünün paradigmatic anlamı, onu iyi formunun adı olarak anlamakla verilir; bunun sonucu olarak, iyi, tek ve birlikli bir nosyon olarak kabul edilir. Platon, Menon adlı diyalogunda, Erdem nedir? Erdem öğretilir mi? hususunu tartışmaktadır. Platon'a göre, insanda Erdemi kuran bilgi, önceden mevcuttur. Yalnızca felsefi bir ebe yardımıyla açığa çıkarılması gerekmektedir (MacIntyre, 2001).

Platon'un öğrencisi olan Aristoteles (M.Ö. 384–322) mutluluğu temel alan bir etik yaklaşım benimsemiştir. Aristoteles'e göre, mutluluk ruhun erdeme uygun bir

şekilde davranmasıdır. Buna göre, erdem kavramının neliğinin net bir şekilde ortaya konulması elzemdir. Aristoteles erdemi düşünme gücünün yetkinliğinin arttırılması ve karakterin de bu duruma uyması bağlamında ele almaktadır.

16.yy ile birlikte Aydınlanma dönemi başlamaktadır. İlk olarak İngiltere daha sonra ise Fransa ve Almanya özelinde aydınlanma hareketleri başlamıştır.

Spinoza (1632–1677) panteist olarak bilinen bir filozoftur. Panteist olarak bilinmesinin en temel sebebi ise doğayı tanrı olarak nitelemesidir⁴. Bu bağlamda Spinoza, evrensel bir doğa yasası ortaya koymuştur. Spinoza doğa ile insan arasında analogi kurmuştur. Ona göre, doğa kimsenin istemediği ve üstesinden gelemediği şeyler dışında hiçbir şeyi yasaklamamaktadır. Spinoza'nın etik kavrayışı ekolojideki kural ve yasalardan etkilenmiştir. Spinoza'ya göre, “birey kendisine yapılmasını istemediği zararlı davranışları, başkasına yapmamalıdır”. Bu görüş, Spinoza'nın doğada var olan bir etik davranışı topluma uyarılma çabasıdır.

Bilhassa 18. yy felsefe asrı olarak nitelendirilmektedir. 18. yy ile birlikte ontoloji, epistemoloji ve etik üzerine yeni düşünceler inşa edilmiştir. 18.yy ile birlikte Immanuel Kant, geçmişteki etik anlayışlarını eleştirmiş ve aynı zamanda yeni bir ahlak anlayışı ortaya koymuştur. Bu yönüyle etik tarihinde bir dönüm noktası olmuştur (Kuçuradi, 2003, s. 14). Kant, ilkçağ felsefesinde ortaya atılan ve kendi dönemine kadar dominant bakış açısı olan amaççı; eudaimonist bir etiğin insanın ahlak dünyasını inceleyemeyeceğini gösterdi. Ona göre mutluluğu temel alan ahlak anlayışı çok değişkendir ve kişiye göre değişmektedir. Birisi için mutluluk olan bir şey başkası için mutsuzluk olabilmektedir. Bu nedenle mutluluk anlayışı göreceli olduğu için eylemlerimizin ahlaklı olması da değişecektir. Birinin ahlaklı bulduğu bir eylemi, başka biri ahlaklı bulmayacaktır. Kant için ahlak'ın kaynağı mutluluk gibi değişken bir şey değil, değişmeyen bir şey olmalıdır. Dolayısıyla herkes için aynı kalan ahlaklı şey iyiyi isteme ve ahlak yasasıdır (Mengüşoğlu, 2010, s. 264-266). İyiyi isteme kavramı Kant'ın ahlak felsefesi kavrayışında önemli bir yer tutmaktadır (Ketenci ve Topuz, 2009).

Kant etik konusundaki fikirleriyle kendisinden sonra gelen filozofları önemli ölçüde etkilemiştir. Kendisinden sonraki filozoflardan Ficht'e göre ahlak, özgürlüğün içinde yer alır, özgürlük ise engellerin aşılmasını içermektedir ve bu duyumsal bir

⁴ Panteizm hakkında detaylı bilgi için bkz: Levine, M. P. (2002). Pantheism: A non-theistic concept of deity. Routledge Press: Newyork.

dünyayı içerecektir. Ahlak, belirsiz bir yaşam mücadelesini, dolayısıyla ölümsüzlüğü içinde barındırmaktadır. Ahlak evrensel erektir ve bir Tanrıyı içerir. Evrende bir ahlak düzeni vardır, bu kişinin kendi bireysel ahlak istencinin alanının ötesinde bulunan bir şey olarak insanoğlunun istencinin ahlak belirleniminin sonucu olan bir düzendir. Diğer bir deyişle, ahlak, dinsel bir inanç içinde bulunur: dinsel inanç olmadan ve bir ahlak dünya düzeni içindeki inanç olmadan ve bir ahlakî dünya-düzenleyicisi olmadan hiçbir anlamı olmayacaktır. Ahlaksal bilinçlilik her doğruluk ve yanlışlığın bir dönemeç noktasıdır (Thilly, 2007).

Etik disiplinindeki temel yaklaşımların 4 ana kategoride ele alındığından daha önce bahsedilmiştir. Bu 4 temel kategoriden sonuncusu, Meta-etik kavrayıştır. Bu kavrayışın önemli temsilcilerinden birisi Francis Bacon'dur. Francis Bacon'a göre, etik alanını mistisizmden ayırıştırılmalıdır. Francis Bacon aynı zamanda, Etiğin temel konusu olarak araştırılan "iyi" kavramının dünyaya ait olduğuna vurgu yapmıştır. Bacon iyi sözcüğünü yararlı kavramı ile eş tutmuştur. Bu bağlamda kendisinin etik kavrayışı aynı zamanda pragmatist düzlemde. Buna göre, ahlak ile ilgili olan bütünü iyiliğine yönelmiş olan fiillerle ilişki içinde belirlemeye çalışmıştır. Bacon, bilgiye verdiği önemle aydınlanma düşüncesinin öncülerinden birisi olmuştur.

Ahlak insana dair bir kavramdır (Aktaş, 2014a, s. 23). Ahlak ve Felsefe arasındaki ilişkisellik konu alınırken insan ve beşer, akıl ve irade, fizik ve metafizik kavramlarını daha fazla detaylandırmak gerekmektedir. Bu bağlamda Dönmez (2017) yaptığı çalışmada, insanı ahlaklı bir varlık haline getiren yönü beşerden sıyrılıp değer ve mana inşasıyla birlikte, insan olmaya doğru kat edilen yol olarak görmektedir. Bir başka ifade ile insan insanlığını beşer oluşuyla değil, onu beşerlikten insanlığa aşırın varoluşuyla kazanır. Bu yönüyle insan, varoluşuyla varolanı aşan bir varlıktır. İnsan ve beşer olmak arasındaki ayrım bu şekilde yapılabilir. Ahlak tartışması içerisinde sıklıkla geçen bir diğer konu fizik ve metafizik meselesidir. Dönmez'e göre (2017) fizik ve metafizik, bir bütünlüğün iki yakasıdır. İnsanın beşer yönü ağırlıklı olarak fiziki olana, başta değer ve mana yoluyla inşâ ettiği insani yönü ise fizikötesi olana işaretir. Fizik ötesi yönüyle insan, anlam veren bir varlıktır. Aynı zamanda değerlerin inşacıdır. Ahlak da bir değer inşasıdır. Ahlak, beşeri insan kılar. İnsanın fizikötesi yönü (mana ve değer bağlamında) doğal belirlenimden yoksundur.

Felsefe ve ahlak ilişkiselliğine konu olan bir diğer kavram ise özgürlük sorunudur. Dönmez'e göre (2017) İnsan özgür olan varlıktır. Baştan belirlenmiş

değildir. Ayrıca o, kendini belirleyebilen bir varlıktır. Bu nedenle insanın hayatını yaşayabilmesi için özgür iradesiyle kendi kurallarını koyabilmesi gerekir. Elbette kendi kurallarını koymak, doğaya karşı olmak değildir. Mana, değer, akıl ve irade beşerden insana geçişin temellerini oluşturur. Mana ve ahlaktan farklı olarak akıl, daha çok insanın beşer yakasını tutar. Bir başka ifade ile akıl, mevcut seçenekler arasında seçim yapmayı kolaylaştıran dayanaklar ve gerekçeler üretir. Her bir gerekçe farklı bir seçeneğe yöneltir. Her bir seçenek bir imkân sunar. Seçenekler sonsuz olabilir. Demek ki, akıl varolan sayısız seçenekler arasında varsayımlarla hareket eden ihtimalli bir düşündür. Aklın ötesine akli kaybetmeden geçmenin bir yolu olarak irade ön plana çıkmaktadır. İrade, aklın ötesindedir. Ama ötelere akan her hareket, akla ters değildir. İrade sınır çizer. Sınır akli doğurur. Ahlak ile akıl iç içedir. Her iki kavramın iç içe olması, aklın her zaman ahlakî seçimler yapacağı anlamına gelmez. Çünkü akıl sadece iradenin belirlediği yerde bir varolan değil, “var” olanlar arasında faydaya dayalı hareket eden bir yetidir (Dönmez, 2017).

Etik meselesi İslam Felsefesi’nde de sıklıkla ele alınan bir konu olmuştur. İslam düşüncesinde insan-ı kâmil kavramsallaştırılması ile etik bağlamda ideal insana atıf yapılmaktadır. Bu kavram insanın yücelik ve mahiyetini ele almak bağlamında kullanılmaktadır. Bu kavram ile insan başta etik olmak üzere aynı zamanda düşünsel ve inançsal bağlamda idealize edilmektedir. İnsan düşüncesinde etik bir ideal olan “insan-ı kamil” kavramı etik düzlemde insana, insan olmak bağlamında kendine karşı göstermesi gereken önemli bir saygıyı vurgulamakta ve insana anlamlı bir sorumluluk yüklemektedir (Durak, 2010).

İslam ahlak felsefesini, “teleolojik” ya da “gaye güdücü” ahlaklar kategorisinde değerlendirmek mümkündür. Bu ahlak anlayışında “gaye”, merkezi bir önem arz etmektedir. Ahlaki alan, insan davranışlarının iyi ve kötü, doğru ve yanlış, haklı ve haksız, yararlı ve zararlı, övülen ve yerilen gibi doğrudan veya dolaylı değer ölçülerine konu olan; iyi olduğuna inanılan bir ilkeye göre düzenlenen alandır. Bu alanda hem siyasi ve ahlaki bir varlık olan insanın varlığı ve güçleri, hem de iyi ve kötünün ne olduğu ve neye göre belirlenebileceği problematik bir durum göstermektedir (Bircan, 2004).

Sonuç olarak, ekolojik kriz siyasetin ve bilimin sorunu olduğu kadar felsefenin de önemli problemidir. Bugün felsefi problemleri çözmeye çalışırken, felsefe tarihinden ve geçmiş dönemlerde tartışılan sorunlara ve sunulan çözümlerden faydalanmak gerekmektedir. Bu durum, felsefenin düşünsel olarak dünü bugüne bağlayan sürekliliğini diri tutabilmek bağlamında önemlidir (Dönmez, 2007, s. 28).

Çalışmanın bu bölümünde geçmiş felsefi dönemlerde etik disiplinine ait fikirler tartışılmıştır. Bu çalışmada ekolojik kriz meselesi etik bir problem olarak ele alınmıştır ve Akli, insanın doğaya egemen olmasının bir aracı gören etik anlayış insan-doğa ilişkisini nasıl adil bir şekilde inşâ edebilir? sorusuna cevap aranmıştır. Bu bağlamda, Etik insan yaratısıdır fakat sadece insanı kapsayan etik anlayışı dardır. Etik kurallar, insanın insansız doğaya olan tavırlarını da ahlak yasaları içerisine almalıdır.

2.2. Felsefe, Doğa ve Ahlak

Türk ve Altay mitolojisinde doğa bir ruh taşımaktadır⁵ ve doğanın ana maddesi canlıdır. Antropoloji ve arkeoloji bilimlerine dair çalışmaların sonuçları, insanın çok eski dönemlerden bu yana doğa ile ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir. Birçok medeniyet ve kültür, doğayı anlamak için matematik, astronomi, coğrafya ve geometri alanlarında bilgi düzeyini arttırmıştır. Yunanlı doğa filozofları olarak adlandırılan Thales, Anaksimandros gibi filozoflar doğayı canlılığın merkezi olarak görmüştür ve arke’yi metafizik unsurlarda ve mitolojilerde değil, doğanın kendi özünde/tözünde aramıştır. Fakat 16. yy ile birlikte felsefenin doğa ile ilişkisi farklı bir boyuta taşınmıştır. Bu dönemde doğa, Bacon ve Descartes gibi filozoflar öncülüğünde, kontrol altına alınması ve yönetilmesi gereken bir unsur haline gelmiştir. Bacon, doğa itaat ettirilmeli sözü ile yeni dönemi özetlemiştir (Aslan, 2007). Söz konusu dönemden sonra doğa ile olan ilişkiler “meta” ve “sömürü” temelli olmuştur. 1952 Nobel Barış Ödülü sahibi Albert Schweitzer “etikle ilgili en büyük sorunsal, insanın insanla ilişkisini tek esas almasıdır” demiştir (Best, 2017). Zira felsefe tarihi boyunca filozofların etik okumaları, çoğunlukla insanın insanla olan ilişkisini içermektedir. En yüksek iyi, kötülük problemi, özgürlük ve adalet sorunu ve yasa etiğe konu olan dominant olgulardır. Bu olgular yalnızca insanın-insana yönelik yapıp etmelerine konu almıştır. İnsan her ne kadar insansız doğadan kendisini kısmen soyutlayarak ikincil doğa (kentler) içerisinde yaşasa da, insansız doğadan yani birincil doğadan bağımsız değildir.

⁵ Konu ile ilgili daha detaylı bilgi için bkz:

https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_12_23/Turklerin-koruyucu-ruhu-Yer-Su/

Fakat felsefe tarihinde etik tartışmalarda sürekli olarak insanın insanlarla olan ilişkileri merkeze alınmıştır. Hâlbuki insanın doğayla olan ilişkisi de büyük önem arz etmektedir. Günümüzde bunu daha iyi idrak etmekteyiz. Etik insanın doğa ile etkileşimi ve ilişkiselliğini ele almadığı gibi insanın insanla olan ilişkisinde de toplumda karşılığı olacak seviyede etkili olamamıştır. Felsefedeki etik naraların insanlar arasında ne denli az yankı yaptığını toplumun mevcut durumdaki ahlaksızlığından anlamaktayız. Etik konusunun bireysel ölçekte tartışılmasından çok toplumu ve doğayı içine alacak insan-doğa ilişkisini düzenleyecek şekilde ele alınması gerekmektedir.

Ahlak ile Doğa kavramlarını aynı cümle içerisinde kullanmayan bireyin insan-dışı canlı ortama gerekli özveriyi göstermesi pek beklenemez. Ahlak felsefesi ile ilgili yapılan çalışmalarda, insan ile etik kavramlarının sıklıkla bir arada kullanıldığı dikkati çekmektedir. Buna karşın klasik ahlak felsefesi çalışmalarında doğa ve etik kavramlarının bir arada kullanımına pek rastlanmamaktadır. Son dönemlerde ekolojik kriz meselesinin gün yüzüne çıkmasından dolayı etik ve ekolojik kavramları aynı cümle içerisinde kullanılmaya başlamıştır. Buradaki etik anlayış, “doğa insana fayda sağlamaktadır ve bundan dolayı doğayı korumalıyız ve etik ilişki kurmalıyız” şeklinde olmamalıdır. Bu yaklaşım etik olmaktan uzaktır. “Arılar yok olursa, insan da yok olur. Bu yüzden arılar yaşamalıdır” demek etik değildir. Felsefe bu ayrımları yapmalıdır. Ekoloji ile etik bağlamda kurulacak ilişkinin, kırmızıçizgilerinin ortaya konulabilmesi önemlidir. Canlı merkezli etik anlayışı, geleneksel kuramlarda saklı olan hiyerarşiyi devre dışı bırakmaktadır. Bu bağlamda canlı merkezli etik yaklaşım, bazı canlıları bazı özelliklerinden dolayı ahlakî ehliyetin ölçütü yapmaktadır. Canlı yada eko merkezci etik yaklaşımlar, canlı olmayan doğal nesnelere ve ekolojik sistemlere de ahlakî değer verilmeli görüşünü savunmaktadır (Des Jardins, 2006, s. 298).

Birçok bilim ve disiplin insan ile ekoloji arasındaki ilişkileri konu almaktadır. Ekonomistler, biyologlar, coğrafyacılar, ekologlar ve felsefeciler insan-doğa ilişkilerine dair çalışmalar yapmaktadır. Bu çalışmaların bir kısmı insanmerkezci bir kısmı ise biyo-merkezcidir.

Ekonomi uzmanının insan-doğa ilişkilerini ekonomik düzlemde ele alması anlaşılabilir fakat ekolog ya da biyologların çalışmalarında, insan-dışı canlıları birer ekonomik değer olarak görmesi vahim bir durumdur. Felsefecilerin, coğrafyacıların, ekologların ve biyologların çalışmalarında canlı ya da eko merkezci olması gerekmektedir. Zira doğayı meta olarak görmek, bir ekonomik değer olarak anlamak,

ekolojik krizin temel kaynaklarından. Ekoloji felsefesi konularında çalışanların bu konu üzerine yoğunlaşması önemlidir.

Bilimsel çalışmalarda, ideolojilerde ve ekonomide, ekolojinin metalaştırılmasına sıklıkla rastlanmaktadır. Kimi ideolojiler mevcut sistemi ortadan kaldırmak için toplumun hassasiyet duyduğu ekolojik kriz meselesinden yola çıkmak gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu ideolojilerin asıl amacı, ekolojik krize çözüm üretmek kadar, ekolojik krizden yola çıkarak mevcut sistemi ortadan kaldıracak dinamizmi sağlamak gibi görünmektedir. Bazı bilimsel çalışmalar, ekolojik unsurları deney malzemesi olarak kullanmaktadır. Bu durum bilimsel çalışmalarda etik dışılığı örnektir. Ekonomik kuruluşlar daha fazla kar amacı ile doğanın metabolizmasının çok üzerinde bir sömürü gerçekleştirmektedir. Bu durum etik dışı ekonomiye örnektir. Ekoloji etiği çalışan bilim insanı ve aktivistler, ekolojiye karşı etik dışı durumları ifşa etmelidir.

Kropotkin Etik kitabında (2007), doğanın insanın ilk etik öğretmeni olarak kabul edilmesi gerektiğini ve karşılıklı yardımlaşmanın doğa'daki hâkim olgu olduğunu savunur (Newman, 2001, s. 27-86). Günümüzde insanın doğa ile ilişkisi bu temelde şekillenmelidir. Zira doğada var olan ilişki biçimlerinin birçoğu denge sağlayıcı ve ekolojinin daha fazla canlı çeşitliliğine ulaşması erekselliğine dönüktür. İnsanlar arasındaki ilişki biçimlerinin de doğadakine benzer olması, toplumun daha sağlam temeller üzerinde kurulmasına vesile olacaktır. Günümüzde insan-doğa ilişkilerinin daha fazla kriz üretmemesi için doğanın insanın etik öğretmeni olarak görülmesi gerekmektedir. Doğa ancak bu yolla fark edilecek ve ahlâk üzerinden bir iletişim sağlanacaktır. Bu araştırma doğayı cansız bir manzara değil, canlı ve dinamik bir varlık olarak görmektedir. Toplum ve doğadaki ilişkilerin çoğunun temelinde beslenme bulunur. Beslenme vasıtasıyla kurulan ilişki biçimleri bazen karşılıklı fayda sağlarken kimi zaman ise tek bir canlı fayda sağlamaktadır. Bazı durumlarda ise bir canlı fayda sağlarken diğer canlı zarar görmektedir. Söz konusu simbiyotik ilişki biçimleri, insan ile doğa arasındaki ilişkilerde de geçerlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, insan-dışı doğadaki canlılar arasındaki ilişkiler ile toplumsal ilişkiler birçok yönden benzerlik göstermektedir.

İnsan ile doğa arasındaki ilişkilerin karşılıklı fayda⁶ (mutualizm) temelinde geliştiği durumlarda, insan ve doğa zarar görmemektedir. İnsan ile doğa arasındaki

⁶ Buradaki fayda, bugünkü manasında olduğu gibi çıkara dayalı değildir. Mutualist kavrayışı; karşılıksız, fayda beklentisi olmadan, yaşamın devamlılığı ve çeşitlenmesi bağlamında değerlendirmek gerekir.

ilişkilerin yararlı birliktelik ekseninden, zararlı birlikteliğe kayması durumunda ekolojik sömürü başlamaktadır. Bu durumda, hem insan hem de doğa zarar görmektedir. Asalaklık temelinde gelişen ilişkilerin kaynağı ise insan ile insan arasındaki ilişkilerin yararlı birliktelik özünden zararlı birlikteliğe evrilmesi ile başlamıştır. Bir başka ifade ile toplumda bireylerin karşılıklı fayda birlikteliği temelinde olan ilişkileri, mevcut kapitalist sistem ile bir tarafın diğerine zarar vermesi ve onu sömürmek suretiyle büyümesi temeline dönüşünce ilişkiler asalaklık düzlemine indirgenmektedir.

Çıkar ve kâr üzerine şekillenen toplum- doğa ilişkileri, insanı var eden ahlakî ve vicdani değerleri anlamsız kılmış yani yozlaştırmıştır. Yaşam ortamı yok edilen ve doğası gereği özgür olması gereken bireyler, yaratıcılığını, vicdanını ve birlikte yaşam ideallerini yitirmiştir. Başka bir ifadeyle, insanı insan yapan nitelikler atomize edilmek suretiyle, tanınamaz hal almıştır. Bu tip üyelerden oluşan toplumlarda ekolojik ve toplumsal bilinç, sorumluluk duygusu ve vicdanın gelişmesi oldukça güçtür.

Minimum birimleri dahi “değersiz/faydasız/aşağı” ve “değerli/faydalı/üstün” bağlamında inşa etmiş olan bu hiyerarşik sistem organik duyarlılıktan (yararlı birliktelik) uzaktır. Bu sistemde ekolojiye dair insan tasarımları hiyerarşik ve sanaldır. Mevcut sistem canlıları faydalı birliktelik esassından çıkararak, onları birbirine düşman piramitler şeklinde derecelendirir. Halbuki insanlar ve diğer tüm canlılar birbirinden daha değerli-değersiz ya da iyi-kötü değildir. Hepsi kendi içerisinde değerlendirilir ve eşsiz özelliklerinden dolayı anlamlandırılır. Biyosfer birçok bileşenin bir arada olmasından kaynaklanan bir sistem olarak var olur. Onun bütünlüğü ve ahengi için her parça büyük önem arz etmektedir (Bookchin, 2013, s. 118).

Toplumda kullanımı etik dışı olarak görülen bazı kavramların ekolojideki kavrayışı etik dışı değildir. Kelimenin özüne inildiğinde söz konusu kavramın etik dışı olan sistemde farklı anlam kazandığı görülmektedir. Bu kavramlardan birisi de rekabettir. Doğada var olan rekabet birbirini tamamlamak manasındadır. Doğadaki en saf haliyle var olan rekabet kavramı ile toplumda bozuluma uğramış rekabet arasındaki temel fark şudur: doğadaki rekabet tamamlayıcılık ve ekolojik sürdürülebilirlik için vazgeçilmezdir. Burada yok olma yok, yerini kısa bir süreliğine bırakma vardır. Toplumdaki manası ile rekabette ise, birbirini ezmek suretiyle yükseliş vardır. Rekabette ise bir unsur yükselirken bir diğeri batmaktadır ya da ortadan kalkmaktadır. Çağımızda bireyin nesne ya da meta ile olan ilişkisi insanlarla olan ilişkilerine dönüşmüştür. Ticari ilişkiler toplumsal ilişkilere yansımıştır. Bunda bireyin doğal

ortama zihinsel manada yabancılaşmasının katkısı çoktur. Doğaya yabancılaşıp ticari ilişkileri bir geleneğe dönüştüren insan, çeşitlilikten tek tipliliğe, yaşa yaşat ilkesinden büyü ya da yok ol prensibine evrilmiştir (Bookchin, 2013c, s. 118). Bu bağlamda bazı kavramların yok sayılması değil, felsefi olarak irdelenerek farklı boyutlarının ortaya konulması gerekmektedir. Zira bu çalışmada epistemoloji, etik ve ekoloji arasındaki diyalektik fark edilerek, toplum ile doğa arasındaki ilişkisellik daha bütüncül ve etik düzlemde anlaşılmaktadır.

Etik inşası için insanın bazı özelliklerinden vazgeçmesi önemlidir. Lacan etik düsturunu “arzudan vazgeçme” şiarı ile açıklamaktadır. Burada, arzu, bilinçdışının öznesidir, bilinmeyenidir. Böylece “arzudan vazgeçme!” şu anlama gelmektedir: “kendinin bilmediğinin parçası olmaktan vazgeçmek”. Vazgeçme sonuç olarak şu anlama gelir: “bir hakikat sürecine yakalanmaktan vazgeçme” (Badiou, 2013, s. 55-56). Günümüzde insan-doğa ilişkilerinin daha fazla kriz üretmemesi arzu ve kendi ürettiğimiz sanal hakikatlerden vazgeçmek gerekir. Bu yolla yeni bir etik inşasının önünün açılması sağlanabilir. İnsan ile doğa arasındaki inşacı etik anlayışı idrak edildiğinde, ekolojik krizin çözümü için felsefe kanalı ile bir yol açılmış olacaktır. Bugün “öteki” olarak görülen doğa ancak bu yolla fark edilecek ve etik üzerinden bir iletişim sağlanacaktır. Bu durum onto-etik bir tavidir (Dönmez, 2015:27). Onto-etik tavır, modern süreçle içine düşülen ayrıştırıcı bakışları yeniden bütünleyebilme girişimidir ve varlığı, yani hakikati esas alır. Varlıktan hareketle düşünceye ulaşır. Hareketin yönünü tayin etmek suretiyle değeri yaratır. Bu çalışmada varlığı canlı olarak algılayan ve kendinde değer atfeden bir bilgi kuramsal yaklaşımın, ekolojik krizin çözümünde önemli bir metot olacağı düşünülmektedir. Çalışmanın ilerleyen bölümlerinde onto-etik kavramı ile ilgili daha ayrıntılı bilgi verilmektedir.

2.3. Çevre Etiğinin Ortaya Çıkışı

Son birkaç yüzyıldır sosyal hayatta hızlı ve radikal değişimler söz konusudur. Bununla birlikte ortaya çıkan yeni problemler, kapsamlı ve yeni bir etik ihtiyaçtan söz edilmesini gerektirmiştir. Bunun sonuçlarından biri olarak, yeni etik dalları ortaya çıkmıştır (Ardoğan, 2012, s.115). Bunlardan biri de Çevre Etiği'dir. Çevre Etiği kavramı, bilhassa küresel iklim değişikliği ve biyolojik çeşitliliğin yok edilmesi gibi ekolojik problemler, birçok çalışmada teknolojik gelişmelerin ve aşırı endüstrileşmenin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Çevre etiği çalışmaları bir yönüyle, ekolojik krizin

çözümünü salt teknolojik gelişmelerde arayan modern anlayışa karşı, krizin vicdani ve etik boyutu olduğunu hatırlatmak amacıyla ortaya çıkmıştır denilebilir (Ayten, 2010). Genel olarak tanımlanacak olunursa çevre etiği, insan ile insansız doğa arasındaki ahlakî bağlamdaki ilişkileri sistemli olarak inceleyen disiplindir (Godlovitch, 1994; Carter, 2013).

Endüstri devrimi ile başlayan sürecin beraberinde doğal alanların plansız ve aşırı kullanımı artmış ve bilhassa sanayileşmenin yoğun olduğu alanlarda ekolojik talan belirgin hal almıştır (Gül, 2013, s. 18). 1952 yılında Londra’da 4.000’den fazla insan hava kirliliği nedeniyle yaşamını kaybetmiştir. Söz konusu hal, insanlığı ekolojik problemlere karşı daha duyarlı olmaya yönelten başlangıçlardan biri olarak gösterilmektedir (Birden, 2016, s. 4). İngiltere’de yaşanan bu olayın benzeri tüm Avrupa’da ve ABD’de yaşanmaya başlamıştır ve tüm bunların toplamında 1970 sonrasında çevresel yıkım tam manasıyla gün yüzüne çıkmıştır. Söz konusu dönemden sonra çevre etiği ile ilgili çalışmalar yoğunlaşmaktadır.

İnsanoğlunun, "doğaya uygun" yaşaması fikri, insanlığın ilk dönemlerinden itibaren olagelmektedir. Aristoteles’in bu yönde ortaya koyduğu düşünceler mevcuttur (Fırat, 2003). Dolayısıyla çevre etiğinin kökenleri Antik Yunan filozoflarına kadar dayandırılabilir (Fırat, 2003). Fakat sistemli olarak Çevre Etiği çalışmalarının, Aldo Leopold ile ortaya çıktığı belirtilebilir (Çetin, 2009). Bugünkü anlamında Çevre Etiği, Aldo Leopold’un çalışmalarından etkilenecek, ekolojik problemlere Etik disiplininin ilkelerinin uyarlanmasıyla oluşmuştur (Çetin, 2009).

Aldo Leopold (1887-1948), kuşkusuz, 20. asırda çevre etiği ve ekoloji felsefesi disiplinlerinde önemli düşünce üretenlerden birisidir. Amerikan aşkıncılarından ya da romantiklerden sayılan Leopold (Ergün, 2014:158) bilhassa “toprak etiği” adlı yazısı ile çevre etiği alanında ön plana çıkmaktadır. Leopold bu yazıyı ABD’de antropojenik baskılar nedeniyle toprak üzerinde oluşturulan tahribattan dolayı ele almıştır. Söz konusu yazı o dönem ekolojik problemler konusunda yeterince farkındalık yaratmış olmasa da, sonradan büyük ses getirmiştir. Kısacası Aldo Leopold “Yeryüzü Etiği” felsefesi ve “toprak etiği” adlı yazısı ile insan ve doğa ilişkileri temelinde yeni bir düzen kurgulamaya çalışmıştır. Aldo Leopold’un temellerini attığı “Yeryüzü Etiği” felsefesi, insanı diğer canlı türler ile birlikte biyolojik toplumun yurttaşları saymaktadır. Bu yaklaşıma göre, ahlakî sınırlar, yalnızca bireyler arası ilişkiler için değil tüm

ekolojiyi kapsayacak şekilde genişletilmektedir. Doğanın parçası olan birey, geleneksel ahlak felsefesi anlayışında, merkezde yer alıp çevreye karşı sorumluluk içinde değilken, artık doğa sahip olduğu içsel değerden dolayı bireyi de sorumluluk altına almaktadır (Genç, 2007, s. 37).

Leopold ekoloji felsefesi ve çevre etiği konularında ilk ortaya çıktığı dönem olan 1940’larda çok fazla farkındalık yaratamamıştır. Fakat sonradan çevre sorunlarının küresel niteliğinin giderek önem kazanması ile birlikte 21. yüzyılda geçerliliği çok daha fazla artmıştır (Ertan, 2015, s. 1).

Kısaca değinmek gerekirse, Batı dünyası çevre sorunları ile ilk karşılaştığı noktada “çevre korumacı” bağlamda yaklaşım göstermiş daha sonra çevresel problemlerin derinleşmesi ile çevre korumacılığı yerini “ekoloji hareketleri”ne bırakmıştır. Nihayetinde çevre hareketleri kendi içerisinde “yeşil parti”ler çıkararak siyasal bir hal almıştır (İlhan, 2013, s. 1).

Çevresel problemlerin dikkat çekici bir hale gelmesi ile birlikte çevre etiği ve felsefesi konusundaki fikirler daha radikal hal almaya başlamıştır. Bu dönemde sığ çevre hareketlerini köklü bir şekilde eleştiren Derin Ekoloji hareketi ortaya çıkmıştır. Arne Naess, Derin Ekoloji’nin felsefi gövdesini bina eden Norveçli filozoftur. Arne Naess “The Deep Ecological Movement: Some Philosophical Aspect” (Derin Ekolojik Hareket: Bazı Felsefi Yaklaşımlar) adlı makalesinde ekolojik problemler konusunda temel suçlu olarak insanı görmektedir. Norveçli filozof bu çalışmasında derin ekolojinin sekiz temel ilkesini ortaya koymaktadır (Naess, 1986). Derin ekologlar, Sığ Çevrecilerin ortaya attığı “sanayi toplumunun yarattığı çevresel problemleri yine kendisi çözümleyecektir” tezine ciddi bir şekilde karşı çıkmaktadır. Dolayısıyla insanın dünya görüşünde, yaşam tarzında amaç ve politikalarında radikal değişiklikler yapılması gereğini savunmaktadır (Drengson ve Inoue, 1995; Özdemir, 2014).

Aldo Leopold ve Arne Naess gibi düşünür ve çevre aktivistlerinin bilim çevrelerinde ve toplumda yarattığı ekolojik hassasiyet sonrasında çevre etiği anlayışı insan-merkezli etik’ten eko-merkezli etik’e geçişi kolaylaştırmıştır. İnsan-merkezli çevre etiği anlayışında doğaya bakış açısı pragmatiktir. Bir başka ifade ile insan-merkezli çevre etiği insansız doğayı insana fayda sağladığı ölçüde değer hiyerarşisine tabi tutmaktadır. Eko-merkezli etik’e geçiş ile birlikte insansız doğaya bakış açısını özetleyen sözü ABD’li ahlak filozofu Tom Regan söylemektedir. Regan’a göre, doğal

çevre insanın çıkarlarından, gereksinmelerinden bağımsız olarak kendinden ontolojik değere sahiptir. İnsansız doğa, salt başka bir amaca ulaşmak için kullanılacak araçlar değil, kendi başlarına birer amaçtır.

Ekolojik Düşünce, uluslararası boyut dışında, bugün için güncelliğini koruyan bazı düşünüş biçimleri ile gelişimini sürdürmüştür. Örneğin, kapitalizmin yarattığı “ekonomik insan (homo economicus)” modeli ve buna karşı durmak için sosyalizmin “siyasi insan (homo politicus)” modeli başta olmak üzere, ekonomik sistem ile modernitenin tüm kurum ve neticelerinin eleştirisi “post-modern görüş” ile yapılmaya başlamıştır. Postmodernist anlayış, “moda”, “herşeye sahip olma”, “tüketim tercihleri” gibi ekolojik problemlerin kaynağı olan noktalarda moderniteye karşı çıktığı gibi onun “toplayıcı ve kontrol edici” söylemini de eleştirir ve buna karşı “dünyadaki sistemlerin temelde insan kontrolünden bağımsız” olduğu söylemini öne sürer. Zira yeryüzünün kendisi, postmodernite anlayışında, “ne insan karşıtı ne de insan yanlısıdır. O, olandır”.

Çalışmanın bu bölümünde, ekolojik problemlerin ontolojik bir tehdit olmasına tepki olarak ortaya çıkan çevreci akım ve etik yaklaşımların krizin çözümüne teorik ve pratik bağlamda bulunduğu katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çevre etiğinin ortaya çıkış süreci insan (antroposentrik), çevre (eko) merkezci ve canlı (biyo) merkezci bağlamda tartışılmıştır (Hay, 2002). Antroposentrik akım, tüm doğal unsurların yalnızca insana fayda sağlamak için var olduğunu öne süren, insanın doğada bulunan tüm varlıkların efendisi ve dolayısıyla doğayı tüm unsurlarıyla birlikte kullanma hakkını elinde bulundurduğunu esas alan yaklaşımdır (Kortenkamp ve Moore, 2001). Bu yaklaşım “bitkiler hayvanlar için, hayvanlar da insanlar için...” ifadesine vurgu yapmaktadır. Buna mukabil tüm canlıların kendinde değerinin ve yaşam hakkının olduğunu savunan yaklaşım ise biyosentrisizmdir. Bu akım, insan merkezci yaklaşıma tepki olarak ortaya çıkmıştır (Watson, 1983). Biyosentrik yaklaşımda abiyotik çevre unsurlarının anlamı, önemi ve değeri göz ardı edilmektedir. Eko-merkezci yaklaşım taş, hava gibi cansız doğal varlıkların etik yaklaşım dışında bırakılmasına karşı çıkmaktadır. Eko ya da çevreyi merkeze alan yaklaşım tüm doğal unsurları içerisine dâhil ederek daha kapsayıcı bir ahlakî yaklaşım sunmaktadır (Hettinger ve Throop, 1999). Bu üç çevre etiği yaklaşımları içinde, eko-merkezci ve biyosentrik etik anlayışların insanmerkezci etik anlayışa göre daha “etik” olduğu açıktır (Kayaer, 2013).

2.4. Çevre mi? Ekoloji mi?⁷

Düşüncelerini sorunsallaştırma üzerinden kurgulayan Foucault'ya göre, söylem ve söylemi meydana getiren unsurlar önemlidir: sembol, anlam ve pratiklerin çoğu söyleme göre şekillenmektedir. Düşüncede söylem her yerdedir ve söylemi üretenlerin dahi onun dışına çıkabilmesi zordur (Foucault, 2014). Çalışmanın bu bölümünde, çoğu zaman aynı anlamda kullanılan çevre ve ekoloji söylemlerinin analizi yapılmıştır. Çevre söylemini kullanan çevre hareketleri ile ekoloji kavramını kullanmayı tercih eden derin ekolojistlerin ya da Marksist Ekolojistlerin söz konusu kavramlarla neyi kast ettikleri analiz edilmiştir.

Yukarıda belirtildiği gibi çoğu zaman ekoloji ve çevre sözcükleri birbirinin yerine kullanılır. Hâlbuki çevrecilik ile doğayı yalnızca insanın kullanımı açısından daha yararlı hale getirilmesi gereken hayvanlar, bitkiler, mineraller gibi “objelerden” oluşan edilgin bir doğal ortam olarak gören mekanist, araçsal bir bakış açısını ifade etmek anlaşılmalıdır. Bu bağlamda çevrecinin sözcük dağarcığından toplumsal yapı da payını alır. Şehirler “kent kaynaklarına” sakinleri ise “insan kaynaklarına” dönüşür. Kaynak sözcüğü doğa, şehirler ve insanlar ile ilgili çevreci tartışmalarda bu kadar sık ortaya atılıyorsa, basit bir sözcük oyunundan çok daha önemli meseleler söz konusu demektir. Çevrecinin uyumu doğal dünyayı insanın yaşam alanına en az zarar verecek şekilde yağmalamaya yönelik yeni tekniklerin geliştirilmesini merkez alır. Çevrecilik, günümüz toplumunun en temel önermesini, yani insanlığın doğaya egemen olması gerektiği önermesini sorgulamaz. Daha ziyade çevrenin kayıtsızca yağmalanmasının yol açtığı tehlikeleri azaltmak için teknikler geliştirerek bu anlayışa olanak sağlamaya çalışır. Bir başka deyişle, günlük yaşantımızda ya da bilimsel çalışmalarda Çevre mi yoksa Ekoloji kelimesini mi kullanıyoruz sorusunun cevabı aynı zamanda ekolojik krizin kaynağını ve çözümünü nerde gördüğümüze dair işaret vermektedir. Çevre ya da ekoloji kelimesinden hangisini kullandığımız sorusu, ekolojik krizin çözümü konusunda reformun mu yoksa radikal değişimin mi gerekli olduğu sorusunun cevabına tekabül etmektedir. Çevrecilik, doğayı “doğal kaynaklar” ya da “hammadde” deposuna indirgeme eğilimindedir. Çevre kavramını kullanan araştırmacılar genel olarak ekolojik krizin mevcut sistemin yeşil hassasiyetlerini arttırarak çözülebileceğini savunmaktadır. Çevre kelimesini kullanan kimseler, ekolojik krizin çözümünün sağ-sol meselesi

⁷ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: Çalgüner (2003) *Çevre mi? Ekoloji mi?* Nobel Akademik Yayıncılık: Ankara.

olmadığını iddia etmektedirler ve şunu eklemektedirler: “bizim yapmamız gereken mevcut olan kurumlar ve demokrasiye saygı duyan bir dizi yol dahilinde çalışmaktır” (Giddens, 2013, s. 15). Ekoloji kavramını kullananlar ise, sorunun çözümünün daha radikal adımlardan geçtiğine inanmaktadır. Ve şunu vurgulamaktadırlar: mevcut sistem ile özgür doğa, ak ile kara kadar birbirine zıttır. Her şeye meta ve büyüme gözüyle bakan mevcut sistemle ekolojik krizi çözmeye çalışmak, insanı nefes almadan yaşamaya ikna etmeye çalışmaktır (Bookchin, 2013a).

Ekoloji ve çevre kavramları çoğu çevreler tarafından bilinçsiz bir şekilde eş anlamlı gibi kullanılmaktadır. Daha önce de değinildiği gibi her iki kavram arasında temel bazı bilimsel ve dünya görüşü bakımından farklılıklar mevcuttur (Şekil 1). Ekoloji, bitkinin, toprağın, hayvanın kısacası doğanın ve insanoğlunun yeryüzü ile ilişkisi hakkında çevre kavramına göre daha geniş tasavvur içeren ve biyosferin dengesini ve bütünlüğünü amaç edinen bir bilim olarak anlaşılmalıdır (Çalgüner, 2003, s.7). Ekoloji kelimesinin bilimsel kullanımı kadar, son dönemde ideolojik kullanımı da yaygındır. Ekoloji bir doğa bilimi olmanın yanı sıra bir dünya görüşü anlamı da taşımaktadır. Çevre kelimesi de aynı zamanda bir dünya görüşünü yansıtmaktadır. Çevre kelimesi insanmerkezci doğa anlayışının dışavurumudur. Çevre kelimesini kullanan insanlar ve bilim çevreleri ekolojik kriz meselesinden tasarrufla, eko-eşyalar kullanarak, doğaya daha saygılı davranarak, korumacı yönümüzü daha fazla ön planda tutarak çıkılacağına inanmaktadırlar. Ekoloji ve çevre kelimeleri aynı zamanda bir felsefe disiplini olan etik fenomeni hakkında da ipuçları vermektedir. Çevre kelimesi daha çok insanı merkeze alıp, doğaya insana sağladığı fayda ölçeğinde korumacı yaklaşımlar gösteren bir bakış açısını yansıtmaktadır. Çevre etikçileri ile ekoloji etiği yaklaşımı gösterenler arasında bariz farklar vardır. Çevre etikçileri için ekolojik kriz önemlidir çünkü insana olumsuz yönde etki etmektedir. Ekoloji etikçileri için de ekolojik kriz önemlidir çünkü bu fenomen tüm canlıların yaşam hakkını elinden alan bir yok oluş olarak nitelenmektedir.

Dolayısıyla ekoloji ve çevre kavramları etik, bilimsel ve politik manada ayrı anlamlar teşkil etmektedirler. Bu yüzden çalışmamızın başında ekoloji ve çevre kavramlarının neliğine dair detaylı tanımlama yapmakta fayda bulunmaktadır. Çevre ve ekoloji kelimelerine kısaca değindikten sonra bunların detaylı bir şekilde ayrı ayrı tanımlarını vermek faydalı olacaktır.

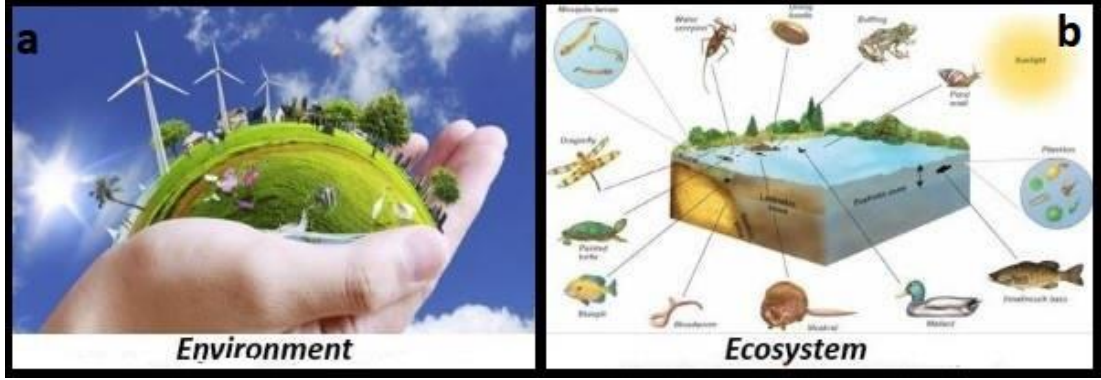
Ekoloji, “oikos” kelimesinden türetilmiştir. Oikos kelimesi, Yunancada “hane, ev” anlamına gelmektedir. Ekoloji kavramı bugünkü anlamda ilk olarak Ernst Haeckel tarafından kullanılmıştır (Ceritli, 2001, s. 213). Haeckel, 1866 yılında yayımlanan “Generelle Morphologie” adlı eserinde ilk defa ekoloji kavramını kullanmıştır. Haeckel kitabında ekolojiyi, “organizmalar ve onların çevresi arasındaki ilişkilerin bilimi” olarak tanımlamıştır. Biyoloji biliminin alt dalı olarak ortaya çıkan ekoloji, günümüzde artık bir dünya görüşüdür (Önder, 2003, s. 5). Ekolojiyi politik manada kullanan kuramcılardan birisi Murray Bookchin’dır. Bookchin ekolojiyi şu düzlemde tanımlamaktadır: ”insan dışı doğanın sürekli gelişen ve serpilen bir fenomen olması, onu her yönüyle çarpıcı ve harika kılmaktadır. Ekolojideki birliktelik çeşitliliğe dayalı bir topluluk oluşturmaya dayalıdır. İnsanlar, bitkiler, hayvanlar, toprak ve bir ekosistemin inorganik alt tabakası, yalnızca “kozmetik enerji” içinde bir birlikteliği paylaştıkları için değil, nitel olarak farklı oldukları ve böylelikle çeşitliliklerinin getirdiği zenginlik içinde birbirlerini tamamladıkları için topluluk oluştururlar” (Bookchin, 2013a).

Nitekim bu çalışmada, Murray Bookchin’in tanımladığı manada bir ekoloji kavrayışı ele alınmaktadır. Ekoloji’nin gerek bilimsel manadaki ham tanımı gerekse de ideolojik manadaki kullanımı bu çalışmada esas alınacaktır. Her iki tanımlama üzerinden bütüncül Biyosferik Etik inşası yapılmaya çalışılacaktır.

Genel anlamda çevre, “bir şeyin yakını, dolayı, etrafı, periferidir” (Türk, 2013). Çevre terimi İngilizcede “environment”, Fransızcada “environner” Almandada “umwelt”, İspanyolcada “Medio ambiente”, Arapçada “Al. Biah” sözcükleriyle ifade edilmektedir. Çevre kavramı, Çevre Kanunu’nda şöyle tanımlanmaktadır; “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde bulundukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortamı” ifade eder. Birleşmiş Milletler Bildirgesinde ise çevre kavramı şu şekilde ifade edilmektedir; ”insanın kendisine fiziksel varlığını sürdürme olanağı sağlayan ve ayrıca düşünsel, ahlakî, sosyal ve tinsel gelişme fırsatı veren çevrenin hem içinde yaşayan bir canlı hem de parçasıdır”. Genel bir çevre tanımı yapılacak olursa; ”insan faaliyetleri ve canlı varlıklar üzerinde hemen ya da uzun bir zaman içinde dolaylı ya da direk bir tesirde bulunabilecek fiziki, kimyevi, biyolojik ve sosyal etkenlerin belli bir zaman dilimindeki toplamıdır” (Alıca, 2011).

Bu çalışmada çevre kavramı, yalnızca çevre etikçilerini anlatırken ve ekolojik kriz sonrasında ortaya çıkan sığ çevre hareketlerine değinilirken kullanılacaktır. Biz çalışmamızda, ekoloji kavramını kullanacağız. Çünkü ekoloji kavramı bilimsel manada daha geniş bir anlam ifade etmektedir. Aynı zamanda dünya görüşü olarak, ekoloji kavramı ne insan merkezcidir ne de biyo-merkezcidir. Ötekileştirici mana ifade etmemektedir. Bu sebepten dolayı ekoloji kavramı, insan-mêkan ilişkiselliği bakımından daha bütünleştiricidir.

Nasıl ki, çevre ve ekoloji kelimeleri çoğu zaman aynı anlamda kullanılmasına rağmen, temel olarak farklılıklar gösteriyorsa (Şekil 1); çevre ve ekoloji etiği kavramları da benzer manada kullanılmasına rağmen çok önemli farklılıklar arz etmektedirler. Nasıl ki çevre kelimesi insanı merkeze alan bir anlayışı işaret etmekteyse, çevre etiği kavrayışı da insanı merkeze alan ekolojik krizin kaynak ve çözümünü farklı yerlerde gören bir etik inşâsıdır. Ekoloji etiği kavrayışı için de benzer bir durum söz konusudur. Ekoloji etiği anlayışını temel alan etikçiler; ekolojik krizin kaynağını ve çözümünü çevre etikçilerinden farklı bir düzlemde görmektedirler. Dolayısıyla her iki kavram aynı anlama gelmemektedirler. Çevre etiğini kullanarak ekoloji etiği, ekoloji etiğini kullanarak da insan merkezci bir etik yapmak mümkün değildir. Biz bu çalışmada ekoloji etiği kavramını kullanacağız. Fakat ekoloji etiği kavramını kullanan etikçiler de kendi aralarında farklılaşmaktadırlar. Ekoloji etiği kavramsalı kullanılarak, kimi derin ekolojistler tarafından ekosentrik bir anlayış ifade edilmektedir. Bu sebepten dolayı biz çalışmamızda çevre ya da ekoloji etiği yerine Biyosferik Etik inşâsı üzerine duracağız. Biyosferik Etik, çatışmacı bir ötekileştirme anlayışını reddetmektedir. Çevre etiği anlayışı insanı merkeze alırken, kimi ekoloji etiği savunucuları ise ekosentrik ya da insan-sevmezci bir düzlemde yol almaktadırlar. Bu etik anlayışı, ne insanmerkezcidir ne de insan-sevmezcidir. Biyosferik Etik ne derin ekologlar gibi insanı biyosferin kanseri olarak görür ne de insanmerkezci etikçiler gibi insanı her şeyin üstünde bir varlık olarak görüp sınırsız kaynaklara sahip doğanın insan için var olduğunu savunmaktadır.

Şekil 1. Çevre kelimesi ile su değil su kaynağı anlaşılır. Yani su görülmez sudan elde edilen enerji kaynağı anlaşılır. Yine çevre kelimesi ile tohumların başka yerlere taşınmasını sağlayarak bitki çeşitliliğinde önemli bir rol oynayan rüzgar değil rüzgar gülü (a). Halbuki ekosistem ya da ekoloji kavramı canlı çeşitliliğini ve canlı yaşamsallığını esas alır. Bütüncüldür. Parçayı değil bütünü esas alır (b) (Kaynak: <https://www.pmfias.com/environment-ecosystem-components-ecosystem/>) (Son erişim: 14.01.2018).

2.5. Ekolojik Kriz Nedir: Yok Oluş mu? Yaygara mı?

Ekolojik krizi ifade etmek için sayfalarca nicel açıklamalar yapmaya gerek yoktur. Ekolojik krizin ne olduğunu iki kelimeyle anlatmak mümkündür: “denge bozumu”. Ekosistemlerde ve döngülerde insan müdahalesiyle yaratılan ve dengede geriye dönmeyecek ölçüde bozulmalar yaratan olaya ekolojik kriz denilmektedir. Günümüzde biyoçeşitlilik hızla yok olmakta (Robbins, 2012), genler ise bu yok oluş sürecinde değişime uğramaktadır. Büyük ölçüde sanayi kökenli etkenler geri dönüşsüz kayıplara yol açmaktadır. Bu süreçte doğanın kapalı bir sistem (cansız bir meta) olarak görülmesi, onun hızlı ve vahşi bir şekilde sömürülmesine yol açmıştır. Diğer bir deyişle rakamsal büyümeye odaklı kapitalist sistem (endüstriyel faaliyetler için yeni teknolojiler geliştirilmesi vb.), doğal denge ve çevrimlerin (döngü) kesintiye uğramasına (tüm biyolojik çeşitliliğin ve su, toprak, hava vb. gibi yaşama kaynaklık eden ortamların olumsuz etkilenmesine) sebep olmuştur. Her ne kadar gen teknolojiyle bazı yapay türler geliştirilse de, bunların binlerce yıllık evrim sürecinden geçmiş doğal canlıların yerini alması mümkün değildir (Mutlu, 2006). Entropik bir yok oluş şeklinde ifade edebileceğimiz çevresel felaket meselesi, son 200 yılda müthiş bir hız sonucunda değiştirilen doğal ortam şartlarına ayak uyduramayan canlıların yok olmasına sebebiyet vermektedir. Sözü edilen açıklamalar çerçevesinde gerek doğal ortam gerekse toplum yapısında bütüncül bakış açısına sahip farklı yaklaşımların benimsenmesi önemlidir.

Oluşturulacak yeni düzenlemelerin içeriği, ekolojik sistemlerin işleyiş mekanizmalarına uyum sağladığı gibi doğayı çözmekten ziyade doğayı anlamaya yönelik olmalıdır.

Ekolojik krizle birlikte, başta atmosferin yapısı değişmektedir. Onun dışında bazı canlı türlerin yok edilmesi sonucunda besin döngüsünde bozulma meydana gelmektedir ve bunun sonucunda biyolojik çeşitlilik hızla azalmaktadır. Ekolojik kriz tek bir sorun değil bir sorunlar yumağıdır. Söz konusu kriz, Noam Chomsky tarafından nükleer savaş riski ile birlikte günümüzün en büyük iki tehlikesinden biri olarak görülürken, Slovaj Zizek tarafından ise insanoğlunu mahşeri bir sıfır noktasına taşıyan dört atlıdan birisi olarak kabul edilmektedir. Fakat tüm filozoflar Chomsky ya da Zizek gibi düşünmemektedir. Kimi çevreler tarafından ekolojik kriz mevcut sistemin kendini yaşatması için ortaya attığı bir yaygara olarak görülmektedir. Böyle düşünenlerden birisi de ünlü Marksist Coğrafyacı David Harvey'dir. Harvey'e göre; ekolojik kriz, delile dayandığı kadar inanca dayalı bir retoriktir, kıyamet tellallığıdır. 1997 yılında İngiliz Muhafazakar Partisi ekolojik kriz bahanesiyle birçok termik santrali kapatarak buralarda çalışan işçileri işsiz bırakmıştır. Böylelikle işçi sınıfına büyük darbe vurulmuştur (Harvey, 2008, s. 265-268). Gerçekten de ekolojik kriz fenomeni, son 200 yıldır yıkılması beklenen mevcut sisteme oksijen mi olmuştur? Yoksa ekolojik kriz insanlara mevcut gayri ahlakî mevcut sistemle yaşanamayacağını mı göstermiştir?

Ekolojik kriz devasa bir boyut almaktadır fakat David Harvey'in söylediği gibi bu konunun kıyamet tellallığı olarak sunulması, bilgi ve algıyı yöneten devasa sermaye sahibi güçlere ne gibi katkı sunmaktadır. Ekolojik kriz yaygarası ile topluma mevcut sistemin yarattığı ahlaksızlık, vahşi rekabet, adaletsizlik, eşitsizlik, toplumsal yıkım, yoksulluk unutturulmak mı istenmektedir? Ve ekolojik kriz tellallığı ile öfke halindeki topluma uğraşacağı yeni bir oyuncak mı verilmektedir?

Gölgesi olmayan ağacı kesen bir ahlak sistemine sahip mevcut sistem, insanı sömürüp birey olarak hiçleştirirken (Şekil 2), doğaya karşı duyarlı mı davranmaktadır? Yoksa ekolojik kriz gerçeğini de kendi çıkarları doğrultusunda kullanmakta mıdır? Mevcut sistemin yapısı analiz edildiğinde, ekolojik kriz bir yaygara olarak sunulup, kapitalizm yaşatılmak istenmektedir. Toplumda bu yönde bir yeşil hassasiyet yaratarak toplumsal eşitsizlik, adaletsizlik, yoksulluk ve açlık sorunu unutturulmak istenmektedir. Bilimsel deliller ışığında değerlendirilecek olursa, ekolojik kriz insanlığı bir yok oluşa doğru sürüklemektedir. Kutuplarda meydana gelen erimeler, iklimde meydana gelen değişimler, iklimde meydana gelen değişimlere bağlı olarak artan doğal afetler, birçok

canlı türünün yok olması ekolojik krizin ciddi bir mesele olduğunu göstermektedir. Fakat bunun sorumlusu olarak, Malthusçu çevre etiği çalışmalarında artan insan nüfusu gösterilmektedir. Bu durumla mevcut sistemin günahının tüm insanlığa yüklenmesi amaçlanmaktadır. Bir grup elit sermaye yeryüzünün tüm kaynaklarını vahşice sömürmektedir. Böylelikle servetine servet katarak büyümektedir. Milyarlarca insanın gelirinden daha fazla gelire sahip şirketler Malthusçu çevre etiği çalışmalarında göz ardı edilerek, ekolojik kriz günahının sorumlusu olarak tüm insanlık gösterilmektedir. Bu tarz çevre etiği çalışmaları, mevcut mevcut sisteme hiç değinmemektedir ve sürekli artan insan nüfusundan dem vurmaktadır. Bu durum en hafif deyimle bilimsel miyopluktur. Bu türden çevre etiği çalışmaları aslında etikten yoksundur. Biyosferik Etik, mevcut küresel ekolojik krizin sorumlusu olarak, Sahraaltı Afrika ülkelerinde yaşayan ve kronik açlık sıkıntısı çeken milyonlarca insanı görmez. Bu manada bazı ekoloji etiği hareketleri de insanlığı biyosferin kanseri, yeryüzünün sömürücü asalakları olarak görmektedir. İnsan-sevmezci etikçi olarak adlandırılan bu kesim ile Malthusçu çevre etikçileri arasında herhangi bir fark yoktur. Yıkıcı bir ötekileştiriciliğe sahip insanı merkeze alan etikçiler ile insanı yeryüzünün günahı olarak gören karşıt anlayış arasında herhangi bir fark yoktur. Her iki etik anlayış da mevcut gayri ahlakî, acımasız, mevcut sistemi ekolojik krizin en önemli başat kaynağı olmaktan çıkarır. Biyosferik Etik ise, ekolojik krizin ciddi bir sorunsal olduğunu kabul ederken, bu sorunun sorumlusu olarak hızla artan insan nüfusunu ya da tüm “insanlığı kanserojen” olarak görmez.

Şekil 2. Mevcut kapitalist sistem vahşi rekabet, sömürü ve sürekli büyüme temelleri üzerinden varlığını sürdürmektedir (Kaynak: <https://ghanataalksbusiness.com/what-is-capitalism/>). (Son erişim: 28.12.2017).

2.7. Ekoloji Hareketleri ve Akımları

Bu bölümde çalışmamızın teorik altyapısını desteklemesi açısından ekoloji hareket ve akımlarına değinilecektir.

Günümüzün felsefi düzleminde, daha fazla yeşil siyaset düşüncesi ile örtüşen çevrecilik, başlangıçta doğanın birey üzerindeki etkisini ya da çevrenin insan davranışını tayin etmedeki önemini vurgulayan bir anlayış olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu bağlamıyla çevrecilik, insanı dış koşullarının ürünü; doğal, sosyal ve kültürel şartların toplamı olarak gören anlayışa karşılık gelmektedir. Bu asrın son çeyreğinde, ortaya çıkan çevrecilik ya da çevre felsefesi ise, çevreyi alabildiğince sömüren veyahut doğayı istediği gibi yöneteceğini farz eden modern insana yönelik bir ikaz olarak gelişmektedir. Yeşil duyarlılık, son birkaç yüzyıldır sanayileşmiş toplumların çağdaş organizasyonlarında bir bütün olarak değişim ya da yeniden tasarım önermektedir (Barry, 1998).

Doğanın korunmasına yönelik ilk girişimler, 19. asrın ikinci periyodunda karşımıza çıkmaktadır. Romantik korumacılık çatısı altında isimlendirilebilecek

oluşumlar, 1865'te Birleşik Krallık'ta bir dernek, ABD'de Sierra Club (Gottlieb, 2005), Audubon Society (Chesterman, 1978), Hzaak Walton League (Adams, 1985) çatısındaki gönüllü kuruluşlar çevresinde şekillenmeye başlamıştır. Bu hareket içerisinde yer alanlar, doğanın verdiği romantizm içinde yaşamlarını sürdürmüş ve ekolojik sorunlara yol açan etmenleri sorgulamamışlardır. Söz konusu anlayış, 20. yüzyılın ikinci yarısına kadar süregelmiştir. Sanayileşmeye ve tüketim toplumuna karşı tepkisel bir içerik taşıyan 1960'lı yılların sonlarındaki Avrupa merkezli ve öncülüğünü öğrencilerin yaptığı gençlik hareketleri, mekân-insan ilişkileri açısından önemli bir kırılma noktası niteliğindedir. Bu dönemin sonunda barış girişimleri, nükleer bombalara ve atom enerjisine tepkiler, feminist protestolar yaygınlaşmıştır. Sözü edilen oluşumlar, doğa/ekoloji ile alakalı araştırmaların ortaya çıkmasına ve çevreci muhalefete dönüşmüştür. Bu süreçle birlikte Bortrad de Jouvenel ile John K. Galbraith, ekolojik düşüncenin gelişmesinde oldukça etkili olmuşlardır. Bunlar yanında Meadows'un kaleme aldığı Roma Kulübü yazısındaki "Sıfır Büyüme", aynı kulübün üyesi Mesaroviç'in "Mavi Kopya" adlı raporları ile E. F. Schumacher'in "Küçük Güzeldir" adlı yayını, yeryüzünün içerisinde olduğu krizleri açıkça dile getiren önemli yayınlar olmuştur. Çevre konusunun uluslararası zeminde de ele alındığı görülmektedir. Nitekim BM tarafından ortaya konulan "Ortak Geleceğimiz" adlı rapor ile yine BM tarafından tertip edilen 1972 yılındaki "Stockholm Çevre Konferansı" bunun örnekleridir. Söz konusu evrensel alaka, 1975 Akdeniz Eylem Planı ve 1992 Rio Konferansı ile süre gelmiştir. Postmodern anlayışa göre, çevresel felaketin temelinde ekolojik problemler yoktur. Çünkü söz konusu sorunsal, bir kokuşmanın sonucudur. Söz konusu manada Postmodern anlayış, modernitenin septisist, indirgemecilik, egoist ve baskıcı gücünü eleştirmiştir (Mutlu, 2016).

Uluslar arası platformlar ve düşünsel zeminler yanında, ekolojik düşüncenin en çok dikkati çeken boyutu, bireysel ve toplumsal ölçekte yaşanmasıdır. Bugün ekolojik sorunsal, özellikle Batı dünyasında yerel siyaset tikanıklığına neden olan en önemli konulardan birini oluşturduğu iddia edilebilir. Bu, kitlesel hareketlere yol açmakta, çevreci örgütlerin çoğalması ve güçlenmesine, dahası radikal çevreci hareketlere neden olmaktadır.

Öte yandan, ekolojik sorunların gün geçtikçe çoğalması ve belirginleşmesi ile konu, ülkelerdeki iktidarlar ve partiler tarafından politize edilerek, ekonomik ve sosyal sorunlar içinde, çözüm aranan bir niteliğe bürünmüştür. Ancak, sorunun devlet

düzeyinde ele alınması, gerçekte onun esas kaynağı olan endüstri sisteminin korunmasına yönelik bir düzenleme olarak nitelendirilebilir. Çevre koruması da, enerji ve hammadde yiyen dev makinenin yeni bir birimidir. Yani devlet, aydınlanma ile uğradığı dönüşümün rolü gereği, ekolojiyi de politikleştirmeye çalışmaktadır. Devletin ekolojiye olan böyle bir ilgisi, çevreciliğin temellerinden olan “manevilik”i içermediği için, ekolojik düşünce içinde konumlandırılması tartışmalıdır. Keza aynı söylem, çevrenin politikleştirilmeye çalışıldığı her platform için kullanılabilir.

Öyleyse, günümüzde ekolojik görüşlü hareketler “manevi” temellere dayanmak durumundadır. Çünkü ekolojik dengenin kendisi manevidir, dolayısıyla bu niteliği haiz olmayan bir hareket ekolojik değildir.

Ekolojik pek çok düşünce akımı ve topluluğu bulunmaktadır. Çalışmanın ilerleyen kısımlarında kapsamlı bir şekilde analiz edilecek olan bu akımlar, çevre korumacılıktan eko-sosyalizme, eko-anarşizmden eko-feminizme, radikal ekolojiden dinsel hareketlere kadar çeşitlilik gösterirler. Ekolojik düşünce kaynaklı tüm bu akımların ve grupların birlikten yoksunluğu, doğal olarak evrensel bir ekolojik hareket ya da düşünce yapısının oluşumunu güçleştirmektedir.

Yukarıdaki çeşitliliğin başlıca sebebi, ekolojik bunalımın farklı algılanışı olarak belirtilebilir. Örneğin; son yıllarda kendisini başlı başına bir dünya görüşü -ekolojizm- olarak tanımlayan bir akım, öte yanda "çevre sorunu" merkezli bir akımdan ayrılmakta ve onları, "endüstri uygarlığı yarattığı sorunu yine kendisi çözümleyecektir" şeklindeki fikirlerinden dolayı küçümsemektedir.

Bahsedildiği üzere toplumsal düzlemde oluşan ve ses getiren oluşumlardan biri “Köktenci Ekolojik” anlayıştır. Romantik düşünceden etkilenen bu hareket, kapitalist ve neo-liberalist düzen karşısında muhalif bir duruş sergiler ve doğaya sağladığı fayda ve insan-doğa ilişkilerinden dolayı değil doğaya doğa olduğu için saygı duyulması gerektiğini belirtir. Bu oluşum, doğa karşısında akılsal değil, duygusal yaklaşmayı vurgular. Ayrıca "Eko-merkezcilik" ya da “Bio-merkezcilik” akımları da, endüstrileşen, teknikleşen, anti-ekolojik şehirlerde yaşayan bireylerin yeşile ve doğaya olan özlemini öne çıkarır ve “doğal ekosistemlere dönüşü” amaç edinir (Mutlu, 2016).

Ekolojik nitelikli toplumsal hareketlere katılan bireyler de, Schnaiberg’in yaptığı tasvire göre dört gruba ayrılırlar: Bunlardan “Kozmetolojistler”, ekolojik problemleri tüketimin boyutlarıyla ve muhtevasıyla açıklama düşüncesindedir. “Melioristler” de,

tüketimin başlı başına israfa dayandığını, ancak kullanılan kaynakların geri dönüşüm ve kazanımın sağlanması gerektiğini savunurlar. “Reformistler” ise, tüketim sorunlarını kabulle birlikte, tüketim şartlarının da sorunun kaynağı olduğunu, bundan dolayı yeniden tasarlanması gerektiğini öne sürerler. Son olarak “Radikaller” de, çevresel krizin, çağdaş toplumun bilim, teknoloji ve düşünsel anlayışından kaynaklandığını ileri sürerler (Çiğdem, 2006).

Öte yandan, Carolyn Merchant'ta ekoloji düşüncesini “derin ekoloji”, “mistik ekoloji” ve “toplumsal ekoloji” olarak ayırır. Derin Ekoloji, mekanik dünya görüşünü eleştirerek, çözümün organik dünya görüşüne dönüşte olduğunu savunur. Spiritual Ecology, metafiziğin önemini altını çizen bir söylem kullanılır. Toplumsal Ekoloji ise, çevresel krizin esas kaynağı olarak tahakkümü, hiyerarşiyi ve kapitalist sistemi gösterir (Tablo 1).

Yine Merchant, ekoloji hareketlerini de üç gruba ayırır. Bunlar, “Yeşil Politikacılar”, “Ekofeministler” ve “Sürdürülebilir gelişmeyi savunanlar” olarak sınıflandırılmıştır. Yeşiller, Greenpeace gibi gruplar “Yeşil Politika” içinde, Sosyalist Ekofeminizm ve Liberal Ekofeminizm de, Ekofeminizm içinde yer alan gruplardır (Keleş vd., 2009).

Ekoloji düşüncesinin en önemli şahsiyetlerinden biri Rudolph Bahro'dur. Bahro, 1980'de yükselen (Kasap ve Peker, 2011) Yeşil Hareketin dinamikleriyle ilgilenmektedir. Bahro, ekolojik sorunların temeline “maneviyat”ı yerleştirmektedir. Ona göre, “doğal dengenin kendisi manevidir. Eğer doğa söz konusu niteliğiyle ele alınmıyorsa ortada ekolojik hareket yok demektir (Bahro, 1996). Bahro sosyalizmi ciddi bir şekilde eleştirmektedir. Bahro'ya göre, sosyalizm yıkılmış, Yeşiller de iktidara ortak olarak sağcı bir parti haline gelmiştir (Şahin, 2017). Ekoloji düşüncesinin bir diğer ünlü kişisi de Andre Gorz'dur. Bahro, radikal ekolojizmin temsilcisiyken, Gorz da radikal sendikacılık ile Batı Marksizmi ve 1981 sonrası düşüncenin çıkarlarının temsilcisidir (Güler, 2014). Ona göre “çözülmesi gereken sorun, ekonomik ve teknik gelişimi toplumsal-ekolojik bir yöne yöneltmekten ve böyle biçimlendirmekten vazgeçmeden, devletin, kültürün, adaletin, basının vs. ve de ekonominin görece özerkliğini korumaktır”.

Bilim insanları yanında, ekoloji düşüncesi bazı akımlarca da ele alınmıştır. “Derin Ekoloji”, ekoloji düşüncesinin önemli akımlarından ilkidir. Temelleri Arne

Naess tarafından oluşturulan bu akımın ana teması, “insanın kendisini doğal çevreye yabancıymış gibi değil, canlı ve cansız her şeyle eşdeğer saymasıdır” diye özetlenebilir. Bu akıma göre, insanlar ekolojiden ayrı, özel varlıklar olmayıp, doğada insan yerine, doğayla uyumlu, bütün unsurları içine alan ekolojik bir bütün düşünmek gerekir. Bu akımda doğal kaynaklara özsel bir değer verilir. Hiçbir nesneye salt kaynak olarak bakılmaz. Yeni-Malthusçuların görüşlerinin temsilcisi olarak kabul edilen Garret Hardin’in öncülüğünü yaptığı “Yaşam Sandalı Etiği” de, dikkat çeken bir diğer ekoloji akımıdır. Hardin’e göre, bir yaşam sandalı etiğinde, yalnızca belirli sayıda insana yetecek kadar malzeme vardır. Bu malzeme öyle bir hassas dengeyle ayarlanmıştır ki, bir kişi daha bile eklemekle herkesin yaşamı tehlikeye girer. Hardin, gezegenin de benzer bir “taşıma kapasitesi” olduğunu, bunun aşılması halinde bütün yaşamın tehlikeye gireceğini söyler. İlerlemenin yolu, her ulusun kendini bir yaşam sandalı olarak değerlendirmesi ve ne kadar insan “taşıyabileceği”ne karar vermesidir. Fakat günümüz dünyasında tam tersi bir durum söz konusudur. Günümüz dünyasını değerlendirdiğimizde, toplumsal yapıların kendi iç çekişmelerinin arttığı görülmektedir. Buna bağlı olarak, insani değerler göz ardı edilmektedir ve yalnızca çıkarlar söz konusudur. Günümüzde, toplumların kendi plan ve çıkarları için başka toplumlara müdahalelerinin ve nihayetinde buna bağlı olarak ekolojik sorunlarının giderek arttığını şahit olmaktayız (Aşar, 2016).

Ekolojik düşüncenin “ekol” halinde görünen yukarıdaki akımlarının yanı sıra, bunların ve benzer akımların bir çatı altında toplanarak ifade edildikleri “türleri” de vardır.

Jonathan Porrit, ekolojik akımları üç gruba ayırır: İlk akım, “doğa korumacılar” ya da “gelenekçiler”den oluşur. Bu akım, dönemin iktisadi bireyciliğine ve faydacı materyalist değerlere karşı çıkan 19. yüzyıl liberalizminin mirasçılarının görüşlerinden oluşur. Küçük çaplı, kendine yeterli toplulukları savunan doğa korumacılar, genellikle düzenin ve genel otoritenin restorasyonuna önem verir. Gerekli değişiklikler için yasa yoluyla baskıyı, sürecin bir parçası olarak görürler. Özünde endüstriyalizme karşı değildirlir ve toplumu gerçekten değiştirmek değil, sadece mevcut durumda kalabilecek en iyi kısımlarını korumak isterler. Porrit’in ayrımında ikinci grup, “radikal liberter çevreciler” adını alır. Kropotkin, Thoreau ve Godwin’in anarşist idealleriyle şekillenen bu akımda, küçük çaplı, kendine yeterli topluluklar, çağdaş endüstriyalizmin bürokratik, hiyerarşik baskılarından kaçmanın bir yolu olarak ön planda gelir. Ayrıca kişisel

özerkliğin öncelikli olduğu bu akım, bugünkü endüstriyel sisteme karşıdır ve mevcut krizin bir teknolojik durumun diğerinin yerini almasıyla giderilebileceği düşüncesini reddeder. Bu nedenle yeni yaşam biçimlerinin gerekliliğine inanırlar ve bunu sağlamak için de toplumsal değerlerde temel bir değişikliği öngörürler. Son gruptaki akım da “reformistler”dir. İlk iki akıma göre çoğunluğu oluşturan reformistler, hiçbir özel geleneğin mirasçısı olmayıp çevre sorunlarını kapsayan geniş bir alan ilgi duyarlar. Genellikle hâkim toplumsal paradigmayı desteklerler. Dolayısıyla endüstriyalizme karşı değildirlir ve herhangi bir “köklü değişimden” bahsetmezler. Geleneksel orta sınıf kaygı ve çıkarlarına sahip olma eğilimindedirler (Porrit, 1984).

Porrit’in yaptığı sınıflandırmanın benzeri bir başka yaklaşımda da yapılmıştır. “Kısmi çözümler öneren kısmi yaklaşım” adındaki ilk akım, Porrit’in “reformistler” akımına tekabül eder ki, mevcut ekonomik ve sosyal düzenin korunmasından yanadır. İkinci akım olan “estetik ve ahlakî kaygılardan kaynaklanan yaklaşım” da “doğa korumacılar ya da gelenekçiler” akımı ile aynı görüşü savunur. “Siyasal yaklaşım” adındaki üçüncü akım da, yine Porrit’in “radikal liberter çevreciler” olarak adlandırdığı akımla paralellik arz eder. Radikal bir çözüm arayışı içinde olan ve bunu toplumun kendi düşünce evrimi ile bulacağına inanan bu akımda temel veri, anti-kapitalist düşüncedir. Kapitalizm ve onun iktisadi rasyonalitesi, çevre konusundaki olumsuzlukların esas nedenidir (Porrit, 2012). Alternatifi, toplumların demokrasi içinde kalarak, kapitalizmin olumsuz etkilerini giderecek çözüm önerilerinin toplum tarafından geliştirilmesidir. Porrit’den farklı olarak ayrılan dördüncü grup akımın adı da “bilimsel yaklaşım”dır. Bu yaklaşım, çeşitli alanlarda çalışan bilim adamlarının, insan müdahalesi sonucunda ekolojik dengenin bozulmasının boyutlarını ortaya koyan araştırmalarına dayanır

Carolyn Merchant da ekoloji düşüncesini üç gruba ayırır. Bunlardan “deepecology”, mekanik dünya görüşünün ekolojik sorunlara sebep olduğunu, organik dünya görüşünün çevresel felaketi çözeceğini ileri sürerken, “spirituel ecology”, metafiziğin öneminin altını çizen söylemler kullanır. “Social ecology” ise genellikle ekolojik sorunların kaynağı olarak kapitalizmi gösterir ve karşıt çözüm yolları önerir. Ekoloji düşüncesindeki akımların daha detaylı bir gruplaması da David Pepper tarafından yapılmıştır. Onun yaptığı gruplama, ekoloji akımlarını sınıflandırmak bakımından daha uygun görünmektedir. Çünkü, her ne kadar ekolojik akımları “radikaller”, “reformistler” ve “mainstream yeşiller” olarak üç gruba ayırsa da, ilk iki

gruptakilere önemle yaklaşmaktadır. Ona göre, radikaller, romantik muhafazakârlar, devrimci sosyalistler, anarşistler ve ekofeministlerden oluşurken, reformistleri oluşturanlar da piyasa liberalleri, refah sistemi liberalleri ve demokratik sosyalistlerdir. Mainstream yeşilleri ise, yeniçağ irrasyonalizmi ve mistisizmine kucak açan bir akımdır. Pepper'in yukarıdaki tasnifi Mary Mellor tarafından da benimsenmiş görünür. O da bu akımları “devrimciler”, “reformcular” ile “dogmanın albenisiyle gözü kamaşanlar” olarak ayırır (Keleş vd., 2009).

Biyosferin birçok alanına yayılmış kanser, sulak alan ekosisteminden, hayvan ve toprak ekosistemine kadar tüm yaşam alanlarına sirayet etmiş durumdadır. Örneğin, 20.yy'ın hemen başlarında iki bin yılda yok olan kadar hayvan türü ortadan kalkmıştır. Ekoloji üzerindeki baskı bu şekilde sürerse, konunun uzmanlarının araştırmalarına göre, şu anki canlıların yaklaşık % 20'lik bir kısmı 21. yüzyılın sonunda yok olacaktır. “Her şeye karşın kar ve büyüme” kavrayışı yerküredeki biyolojik ve genetik zenginliği yok etmektedir (Akkoyunlu Ertan,1998, s. 131). Bu çevresel problemlerin, doğal felaketleri tetiklediğini ve başta insan olmak üzere tüm canlılar üzerinde olumsuz neticeler oluşturduğunu idrak eden yeşil hassasiyeti yüksek ve sisteme muhalif kişiler, son birkaç 10 yılda, doğayı insandan koruma adına yeni siyasi ve çevreci hareketlerin filizlenmesine vesile olmuştur (Turhan ve Atay, 2015, s. 137). Yüzeysel ya da Sığ Ekolojistler, Derin Ekolojistler, Eko-Feministler, Eko-Sosyalistler ve Toplumsal Ekolojistler çevre hareketleri içerisinde öne çıkanlardır. Bu akımların ortaya çıkışındaki temel gerekçe, doğaya uygulanan baskıyı ortadan kaldırmak, çevre koşullarının iyileştirilmesini sağlamak, ekolojinin ve insanın tahribata uğrayan yaşamını tekrardan sağlıklı kılmaktır. İfade edilen bu hareketlerin birçoğu “sorunun kaynağı ve nasıl aşılması gerektiği” noktasında ayrıışmaktadır (McCormick, 1991)

Sığ çevreciler, derin ekolojistler tarafından çok sert bir şekilde eleştirilmektedir. Derin ekolojistlere göre, sığ çevreciler antroposentrik bir dünya görüşüne sahiptir. Sığ çevreciler doğayı cansız bir varlık olarak görmektedir ve bireye doğaya hükmetme hakkı tanımaktadır. Sığ çevrecilerin yöneltlen bir diğer eleştirisi ise “insanoğlu için faydalı olmayan şeylerden değer olarak bahsetmek saçmadır” anlayışıdır. Sığ çevrecilere göre kirlenme, eğer iktisadi kalkınmaya olumsuz etkide bulunuyorsa durdurulmalıdır. Sığ çevrecilerin doğaya vahşi ya da zalim nitelermeleri de sert bir şekilde eleştirilmektedir (Yaylı ve Çelik, 2011).

Tablo 1. *Ekoloji ve Çevre Hareketlerinin belli başlı nitelikleri*

Derin Ekoloji	
Sorun Tanımı	Ekolojik krizi, doğanın yıkımı olarak görmektedir.
Çevre ya da Ekoloji ne ifade eder?	Ekoloji topluma değil, toplumun doğal düzene uyması gerekir. İnsan doğanın efendisi değil, diğer canlılar gibi üyesidir.
Ekonomik Düzen	Endüstri karşıtlığı, özel mülkiyet
Bilim ve Teknoloji anlayışı	Endüstri karşıtıdır
Çözüm nedir?	İnsan ekolojinin kanseridir. Malthusçudur. Yani hızlı nüfus artışı ekolojik kriz noktasında büyük problemdir. İnsanın mevcut teknolojik, bilimsel ve ekonomik faaliyetlerinden vazgeçerek doğa içerisinde diğer canlılar gibi yaşaması gerektiğini savunur

Sığ (Yüzeysel) Çevreciler

Sorun Tanımı	Çevre sorunları olarak görür
Çevre ya da Ekoloji ne ifade eder?	Doğa acımasız ve vahşidir, kontrol altına alınması gerekir. Doğa insan için büyük bir ekonomik kaynaktır.
Ekonomik Düzen	Endüstriyel faaliyetlerin doğaya daha az zarar vererek devamını savunur
Bilim ve Teknoloji anlayışı	Teknoloji ve bilim ekolojik krizin çözümüdür.
Çözüm nedir?	Mevcut liberal politikalarla sorunun çözülebileceğini düşünmektedir

Eko Sosyalizm

Sorun Tanımı	Kapitalizm kaynaklı ekolojik yıkım
Çevre ya da Ekoloji ne ifade eder?	İnsan doğaya yabancılaşmıştır ve başta insan olmak üzere tüm canlılar sömürülebilir bir meta haline gelmiştir.
Ekonomik Düzen	Anti-kapitalisttir. Gezeğenin selameti, canlı hayatın devamı ve hatta insanın yaşamını idame ettirebilmesi kapitalim denilen mevcut sistemden kurtulabilmesine bağlıdır
Bilim ve Teknoloji anlayışı	Bilm ve teknoloji ekolojik krizin çözümü noktasında büyük önem arz etmektedir.
Çözüm nedir?	İnsan emeğinin sömürülmediği ve insan*dışı canlı ortamdaki canlıların meta olarak görülmediği bir sosyalist sistem.

--	--

Toplumsal Ekoloji

Sorun Tanımı	İnsanın insan üzerinde kurduğu baskı, sömürü, tahakküm ve toplumsal hiyerarşi, çevresel felaketin başat sebebidir.
Çevre ya da Ekoloji ne ifade eder?	Doğayı ve insanlığı ne yüceltir ne de küçümser. İnsanoğlunu ekolojide ayrıcalıklı bir tür olarak görmediği gibi onun destekleyici bir misyonu olduğunun altını çizer.
Ekonomik Düzen	Mevcut düzene karşı muhalif bir duruş sergiler. Anti-kapitalisttir. Emegın daha adil dağıtıldığı bir düzeni savunur. Mevcut sistemin hiyerarşik ve tahakkümcü yapısını eleştirir.
Bilim ve Teknoloji anlayışı	Bilim ve teknolojiyi bir tehdit olarak görmez
Çözüm nedir?	Rasyonel, etik, tutarlı ve aydınlanma ideallerine bağlı bir harekettir. İyimser, özgürlükçü ve ilericidir. Sorunun çözümünü; paylaşımcı, adil, eşit ve vicdani bir toplumda görür.

Eko-Feminizm

Sorun Tanımı	Kadın figürünün düşürülmesi ve kadının sömürülmesi merkezli ekolojik felaket. Kadın ve doğanın çifte sömürsü tezinden hareket eder .
Çevre ya da Ekoloji ne ifade eder?	Günümüzde en fazla sömürülen iki unsur kadın ve doğadır
Ekonomik Düzen	Sosyal ekoloji ve Marksist ekoloji paradigmlar gibi Ekofeminist anlayış, insan-doğa ilişkilerinde ya da kadının toplumdaki yeri ile ilgili hiyerarşi ve iktidar ilişkiler ağına dikkat çekmektedir
Bilim ve Teknoloji anlayışı	Bilim ve teknolojiyi bir tehdit olarak görmez
Çözüm nedir?	Çevresel problemlere getirilen çözümler de feminist bir düzlem içermelidir

2.7.1. Sığ Çevre (İnsan-Merkezci) Hareketleri

İnsanı yaşamın merkezine alan anlayıştır. Sığ çevrecilere göre, insan için olmayan şeylerin değerinden bahsedilemez (Gerçek, 2016). Bitkiler tıpta ve tarımda, taşlar mermer olarak ya da ev yapımında kullanılıyorsa değerlidir. Varlıklara kendinde değerden öte insana sağladığı fayda ölçeğinde değer verilir. İnsan-merkezci anlayışa göre, doğadaki çeşitlilik korunmalıdır çünkü doğadaki çeşitlilik insan için değerlidir (Vincent, 2009). Sürdürülebilir kalkınmayı savunurlar. Kirlenme eğer ekonomik büyümeyi ya da sürdürülebilir kalkınmayı engelliyorsa durdurulmalıdır anlayışı hâkimdir. Yüzeysel çevrecilerde, doğa insan için büyük bir ekonomik kaynaktır ve bu kaynak sürdürülebilir bir şekilde kullanılmalıdır anlayışı vardır. Sığ çevrecilere göre,

duruma örnek olarak, devletlerin özel teşebbüsleri kısıtlamaması durumu verilebilir. Çünkü sığ çevrecilerde, “mükemmel ekonominin” önemli olduğu görüşü egemendir (Karakaya, 2009). İnsanı merkeze alan sığ çevreciler, doğanın geri kalan kısmını da, insanın çevresi olarak ele alır. Amaç, gelecek nesiller de dâhil olmak üzere insanın faydası ve mutluluğudur. Bu anlayış, doğayı ekonomik bağlamda ve bir kaynak deposu olarak görmektedir (Fırat, 2003).

Mekanist dünya görüşünün etkisi altında bulunan insan-merkezli çevre etiği yaklaşımı ve ekoloji anlayışına yönelik eleştiriler, kritik bir dönüm noktasını sembolize etmektedir. Bir başka ifade ile, artan ekolojik sorunlara bağlı olarak çevre etiğine yönelik kapsam genişlemesi süreciyle birlikte hayvanların ve diğer canlı bileşenlerin de etiğin konusu olması ve değer ölçütünün insan ekseninden kopuşu, ekolojik problemlere olan yaklaşımın radikal bir değişikliğe uğramasını sağlamıştır (Kuran, 2013). Bunun sonucunda daha kapsamlı ve insanı doğanın üstün varlığı olarak görmeyen çevre etiği yaklaşımları ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi de, Derin (Biyo-Merkezci) Ekolojistlerdir.

2.7.2. Derin (Biyo-Merkezci) Ekolojistler

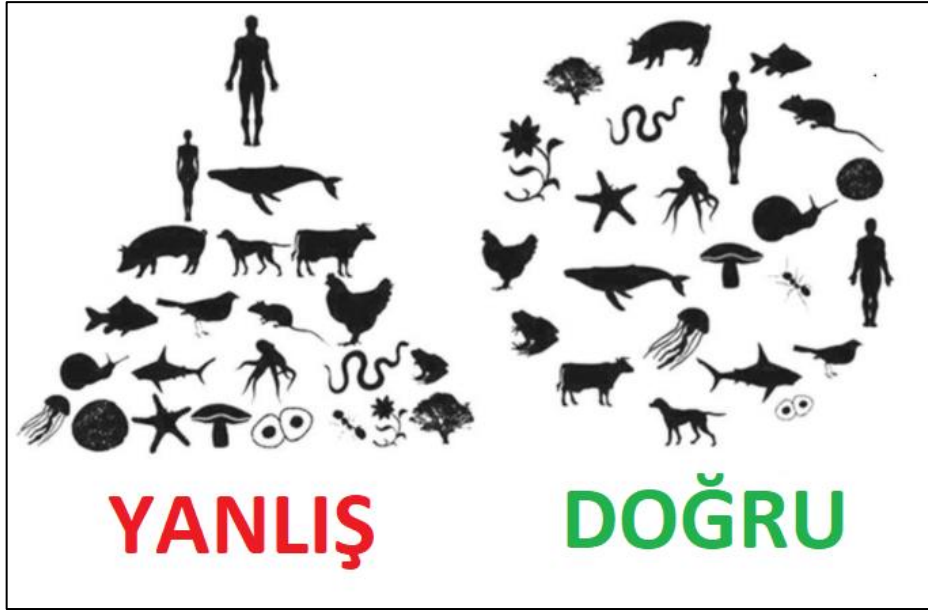
Modern ideolojiler ve sistemler doğayı kontrol altına alarak insanoğlunu fiziksel olarak zayıf olmasının verdiği güvensizlik ve maddi yoksunluktan kurtarmayı amaçlamıştır. Dolayısıyla insan ile doğayı birbirine düşman olarak göstererek, insanın da doğanın bir parçası olduğu realitesini yok saymışlardır. Bundan dolayı, çevreyi kontrol etme girişimleri, aynı zamanda özgürlüğünü kısıtlayacak ve kendini gerçekleştirmesini engelleyecek şekilde, insan davranışlarının da kontrol altına alınması girişimlerine yol açar. Genellikle, insanı merkeze alan hâkim anlayışın aksine, derin ekolojistler tüm canlılar için kendini gerçekleştirme kuralı ile yönlendirilen, insan-merkezli anlayıştan biyo-merkezciliğe doğru yönelmeyi amaç edinmişlerdir.

Derin ekoloji anlayışı; insanı merkez alan bir düşünüş değil, tam aksine doğayı merkeze koymaktadır (Drengson ve Inoue, 1995; Dobson, 1989). Bu anlayış, insanı merkeze alan çevre hareketlerini eleştirmektedir. Derin ekoloji akımı, son 30 senede ABD’li ve Avrupalı entelektüel kesimde oldukça ilgi görmüş bir ekolojik düşüncedir (Genç, 2017, s. 35). Bu hareket, insanı ekolojideki diğer unsurlarla eşit tutmaktadır (Şekil 4). Bu manada; sosyo-iktisadi olgu ve olayları yönlendiren çeşitli sistemlerin (kapitalizm, sosyalizm gibi) insanmerkezci yaklaşımlarının yerine, ekolojinin merkezde

olduğu ve doğa ile bütünleşmeye dayalı (biyo-merkezci) bir anlayış söz konusudur. Norveçli felsefeci Arne Naess'ın öne sürdüğü derin ekoloji anlayışı, aşağıdaki ilkelere dayalı olarak kurulmuştur (Naess, 1973):

1. Yeryüzündeki her şey değerli olduğundan insan merkezci düşünceden uzaklaşmak.
2. Ekosistemin tümüyle kendinden değerli olduğunu anlayıp, türlerin devamını sağlamak.
3. İnsanların yaşamları için gerekli ihtiyaçlarını, doğaya zarar vermeden, yalın bir şekilde doğadan almaya davet etmek.
4. Ekolojideki tüm yaşamın dengeli olmasını önemsemek ve bu durumu topluma kanıksatmak.

Bu ilkeler doğrultusundaki derin ekoloji anlayışı; kapitalizmin öne sürdüğü sürdürülebilir kalkınma anlayışına göre, söz konusu krize daha realist yaklaşmaktadır. Derin ekoloji, doğanın kendisi için ve kendinde bir değer taşıdığını öne sürer, kalkınmayı ve ilerlemeyi ikinci plana atar ve insan merkezçiliğe tümüyle karşı çıkar (Sessions, 1987) Derin ekoloji hareketin Türkiye'deki öncülerinden birisi Günseli Tamkoç'tur. Günseli Tamkoç'un derin ekoloji ile ilgili bir çok yazısı bulunmaktadır. Günseli Tamkoç, derin ekolojiyi sığ çevreci hareketin antitezi olarak görür. Sığ çevreciler ne kadar insanmerkezci ise, derin ekologlar o denli biyo-merkezcidir (Tamkoç, 1994, s. 95). Derin ekologlara göre, hâlihazırda, insanın doğaya olan müdahalesi aşırı düzeydedir ve durum kötüleşmektedir. Dolayısıyla bu husustaki politikalar gözden geçirilmelidir (Devall ve Sessions, 2015). Değişen politikalar, temel ekonomik, bilimsel, teknolojik ve ideolojik yapıları etkileyecektir. Böyle bir değişikliğin getireceği netice, mevcut durumdan net bir şekilde farklı olacaktır (Yaylı ve Çelik, 2014:374).

Şekil 4. Derin ekoloji, insanı yeryüzündeki en üst varlık olarak gören anlayışı yanlış bulmaktadır ve karşı çıkmaktadır. Derin ekoloğlara göre, insan, doğadaki diğer varlıklar gibi ekosistemin bir parçasıdır (Kaynak: <http://www.greensocietycampaign.org/beyond-green-podcast-episode-22-deep-ecology-an-ethicists-dream-or-nightmare/>) (Son erişim: 14.12.2017).

Genel olarak değinilecek olursa derin ekoloji hareketi insanı ve doğayı içine alan biyosferik felaketin bir yeniden doğuş için fırsat olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bunun için ise yeryüzündeki bütün canlı aleminin eşitliğine dayanan bir holistisizmi savunmaktadır. Derin ekolojistler çevresel kirliliğin sadece insan sağlığı üzerindeki etkileriyle değil, bir bütün olarak yeryüzündeki tüm canlı varlıkların yaşamı üzerindeki etkilerine odaklanmaktadır. Derin ekoloji, diğer canlıların yaşamsal ihtiyaçları söz konusu olduğunda insanların yaşamsal olmayan ihtiyaçlarını ertelemesi gerektiğini savunmaktadır (Keleş, vd., 2009). Son olarak derin ekolojide dikkati çeken bir diğer husus ise eşitliği toplumsal düzeyin sınırlarından çıkarıp tüm biyosfere mal etmek istemeleridir (İlhan, 2013, s. 86).

Derin Ekolojistlerin ileri sürdükleri tezlere, dayandıkları prensiplere ve bu prensipler doğrultusunda ortaya koydukları paradigmaya birçok eleştiri gelmiştir. Bu eleştirilerin başında, teknolojiye topyekûn karşı çıkmaları gelir. Bazı teknolojilerin doğa için yıkıcı olduğunu anlaşılabılır fakat toptan karşı çıkış abartılıdır ve realist bulunmamaktadır. Çünkü teknoloji her zaman yıkıcı değil doğru kullanıldığı takdirde

ekolojik krizden çıkış için önemli bir anahtar rolü görebilmektedir. Bunun yanı sıra yeryüzünü de her şeye nezaret eden bir ilah (Gaia mitolojisi) gibi göstermeleri mistik bulunmaktadır. Derin ekolojiye en yoğun eleştiriler Murray Bookchin tarafından yöneltilmektedir. Bookchin'e göre, ekolojik krizin sorumlusunun tüm insanlık olarak görülmesi indirgemeci bir anlayışın dışavurumudur. Zira, Bookchin, insanın etik bir özne olduğunu ileri sürmektedir. Dolayısıyla Bookchin, çevresel felaketler konusunda insanın problemin kaynağı olduğu kadar çözümü de olabileceğini ileri sürmektedir (Yardımcı, 2009).

2.7.3. Toplumsal Ekoloji

Toplumsal ekoloji paradigması ise Bookchin'in (Şekil 5) belirttiği gibi muhalif bir duruş sergilemektedir. Mesajları açık olup rasyonel, etik, tutarlı ve aydınlanma ideallerine bağlı bir hareketi sembolize eder. Tinsel bir arınmadan ziyade temel bir toplumsal değişimi hedefler (Kumpfer ve Turner, 1990).

Toplumsal ekoloji bir geleceği olmadığına inandırılan kitlelerin nesnel ve akılcı sesi olmaya adaydır. Bu çerçevede bilim ve teknolojiyi bir tehdit olarak görmez. Bilim ve teknolojiye, insani, gayri insani yaşam türlerinin refah durumlarını iyileştirebilme yeteneği kazandırdığı için özgür bir topluma inşasında önemli bir misyon yüklemektedir. Nitekim teknoloji sermayenin sihirli oyuncağı, kentli insanın ve burjuvazinin yeni tanrısı (Marx, 1978, s. 329) olarak tanımlansa da, Bookchin, oluşturulacak ekolojik toplum düzeninde eko-teknolojinin gerekliliğine dem vurmaktadır (Bookchin, 2013b, s. 147). Toplumsal ekoloji, nükleer bir felaketle nihayete erebilecek bir sona karşın, akılcı potansiyelle taçlandırılmış özgür bir toplumu tercih eder. Toplumsal ekoloji iyimser bir perspektife sahiptir. Daha iyi bir toplumun inşasında mistik güçlerden, bir karizmatik liderden medet ummak yerine "kendi gücümüze, potansiyelimize güvenmemizi" salık verir. Toplumsal patolojik sanrılar, batıl inançlar, akademik camiadan yükselen ruhani saçmalıklara karşın, insanın yenilikçi, gelişimci yanlarına sahip çıkmasını önemser. Bu çerçevede insan türüne ait olan akıl, düşünce ve diyalogun kurallarını ön plana taşır (Bookchin, 2013a; 2013b; 2013c; 2013d; 2014 ve 2015).

Şekil 5. Toplumsal Ekoloji paradigmasının öncüsü Murray Bookchin (1921-2006)
(Kaynak: <http://www.kedistan.net/2017/02/13/soylesi-murray-bookchin-david-vanek/>)
(Son erişim: 19.02.2018).

Toplumsal ekolojinin ön plana çıkan özellikleri:

1- Toplum ekolojinin bir parçasıdır ve ondan türemiştir. Bu nedenle, toplumsal kriz ile ekolojik sorunları ayrı ayrı sorunlar olarak görmemek gerekir. Bir başka ifade ile insanın kendi türüne dayattığı tahakküm ve toplumsal hiyerarşiyi çevresel felakerin temel nedeni olarak görmek gerekir.

2- Toplumsal Ekoloji, sınıflı toplumu yani sınıfların birbirleri üzerindeki tahakkümü ve hiç bir hiyerarşiyi kabul etmemektedir. Sınıfları, belli cinsiyet ve yaş gruplarını ve aynı zamanda sosyal yapıyı yüceltmediği ve kötülemediği gibi sınıfsız, tahakkümsüz ekolojik bir toplumsal düzeni öne sürmektedir (Ostrom, 2009).

3- Ekolojiyi ya da insanı kutsamaz ya da küçük görmez. İnsanoğlunu, ekolojide üstün bir tür olarak görmez ve aynı zamanda onun destekleyici bir misyona sahip olduğuna inanır. Toplumu ve doğal ekosistemi sürekli değişen, gelişen ontolojisiyle bir bütünün parçası olarak anlar. Toplumsal Ekoloji, doğaya egemen olma ve onu kontrol altında tutma düşüncesini kesinlikle kabul etmemektedir (Folke, 2006).

4- Ekosentrizmi ve antroposentrizmi tamamıyla reddetmez. Onların olumlu taraflarını alarak “özgür doğa, özgür insan” vurgusu yapar.

5- Aklın önemini vurgular, doğaya ve insana mistik (panteistik) yüklemelerde bulunmaz. İnsanlığın kendi gücüne güvenmesi gerektiğine inanır.

6- Eleştirel bir duruşu vardır. Her türlü baskıcı otoriteye ve diktatörlüğe karşıdır. İyimser, ilerici ve özgürlükçüdür. Paylaşımçı, adil, eşit ve vicdani bir toplum inşasını önemser. Buyurgan bir ahlakî anlayıştan, rasyonel bir etiğe geçişe sıklıkla vurgu yapar (Şekil 6 ve 7).

Şekil 6. Toplumsal ekoloji her türlü mülkiyeti, hiyerarşiyi, tahakkümü reddederek, sınıfsız, tahakkümsüz, adil ve eşit bir ekolojik toplumu savunur (Kaynak: <http://collapseofindustrialcivilization.com>) (Son erişim: 02.11.2017).

9- Bilim ve teknolojiyi çevresel felaketin başat sebebi olarak görmez. Toplumsal Ekolojiye göre, bilim ve teknoloji özgür bir ekolojik toplum yapısının inşasında önemli bir işleve sahiptir.

10- İndirgenemez asgari ilkesi temelinde ekonomik fırsatlardan tüm insanların faydalanma hakkını ve karşılıklı yardımlaşmayı savunur. Mübadele esasında üretim ve bölüşümü ön plana çıkarmaktadır. Kolektif refah vurgulanır. Bu manada, sosyal ekoloji özel mülkiyete ve devlet mülkiyetine sıcak bakmaz.

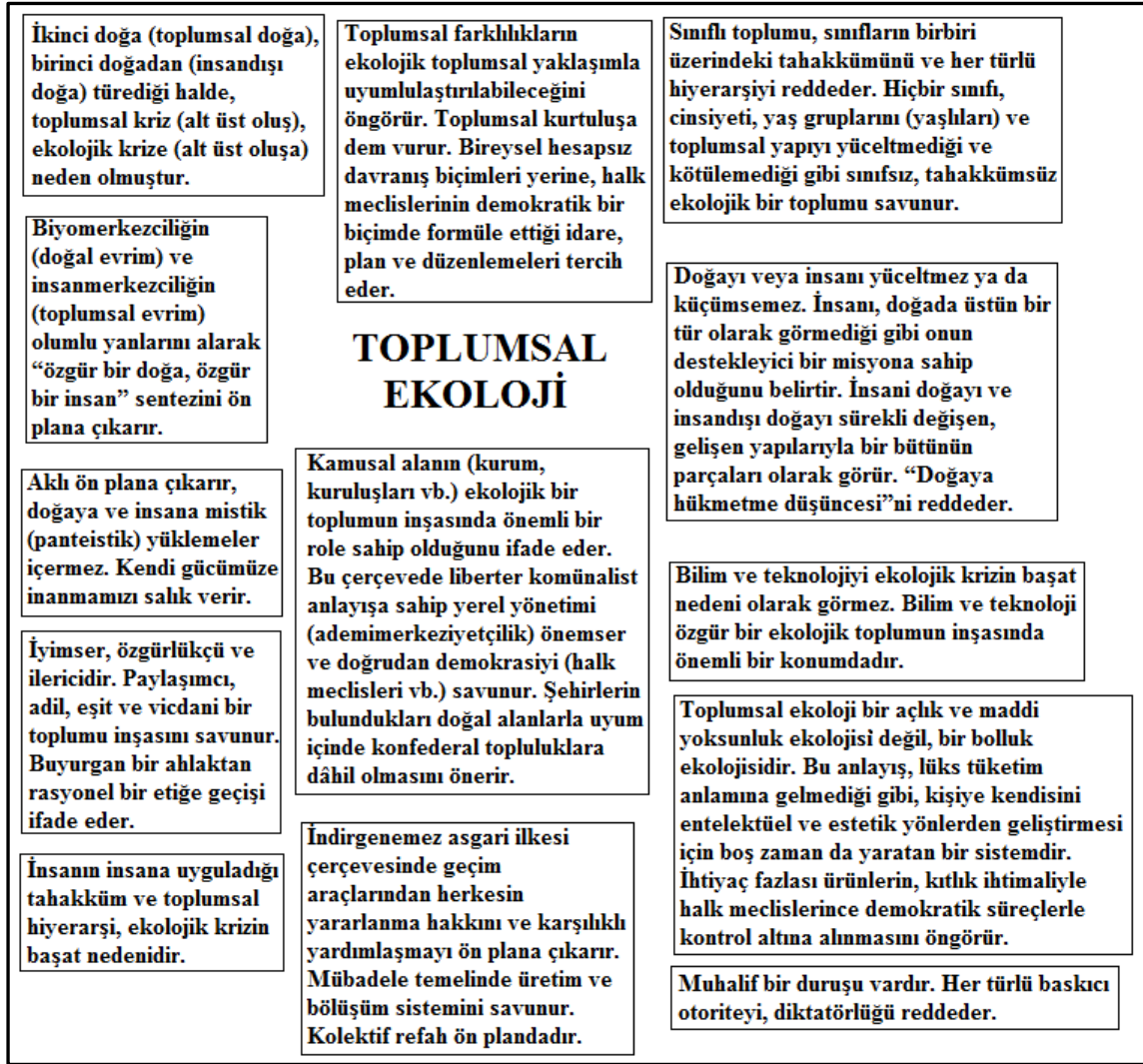
11- Sosyal ekoloji bir yoksulluk ve sefalet düzeni değil, zenginlik ve çokluk ekolojisi. Söz konusu anlayış, lüks tüketim manasını içermediği gibi, kişiye kendisini entelektüel ve estetik yönden geliştirmesi için boş zaman yaratan anlayıştır. İhtiyaç

fazlası malların, kıtlık olasılığı ile halk meclislerinde demokratik süreçle denetim altına alınmasını önemser.

12- Kamusal alanların (kurum, kuruluşları vb.) ekolojik bir sosyal yapının inşasında ciddi bir rolü olduğunun altını çizer. Bu bağlamda, özgürlükçü komünalist anlayışa sahip yerel yönetimleri (ademi-merkeziyetçilik) ön plana çıkarır ve doğrudan demokrasileri (halk meclisi gibi) önemser. Şehirlerin bulunduğu doğal ekosistemle ahenk içerisinde konfederal topluluklara dâhil olmasını vurgular (Spaargaren ve Mol, 1992).

13- Toplumda bireyler arasındaki farklılığın ekolojik toplumsal yaklaşımla uyumlulaştırılabileceğinin altını çizer. Kişisel kurtuluş ve arınmadan öte, toplumsal kurtuluşu öne çıkarır. Bu anlamda, bireysel hesapsız tutum ve davranışlar yerine, halk meclislerinin demokratik bir şekilde formüle edildiği yönetim, düzenleme ve planlamaları tercih eder (Şekil 5).

14. Toplumsal ekoloji tamamıyla kirlenme ve doğanın korunmasına odaklanmaktan öte, ikinci doğanın bütünselliğini/biraradallığını ön plana çıkaran detaylı ve kapsamlı bir değişimi tercih eder (Bookchin, 2013a; 2013b; 2013c; 2013d; 2014 ve 2015).

Şekil 7. Ekolojik Toplum Paradigmasının vurgu yaptığı bazı özellikler (Kaynak: Çelik ve Gülersoy, 2016).

Sonuç olarak, Sosyal Ekolojinin günümüz kapitalist sisteminde sosyal ve mekânsal ilişki biçimlerini düzenleyebilme ihtimali tartışılabilir. Aynı zamanda, Toplumsal Ekoloji, doğal ortamın ve toplumun dramatik bir şekilde bozulduğu “Kaoslar Çağında” alternatif oluşturabilecek potansiyel içermektedir.

Bunlara rağmen, Ekolojik Toplum Paradigması belli açılardan eleştirilmektedir. Bu paradigmanın tamamlanması ya da kuvvetlendirilmesi gereken belli yönleri de mevcuttur. Bunları şu şekilde ifade etmek mümkündür: Toplumsal Ekoloji bir taraftan asgari devlet ilkesine itiraz etmektedir⁸ öte taraftan ise devlet kurumlarını özgürleştirmeyi amaçlamaktadır. Bunu “liberter belediyeçilik!” olarak kavramsallaştırır.

⁸ Ekolojik toplum paradigmasına göre, devlet mekanizması doğası gereği asgari olmayı kabul etmez. İktidar alanını sürekli genişletmeyi amaçlar.

Burada ifade edilmek istenen, Liberter belediyeçilik anlayışı devletsiz belediyeçilik midir? Bu meselenin daha kapsamlı işlenmesi gerekmektedir. Özgürlükçü belediyeçilik programı barışçıl, şiddeti dışlayan ve aşağıdan yukarıya örgütlenen yapısı nedeniyle, yönetim krizi koşullarında merkeziyetçi ve şiddet kullanan yapılara karşı başarısız olabilir (Eryılmaz, 2016).

Ayrıca, Bookchin kitaplarında “Vahşi Doğa” kavramını sıklıkla dile getirmektedir. Bu çalışma, “Vahşi doğa” kavramını sistem tarafından ortaya atılmış antropomorfist yaklaşımın bir ensturmanı olarak görmektedir. Çalışmamıza göre, doğal varlıklar ne vahşidirler, ne güzeldirler, ne çirkindirler, ne de zalimdirler. Doğal unsurlara vahşi denilmesi, onların ehlileştirilmesi gerektiği manasını akla getirmektedir. Bu çalışmaya göre, doğaya vahşi demek, onu insanoğlunun talan ve sömürüsüne açık hale getirmektir. Vahşi doğa nitelemesi ile pozitivist bilim anlayışını merkeze alan tümevarımsal metodolojinin kendisine “aykırılık” durumunda “romantik anlayış, arkaik düşünce” olarak yaftaladığı fikirler arasında pek bir fark yoktur. Nihayetinde bu yaftalamalar, çoğu zaman kendisinden olmayanı itibarsızlaştırma amacı taşır (Çelik ve Gülersoy, 2016).

2.7.4. Ekofeminizm

1789 yılında meydana gelen Fransız Devrimi, çok önemli toplumsal ve siyasal değişmelere neden olmuştur. Bunlardan birisi de, kadın hakları konusudur. 18. asrın sonlarında (tam olarak 1792 senesinde) feminizmin ilk çıktısı olarak Mary Wollstonecraft tarafından “Kadın Hakları Üzerine Bir Doğrulama” ismiyle bir çalışma ele alınmıştır. Bu dönemle birlikte başlayan feminist hareket gelişerek güncelliğini korumaktadır. Günümüzde feminizm yalnızca kadın hakları konusuyla sınırlı kalmamaktadır. Aynı zamanda ekoloji, ırkçılık ve iktidar konularında da ön plana çıkmaktadır.

Feminist teoriler başlarda 4 teori çerçevesinde tartışılmaktaydı. Bunlar; liberal feministler, geleneksel Marksist feministler, radikal feministler ve sosyalist feministlerdir (Warren, 1987). Eko-feminizmin ortaya çıkışı ise ekoloji hareket ve akımlarının ortaya çıkışı ile bitlikte olmuştur. Feminizmin başına “eko” aldığı dönem, 1970’lerin sonuna tekabül etmektedir. Ekofeminizmin ortaya çıktığı dönemin 1970’li yıllara denk gelmesi tabi ki tesadüf değildir. Çünkü söz konusu seneler, daha önce yok sayılan ya da dışlanan kadınların, azınlıkların ve ötekileştirilen toplumsal grupların

akademiye dahil olması ve bu ekseninde çoklu disiplinler çalışma programlarının oluşturulması trendi ile örtüşmektedir (Türk, 2017, s. 379). Ekofeminizm akımı, yeşil düşünce ve feminist hareketten etkileşimle ortaya çıkan, doğanın ve kadının ezilmişliğini bir arada sorgulamaya çalışan bir harekettir (Cheney, 1987). Ekofeminizm, kadının doğaya erkeklerden daha yakın olduğu varsayımından yola çıkmaktadır (mitolojik kahraman Gaia⁹). Böylelikle doğaya yönelik ortaya konulacak siyasi anlayışlarda, kadınların öncü bir misyon taşıması gerektiği savunulur (Kurt, 2001).

Ekolojik problemlerin ekofeminist çözümlemesi, geleneksel insanmerkezci çevre etiği anlayışlarına karşı en güçlü karşı çıkışlardan birisidir. Farklı feminist bakış açılarının çevre yaklaşımları ile bir araya gelmesinden oluşan ekofeminizm, kadın ve doğanın çifte sömürsü tezinden hareket eder (Çetin, 2005, s. 61). Çalışmanın bu bölümünde, ekofeminizmin temel öncüllerine ve ekolojik problemlerin çözümüne dair görüşlerine değinilecektir.

Ekofeminizme göre, günümüzde en fazla sömürülen iki unsur kadın ve doğadır: Kadınların ezilmelerinin önlenmesi ve kadın olmalarından ötürü fırsat eşitliği elde edebilmeleri için insan ve doğa ilişkilerinin radikal bir düzlemde yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. Kadınların sömürülmesi ve haksızlıklara uğraması ile doğanın sömürülmesi arasındaki çok yakın bağ ekofeminizmin temel kabulüdür (Tong, 2013). Bununla birlikte ekofeminizm ırkçı, etnik, cins, yaş, sosyal sınıf ve cinsel tercih gibi ölçeklere dayanarak uğranan baskıların ve ayrımcılığın karşısındadır (Tamkoç, 1996, s. 77).

Sosyal ekoloji ve Marksist ekoloji paradigmalara gibi Ekofeminist anlayış, insan-doğa ilişkilerinde ya da kadının toplumdaki yeri ile ilgili hiyerarşi ve iktidar ilişkileri ağına dikkat çekmektedir. Ekofeministler, ataerkil odaklı ve erkeklerin kontrolündeki kadını ezen faaliyetlerin benzerinin, doğayı tüketme için yapıldığına işaret etmektedir (Toprak, 2012). Bazı Ekofeministler çalışmalarda ekolojik kriz kavramı yerine “Ekolojik emperyalizm” terimi kullanılmaktadır. Bu kavram ile doğa ve canlı aleminin sömürsü temelinde inşa edilen bir sistem ifade edilmektedir. Burada ekolojik emperyalizmi sürdüreceği iki temel özne olarak “doğa ve kadın” görülmektedir. Dolayısıyla sistemin üretim ve tüketim üzerine kurulduğu gerçeği ve bu gerçeğin dışı

⁹ Gaia, Yunan mitolojisinde yeryüzünü simgeleyen, arzın cisimleşmiş hâli olan tanrıçadır. Bir ana tanrıça, doğa ana olan ve diğer tanrıların kendisinden türediği Gaia'ya özellikle ilk zamanlarda tüm Yunanistan'da tapılmaktadır.

vurumu olarak çevre ve kadının sömürsünün zorunluluğunu getirmesi aynı zamanda ekofeminist paradigmanın esasını oluşturmaktadır. Ekolojik kriz, metalaşan yeryüzünün bir sonucudur. Yeryüzünü metalaştıran aynı zamanda hem kadını hem suyu aynı kategori içerisine almaktadır. Bu kategorinin adı sömürüdür. Ekofeminist düşünceye göre, suyun metalaşma süreci kadının da tahakkümünü ifade etmektedir. Bu noktada suyun metalaştırılmasına karşı duruşlarda, kadınların sayıca fazlalığının dikkat çekmesi ve ön saflarda yer alması gerçeği göz ardı edilemez. Kadın, doğanın vazgeçilmez bir öğresi olan suyun metalaşmasına karşı duruşunu ortaya koyarken, aynı zamanda kendi üzerindeki zulüm ve baskıya da başkaldırmaktadır (Şekil 8) (Kılıç, 2016).

Şekil 8. Ekofeminizme dair temsili görüntüler (Kaynak: Kurt, 2001).

Ekofeminist görüşleri kısaca şu şekilde özetlemek mümkündür: Ekofeminizmde kadınların ezilmesi ile doğanın ezilmesi arasında önemli bağlar görülmektedir. Bu bağların idrak edilmesi, ekofeminizm açısından bir zorunluluk olarak görülmektedir. Feminist kuram ve pratik, ekolojik bir düzlemde olmalıdır ve aynı zamanda çevresel problemlere getirilen çözümler de feminist bir perspektif içermelidir (Mahmutoğlu, 2009, s. 112). Feminist bir perspektife sahip olmayan yeşil hareketler, ataerkil toplumun değerlerini yansıtan erkeksi bir duruşa geri dönme riski içermektedir (Mellor, 1992).

Ekofeministlerin, erkeği tüm ekolojik problemlerin sorunlusu olarak görüp kadını ise edilgen olarak görme anlayışı kimi çevreler tarafından kabul edilmemektedir ve eleştirilmektedir. Bu eleştirilerin temelinde, “endüstrileşme ve kadının iş hayatına girişiyle birlikte kadınların da pek çok ekolojik sorunun önünü açan kararların hatta uygulamaların mimarı oldukları” görüşü öne sürülmektedir (Ayaz, 2014, s. 282).

Ekofeminizme yönelik bir diğer önemli eleştiri ise şudur: ekofeminizm kadına ve doğaya tahakkümü ortadan kaldırmak amacıyla, ataerkil sistemin ikici mirasını devam ettirmektedir. Zira ikici düşünce insanlık tarihinin tahakküm ilişkilerinin temel dayanağı olmuştur. Aynı zamanda ekofeminizm, Gaia gibi kurgusal Tanrıça inançlarına dayalı bir toplum tasarımı ileri sürmektedir (Eryılmaz, 2005).

2.7.5. Marksist Ekoloji

Marksizm, öncelikli olarak özel mülkiyeti öne çıkaran ve liberal teşebbüs iradesine dayanan klasik liberalizm ile kapitalizmin felsefi tutum ve dayanaklarını kabul etmemektedir (Pepper, 2002). Marksizm, öncelikle ekonomik bir sistem olarak kabul edilmesine rağmen hem iktisadi hem de toplumsal bir akım ve ideolojiler sistemi ve dizisidir (Altun, 2012, s. 183). Marksizm bilim, ekonomi, sosyoloji, siyaset ve ekolojiye dair derinlemesine fikirler sunmaktadır (Şekil 9).

Marks, “metabolizma” kavramını öne sürerken insan ile doğa arasındaki süreci emek temelinde yorumlamaktadır. İnsanın farklı ekosistemler ile kurduğu ilişki ve denetim emek ile bütünleştirildiğinde metabolizma oluşmaktadır. Bu süreçte, kent ve kır ikileminden kaynaklanan bir yarılma söz konusudur. Bu yarılma sonucunda, artık insan doğaya yabancılaşmış ve toprak sömürülebilir bir meta haline gelmiştir (Akkuş, 2014).

"Marks'ın Ekolojisi" ve "Ekolojik Devrim" kitaplarının yazarı İspanyol Aleix Bombilla, “Karl Marks’ın hedefinin, insanlık ile doğa arasındaki metabolik ilişkinin ortak üreticiler tarafından akla uygun bir şekilde düzenlendiği bir toplum inşası olduğunu iddia etmektedir. Bu bağlamda Marksist ekolog Aleix Bombilla’ya göre “birçok sosyalist çevrecidir ve birçok çevreci de sosyalisttir” (Bombilla, 2010).

Marks ve Engels’in doğal ortam-insan ilişkileri noktasındaki görüşleri, döneminin genel anlayışının çok üzerinde olmuştur. Marks ve Engels doğal ile kentsel ortam arasındaki kopukluk, toprağın bozulması, kentlerde nüfus yoğunluğu, endüstriyel kirlilik ve kentsel atık sorunları, doğal kaynakların talanı, seller, çölleşme, enerji sorunları ve kıtlık gibi çevre sorunlarına değinmiştir (Foster, 2012, s. 24).

Şekil 9. Ekolojik krizin patlak vermesinden sonra birçok ideoloji ve paradigmanın ekolojik hassasiyetlerinde artış olmuştur. Bunlardan birisi de Marksizm'dir (Kaynak: <http://www.cnsjournal.org/ecosocialism/>) (Son erişim: 20.02.2018).

Marksist ekoloji, insan-doğa ve toplumu birbirinin zıt kutupları değil birbirini tamamlayan bütün olarak ele almaktadır. Doğada var olan diyalektik ilişki, insan-doğa-toplum üçgeni içerisinde yer alan etkileşim esasında ifade edilebilir. Diyalektiğin temel özneleri olarak belirtilebilecek insan, doğa ve toplum birbirlerinden kopuk/bağımsız olarak değil, birbirlerinin bir devamı ve parçası olarak kavranmalıdırlar (Temiz, 2012).

Marksist ekolojistler ya da eko-sosyalistler, ana akım ya da sığ çevrecileri eleştirmektedirler. Ekososyalizme göre, ekolojik sorunların çözümü salt teknolojik yollardan geçmez. Bunun yanı sıra sığ çevrecilerin iddia ettiği gibi, dünyada korunmalı adacıklar tabir edilen yerler yaratmak da çevresel problemlerin kökten çözümü için yeterli değildir. Ekososyalizme göre, evrensel bir sömürünün ve doğal habitatların yıkımının hakim olduğu bir dünyada korunmalı adacıklar tabir edilen yerler yaratmak ekolojik problemlerin çözümü noktasında nafile bir çabadır. Ekososyalistler ekolojik krizin çözümünü, temel toplumsal ilişkilerimizin değiştirilmesinde ve mevcut sistemin kendi ontolojisinde görmektedirler (Lowy, 2009).

André Gorz gibi neo-marksist filozoflar, ekolojik felaketin kaynağını, uluslararası tekeli sermayenin aşırı birikimine karşı doğanın verdiği tepki olarak anlamaktadır. Gorz'a göre, geniş ölçekteki kitlesel üretimi sürdürmek için türlü propaganda araçlarıyla tüketim toplumunun büyümesinin neticesinde, fiziksel sınırların sonuna gelinmiş ve global ölçekte çevresel felaket yaşanmaya başlamıştır (Duru, 2006, s. 46).

Marksist ekolojinin neredeyse tüm çıkarımları, ekolojik problemlerin kapitalizmden kaynaklandığı temeline dayanmaktadır (Huan, 2010). Marksist ekoloğlara göre, gezegenin selameti, canlı hayatın devamı ve hatta insanın yaşamını idame ettirebilmesi kapitalim denilen mevcut sistemden kurtulabilmesine bağlıdır (Demirağ, 2013).

Marksist düşünür John Bellamy Foster, ekolojideki 'karşılıklı ilişkiler'i ekolojinin diyalektiği olarak adlandırır. Bu bağlamda Marks'ın materyalizminin de buna yakın bir anlam ifade ettiğini söyler. Foster, Marks'tan doğa-toplum, özgürlük-zorunluluk, özne-nesne ikilikleri çıkarır (Aytaç, 2002).

Son dönemde sosyalizm ile ekolojiyi birleştirme çabası olarak oluşturulan ekososyalizm fikriyatı Kovel ve Löwy tarafından kaleme alınan yazılar ile gündeme gelmektedir. Kovel ve Löwy “Üzerimize çöken en ağır gölge ne terör, ne çevrenin tahribatı ne de küresel ekonomik yıkımdır. En ağırı, kapitalist dünya düzenine olanaklı bir alternatifin olmadığını ileri süren içselleşmiş kaderciliktir.” diye belirtmektedirler (İdem, 2010). Aslında bu sözler aynı zamanda eko-sosyalizmin ekolojik krizin kaynağını nerede gördüğünün açık bir şekilde ifadesidir.

Marksist Ekoloğlara göre, mevcut sömürü düzeni içerisinde ekolojik problemler çoğu hükümetin programının bir parçası gibi görünmektedir fakat bu “hassasiyet” sömürü amaçlıdır. Bu sistemin temelinde ekolojik hassasiyetleri kullanarak “yeşil ürünler ya da eko ürünler” sıfatı altında piyasaya sürülen ürün ve hizmetlerin tüketim ve kullanımının arttırılması vardır (Demirer, 2014).

Marksist Ekolojide ön plana çıkan bir diğer kavram ise “ilk birikim”dir. İlk birikim, kölelerin ve serflerin dolaysız olarak ücretli işçilere dönüşmesi ve üreticilerin mülksüzleşmeleri manasına gelmektedir. Bu durumun, ekoloji üzerindeki en önemli etkisinin onun var oluşunun koşullarını bozmasıdır. Bu noktada, ekolojik felaketlerin “ilk birikim” ile yakından ilişkisine vurgu yapılmaktadır (Kılavuz, 2015).

Ekososyalizme bilhassa anarşistlerden ciddi eleştiriler yöneltilmektedir. Bunlardan ön plana çıkanlar şu şekilde ifade edilmektedir: Marks'ın ve Marksistlerin anlamak istemediği husus, çevresel felaketin kökenlerinin çok daha derinlerde olduğu gerçeğidir. Bir taraftan üst paleolitikten bu yana insanoğlunun ekolojiyle uyumsuz olduğunu, doğaya zarar verdiğini belirtip sonrasında tekrar problemi kapitalizme dayandırması, Marksistlerin mevcut bağlamdan öteye geçemediğini göstermektedir. Bir

başka ifade ile kapitalist sistemin tüm ekolojik kötülüklerin tek kökeni olduğunu varsaymak tam doğru değildir. Kapitalizmin doğası anti-ekolojiktir fakat bunun dışında diğer tarzların da kendilerine özgü çevresel sorun eğilimi içerdikleri unutulmamalıdır (Benton, 1994). Aynı zamanda eko-sosyalist anlayış ekolojik bir bakışa sahip olmak, değerlerini ekolojinin verilerine göre tasarlamak bağlamında ekolojist olmaktan çok çevreci bir zihniyet olarak görülmektedir (Demirağ, 2013).

2.8. Çevrenin Siyasallaşması

Leo Valiani, Eric Hobsbawm tarafından yayınlanan “Kısa 20. yy Aşırılıklar Çağı” adlı kitabın giriş kısmında 20. yy için şu değerlendirmeyi yapmaktadır: *“Yüzyılımız adalet ve eşitlik fikirlerinin kazandığı zaferin daima kısa ömürlü olduğunu, ama özgürlüğü korumayı başarırsak, her şeyi her zaman başlayabileceğimizi de kanıtlıyor... En umutsuz durumlarda bile umutsuzluğa yer yoktur”* (Hobsbawm, 1996, s. 14). Leo Valiani, alıntılanan cümlede, 20. yy ve aynı zamanda yaşadığımız 21. yüzyılın güzel bir özetini sunmaktadır. Günümüzde insanlığı en umutsuz duruma düşüren olaylardan birisi de ekolojik felakettir. Ekolojik krizin bugün geldiği nokta insanlığı umutsuzluğa sevk etmektedir fakat çevre konusunda son birkaç on yıldır gelişen hassasiyet umutsuzluğa yer olmadığını işaret etmektedir. Çevre konusunda toplumda gelişen hassasiyet söz konusu hareketlerin siyasallaşması ve partileşmesini beraberinde getirmiştir.

Çevresel felaketlerin derinleşmesine rağmen devletlerin liberal politikalar izlemek suretiyle oluşturduğu kışkırtıcı tutum çevre hareketlerinin siyasallaşması bağlamında önemli rol oynamaktadır (Kılıç, 2002a). Gelişmiş ülkelerde mevcut yönetimlerin doğal alanların aşırı kirlenmesi, devasa sanayi atıklarının doğaya bırakılması ve nükleer faaliyetler gibi adımlar sonucunda gerekli önlemleri almaması, dünyanın pek çok ülkesinde birey ile devleti karşı karşıya getirmiştir. Böylece toplumun bir kesimi, derinleşen ekolojik kriz konusunda duyarsız kalan ve hatta çevre sorunlarını derinleştiren adımlar atan yönetimleri protesto etme hakkını kullanmaktadır. Radikal ekolojistlerin protesto ve eylemlerinin temel amacını, ekolojik denge ve çeşitlilik olarak da belirtilebilecek “biyolojik çeşitliliğin korunması” teşkil etmektedir (Ceritli, 2001, s. 216).

Dünyada ve Türkiye’de ağır sanayi faaliyetlerinin güçlenmeye başlaması, özel sektörün tamamen denetimsiz bırakılması, ekolojik değerlerin hızlı bir biçimde

bozulmasını beraberinde getirmiştir. Yani, sanayileşme ve büyüme hedefinin plansız, doğayı yok sayarak gerçekleştirilmeye çalışılması, özel kesimin çevreyi etkileyebilecek her türlü kararında serbest bırakılarak doğal unsurların ağır bir baskı altında kalmasıyla çevre hareketinin güçlenmeye başlaması ve siyasallaşması aynı zamana denk gelmektedir (Duru, 2002). BM tarafından 1972 yılında düzenlenen Stockholm Konferansı çevreci hareketlerin uluslararası meşruiyet kazanması bağlamında milat olmuştur. Böylelikle ekoloji konusunda, başta devletlerin politikalarında daha sonra da sermayenin ve sivil toplumun faaliyetlerinde daha hassas tutum almaları amaçlanmıştır (Eryılmaz ve Kıran, 2017).

Türkiye’de yeşil hassasiyetin çevreci hareketlere dönüşmesi, 1980’lerle birlikte hız kazanmıştır. Bu dönemde, Türkiye’nin uluslararası siyasal kuruluşlara entegre olmak suretiyle batı ile etkileşiminin artması çevre koruma ile ilgili derneklerin kurulmasına sebep olmuştur. 1980 sonrası dönem aynı zamanda çevreye yönelik doğrudan örgütlenmenin başladığı yıllardır (Kavruk, 1994, s.38-39). Türkiye’de söz konusu çevre korumacı hareket ve akımlar, hükümet faaliyetleri, hükümet-dışı organizasyonlar, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve uluslararası örgütler içerisinde güç bulmaya başlamıştır. Türkiye’de çevrecilik; Çevreci Akımlar, Yeni Ekolojik Yönelimler ve Yeşil Politik Akımlar başlıklarında sınıflandırmak mümkündür. Türkiye’de yeşil düşüncenin ve hareketin gelişim süreci, ülkemizde çevre serüveninin küresel gelişmelere bağlı bir şekilde geliştiğine işaret etmektedir (Aygün ve Şakacı, 2007).

Çevrenin siyasallaşmasının sonuçlarından bir tanesi de Yeşiller Partisi’nin siyasal ortam içerisinde yerini alması olmuştur. Yeşiller Partisi 1980 yılında dönemin Doğu Almanya’sında resmi olarak kurulmuştur. Yeşiller Partisi Türkiye’de 1989 yılında kurulmuştur. Ekolojik sorunlar, ulusal sınırlar tanımadığı için uluslararası ya da küresel işbirliğine temel oluşturmaktadır (Özer, 2001). Bu bağlamda Yeşiller Partisi hareketi Almanya’dan diğer ülkelere yayılmıştır. Zira Türkiye’de kurulan Yeşiller Partisi kendisini küresel hareketin bir parçası olarak görmektedir.

Yeşiller Partisi, gelecek nesillerin önkoşullarını tehlikeye atmadan, bütün insanların iyi bir hayat yaşayabileceği bir dünya için çabalayan küresel hareketin bir parçasıdır. Yeşillerin temel siyaseti bütünsel bir yaklaşıma dayanmaktadır: Bu anlayışa göre, temelde her şey birbirine bağlıdır. Yeşiller Partisinin politikası esas olarak üç dayanışmayı temel almıştır. Bunlar; a) Hayvanlar, doğa ve ekolojik sistem ile

dayanışma, b) Gelecek nesiller ile dayanışma ve c) Dünyanın tüm insanları ile dayanışmadır. Çevreci hareketin temel siyasal söylemlerinden birisi de, “insanların sömürülmesi sona erdirilmeden, doğanın sömürülmesi sona erdirilemez” şeklindedir (Ceritli, 2001, s. 215).

1970 sonrası dönem ekolojik felsefesi ve hareketlerinin ortaya çıkması ile çevrenin siyasallaşması bağlamında milat olmuştur denilebilir (Eckersly, 1992; Dobson, 2000; Dunlap, 2014). Bu dönemde öne çıkan temel gelişmelerden birisi de küreselleşme sürecidir. Küreselleşme süreci, 1980’li yıllarla birlikte güçlü bir şekilde ortaya çıkmıştır ve ekonomik, sosyal, politik ve kültürel yaşamı doğrudan etkilemiştir (Balkaya, 2014). Bunun sonucunda, lidere ve merkezi örgütlenmeye dayanan, iktidarı hedefleyen sınıf hareketleri niteliğindeki eski sosyal hareketler yerine, etnisite, çevre, toplumsal cinsiyet gibi konularda haklarını talep eden, sınıfların ötesinde, yatay biçimde örgütlenen ve sosyal medyayı çok etkili bir biçimde kullanan hareketler ortaya çıkmıştır (Eryılmaz ve Akman, 2016). Küreselleşmenin önemli etkisi neticesinde sosyal hareketler, kendi içerisinde değişimler yaşamış ve 20. Yüzyıl ile birlikte başına “yeni/neo” sıfatını almıştır (Bozkurt ve Bayansar, 2016). Tam da bu noktada yeşil hareketleri ortaya çıkmıştır.

Yeşil hareketleri 1970 sonrasında ortaya çıkmış olsa da, kökleri çok daha eskiye dayanmaktadır. Yeşil Partiler’in (Şekil 10) programlarının temelinde, âdemi merkezîyetçilik, katılımcı demokrasi, işbirliği, insan ve doğaya saygı, özgüveni yüksek bireylerin yetiştirilmesi ve yaşamın kutsallığı sayılmıştır. Sonuç olarak, yeşil çevre siyaseti sağ, sol ve sosyalist vs. gibi tek bir ideolojinin değil, tüm ideolojilerin ve partilerin sahiplenmesi gereken önemde bir konu olarak görülmektedir. Aynı zamanda bilinmesi gereken bir diğer husus ise, çevreciliğin tek unsurunun doğa olmadığıdır. Şöyle ki; çevrecilikte iktisadi, sosyal, politik ve kültürel hayatın birçok boyutuna ilişkin problemler ele alınmakta, bunlara ilişkin çözümler öne sürülmekte ve bütünlüklü bir politik proje ortaya konulmaktadır (Çoban, 2002).

Şekil 10. Yeşiller Partisi'nin Dünyadaki (a) ve Türkiye'deki sembolü (b) (Kaynak: <https://blueandgreentomorrow.com/features/four-decades-of-green-party-progress/>) (Son erişim: 27.01.2018).

Vurgulanması gereken bir diğer nokta ise, çevreci ya da ekolojik siyasetin, dünyada hiç bir partinin tekelinde olacak anlayış olmadığıdır. Çünkü doğa ve yeşil hassasiyetin “ideolojisi” olmamalıdır. Dünya görüşü ya da ideolojisi ne olursa olsun, unutulmamalıdır ki, doğaya saygı; insana saygı olarak geri dönmektedir. İçilecek su, solunabilecek hava ve ekilebilir toprak kalmadığında, hiçbir hayat görüşünün de anlamı kalmayacaktır (Üste, 2015). Bu bağlamda çevrenin siyasallaşması tek bir parti veya ideoloji çatısı altında değil, var olan tüm geleneksel hayat görüşlerine geleneksel düşünceden sıyrılıp, ekolojik duyarlılık kazandırmak bağlamında olmalıdır (Tablo 2).

Tablo 2. Çevrenin siyasallaşması sonucunda, geleneksel düşünceye yeşil değerler eklenmiştir. Geleneksel düşünce ile yeşil düşünce arasındaki temel farklar şunlardır (Pepper, 1996'dan değiştirilerek):

Geleneksel Düşünce	Yeşil Değerler
Toplum ve İnsan Hakkındaki Düşüncesi: • İnsan doğadan ayrıdır. • İnsan doğası gereği, rekabetçi ve müdahalecidir. • İnsan doğası gereği hiyerarşiktir.	Toplum ve İnsan Hakkındaki Düşüncesi: • İnsan doğanın bir parçasıdır. • İnsanlar doğası gereği iş birliği ve komünite içerisinde birlikte yaşmalıdır.

-
- Hiyerarşik yapı, insan doğasına aykırıdır, kaçınılmalıdır.
-

Doğa Hakkındaki Düşüncesi:

- Doğa insan faydası bağlamında, kontrol edilen ve sömürülendir.
- Doğa ve yasaları insan yararı temelinde dönüştürülebilir.

Doğa Hakkındaki Düşüncesi:

- Doğaya saygı duymalıyız ve onunla uyum içerisinde yaşamalıyız.
 - Doğanın yasalarına uymalıyız ve müdahale etmemeliyiz (biyolojik çeşitliliğe ve doğanın metabolizmasına müdahale edilmemelidir).
-

Bilim ve Teknoloji Hakkındaki Düşünceleri

- Bilim ve teknoloji, toplumsal ve ekolojik problemlerin çözümü için yegane yoldur.
- Akılcı düşünce ve bilimsel yöntemlerden oluşan materyalist çizgi insanoğlunun yegane yoludur.

Bilim ve Teknoloji Hakkındaki Düşünceleri

- Bilim ve teknoloji ekolojik krizin çözümü noktasında tek başına yetersiz kalmaktadır. Ekolojik krizin çözümü noktasında, artık başka yollar denenmelidir.
 - Duygular ve sezgiler de en az akılcı düşünce kadar geçerli ve önemlidir. Nesnel gerçeklikler diye bir şey yoktur, bunlar birilerinin kendi doğrularını dayatma şeklidir.
-

Üretim mekanizmaları ve Ekonomi Hakkındaki Düşünceleri:

- Üretim ve ekonomi planlamaları 5-10 yıllık süreçler şeklinde olmalıdır.

Üretim mekanizmaları ve Ekonomi Hakkındaki Düşünceleri:

- Üretim ve ekonomi planlamaları 100 yıllık süreçleri kapsamalıdır.
 - Ekonomik büyüme hırsı
-

-
• Ekonomik büyüme ekolojiye zarar vermeden sonsuza kadar devam edebilir. • Üretimin temel amacı; yeni yatırımlara ve sürekli büyümeye hizmet etmesi için sermaye yaratmaktır. • Sürekli kazanca dayalıdır. Emek sömürüsü noktasında herhangi bir hassasiyet yoktur.	yeryüzünün doğal varlıklarını kirleten ve yok eden sürecin adıdır. • Üretimin temel amacı; toplumun ihtiyaçları ve iyiliğidir. • Emeği ön plana çıkarır.
-

2.9. İnsan-Doğa İlişkileri: Dünü ve Bugünü

Felsefi düşünce bağlamında değerlendirildiğinde, insan-doğa ilişkiselliği ilkçağlardan beri süregelen bir birlikteliktir. İnsanoğlu doğa ve doğal olaylar üzerine düşünce üretmeye yerleşik yaşama geçiş ile başlamıştır. İlk yerleşik yaşama geçişte insansız doğa ile yağmur, fırtına, yıldırım düşmesi vs. gibi doğal olaylara dair yorumların çoğu mitler ve efsaneler şeklinde olmuştur (Arapkirlioğlu, 2003). Fakat ilkçağ doğa filozofları olarak bilinen Thales, Anaksimenes, Anaksimandros, Herakleitos gibi filozoflar tarafından doğa ve doğal olaylar hakkındaki değerlendirmelerde mitler ve efsaneler çoğunlukla devre dışı bırakılmıştır.

İlkçağ filozoflarının doğaya bakış açılarının temelinde; ekoloji üzerinde hâkimiyet kurmaktan öte, onu anlamlandırma çabası bulunmaktadır. Bu dönemde, doğayla arasına mesafe koymayan insanoğlu, aksine onunla bütünleşmeyi seçmiştir. Zira insan doğadaki kompleksliği anladığı ölçüde, doğayla olan ilişkilerini kuvvetlendirmiştir (Salmon, 2000).

Buna karşın, 16. ve 17. asırlara arasında bilhassa Bacon ve Descartes’le başlayan ve aklın şaşmaz bir tek ölçüt olarak alındığı kavrayış, yani pozitivist bilimci dünya görüşü, insanların hem kendisini hem de çevresini anlama şeklini tamamıyla değiştirerek mekanik bir doğa anlayışına yol açmıştır. Böylelikle, doğanın akıl yoluyla tasarlandığı ve dönüştürüldüğü yeni bir döneme girilmiştir (Gül, 2013, s. 17). 16. ve 17. yy. sonrası dönemi iki şekilde tanımlamak mümkündür: bu dönemden sonra insanın doğa ile ilişkisi, ondan yararlanma ve üzerinde üstünlük kurma çabalarına dönüşmüştür (Özbuğtu, ve Karahan, 2014, s. 96).

Bu noktada, İnsanlık doğa ile olan ilişkisinde başarısızlığa mı uğradı? Bu başarısızlığın sonucu neler olacaktır? sorularını yöneltmek gerekir. Bu sorular her ne kadar bizi, insanın serüvenini izlemek bakımından ağır bir yük altına soksa da, günümüzde karşı karşıya kaldığımız ekolojik problemler göz önünde tutulduğunda, doğayla olan ilişkimizi yeniden ele almamız gerekmektedir. Son birkaç asırda, bilhassa Sanayileşme hareketinin hemen ardından başlayan yoğun endüstrileşme süreci, şehirleşme ve nüfus yoğunluklarının artması, ekolojinin ve doğal hayatın çabucak tahribatına yol açmıştır. Yeryüzünde var olan birçok canlı türü doğal ortamlarından kopartıldıkları için yok olma riskiyle karşı karşıya kalmıştır. Ekolojik döngü ve denge, çeşitli kimyasal sanayi atıklarıyla ve tarımsal pestisitler ile giderek bozulmuş ve hala bozulmaya devam etmektedir. Yapılan analizler yüzyıl sonra bu tehlikeli sürecin, dünyadaki her şeyle birlikte, insanoğlunun da sonunu getireceğini ortaya koymaktadır. Bu sebepten dolayı söz konusu sorunsal, tek tek ülkelerin değil, bütün ülkelerin, en başta da sanayileşmiş ülkelerin bir sorunu olarak karşımızda durmaktadır.

Maddeyi anlamak için atoma, toplumu anlamak için bireye bakmak önemlidir. Atomun yapısı değişince madde birey değişince toplum değişir. Bu bağlamda bireyi şekillendiren ve değiştiren temel dinamiklerden birisi yaşadığı ortam yani mekândır. Son birkaç asırdır insanlar devasa şehirler inşa ederek doğa ile arasına duvarlar ördü. Birey şehri inşâ etti fakat şehir de yeni bir birey prototipi inşa etti. Şehir ortamı, insanoğlunun içerisinde yer aldığı dünyayı kendi arzuladığı şekle getirme mücadelesinin genel manada en başarılı anını temsil etmektedir. Fakat insanoğlunun yarattığı dünyanın ürünü olan şehirler, bundan böyle doğaya yabancılaşarak, yaşamaya mahkûm olduğu alan halini almıştır (Harvey, 2008, s. 95). Mevcut sistem insanları doğadan uzaklaştırarak, kentlerde yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Mevcut sistemde gelişmişliğin göstergesi, kentlerde yaşayan insanların niceliğidir. Bir ülkede ya da bölgede ekonomik gelişmişliğin temel ölçütü olarak, tarımla uğraşan nüfusun azalması gösterilmektedir. Buna mukabil hizmet sektörü ve sanayi ekonomisinde meydana gelen artış o bölgenin ekonomik olarak geliştiğini işaret etmektedir. Bu durum, doğaya yabancılaşmayı ve nüfusun kentlere yığılmasını teşvik etmektedir. Çünkü nüfus miktarının ne kadar büyük bir kısmı hizmet ve sanayi sektöründe çalışırsa, o ülke o oranda gelişmiş demektir. Bu sistem içerisinde varoluş bu temel prensibe dayanmaktadır.

İnsan doğaya yabancılaşmakla kalmamış başta kendisine yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma aslında kendi özünden ontolojik olarak kopmanın adıdır. Nietzsche'ye göre, yabancılaşmanın her türlü tezahürü, artık insan yaşamının her bir detayına kadar işlemektedir¹⁰ ve bu sorun o denli büyümekte ki, gelecekte insan soyunun sonunu bile getirebilecek bir sonuç doğurabilecektir.

Kendi özünden ontolojik olarak kopan birey ve toplum, bu çerçevede ilişkilerini ve kurumlarını da başkalaştırmıştır. Bu başkalaşma sonucunda insanın-insanla ve insanın-toplumla olan ilişkilerinde etik bozulma meydana gelmiştir (Şekil 11).

Her şeye rağmen toplumu ve ekolojiyi kontrol etmeye çalışan iktidar anlayışı ile günümüzdeki egemen devletler, doğayı ve insanı kendi estetik beğenilerine göre biçimlendirmeye ve yeni bir doğal denge yaratmaya çalışmaktadır. Hâlbuki bu kendi estetik anlayışını dayatma durumu, doğa ve toplumu tehdit etmekten başka bir şeye hizmet etmemektedir. Bunun sonucunda, doğal ortamlar hızla estetikten yoksun plansız ve yapay yaşam alanlarına dönüştürülmektedir (Aysevener, 2015).

Şekil 11. Ekolojiyi içerisine almayan insanı ve doğayı meta olarak gören düzen insanlığı totalitarizm ve barbarlık çağına sürüklemektedir (Kaynak:

<http://collapseofindustrialcivilization.com>) (Son erişim: 02.11.2017).

Doğa ile ayrılarak şehirlerde yaşayan insanın epistemolojik olarak doğadan kopuşu gerçekleşmiştir. Böylece günümüz insanı, doğadaki her bir canlının önemini, ekolojik denge ve döngüdeki yerini anlamakta zorlanmaktadır. Bu duruma etik kopma da eklenince; insan sadece kendisine fayda sağladığı ölçüde canlılara değer vermektedir.

¹⁰ Konu ile ilgili detaylı bilgi için bkz: <https://gnc6nts.wordpress.com/2010/04/10/nietzsche-ve-marx-uzlasma-ve-catisma/>

Kendisine somut olarak herhangi bir fayda sağlamayan canlılar ise, yok olmaya mahkûmdur. Kısacası insanın doğadan kopuşu ilk olarak ontolojik manada gerçekleşmiştir. Daha sonra, epistemik son olarak ise etik ayrışma gerçekleşmektedir. Ontolojik kopuş, insanın doğa ile vicdani ve etik bağlarını koparıırken, epistemik kopuş ekolojik bilinci yok etmiştir. Etik kavrayıştan yoksun kent ortamında, insan doğa ilişkileri artık değer hiyerarşisi üzerine kuruludur. Bu açıdan bakıldığında, ekolojik krizin toplumsal bozulma ile olan yakın ilişkisi idrak edilmektedir. Bu haliyle ekolojik kriz bir toplumsal krizdir denilebilir. Çünkü insana acımayan insan, ontolojik, epistemik ve etik bağlamda daha fazla koptuğu doğaya hiçbir şekilde yaşam şansı tanımaz. İnsanın insana olan yaklaşması aynı zamanda insanın doğaya olan yaklaşması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanı insana yakınlaştırmak insanlar arasındaki ilişkiyi çıkar ve fayda ölçeğinden kurtarmak gerekir.

Toplum ve doğadaki ilişkilerin çoğunun temelinde beslenme bulunur. Beslenme vasıtasıyla kurulan ilişki biçimleri bazen karşılıklı fayda sağlarken kimi zaman ise tek bir canlı fayda sağlamaktadır. Bazı durumlarda ise bir canlı fayda sağlarken diğer canlı zarar görmektedir. Söz konusu simbiyotik ilişki biçimleri, insan ile doğa arasındaki ilişkilerde de geçerlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, insan-dışı doğadaki canlılar arasındaki ilişkiler ile toplumsal ilişkiler birçok yönden benzerlik göstermektedir.

Asalaklık temelinde gelişen ilişkilerin kaynağı, insanlar arasındaki ilişkilerin yararlı birliktelik özünden zararlı birlikteliğe evrilmesi ile başlamıştır. Bir başka ifade ile toplumda bireylerin karşılıklı fayda birlikteliği temelinde olan ilişkileri, mevcut kapitalist sistem ile bir tarafın diğerine zarar vermesi ve onu sömürmek suretiyle büyümesi temeline dönüşünce ilişkiler asalaklık düzlemine indirgenmektedir. Asalaklık olarak adlandırılan sömürücü ve metalaştırıcı bu sistemin bakış açısına göre insanın ve doğal varlıkların bizzat kendi ontolojisinden kaynaklanan değeri yoktur. Çıkar ve kâr üzerine şekillenen toplum- doğa ilişkileri, sosyal yapının temelini oluşturan etik ve vicdani değerlerin içini boşaltmış ve yozlaştırmıştır. Kısacası insanlık son birkaç asırdır, gezegenimizde olup bitenleri anlamlandırmada ve çözüm üretmede sıkıntı çekmektedir. Bu sorunlardan birisi, ekolojik krizdir. Başlarda ekolojik kriz karşısında insanlığın tavrı görmezden gelmek ve yok saymak şeklinde olmuştur. Bu tavır sorunu daha fazla derinleştirmiştir. 21. yy derinleşen ekolojik kriz karşısında, farklı bakış açıları ve çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada ele alınan bakış açılarından birisi onto-epistemik akıldır. Onto-epistemik akıl, insanlığı hiç olmadığı kadar derin krizler

içerisine sokan mevcut aklın, ahlakın, bilimin ve varlık kavrayışının yeniden inşâsı için bir metodolojidir. Varolanı esas alır. Varolanın çözümlenmesine dayalı bir inşâyı hedefler. Öncelik varolandır. Bilgi ise varolanın bilgisidir. Lakin varolanın bilgisine sahip olunurken takınılan tavır, salt bilimsel ya da tamamen ruhçu değil, bütüncül ve dengeleyicidir. Kısacası onto-epistemik akıl bir metottur. Bu metot ile daha güçlü sermayeye odaklanan kontrolsüz teknoloji anlayışına, doğayı hammadde olarak gören mekanik bakışa, kirlenmiş ve içi boşaltılmış zihinlere karşı alternatif bir bakış açısı geliştirilmek istenmektedir.

2.10. Eleştirel Söylem Analizi

Söylem belirli kural, terminoloji ve konuşma üzerine oluşturulan sistematik dilsel düzenleri betimlemek üzerine kullanılan bir kavramdır (Çelik ve Ekşi, 2008, s.100). Söylem analizi, bir şeyi söyleme şekli olan söylemi inceleyen ve postmodernist ve postyapısalcı bağlamda değerlendirilen bir metodolojidir (Gür, 2013, s.186).

Mahatma Gandhi "söylediklerinize dikkat edin, düşüncelerinize dönüşür" sözüyle söylem ile düşünce arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. Bu bağlamda söylem, yaşamı şekillendirici bir niteliğe sahiptir ve üzerinde dikkatle durulması gerekir. Söylem analizi, 1960'lı yıllardan itibaren Batı'da, bilhassa sosyal bilimlerde, sıklıkla kullanılan nitel bir analiz yöntemidir (Chouliaraki ve Fairclough, 1999; Solak, 2011).

Eleştirel Söylem Analizi (Critical Discourse Analysis/CDS) ise, ilk defa 1970'li yıllarda, Birleşik Krallık'ta yer alan Doğu Anglia Üniversitesinde bir grup bilim insanı tarafından geliştirilmiştir. Eleştirel Söylem Analizi temelde, ideolojilerin, siyasal ve toplumsal söylem ve pratiklerin yeniden ele alınmasını vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Eleştirel Söylem Analizinin çalışmada temel metodolojik referans olarak ele alınmaktadır. Çünkü bu çalışma, ekolojik kriz ve doğa hakkındaki söylemlerin yeniden ele alınması ve yeni bir bağlamda görülmesi gerektiğini vurgular. Eleştirel Söylem Analizi, aynı zamanda pozitivist bilim anlayışının bir ürünü olan ideolojisiz bilgi/bilim anlayışına da karşı çıkar. Eleştirel Söylem Analizcilerine göre, bilginin ideolojiden arındırılması diye bir şey mümkün değildir (Sheyholislami, 2001). Eleştirel Söylem Analizi haksız hakimiyetin ürünü olan konuşma ve söylemlerin toplumdaki baskıyı, adaletsizliği ve eşitsizliği arttırdığını vurgulamaktadır ve haksız hakim söylemlere eleştirel yaklaşmaktadır (Van Leeuwen, 2009). Hakim üretim mekanizmalarına, toplumsal baskı ve eşitsizliklere karşı eleştirel tutumundan dolayı Eleştirel Söylem

Analizi bilhassa son 20 yıldır popüler hale gelmiştir (Fairclough, 2013). Haksız egemen ideolojiye dair, konuşma, pratik ve söylemler yalnızca toplumdaki değil aynı zamanda doğadaki baskıyı arttırmaktadır. Bu çalışmada eleştireye tabi tutulan bir diğer önemli husus ise, ekolojik krizin kaynağı ve çözümü noktasındaki indirgemeci anlayıştır. Zira Eleştirel Söylem Analizi, indirgemeciliğe karşı çıkan bir metodoloji olarak ön plana çıkmaktadır (Forchtner, 2012). Bu nedenle Eleştirel Söylem Analizi çalışmamız için önemli bir bakış açısı sunmaktadır.

Eleştirel Söylem Analize göre, dil iç dünyanın temsil edildiği sosyal bir sunumdur. Eleştirel Söylem Analizcilerine göre dil aynı zamanda güç, tahakküm, önyargı gibi sosyal pratikleri oluşturmaktadır. Eleştirel Söylem Analizcilerine göre, metinler ve metinler arasındaki diyalektik ilişkiler ile okuyucu ve yazar arasındaki ilişkinin kurulduğu iddia edilir. Dilsel özellikler ve dilin yapısı tesadüfi değildir, bilinçli ya da bilinçsiz olması farketmeksizin dildeki söylem bir amaca yöneliktir. Eleştirel Söylem Analizcilerine göre, güç ilişkileri, söylem yoluyla üretilir, uygulanır ve çoğaltılır (Sheyholislami, 2001).

Eleştirel Söylem Analizine Foucault'un çalışmalarında sıklıkla rastlanılmaktadır (Wodak ve Meyer, 2009). Düşüncelerini sorunsallaştırma üzerinden kurgulayan Foucault'ya göre, söylem ve söylemi meydana getiren unsurlar önemlidir: sembol, anlam ve pratiklerin çoğu söyleme göre şekillenmektedir. Düşüncede söylem her yerdedir ve söylemi üretenlerin dahi onun dışına çıkabilmesi zordur. Halbuki "Bilgi arkeoloğu" Foucault'ya göre, bilimsel doğru olarak kabul edilen teori ve söylemlerin dahi altı kazılmalıdır.

Foucault düşüncesi ve eleştirel çözümlemeleri için üç ayrı dönem ön plana çıkmaktadır: İlk dönemde, yani 1960'lı yıllarda, arkeolojik bakışlı yaklaşım ön plana çıkmaktadır. Foucault'un eleştirel düşüncesi ikinci dönemde, iktidar tipleri üzerinde yoğunlaşmaktadır ve bu odaklanma soykütüğü yöntemi olarak bilinmektedir. Bu dönem 1970'li yıllara tekabül etmektedir. Üçüncü dönemde ise, (1980'li yıllar) benlik, etik ve özgürlük üzerinde odaklanan düşünce ağırlıktadır (Dinç, 2014).

2.11. Onto-Epistemik Akıl

İnsanlık son birkaç asırdır, gezegenimizde olup bitenleri anlamlandırmada ve çözüm üretmede sıkıntı çekmektedir (Dönmez, 2017, s. 27). Bu sorunlardan birisi, ekolojik krizdir. Başlarda ekolojik kriz karşısında insanlığın tavrı görmezden gelmek ve

yok saymak şeklinde olmuştur. Bu tavır sorunu daha fazla derinleştirmiştir. 21. yy derinleşen ekolojik kriz karşısında, farklı bakış açıları ve çözüm önerilerini zorunlu kılmıştır. Bu çalışmada ele alınan bakış açılarından birisi onto-epistemik akıldır. Onto-epistemik akıl, insanlığı hiç olmadığı kadar derin krizler içerisine sokan mevcut aklın, ahlakın, bilimin ve varlık kavrayışının yeniden inşâsı için bir metodolojidir. Varolanı esas alır. Varolanın çözümlenmesine dayalı bir inşâyı hedefler. Öncelik varolandır. Bilgi ise varolanın bilgisidir. Lakin varolanın bilgisine sahip olunurken takınılan tavır, salt bilimsel ya da tamamen ruhçu değil, bütüncül ve dengeleyicidir. Hasılı onto-epistemik akıl bir metottur. Bu metot ile daha güçlü sermayeye odaklanan kontrolsüz teknoloji anlayışına, doğayı hammadde olarak gören mekanik bakışa, kirlenmiş ve içi boşaltılmış zihinlere karşı alternatif bir bakış açısı geliştirilmek istenmektedir. Heidegger epistemoloji temelli varlık kavrayışı yerine ontoloji temelli varlık kuramını geliştirmiştir. Heidegger'e göre felsefe varlık ile başlar. Heidegger, felsefeyi varlık üzerine yapılan bir sorgulama olarak görür (Heidegger, 2011).

Günümüz modern insanı tarafından yapılan en bariz yanlış, iki türdür. Birincisi kendi malumumuzu başka malumların oluşturduğu kavramsal yapıyla çözümlemeye çalışmaktır. İkincisi ise başkalarının malumlarını kendi malumumuz gibi ele alıp yorumlamaya çalışmaktır. Bu ikisi de sonunda ancak yabancılaşma üretirler. İşte bu hatalara düşmemek için kendi malumumuzu tefekkür etmemiz gerekir. Böylece var olan keşfedilecek, keşfedilen de düzgün bir okumayla inşâ'ya tabii tutulacaktır. Tabi burada gözden ırak tutulmaması gereken bir diğer nokta keşfedilenin inşâsını mutlaklaştırmamaktır. Çünkü her inşâ bir anlama ve yorumlama şeklidir. Ve geçmişimiz farklı tarzlarda okunabilir (Dönmez, 2015a).

Onto-epistemik akıl, felsefi olarak Aristotelesçi düşünürlerin varlık temelli bilgi anlayışını temel alır. Ama bu anlayışa yeni bir yorum getirilir. Buna göre, bu yaklaşımda zihin sözcüğü yalnızca aklın kavrama ve bilme edimine dayanmaz. Burada zihin kavramı, vicdanî duyusu içerisine alan bir ruha da sahiptir. Bu nedenle onto-epistemik akıl köken olarak ontik, tezahür olarak epistemiktir. Bir başka deyişle; düşünüş, duyuş, bilgi ve biliş asıl olan ontik aklın epistemik görünümüdür. Kısacası onto-epistemik düzlem ile akıl ve ruh bütünleşmesi sağlanmaktadır. Böylelikle varlığa yalnızca bilme amaçlı –salt epistemik- değil onda bir ruhun –mananın- var olduğunu bilerek yaklaşmak ve onunla empati kurmak gerektiği vurgulanmaktadır. Ontolojiden kopuk salt düşünme, düşünceyi üretir ve epistemiktir. Böyle bir düşünme şekli varlıktan

kopuk olduğu için varoluşun canlılığından ve sahilliğinden uzaktır. “Onto” dan yoksun epistemoloji anlayışı, modern düşünce biçimlerini işaret eder ve ötekiyi anlama noktasında sıkıntılıdır. İnsan, varolan üzerinden bir tefekkür kurmaya çalıştığında bunun adı onto-epistemik süreçtir. Onto-epistemik sürecin içinde hem bilgi hem de varlık söz konusudur. Onto-epistemik süreç canlı bir yapıya sahiptir. Bu süreç, keşf-i inşa yönteminin inşa kısmı ile daha çok bağlantılıdır. Bu yüzden tarihsel süreçlerde farklı onto-epistemik süreçler olabilir.

Esasen meseleyi bu tarz açmak, onto-etik bir tavrı da içerir. Ancak sorunun bilimsel çerçevede ele alınması bizi onto-epistemik bir zeminde kalmaya zorlamaktadır. Bu çerçevede biz, mesela, Hindistan’da yüksek mahkemenin Hint halkı tarafından kutsal sayılan Ganj ve Yamuna nehirlerinin hukuki olarak "gerçek kişi" statüsünde değerlendirilmesine karar vermesini (BBC, 2017) onto-epistemik aklın bir tezahürü olarak görebiliyoruz. Aynı zamanda bunun etik bir yaklaşım olduğunu da görüyoruz.

Bu manada insan-doğa ilişkilerini etik düzlemde yeniden tesis etmek için Hindistan’daki örneğin yanı sıra kendi coğrafyamıza ve tarihimize bakmak önemlidir. Bu noktada, onto-epistemik aklı daha iyi anlamak için İslam kültüründen örnekler de verilebilir. İslam Peygamberi, “İlim Çin’de de olsa gidip alınız” demektedir. Fakat buradaki anlayış günümüzün varlığı anlam değerden soyutlayan mekanik ve maddeci bilim kavrayışından çok uzak görünmektedir. Günümüz bilim anlayışı insanı kendini kendine yeterli olarak görür. Daha çok hükmetme, değiştirme ve kontrol etme mantığı ile hareket eder. Bu anlayış çevresel krizin önemli bir kaynağıdır. Hâlbuki İslam düşüncesinde insanın dışa dönük eylemlerini insanoğlunun içe dönük doğasıyla bağdaştırılarak, esenliğe ve sağlıklı bir hayat tarzına varan bir yol çizilir (Çiştî, 2007, s. 91-92). Bu durum çalışmamızda vurgulanan onto-etik temeldeki tavrın İslam inancı, kültürü ve düşüncesindeki dışavurumdur. Zira İslamiyet’te tabiatın çokça bahsedilmektedir (Bayrakdar, 1992). Çevreci bir bakış açısıyla Kur’an’ı okuduğumuzda, Kur’an’ın kutsal kitaplar içerisinde doğaya en çok önem atfeden kitap olduğu görülmektedir (Özdemir, 2010).

İnsan-Doğa ilişkileri birçok İslam filozofu tarafından ele alınmış bir husustur. Örneğin onlardan birisi Mevlana Celaleddin Rumî’dir. Mevlana ekolojik krizin patlak vermesinden asırlar önce insan-doğa ilişkileri hakkında Mesnevi’de şiirsel bir ifade ile fikir beyan etmiştir. Mevlana, doğaya ilişkin coşkulu bir iyimserlik taşımaktadır. Mevlana’ya göre, doğa insanlığın yol arkadaşıdır ve bütün parçaları tıpkı insanlar gibi

canlıdır. Bundan dolayı doğayı yakından tanımamız ve kavramamız gerekmektedir (Clarke, 2007, s. 83). Mevlana'nın bu görüşleri, çalışmamızda karşılıklı fayda birlikteliği ekseninde yeniden inşa edilmek istenen insan-doğa ilişkilerinin biyosferik bağlamda etik temelini oluşturmaktadır.

Mevlana'nın söz konusu sözleri aynı zamanda bugün, İslamiyet-Ekoloji ilişkisi bağlamında büyük önem arz etmektedir. Diğer dinler de içerisine “ekolojik hassasiyet” konusunu daha fazla dahil etmelidir. Çünkü din, insanlığın ilk dönemlerinden bu yana var olmuş bir kurumdur ve insanlık yeryüzünde yaşamını idame ettirdiği sürece var olması muhtemeldir. Aslında din evrensel bir olgudur. Tarih boyunca her coğrafyada bir inanç sistemi hâkim olmuştur ve bazı insanlar çocuklarını dini gelenekler çerçevesinde yetiştirmektedir. Bu bağlamda, başta çocukluk çağı olmak üzere hayatın bütün dönemlerinde verilen din eğitiminde çevre bilincine ve etiğine önem verilmesi ile ekolojik problemler, insanların kendi dindarlık anlayışları çerçevesinde çevresel duyarlılığını sağlıklı bir şekilde yeniden yorumlamalarını sağlayacaktır. Böylelikle dindarlık ile aktif çevre duyarlılığı arasındaki irtibatının daha olumlu olması sağlanabilir (Ayten, 2010).

Kısacası, günümüzde insan-doğa ilişkilerinin daha fazla kriz üretmemesi için birlik esasında birliktelik anlayışını hâkim kılmak gerekmektedir. Birlikten birliktelik ya da birliktelikten birlik idrak edildiğinde, birlikteliğin yolu açılacaktır. Öteki yani doğa ancak bu yolla fark edilecek ve etik üzerinden bir iletişim sağlanacaktır. Bu durum onto-etik bir tavidir. Onto-etik tavır, modern süreçle içine düşülen ayrıştırıcı bakışları yeniden bütünleyebilme girişimidir ve varlığı, yani hakikati esas alır. Varlıktan hareketle düşünceye ulaşır. Hareketin yönünü tayin etmek suretiyle değeri yaratır. Bu çalışmada varlığı canlı olarak algılayan ve kendinde değer atfeden bir bilgi kuramsal yaklaşımın, ekolojik krizin çözümünde önemli bir metot olacağı düşünülmektedir.

BÖLÜM III

3. BİYOSFERİK ETİĞİN EKOLOJİK KRİZİN KAYNAĞI VE ÇÖZÜMÜNE DAİR TESPİT VE ÖNERİLERİ

Noam Chomsky “Bilgi ve Özgürlük Sorunları” adlı kitabında, Bertrand Russell ve Karl Marks’ın sadece dünyayı yorumlamayı değil onu değiştirmeyi amaç edindiğini belirtir (Chomsky, 2013, s. 12). Bu çerçevede değerlendirilecek olunursa, çalışmada ortaya konulan fikirler yalnızca mevcut çevre etiği anlayışlarını yorumlamak ve kritik etmek değil, aynı zamanda ekolojik kriz konusunda mevcut gidişatı değiştirmektir.

Bu bağlamda bu tezin 3. ve 4. bölümlerinde Biyosferik Etik inşası üzerine yoğunlaşmıştır. Çalışmamızın bu bölümlerinde, Biyosferik Etiğin ne olduğuna ve ne olmadığına dair bilgi verilecektir. Biyosferik Etiğin diğer çevre etiği anlayışlarına göre farkları nelerdir? Bu bağlamda Biyosferik Etik, ekolojik krizin kaynağını nerede görmektedir. Biyosferik Etiğe dair kavramlar nelerdir? gibi sorulara cevap aranacaktır.

3.1. Ekolojik Krizin Tanım ve Kapsamı

Ekolojik problemleri nasıl aşabileceğimizin tespitini yapmadan önce, öncelikle bu krizin ne olduğuna ve nasıl ortaya çıktığına bakmak gerekir (Temiz, 2015).

Küresel ekolojik kriz, atmosferden toprağa kadar geniş kapsamlı, çok boyutlu bir krizdir. Ekolojik sorunsal, tek bir kriz olarak görmemek gerekir, kendisi birçok krizi bir arada barındırmaktadır. Çevresel felaket ile dünyada yaşamı oluşturan; hava, su, toprak ve biyolojik çeşitlilik gibi unsurların denge ve döngüsünü kesintiye uğratmakta ve bozmaktadır. ABD’li çevre aktivisti ve ekoloji politikaları konusunda bir çok araştırma yapan bilim insanı William Ophuls çevresel felaketi “kemiklerimize kadar hissettiğimiz kriz” olarak tanımlamaktadır (Wapner, 1996).

Ekoloji, sanayi devrimi sonrasında aşırı sömürü ve aşırı kirlenme ile metabolizmasını aşan bir muameleye maruz kalmıştır. Tüm bunların sonucunda; karbon döngüsü aşırı sanayi gazlarının aşırı salınımı ile oksijen döngüsü ormansızlaşma (Şekil 12) ile su döngüsü su kaynaklarının aşırı tüketimi ve kirlenmesi ile denge bozulmasına uğramıştır. Bunların dışında azot döngüsünde, besin döngüsünde de bozulmalar

meydana gelmiştir. Bu bozulumdan yeryüzünde var olan tüm canlı ve cansız ekosistemler olumsuz etkilenmiştir. Tüm bu bozulmalar ile bazı sorunlar belirgin hale gelmiş ve insana zarar vermeye başlamıştır. Bunların başında küresel iklim değişimi fenomeni gelmektedir. Sera gazı etkisi olayı küresel iklim değişikliğinin en tehlikeli çıktısı olarak görünmektedir (Merchant, 2005, s. 18).

Şekil 12. ABD'nin Oregon Eyaletinde yer alan Eski Willamette Milli Ormanından bir görüntü (Kaynak: <http://www.thejournal.ie/photos-destroying-world-2164343-Jun2015/#slide-slideshow11>) (Son erişim: 18.02.2018).

Sera gazı etkisinden bahsedilecek olunursa; atmosfer belli başlı gazlardan oluşmaktadır ve bu gazlar atmosferdeki dengeyi sağlamaktadır. Söz konusu dengenin bozulması sonucunda, atmosferde bazı gazların aşırı birikimi olmuştur. Bu gazların başında, sera gazı etkisi yapan gazlar gelmektedir. Bu gazlardan birisi de karbondioksittir (Şekil 13). Karbondioksit endüstriyel devrim öncesinde, 280 ppm dolaylarındayken bugün artık 380 ppm gibi yüksek risk içeren bir değere ulaşmıştır (Türkeş vd., 2000, s. 4).

Şekil 13. İngiltere'de yer alan bir kömür santrali ve atmosfere salınan sera etkisi yapan gazlar (Kaynak: <http://dunyalilar.org/insanlarin-dunyayi-nasil-oldurdugunu-gosteren-15-korkunc-fotograf.html/>) (Son erişim: 21.02.2018).

Karbondioksit gazı güneşten gelen ışınların atmosfer tarafından yutulmasına sebep olmuştur. Sera gazı denilen bu etkiyle yeryüzü hızla ısınmaya başlamıştır. Bu ısınma sonucunda kutup bölgesindeki buzullar erime eğilimi içerisine girmiştir. Bilhassa kuzey buz denizinde meydana gelen erime ile gelecek yıllarda birçok kara kütesinin yükselen okyanus seviyesi ile birlikte su altında kalması beklenmektedir. Bu kara kütleleri, yoğun bir şekilde nüfus bulunduran ülkelerdir. Bilhassa Güneydoğu Asya ülkelerinin eriyen buzullara bağlı olarak yükselen okyanus seviyelerinden önemli ölçüde etkileneceği bildirilmektedir. Çevresel felaketin sadece küresel iklim değişikliği boyutu bile krizin ne kadar tehlikeli olduğuna işarettir. Nitekim Noam Chomsky nükleer silahlanma ile birlikte küresel ekolojik krizi tüm insanlığı yok etme potansiyeline sahip iki büyük felaket olarak nitelemektedir.

Uzun bir evrim sürecinden geçmiş doğa ve doğanın içerisinde barındırdığı tüm canlı unsurlar, bugün doğanın yıkımından büyük hasar görmektedir ve çevresel felaketin uzun bir geçmişi vardır. Ağır sanayi atıkları, nükleer kirlilik, tarımda

kullanılan böcek ilaçları, iklim değişikliği, aşırı avlanma, biyolojik çeşitliliğin ve ekolojik dengenin bozulması gibi olayların tümü ekolojik krize dairdir (Kılavuz, 2015). Yapılan birçok çalışma ekolojik krizin kökeninde toplumsal sorunlar/krizler yattığını vurgulamaktadır (Ünal, 2010; Dönmez ve Çelik, 2016). Günümüzden 8000 ila 5500 yıl öncesine ait zaman aralığında yani Neolitik Dönemde tarımsal faaliyetlerin başlamasına bağlı olarak yerleşik yaşama geçilmiştir. Tarımla birlikte yerleşik yaşama geçiş, Neolitik dönemde olmuştur. Bu dönem aynı zamanda insanın nesneleşmeye başlaması veya nesne haline indirgenmesi, kadın, genç, yabancı gibi toplumsal sınıfların ötekileştirilmesine, hiyerarşik olarak kategorize edilmesine yol açmıştır (Bookchin, 2013a, s. 23-30).

Yapılan birçok çalışmaya göre, tahakkümü elinde bulunduran güçler¹¹ insanın ekolojinin bir parçası olduğunu yok saymıştır ve bu güçler önemli derecede etikten, vicdandan ve özgür iradede yoksun bir sosyal yapı inşa etmişlerdir (Harvey, 2011; Bookchin, 2013a, 2013b, 2013c, 2013d, Lefebvre, 2015). Kendisini ontolojik olarak insanın insan üzerindeki tahakkümü ve sömürüsü temelinde var eden güçler, ekosistemin de sömürülmesine ve baskılanmasına vesile olmuştur. Bunun neticesinde, doğal evrimin bir unsuru olduğunu anlamayan insan, üstün tür olduğuna inanmaya (ya da inandırılmaya) başlamış ve parçası olduğu doğal ekosistemin kendine özgü kurallarını yok saymıştır.

Batı Dünyası'nda Rönesans düşüncesi ve Aydınlanma Hareketleri tabiata ilişkin bilginin artmasında ve yeni tekniklerin gelişmesinde dönüm noktası olmuştur denilebilir. Bununla birlikte, ilkel birikim sürecindeki yoğunlaşma, radikal değişim girişimlerinin başarısızlığı gibi sebepler toplumsal hiyerarşinin daha da merkezileşerek ulus-devletlerin oluşmasına neden olmuştur. Bu durumla beraber, ticari kapitalist sistem hâkim bir iktisadi düzen halini almış ve kolonyal süreçte tüm dünyaya egemen olmaya başlamıştır. Sanayi devriminden bugüne, merkezileşmiş siyasal güç ile işbirliği içerisinde olan kapitalist sistemin ekolojiiyi talana uğratması doğal evrimi kesintiye uğratmıştır. İnsanın ve insan-dışı doğanın evrimi ve hayatta kalması için yaşamın karmaşık bir ağ halini alması ve ilkel hayvan ve bitkilerin çeşitli biçimlere dönüşmek suretiyle evrim geçirmesi gerekmektedir. Neo-liberalist kapitalist ve baskıcı/tahakkümcü sistemlerde devletler kendini sürdürülebilmek adına yeniden üretim

¹¹ Geçmişte patirarşi gibi yaşlı grupların gençler üzerinde tahakküm kurduğu oluşumlar ya da gerontokrasi cinsiyetçi tahakkümler ile günümüzde siyasi erk ve sermaye gibi vs.

mekanizmalarına sahip olmak zorundadır. Bundan dolayı, bu sistemler çevresel felaketi çözebilecek ihtimal, yetenek ve öngöründen ıradır. Bilindiği üzere kapitalist sistemin varlığını devam ettirebilmesi için sürekli genişlemek ve ana parasını her sene % 2,5-3 gibi oranlarda büyütmesi elzemdir. Kapitalist birikiminin sürekliliğinde görülebilecek herhangi bir kesinti, sermayenin değer yitirmesine neden olabilecek ve bu durum krize yol açabilecektir (Harvey, 2011, s. 197; Marx, 1978, s. 230). Oysa çevresel sorunlar, sürekli olarak gelişen bir üretim mekanizmasının doğanın kritik sınırlarını (metabolizmasını) aşması sonucu karşımıza çıkmaktadır (Bookchin, 2013a, 2013c, 2013d). Çevresel felaket, insanlarda beslenme ve solunum bozuklukları, kanser, akciğer ve kemik hastalıkları başta olmak üzere bazı hastalıkların yayılmasında da etkili olmaktadır. Kapitalizmin bu yöndeki olumsuz etkileri tüm dünyada hissedilmekle birlikte, gelişmekte olan veya azgelişmiş ülkelerde hissedilen zarar diğerlerine nispetle şiddetlidir (Altıok, 2014, s. 91).

Mevcut sistemin derinleştirdiği ekolojik kriz, “biyosferin merkezine ve tüm çeperlerine yayılmış bir virüs” olarak nitelenebilir. Bu kanserli virüs su kaynaklarından, bitki örtüsüne ve hayvan ekosistemine kadar tüm habitatlara sıçramıştır (Şekil 14). Çarpıcı bir örnek verilecek olursa, 20. asrın hemen başlarındaki hayvan türü kaybı, son iki bin yılda yok olana eşittir. Doğaya yönelik tahribat bu şekilde sürerse, maalesef her altı türden birisi bulunduğumuz bu asrın sonunda yok olacaktır (Ertan, 1998, s. 131).

Şekil 14. Bilhassa son bir kaç asırda insan doğayı vahşi bir şekilde tahrip etmiştir. Bu tahribat geri dönülemez bir şekilde doğayı yok etmektedir. İnsanın doğaya yabancılaşması sanayi devrimi ile birleşince, ekolojik kriz sorunsal küresel hale gelmiştir ve çevresel felaketlerin sıklığı/şiddeti her geçen gün artmaktadır (Kaynak: <https://financialtribune.com/articles/people-environment/70956/california-raises-640m-for-ghg-fund>) (Son erişim: 15.01.2018).

“Yeryüzündeki tüm canlı ve cansız unsurları sermaye ve kazanç” odaklı gören mevcut sistem, milyonlarca yılda kurulan biyosferdeki biyolojik çeşitliliği ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda doğal felaketlerin önünü açmaktadır. Bu durumun insan üzerinde yarattığı yıkıcı sonuçlar çok geç fark edilmiştir. Bu fark ediş, yeşile hassas muhalif bireyde, doğaya karşı vicdan ve sisteme karşı öfke yaratmıştır. Bunun neticesinde, sermayeyi, şirketleri ve sermaye odaklı iktidar odaklarını protesto hareketleri başlamıştır. Böyle bir ortamda, Sığ Çevreciler, Derin ekolojistler, Eko-Feministler, Eko-Sosyalistler ve Ekolojik Toplum Paradigmasını savunan hareketler ortaya çıkmıştır. Bu akımların temel motivasyonu, doğaya uygulanan tahribata son vermek, ekolojik şartların bir an önce eski haline dönmesi ve “living well/iyi yaşam” koşullarını yeniden tesis etmektir.

Şu anki liberal kapitalist anlayışa göre, ekolojik unsurlar ekonomik kaynak olmaktan öte bir mana ifade etmemektedir. Antroposentrik, sömürgeci ve metalaştırıcı bu anlayışa göre, ekolojik unsurların ve habitatların bizatihi kendi varlıklarından mütevellit bir anlamları yoktur. Bu zihniyete göre, doğal unsurları korumanın yegâne gerekçesi, insanın gereksinimlerini karşılamaktır. Bir başka anlatımla, korunmaya layık olan, ancak insana yarar sağlayandır (Karaca, 2007). Zira mevcut sistemin tetiklediği çevresel felaketlerin, bugün ne aşamada olduğunu gösteren emsaller aşağıdaki tabloda verilmiştir (Tablo 3):

Tablo 3. *Ekolojik krizin patlak vermesi sonucu açığa çıkan temel sorunlardan bazıları.*

SORUN	AKTARAN
Canlıların yok olma hızı son 65 milyon yılın en yüksek seviyesinde: Bugün yeryüzündeki ana balık türlerinin 3/2’si kapasite sınırının üstünde avlanmaktadır. Son 50 sene içerisinde okyanuslardaki iri yırtıcı balıkların % 90’ı yok edilmiştir. Bunun yanı sıra söz konusu yok oluş yalnızca yırtıcı balıklar için değil tüm türler için geçerlidir. Mevcut durumda canlıların yok oluş hızı “doğal sınırın” 1.000 katına ulaşmış durumda.	Foster, 2012

Dünya Tarım Örgütü'nün (FAO) yayınladığı rapora göre (2009), insan nüfusunun yaklaşık 1 milyarlık kısmının kronik açlık sıkıntısı çektiği görülmektedir. Soğuk hava depolarında ya da fabrikaların ambarlarında tonlarca gıda olmasına rağmen dünyanın 1/7'si kapitalist pazar ekonomisi nedeniyle temel gıdalara ulaşabilmenin olanaklarını kaybettiği için, kitleler halinde açlıktan can vermektedir. Günümüzde kıtlık olasılığı; besin kaynakları ve yiyeceklerin kimi kesimlerce depolanmasına yol açmıştır. Bunun sonucunda, gıda fiyatları astronomik seviyelere ulaşmış ve yeterli parası olmayan yüz binlerce insan açlıktan ölmüştür. Başka bir deyişle, açlıktan ölümlerin arka planında; yiyecek bulunmaması değil, yoksul kesimlerin söz konusu sömürü sisteminde temel besin unsurlarına ulaşamaması yatmaktadır.

Aydın, 2000, s. 109

19. asrın ortalarından bu yana, doğal değişebilirliğe ek olarak, iklimde ilk kez antropojenik etkinin yıkıcı etkisinin ortaya çıktığı bir sürece girilmiştir. Bir yandan petrol ve türevi fosil yakıtların dikkatsiz ve yoğun bir şekilde tüketimi, öte yandan ormanların yok olması, arazi kullanımında meydana gelen hızlı ve plansız değişimler ile endüstriyel aktiviteler sonucu atmosfere salınan sera gazlarının atmosferdeki birikimleri hızla artmaktadır. İnsanoğlu böylelikle, doğal sera etkisini hızlandırarak, kentleşmenin (betonlaşmanın) de katkısı ile dünyanın yüzey sıcaklığının artışına yol açmaktadır. Sera etkisi yapan gazların ve aerosollerin etkilerini konu alan iklimsel analizler, 2100 yılına kadar sıcaklıkların global ortalamalarında; 1 ile 3.5 °C arasında bir artış ve deniz seviyelerinde ise, 15-95 cm arasında bir yükselme olacağını iddia etmektedir (Şekil 15). Bu belirsizliklere

Türkeş vd., 2000, s. 84

karşın, küresel ısınmanın aynı şiddette devam etmesi durumunda, bazı ülkeler için ekstrem yüksek sıcaklıklar, taşkınlar, kuraklık vakaları ve bunların olası neticeleri olan çalılık ve orman yangınları ile insan sağlığının ve doğal ortamların işlevselliğini de içeren bazı riskli değişiklikler olacağı öngörülmektedir.

1980-2015 yılları arasındaki 25 yılda Yeryüzünde meydana gelen afetlerin % 85'ini fırtınalar, seller ve aşırı sıcaklığa bağlı iklim değişimi oluşturmaktadır. İklim değişikliği fenomeni ekstrem klimatolojik afetlerin sayısının hızla artmasına sebep olmaktadır.

<https://www.tsb.org.tr/>

Yeryüzündeki mevcut biyolojik çeşitliliğinin % 40'lık bir kısmının yaşadığı ve doğal zenginlik müzesi olarak bilinen sulak ortamlar, tarım ve endüstrinin tahribatının artmasıyla geri dönüşü mümkün olmayan kalıcı hasarlara uğramaktadır. Söz konusu talan süreci birçok ülkeyle birlikte Türkiye'nin de sulak alanlarını yok etme riski taşımaktadır. Türkiye'de hatalı/plansız sulak alan yönetimi ile son 40 yılda üç tane Van gölü genişliğinde bir sulak ekosistem, ötrofikasyon, aşırı kirlilik ve kuruma gibi sebeplerle doğal işlevini yitirmektedir (Şekil 16).

İlhan ve Yüce, 2013;
Çelik vd., 2013, s. 265

Ekolojik kriz sonucunda bilim literatürüne yeni kavramlar dâhil olmaktadır. Bu kavramlardan birisi de, iklim mültecileridir. "İklim mültecileri" kavramının kullanımı yeni olmakla birlikte, iklim değişikliğine bağlı olarak yer değiştiren insanlar ilk insandan bu yana vardır. Tarihteki bir kısım göçlerin önemli sebeplerinden birisi de iklim değişikliğinden kaynaklanmaktadır. Eskiden insanlar iklim değişikliği ve olumsuz etkilerinden korunmak için yaşadıkları

<https://dunyadanceviri.worpress.com/>

Filinte, 2007

yerleri terk ederek, daha verimli topraklara göç ederdi (Filinte, 2007, s. 1). Kısacası, “İklim Mültecileri” kavramı, iklim değişikliğinin sebep olacağı olası nüfus yer değiştirmelerini temsil etmektedir. Gröndland ve Antartika buz kütlelerinin erimesi sonucu okyanus seviyelerinde en az 1-2 cm yükselmenin olması beklenmektedir. Bu yükselme sonucunda, sahil bölgelerinde yaşayan 600 milyondan fazla insan (Bangladeş, Vietnam gibi ülkelerde) bulunmaktadır. Bu insanlar olası iklim değişikliğine bağlı olarak potansiyel “iklim mültecisi” adayıdır. Bu durum iklim değişikliğine bağlı olarak milyonlarca insanın yer değiştireceğini göstermektedir. Bunun sonucunda büyük bir sosyolojik kaos riski ortaya çıkmaktadır.

Şekil 15. Küresel iklim değişikliği sonucunda Gröndland ve Antartika buzullarının erimesi sonucunda milyonlarca insanın yaşadığı alanlar su altında kalma riski ile karşı karşıyadır (Kaynak: https://www.ntv.com.tr/turkiye/nasa-buzul-erime-raporunu-acikladi,bqzWdqie_kqQwIW_t6eCcw).). (Son erişim: 14.10. 2017).

Önceki bölümlerde bahsedilen örneklerde olduğu gibi global hale gelmiş çevresel problemler büyüyerek devam etmektedir ve aynı zamanda hızlı bir şekilde çözüm beklemektedir. Çevresel felaketin çözümünün mevcut sistemle gerçekleşemeyeceği nettir. Zira mevcut sistem bizatihi sorunun kaynağıdır. Krizin kaynağının krizin çözümü olması beklenemez. “Toplu taşıma araç kullanımını tercih etmek, dış fırçalarken musluğu kısmak, daha az su tüketen ekonomik çamaşır ve bulaşık

makinesi vb. tercih etmek, tasarruf ampulü kullanmak” gibi sözler en hafif ifade ile iyi niyetlidir. Bu tarz öneriler neticesi itibariyle mevcut kapitalist anlayışın kendisini daha fazla yaşatması için yani ömrünü uzatması için insanların ilgisini başka yöne çekme amacı taşımaktadır. Çevresel felaketin çözüm yollarından birisi; sosyal yapının ve doğanın bağrına yayılmış, toplumun ve ekolojik sistemlerin yaşam alanlarını her geçen gün daraltan hastalıklı sistemi söküp atmak gibi görünmektedir. Yeryüzünün birçok ekosistemini işlevsiz hale getiren ekolojik kriz meselesi bir çok şekilde karşımıza çıkmaktadır. Gerek iklim değişikliği fenomeni, gerekse de yok olan canlı türleri ile betonlaşan doğa problemi gibi olaylar ekolojik krizin birer sonuçlarıdır. Bu olayları her biri canlı hayatına ve ekonomiye büyük zararlar vermektedir.

Şekil 16. Ekolojik kriz sonucunda sulak alanlar kuraklığa ve antropojenik etkilere bağlı olarak hızla yok olmaktadır (Kaynak: <http://www.abc.net.au/news/2017-02-17/single-use-only:-murray-river-dried-up/8277748>). (Son erişim: 23.01.2018).

Küresel İklim Değişimi: İklim; yeryüzünün herhangi bir yerinde uzun yıllar boyunca yaşanan hava koşullarının ortalama özelliği olarak tanımlanır. İklim doğrudan ve dolaylı etkileriyle doğal çevreyi biçimlendiren ve tüm canlıların yaşam koşullarını belirleyen en önemli coğrafi unsurlardan birisidir (Erlat, 2009, s. 3). Yeryüzünde var olan hiç bir şey, kesin bir şekle hiçbir zaman sahip olmaz (Filinte, 2007, s. 48). Bu bağlamda ekolojik yaşamı ve canlıları şekillendiren iklim de değişimler göstermektedir. IPCC Raporu’na göre, küresel iklimdeki ısınma kesindir ve 1950’li yıllardan beri

iklimde gözlenen değişikliklerin çoğu daha önce hiç görülmemiş düzeydedir. Bu dönemde, atmosfer ve okyanuslar ısınmış, kar ve buz tutarları azalmış, ortalama deniz düzeyi yükselmiş ve sera gazlarının atmosferdeki birikimleri artmıştır. Global ortalama yüzey sıcaklıkları, 1880-2012 döneminde 0,85°C'lik bir doğrusal ısınma eğilimi göstermiştir. Atmosferdeki karbondioksit (CO₂) Metan (CH₄) gibi gazlarının atmosferdeki birikimleri, insan etkinlikleri nedeniyle 1750 yılından beri sürekli artış eğilimi içerisinde. Bu gazların 2011 birikimleri, sanayi öncesi düzeylerine göre CO₂ için %40 ve CH₄ için % 150 oranında artmıştır. Bir başka ifade ile günümüzde atmosferdeki karbondioksit miktarı 400 ppm sınırına dayanmıştır (Peet vd., 2010), metan gazı ise 1803 ppb (milyarda bir) düzeylerindedir (Türkeş, 2013a).

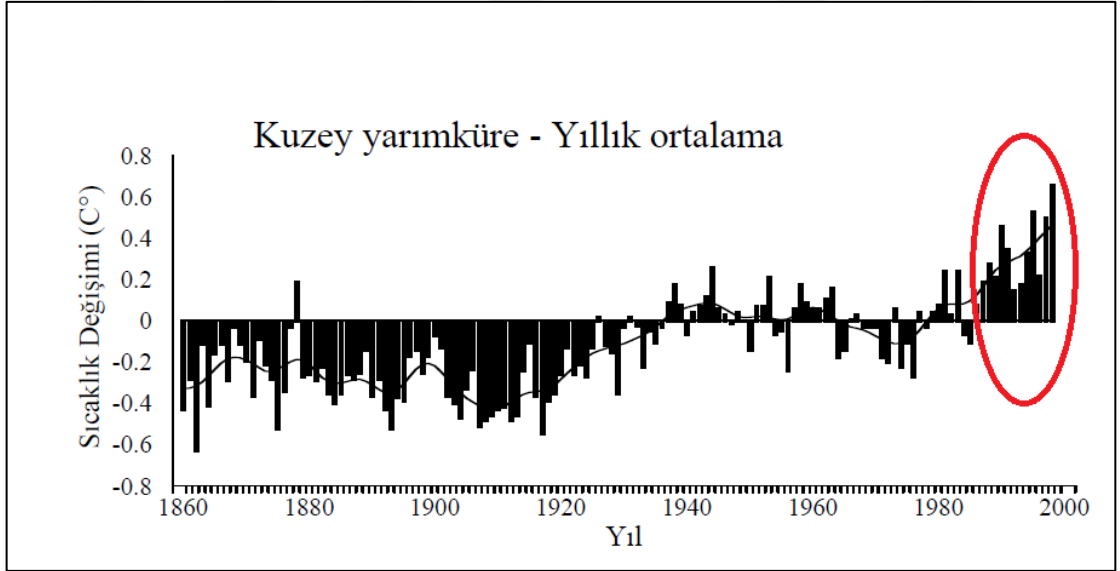
İklim sistemi, Yerküre'nin yaklaşık olarak 4.5 milyar yıllık tarihi boyunca milyonlarca yıldan on yıllara kadar tüm zaman dilimlerinde doğal olarak değişme göstermiştir. Etkileri iyi bilinen en son ve en önemli doğal iklim değişiklikleri, 4. zamandaki (Kuvaterner) buzul ve buzul arası dönemlerde oluşmuştur. Ancak 19. yüzyılın ortalarından beri (Sanayi Devrimi sonrası), tabii değişebilirliğe ek olarak, ilk defa antropolojik etkinliklerin de iklimi etkilediği yeni bir çağa girilmiştir. Günümüzde iklim değişikliği, sera gazı birikimlerini arttıran insan etkinlikleri de dikkate alınarak tanımlanmaktadır (Türkeş vd., 2000, s. 1).

Küresel iklim sistemi atmosfer, hidrosfer, kriyosfer, litosfer ve biyosfer arasındaki karşılıklı madde ve enerji değişimi ile işleyen bir sistemdir. İklim değişimini başlatan esas neden iklim sistemindeki enerji dengesinin değiştiren sanayi devrimi sonrası antropolojik süreçlerdir (Erlat, 2009, s. 41).

Antopolojik etki, atmosferdeki gazların yapısının değiştirilmesi suretiyle kendini gösterir. İnsan etkisi atmosferdeki dengeyi bozmuştur. Bu bozulma sonucunda doğal bir etki meydana gelmiştir. Bu doğal etkiye sera gazı etkisi denilmektedir. Sera içerisinde tutulan termik ışıınım, serada ısının tutulmasını sağlayarak, hassas ya da ticari kıymeti olan tarımsal ürünler için ideal bir gelişme ortamı sağlamaktadır. Hava küre de benzer bir davranış göstermektedir. Atmosferdeki sera etkisi sadeleştirilerek şu şekilde açıklanabilir: Bulutsuz ve açık bir gökyüzünde, kısa dalgalı güneş ışıınının önemli bir bölümü atmosferi geçerek yeryüzüne ulaşmakta ve orada absorbe edilmektedir. Ancak, Yeryüzünün sıcak kısmından salınan uzun dalgalı yer ışıınının bir bölümü, uzaya kaçmadan önce atmosferin üst kısımlarında bulunan esera gazları tarafından yutulmaktadır ve sonra bir kısmı tekrar salınmaktadır. Doğal sera gazlarından bazıları,

başta en etkili katkıyı sağlayan su buharıdır (H_2O). Karbondioksit (CO_2), metan (CH_4), diazotmonoksit (N_2O) ve troposferin üzerindeki atmosfer bölümü olan stratosferde bulunan ozondur (O_3). Atmosferdeki gazların gelen güneş ışınımına karşı geçirgen, buna karşılık geri salınan uzun dalgalı yer ışınlamına karşı çok daha az geçirgen olması nedeniyle Yerkürenin beklenenden daha fazla ısınmasını sağlayan ve ısı dengesini düzenleyen bu doğal süreç sera etkisi olarak adlandırılmaktadır (Türkeş vd., 2000, s. 3). Atmosferde, antropojenik etkiye bağlı olarak, hızla artan sera gazları iklim değişikliği fenomeninin temel dinamiği olarak görülmektedir.

İklim değişimi meselesi aslında bir yönüyle atmosferik denge bozuludur. Bu denge bozulumu sonrasında atmosferik bilançoda girdi ve çıktı arasındaki denge bozulmuştur. Bu denge bozulumu sonucunda bazı gazlar gereğinden fazla şekilde artmıştır. Karbondioksit gibi gazların artışı atmosferde sera etkisi yapmıştır ve yeryüzü ısınmaya başlamıştır. Nitekim son 20 yıllık süreçte binlerce yıllık iklim kayıtlarının en yüksek seviyeleri görülmüştür. Yani yeryüzü son dönemlerde rekor sıcaklıkları yaşamıştır (Şekil 17). Bilim insanlarına göre “Yeryüzündeki yaşam şartlarının insanlar ve diğer canlılar için uygunsuz hale dönüşeceği zamanlar yakındır”, bunun nedeni ise iklim değişikliği olarak gösterilmektedir.

Şekil 17. 1990 yılı ve sonrasında aşırı sıcak dönemlerin arttığı görülmektedir (Kaynak: Türkeş vd., 2000).

Artan sıcaklıkların yeryüzüne birçok etkisi olacaktır. Bunların başında deniz seviyelerinin yükselmesi, sulak alanların yok olması, sık sık yaşanan kurak koşullar ve

buna bağılı olarak kıtlık, biyolojik çeşitliliğin yok olması vs.dir. Küresel iklim değışikliğı tehdidi ve olası sonuçları şunlardır (Tablo 4):

Tablo 4. *Küresel iklim değışikliğı tehdidi ve bazı olası sonuçları.*

İklim değışikliğinin sonuçları	Sorunun kaynakları
Sulak Alanların Yok Olması	Dünyanın % 71'i su ile kaplıdır. Bu suların yalnızca % 2,8'lik bir kısmı tatlı sudur. Maalesef artan insan nüfusu ve şehirleşme, sulak alanlar gibi tatlı su depolarının çevresinde yoğunlaşmaktadır ve bu alanlarda gerçekleşen sürdürülebilir olmayan, plansız ve vahşî üretim faaliyetleri su varlığını tehdit etmektedir. Ramsar Sekretaryası'nın raporuna göre, dünyadaki tatlı su rezervinin % 70'i tarımsal amaçlı faaliyetler için kullanılmaktadır (http://www.tema.org.tr).
Verimli Toprakların Yok Olması ve Kuraklık	Dünya Tarım Örgütü'nün (FAO) 2009 yılındaki raporu, dünya nüfusunun yaklaşık 1 milyarlık bir kısmının kronik açlık sıkıntısı çektiğine işaret etmektedir. Bu 1 milyarlık nüfusun önemli bir kesimi uygun olmayan iklimsel şartlardan dolayı tarım yapılamayan Sahra altı Afrika'sında ve Güney Asya'da yaşamaktadır. Halihazırda uygun olmayan iklim koşulları nedeniyle tarım yapılamayan bölgelere, artan kuraklık sıklığı ve şiddeti ile birlikte yeni alanlar eklenecektir. Tüm bunların sonucunda, Dünya tarımında doğacak istikrarsızlık ile kıtlık ve kronik açlık sıkıntısı çeken insan sayısının artması beklenmektedir (Çelik ve Karabulut, 2013, s. 37).
Doğal Alanların Yok Olması (Endemik Canlıların ve	20. asırda biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynaklar, insanlık tarihinde hiç görülmemiş bir

Biyolojik Çeşitliliğin Yok Olması)

oranda tahrip edilmiştir. Bu durumun nedeni olarak sürdürülebilir olmayan gelişme ve kırsal alanlarda, hızlı nüfus artışı görülebilir. Bunun dışında, step alanlarda geleneksel ve sürdürülebilir olmayan tarım yöntemleri biyolojik çeşitlilik ve doğal kaynakların yok olmasında etkili olmuştur. Biyolojik çeşitliliğin ve doğal kaynakların yok olmasında etkili olan diğer faktörler ise, verimli toprak elde etmek için meraların tahrip edilmesi, yasadışı orman kesimi, metropolitan alanlar çevresindeki uygulamalar, yaban hayvanları ve kuşların toplanması ve avcılık, kontrosüz tıbbi bitki ve otların/soğanların toplanması/sökülmesi süreçlerindeki yetersiz kontrol ve takipsizlik gibi nedenlerdir. Tüm bunların sonucunda aynı zamanda, birçok endemik tür yok olmuş ve biyolojik çeşitlilik zarar görmüştür (TUBİTAK, 2002, s. 1-13).

Yoğun sanayi faaliyetleri, dünyadaki yağmur ormanlarının yarısını, mercan kayalıklarının dörtte birini yok etmiştir. Bunun dışında günümüzde büyük balıkların % 70'inden fazlası ortadan kaldırılmıştır (Best, 2017). Bu durum ekolojik krizin en tehlikeli sonuçlarından birisi olarak karşımızda durmaktadır.

- Gıda arzı sıkıntısı ve kıtlık

Su kaynaklarına duyulan ihtiyaçtaki artış, bilhassa tarımsal faaliyetlerde kullanılan suyu kısıtlı hale getirmektedir. Yapılan bir öngörüye göre, önümüzdeki 75 yıl içinde dünya nüfusunun iki katına çıkacak olmasına mukabil dünya genelinde tarımsal arazi varlığı yalnızca % 10 civarında artacaktır. Söz konusu artışın

büyük bir kısmı, tuzluluğun çok yaygın olduğu yarı kurak ve kurak bölgelerde hissedilecektir. Bu tahmin, tarımsal sahaların sürdürülebilir idaresinin ne kadar önemli olduğunu ortaya koymaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014). Su kaynaklarının azalması, toprağın çoraklaşması, verimli tarım topraklarının şehirler tarafından işgal edilmesi ve artan nüfusla birlikte gıda arzında büyük bir azalma meydana gelecektir. Bunun sonucunda kıtlık sorunu, çok geniş coğrafyalarda üstesinden gelinemez bir hal alacaktır.

- Doğal Afetlerin Artması

İklim değişikliğinin en önemli çıktılarından birisi de ekstrem iklim koşullarında meydana gelen artıştır. Ekstrem iklim koşullarının artan frekansına bağlı olarak sel-taşkın, tsunmi, ani sağanak yağışlar, heyelan, çığ gibi doğal afetlerin sayısında artış meydana gelmektedir. Artan doğal afet sıklığı ve şiddeti, beraberinde ölümler ve çok büyük maddi hasarlara sebep olmaktadır. Dünya bankasının 117 ülkede yapılan araştırmasının sonuç raporuna göre, doğal afetlerin maliyeti 520 milyar doları buldu. Bu oranın yoksullar üzerinde etkisi de yüzde 60 civarında olduğu tahmin ediliyor. Rapora göre, dünyada her yıl 26 milyon kişi felaketlerin etkisiyle daha da yoksullaşılıyor (<https://www.timeturk.com>).

Hava küre yani atmosfer azot (%78), oksijen (%21), su buharı (%1), argon, karbondioksit vs. gibi çeşitli temel gazlardan teşekkül etmiştir. Söz konusu gazlar, başta hidrosfer ve atmosferdeki denge ve döngülerin devamı bağlamında büyük önem arz etmektedir. Endüstriyel devrim sonrasında hiyerarşik ve tahakkümcü iktidar ilişkileri temelinde güç kazanan uluslararası iktidar elitleri ve sermaye odakları daha fazla

retmek, daha fazla büyümek için başta atmosfer olmak üzere yeryüzündeki tüm dengeyi anlamsız görerek, sürekli üretim, büyüme ve daha fazla kazanç amacı gütmüşlerdir. Bunun neticesinde atmosferde sera etkisi güçlü gazların birikimi artmış ve atmosferin bileşimi değiştirilmiştir (Erlat, 2009, s. 5)

Bilhassa karbondioksit, su buharı, halokarbon, azot ve metan gibi sera etkisi yapan gazların, insan etkisiyle artan salınımı küresel iklim değişimine neden olmuştur. Küresel iklim değişikliği olayı, bugün çevresel felaketin en tehlikeli çıktısı olarak karşımızda durmaktadır. Zira atmosferdeki CO₂ oranı, sanayi devrimi öncesindeki dönemlerde 280 ppm civarında iken bugün artık 400 ppm kritik sınırını geçmiştir (<http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/global.htm>). CO₂ miktarındaki artış aynı zamanda ortalama sıcaklıkların da artışına sebep olmuştur. Bu ısınma neticesinde, kutuplardaki buzul alanları hızla erimeye başlamıştır. Bilhassa Kuzey Buz Denizi'nde görülen erimeye bağlı olarak, okyanus seviyesinin yükselmesi, ilerleyen senelerde birçok kara kütlesinin su altında kalmasına sebep olabilecektir (Kadioğlu, 2009, s. 18). Bu kara alanlarındaki, nüfus miktarı ve yoğunluğu oldukça fazladır. Buzulların erimesine bağlı olarak, bilhassa Endonezya, Malezya gibi Güneydoğu Asya lkelerinin bulunduğu alanların, okyanus seviyeleri yükselmelerinden önemli ölçüde etkileneceği bildirilmektedir.

3.1.1. Türkiye'nin Ekolojisine Yönelik Antropojenik Tehditler

Son yarım asırdır uluslararası toplumun önemli gündem maddesi haline gelen ekolojik kriz meselesi, Türkiye'de yeterince tartışılmamaktadır. Yapılan birçok çalışma, iklim değişikliği ile ekolojik krizin Türkiye'ye önemli etkilerinin olacağını göstermesine rağmen, yetkililerce gereken önlemler alınmamaktadır. Küresel iklim değişikliği ve ekolojik kriz meselesi, Türkiye'yi gerek ekonomik gerek toplumsal gerekse de siyasal bağlamda zora sokacak riskler içermektedir. Bu araştırma aynı zamanda "Ekolojik krize dair Türkiye'yi bekleyen bu riskler nelerdir?" ve "söz konusu riskleri minimize etmek için ne gibi önlemler alınması gerekir?" sorularına yanıt aranacaktır. Zira yapılan alışmalar, Türkiye'de son 40 yılda Marmara Denizi büyüklüğünde sulak alanın yok olduğunu ya da kullanılamaz hale geldiğini göstermektedir. Gerek yoğun antropojenik baskılar gerekse de iklim değişikliğinden kaynaklanan kuraklık meselesi sonucunda sulak alanlar yok olmaya devam etmektedir. Zengin biyolojik çeşitlilik içeren sulak alanların yok olması sonucunda, birçok canlı türü ortadan kalkmaktadır. Biyologların yaptığı çalışmalar gerek Türkiye'de gerekse de

Dünyada, “20. yy’daki hayvan türü kaybı, son iki bin yılda yok olana eşittir” şeklinde ifade edilmektedir. Bunun temel nedenlerinden birisi, her şeye kalkınma ve büyüme idesi ile yaklaşan sistem ve insan faaliyetleridir. Zira zincir gibi birbirine bağlı olan ekolojik denge ve döngülerde meydana gelen bozulma tüm ekosistemleri olumsuz etkilemektedir. İnsan etkinliklerinin ekolojik döngüleri hızlandırması ya da bozması, ekosistemde bazen geri dönülemez sorunlara yol açar. Kısacası, küresel iklim değişikliği ve ekolojik kriz, Türkiye’de tarımsal faaliyetlerde verimsizlik, yiyecek kıtlığı, yoksullukta artış, su kalitesinin bozulması, çölleşme, vejetasyon alanlarının zarar görmesi, kuraklık ve sosyal huzursuzluk gibi olumsuz sonuçların ortaya çıkmasına neden olacaktır. Dolayısıyla küresel ekolojik kriz, ekolojik döngülerin nasıl bozulduğu incelenerek anlaşılabilir. Küresel iklim değişikliği ve ekolojik krize bağlı olarak Türkiye’yi bekleyen olası tehlikelerin çözümü bilimsel, siyasal, ekonomik ve toplumsal önlemlerin alınmasından geçmektedir. Bilimsel önlemler açısından karbondioksit salınımının azalması oldukça önemlidir. Bunun için fosil yakıt kullanma teknolojilerinin iyileştirilmesi ve daha az CO₂ salan yakıtların kullanılması gerekmektedir. Aynı zamanda tüm sektörlerde enerji verimliliğinin ve tasarrufunun artırılması, yeni ve yenilenebilir enerji kaynaklarının (hidrolik, güneş, rüzgâr, jeotermal, biyokütle, vb.) birincil enerji kaynakları içindeki payının artırılması gerekmektedir. Küresel iklim değişikliği ve ekolojik krizden çıkış için bilimsel çözüm önerilerinin yanında, antikapitalist bir bakış açısı gerekmektedir. Çünkü kapitalist kültürde, insanlar nesnelere dönmekle kalmayıp, metalara, diğer bir ifadeyle pazarda satılmak için tasarlanmış nesnelere dönüşürler.

Yapılan araştırmalar dünyadaki mevcut çevre problemlerinin yarısının, son 50 yılda meydana geldiğini göstermektedir. Türkiye’de de aynı durum söz konusudur. Bilhassa 1980 yılı sonrasında Türkiye’de, neoliberal politikalara bağlı olarak önemli değişimler yaşanmaktadır. Söz konusu değişimlere bağlı olarak şehirleşme hareketleri hızlanmakta, piyasa ilişkilerinin alanı gelişmekte, ekonominin büyümektedir. Ancak söz konusu gelişimler insan ve doğa temelli değil, aksine insan yaşamının ve ekolojinin tahrip edilmesi pahasına yaşanmaktadır. HES’lerin yapımı, plansız kentleşme, ormanların yok edilmesi, tarım alanlarının şehirler ve fabrikalar tarafından yutulması ile tarımsal pestisit kullanımı son birkaç on yılda yoğunlaşmaktadır. Tüm bunların sonucunda Türkiye’nin ekolojisine yönelik ciddi tehlikeler gün yüzüne çıkmıştır. Bu hızlı ve tahrip edici değişimin önüne geçilemeyen bir neticesi olarak son birkaç on yılda

Türkiye’de çevre hareketlerinin yükselişine tanıklık edilmektedir (İlhan vd., 2017, s. 7). Aşağıdaki tabloda Türkiye’nin önemli ekolojik problemleri sıralanmıştır (Tablo 5).

Tablo 5. *Türkiye’yi tehdit eden önemli ekolojik problemler*

HİDROELEKTRİK SANTRALLER (HES) VE BARAJLAR	Tüm canlı yaşamı için temel kaynak olan suyun tahrip edilmesi, doğanın susuz bırakılması, Dünyada ve Türkiye’de su etrafında gelişen tüm canlı yaşamını tehdit etmektedir. Türkiye ’de halihazırda 69 ilde 478 HES bulunmaktadır (Demirer, 2014). HES’lerin ekolojik, tarihi ve kültürel varlıklar ile sosyal çevre üzerinde birçok etkisi bulunmaktadır (Ükrer ve Çobanoğlu, 2012, s. 66). Akarsu üzerinde HES yapılması neticesinde suyun akışını kesen ve yönünü değiştiren etkiler suda yaşayan mikroorganizmalar ve balıklardan akarsu yakınlarında yaşayan insanlara kadar tüm canlı ortamını olumsuz etkilemektedir. Aynı zamanda doğal yaşam ortamları yok olan bazı balık türlerinin nesli tükenmektedir. Akışına müdahale edilen akarsular kıyılardaki deltalarına tortu taşıyamamakta, buna bağlı olarak tortularla taşınan besin maddeleri de deltadaki ve denizlerdeki canlılara ulaşamamaktadır. Barajların insan sağlığı ve ekolojik bağlamda yarattığı problemlere somut örnek olarak Asuvan Barajı verilebilir. 1968 yılında Mısır’da Asuvan Barajı yapılmıştır. Bu baraj faaliyete girdikten sonra, üzerinde baraj yapılan nehrin oluşturduğu delta tarafında kalan topraklar çoraklaşmış, nehrin ağız kısmında yaşayan denizdeki balık türlerinin çoğu yok olmuş ve özellikle yabancı uyruklu yurtttaşlarda karaciğer hastalığı sayısı artmıştır (Çepel vd., 2006, s. 242). Nihayetinde HES’ler kurulduğu yerdeki tüm canlılara sağladığı yararlarla kıyaslanamayacak ölçüde zarar
--	---

vermektedir. HES'ler suların kuruması ve canlıların doğal yaşam ortamlarının yok olması gibi telafisi mümkün olmayan etkiler bırakmaktadır (Girgin, 2010) Son 10 yılda yapılması planlanan projelerle birlikte 2 binin üzerinde olacak olan HES'ler hayata geçirildiği takdirde Türkiye'de akan derelerin büyük bir kısmı, borular ya da tünellere hapsedilmiş olacak. Bunun sonucunda, Türkiye'nin doğal zenginliği geri dönüşü olmaksızın zarar görecektir. Aynı şekilde büyük nehirler etrafında var olan canlı yaşamı ve zengin biyolojik çeşitliliği ve tarih içeren eşsiz alanlar da barajlar tarafından yok edilecek.

HAVA VE SU KİRLİLİĞİ

Halihazırda Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (ÇŞB) Çevre Sorunları ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu'na göre Türkiye'de 32 ilde su kirliliği, 27 ilde hava kirliliği tehlikesi bulunmaktadır (Şekil 18). Hava kirliliğinin en temel kaynağı evsel ısınmadır. Türkiye'nin 81 ilinden 67'sinde evsel ısınma hava kirliliği nedenidir. Hava kirliliğinin giderilmesinde karşılaşılan en önemli güçlüklerin temel sebebi olarak, halkın kaliteli yakıt kullanacak maddi gücünün olmaması ve çevre bilinci eksikliği gibi nedenler dikkati çekmektedir. Türkiye'de suları kirleten temel sebepler ise, evsel atık sular ile zirai ilaç ve gübre kullanımıdır (ÇŞB, 2014).

Yayla, kıyı ve orman alanlarının konutlaşmaya, otel inşaatlarına açılması, bunları gerçekleştirmek için yeni yollar yapılması veya mevcut yolların genişletilmesi, 'plansız' turizm ve kentleşme manasına gelmektedir. Plansız yapılaşma ile son kalan doğal ve biyolojik çeşitliliğe sahip ortamlar zarar gördüğü gibi, yerelde geçimini sağlayan insanların doğal kaynakların da insanların ellerinden alınmasına neden olmaktadır. Sosyal ve ekolojik maliyeti yok sayılarak planlanan ve

**PLANSIZ YAPILAŞMA
VE MADENCİLİK**

şehirlere daha büyük göç hareketlerinin gelmesine yol açan plansız yapılaşma ve kentleşme sonucunda hem karbon salınımı artırmakta hem de Anadolu'yu insansızlaştırmak suretiyle binlerce yılda oluşan doğal denge bozulmaktadır.

Türkiye'deki orobiyom (dağlık) alanlara verilen maden ruhsatı ormanların ve birçok biyolojik canlının zarar görmesine sebep olmuştur. Plansız madencilik çoğu canlının yaşam ortamını elinden almakla kalmayıp aynı zamanda birçok yerde insan yaşamını da tehdit etmektedir. Tüm bu olumsuz etkilere karşın Türkiye'de son yıllarda 40 binden fazla şirkete maden ruhsatı verilmiştir (Şekil 19).

(<http://www.radikal.com.tr/hayat/turkiye-dogasina-yonelik-10-tehdit-1051757/>).

**KIRLARIN BOŞALMASI
VE TARIMSAL
ÜRETİMİN AZALMASI
İLE
TARIM İLAÇLARI,
YAPAY GÜBRELER VE
GDO**

Türkiye yakın zamana kadar tarımda kendine yetebilen ülke konumundaydı fakat günümüzde bu durum değişmektedir. Yanlış tarım politikaları nedeniyle ülkemiz yediği ekmeğin buğdayını bile ithal eder hale gelmiştir. Plansız ve hatalı tarım politikaları nedeniyle kırsalda yaşayan ve tarımla uğraşan insanlar, yaşadığı topraklarda doyamaz hale getirilmiştir. Bunun sonucunda kırsal alanlardan şehre doğru göç hareketi başlamıştır ve kırlar boşalmıştır. İnsansızlaşan topraklar, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı (GDO) tohumlara ve rant peşindeki büyük tarım şirketlerine terk edilmiştir. Gün geçtikçe yaşamımızda, yediğimiz tahıl, meyve ve sebze gibi ürünlerde daha çok yer alan GDO'lu ürünler, Türkiye'de yurttaşların geleceğini ve sağlığını olumsuz etkilemektedir. GDO'lu ürünler Anadolu'da çiftçilerin asırlardır aynı toprağa ektiği tohumların yerine geçmektedir. GDO'lu ürünlerin biyo-güvenlik ve halk sağlığı açısından güvenilir

olduğuna dair herhangi bir uluslararası düzeyde ve AB ülkeleri nezdinde yasal durum bulunmamaktadır (Topal, 2007).

Türkiye ve Dünya’da ekolojik problemler yaratan bir diğ er husus ise yoğun pestisit kullanım ıdır. Pestisitlerin kullanılmas ının zorunluluk oldu ğ unu savunan anlay ı ş iki temel argümana dayan ır: Bunlardan ilki pestisitlerin insan ile çevre sa ğ lı ğ ına zarar vermedi ğ i ve diğ eri ise sürekli artan dünya nüfusunu besleyebilmek veya aç lıkla mücadele edebilmek için pestisitler gibi ürün verimlili ğ ini arttıran kimyasalları kullanmanın bir zorunluluk oldu ğ udur. Özünde söz konusu iki argüman da do ğ ru de ğ ildir ve tarımda pestisit kullanım ını meş ru kılmak için sıklıkla dile getirilen dayanaklar olmanın ötesinde de ğ ildir. Dünyada yıllık pestisit kullanım ı ortalama 3 milyon ton, Türkiye’de ise yaklaşık olarak 33 bin tondur. Türkiye’de hektar baş ına kullanılan pestisit miktar ı, yaklaşık olarak 700 gramdır. Örne ğ in, ya ş meyve-sebze üretiminin yaygın oldu ğ u Antalya’da kullanılan pestisit miktar ı, yaklaşık olarak hektar baş ına 26 kilogram ile Avrupa’nın en fazla kullanan ülkesi olan Hollanda’nın iki kat ıdır. Bilhassa son zamanlarda yapılan araşt ırmalarda, bazı pestisitlerin gıdadaki kalıntı miktarları, düşük seviyelerde olsa bile, sa ğ lı ğ a zararlı oldu ğ u belirtilmektedir. Aynı zamanda pestisit kullanım ının do ğ aya bırakılan atıklar vasıtasıyla yol aç tı ğ ı zararlar ekolojik olarak büyük hasarlar yaratmaktadır (Ş ık, 2014).

Türkiye'nin içinde bulundu ğ u co ğ rafî konum, iklim, topografya ve toprak ko ş ulları, çölleşme ve kuraklı ğ a karşı duyarlılı ğ ını arttırmaktadır. BM raporlarına göre, çölleşme ve kuraklık yeryüzündeki yaklaşık 4 milyar hektarlık sahay ı ve 110 ülkede ya ş ayan 1,2 milyar

KURAKLIK VE ÇÖLLEŞME

nüfusun yaşamını direkt olarak tehdit etmektedir (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2005). Kuraklık ve çölleşme, antropojenik kaynaklı iklim değişikliğiyle birlikte, neticeleri bağlamında günümüzde insanın karşı karşıya kaldığı ve mutlak suretle ciddiye alınması gereken global ve bölgesel çevre sorunsallarından birisidir. Hâlihazırda Türkiye’de, çölleşmeye eğilimli yarı-kurak ve kuru yarı-nemli sahalar, ülke topraklarının yaklaşık % 35’ini kaplamaktadır. Gelecekteki daha sıcak ve kurak koşullar dikkate alındığında, Türkiye’de sürmekte olan kuraklaşma trendinin kuvvetlenebilme ihtimali yüksektir (Türkeş, 2012).

VERİMLİ TOPRAKLARIN EROZYON İLE DEGREDE OLMASI VE ÇORAKLAŞMASI

Yeniden üretilemeyen en önemli doğal unsurlardan olan topraklar, tarımsal üretimin yanı sıra ormanlara ev sahipliği yapması, atmosferik suları depolaması, okyanuslardan sonra ikinci büyük karbon deposu olma özelliği sayesinde iklimi düzenlemesi ve tüm canlı türlerinin üçte ikisini barındırması, maden ve mineralleri barındırması bağlamında büyük önem arz etmektedir (Gülersoy ve Girgin, 2017).

Türkiye’de erozyona uğrayan arazinin yüz ölçüme oranı % 80’lere ulaşmaktadır. Erozyona uğrayan arazilerimizin % 99’u su erozyonundan kaynaklanmaktadır. Türkiye’de erozyon olayı çok ciddi ve şiddetli bir şekilde kendini göstermektedir. Dünyada kişi başına düşen erozyonla yitirilen toprak miktarı yılda 4 ton iken, Türkiye’de 10 tondur. Türkiye’de % 80 olan erozyona karşın Avustralya’da % 16 Avrupa’da % 25 Kuzey Amerika’da %26’dır. Dünya ile kıyaslandığında, erozyonun Türkiye toprakları için ne kadar ciddi bir tehdit oluşturduğu görülmektedir. Türkiye’de erozyona bağlı olarak arazi

degradasyonunun çok yüksek olmasının temel sebeplerinden birisi, toprakların düzensiz ve aşırı düzeyde işletilmesidir. Arazi kullanım/landuse planlamasının düzenli olmaması ve toprak korumalı tarım tekniklerinin uygulanmaması gibi faktörler erozyona yol açan diğer önemli nedenlerdir (Doğan, 2011).

ORMANSIZLAŞMA

Orman, belli bir alanda ekolojinin tüm cansız unsurları ile orman ağacı, çalılar, otsu bitkiler, mantarlar, hayvanlar ve mikro organizmaların bütününden oluşan yeryüzünün temel ekosistemlerinden birisi olarak tanımlanmaktadır (Lund, 2014). Ormanlar, karasal biyo-çeşitliliğin % 80'ini bünyesinde barındırmaktadır. Türkiye'nin % 25'lik bir kısmı orman ile kaplıdır. Bu ormanların % 52'lik bir kısmı ise tahrip edilmiş bozuk ormanlardır (Kalem, 2012). Türkiye'nin 1960'lı yıllardan bu yana orman varlığında niceliksel olarak pek değişim yoktur. Fakat bu durum ormanların yok olduğu manasına gelmemektedir. Hem orman aleyhine yapılan yasal düzenlemeler ile bu alanların yerleşime açılması hem de orman yangınları gibi sebepler ile çok büyük orman alanlarımız yok olmuştur. Buna mukabil orman alanlarının niceliksel olarak pek değişmemesinin sebebi, köyden kente göçten dolayı kırsal alanların boşalmasıdır (Zeydanlı, 2008). Türkiye'nin coğrafi konumu ile iklimi ve yükseltisi gibi doğal faktörler göz önünde bulundurulduğunda, orman alanlarının % 25 civarında değil, % 50 civarında olması gerekmektedir.

Şekil 18. Dünya Sağlık Örgütü’nün (WHO) ‘sağlıklı’ kabul ettiği değerlere göre, Türkiye’de yalnızca Rize sağlıklı bir havaya sahiptir. İstanbul’daki kirlilik ise, WHO’nun belirlediği sınırın 6 katıdır (Kaynak: <http://www.diken.com.tr/turkiyenin-hava-raporu-istanbuldaki-kirlilik-sinirin-alti-kati-saglikli-tek-yer-rize/>). (Son erişim: 19.02.2018).

Şekil 19. Dağlarımız, son 10 yılda verilen 40 binden fazla maden ruhsatıyla maden şirketlerine tahsis edildi. Plansız madencilik birçok canlının yaşam alanını yok etmekle birlikte birçok yerde insan yaşamını da tehdit ediyor. Şekildeki görüntü Kaz Dağlarından alınmıştır (Kaynak: <http://www.kuzeyormanlari.org/2014/10/18/kaz-daglarinda-siyanurle-altin-aramaya-ced-raporu-verildi/>). (Son erişim: 25.01.2018).

Türkiye'nin ekolojik problemlerinin çözümü için, devletin yetkili kurumları, yerel yönetimler ve siyasi otoritenin etkili bir denetim mekanizması geliştirmesi önem kazanmaktadır. Sadece siyasi otoritenin ve yerel yönetimlerin denetimi yetmez aynı zamanda bireyin gerek eğitimle gerekse de vicdan ve etik mekanizması ile ekolojik hassasiyetinin artırılması gereklidir. Aynı zamanda yasal olarak gerekli adımlar atılarak çevreye zarar veren fabrika, işletme ve bireyler hakkında yaptırımlar kuvvetlendirilmelidir. Örneğin bir köpeği ya da başka bir hayvanı katleden kişiler "mala zarar verme"¹² değil "cana zarar verme" suçundan cezalandırılmalıdır¹³. Bir başka ifade ile Türkiye'de inşacı önlemler alınmalıdır. Böylelikle ekolojik tahribatın daha fazla derinleştirilmesinin önüne geçilebilir. Türkiye'den çok yeni bir durum ekolojik

¹² Yalova'da 2 köpeği zehirleyerek öldüren sanık "pişman oldum" dedi, "mala zarar verme" suçundan günlük 20 TL cezaya çarptırıldı. Bkz: (<https://www.haber3.com/guncel/3-sayfa/kopek-oldurmenin-cezasi-gunluk-20-tl-haberi-3166888>).

¹³ Antalya'da, kullandığı hafif ticari aracı yol kenarındaki köpeklerin üstüne sürerek birinin ölümüne neden olan şahsa 1097 lira idari para cezası kesilmesi söz konusu suçların önlenmesi bağlamında yeterli değildir. Bkz: (<https://odatv.com/kopek-oldurmenin-cezasi-buymus-1408171200.html>).

insanlara dair bitmeyen kuşku ve güvensizlik olarak tüm insan ilişkilerinde kendini göstermektedir. Peki ekolojik kriz ilk defa, mevcut sistem ile birlikte mi ortaya çıktı? İnsanlık sanayi devrimi öncesi dönemde, ahlakî temeller çerçevesinde mi ilişkilerini sürdürmekteydi?

Bookchin'e göre, günümüzde yaşanan çevresel felaket, ilk defa sosyal alt-üst oluşla kıvılcım almıştır. Bu durum, ekolojik toplumdan hiyerarşik yapıya geçişi simgelemektedir. Toplumsal alt-üst oluşla birlikte cinsiyet cinsiyetten, emek emekten, ırk ırktan üstün tutulur hale gelmiştir. Bunun neticesinde de, insan, insansız doğadan üstün sayılmaya başlanmıştır. Dolayısıyla doğal ekosistem, bu dönemde ilk defa sömürü için hazır hale gelmiştir. Nitekim geçmişte var olmuş bazı köklü uygarlıkların, çevresel kriz nedeniyle yok olduğu bilinmektedir. Örneğin, Sümer medeniyetinin yıkılışı ile ilgili önemli sebeplerden birisinin tarımda aşırı sulama sonucunda toprakların çoraklaşması olarak gösterilmektedir.

Ekoloji ve toplum arasında karmaşık, dinamik ve simbiyotik bir ilişki düzeni söz konusudur. Doğa ile toplumsal ekosistem arasında bütüncül ve bir denge sistemi üzerinde kurulu ilişkiler, özünde doğal manada rekabet/mücadele diyalektiğine dayanır. Fakat bu mücadele günümüz toplumunda var olan manada yani yıkıcı nitelikte bir mücadele değildir. Bir ot topraktaki besin maddelerine ihtiyaç duyarken, bir böcek ota, bir kuş da böceğe bağımlıdır. Bu döngüsel gereklilikte karşılıklı ve dinamik bir mücadele söz konusudur. Dinamik bir sistemde geri bildirim döngüsünün temel nedeni, 'entropi'ye yani 'bir sistemin yok oluşa doğru gitmesine karşı verilen mücadeledir. Termodinamiğin ikinci yasası olan entropi felsefi bağlamda ilk olarak Flanz Brentano tarafından kullanılmıştır. Brentano'nun burada entropiden kast ettiği şey, doğanın sonlu bir zaman içinde ebedi yok oluşudur (Özgökman, 2014, s. 88). Bir başka ifade ile entropiye göre, bir sistem düzenden hızla düzensizliğe doğru ilerler ve bu düzensizliğin neden olduğu bozulma sonucunda nihayete erer. Ancak bu azalış ve yok oluş yaşamı azaltmadığı gibi yeniden üretebilir. Bu çerçevede sabit ve durağan olmayan ekolojik dengede evrimsel süreçler, dengesiz sistemlerin varlığı sayesinde gerçekleşmektedir. Söz konusu dengenin kendiliğinden oluşması için en düşük seviyede enerji girişi ve 'yenilenmesi olanaksız ortamların iyi korunması gereklidir. Başka bir deyişle mikro ölçekte genlerle, makro ölçekte biyoçeşitlilikle entropiye direnilmektedir.

Çevresel felaketin bir diğer yönü ise önceki kuşak tarafından üretilen nükleer ve biyolojik silahların kullanılması durumunda yaşanabilecek kriz tehlikesidir. Hiyerarşi ve

tahakkümle büyüyen kapitalizm ve otoriter grupların barbarlığı, tüm canlı ortamının bütünüyle çöküşüne yol açabilecek potansiyel taşımaktadır. O halde yapılması gereken ivedilikle ekolojik prensiplere dayalı hiyerarşi ve tahakkümün olmadığı bir ekolojik toplumsal düzen kurmaktır. Aksi durumda insanlığın karşılaşacağı düzen barbarlıktır. Günümüzde ekolojik krize yol açan sorunların pek çoğunun çözümü (örneğin küresel iklim değişikliği gibi) sonraki kuşaklara miras olarak bırakılmayacak aciliyete sahiptir. Yani ekolojik kriz belli bir sınıfı, hiyerarşiyi, tahakküm gücünü değil imtiyazlı ve imtiyazsız bütün insanlığı ilgilendirmektedir. Ekolojik krizin bir diğer yönü de yaklaşık 200 yıldır çökmesi beklenen kapitalizmi beslemesidir. Nitekim kapitalizme meydan okuyacak güçler, paylaşım savaşları ve sonrasında tahakkümü ve hiyerarşiyi daha da derinleştiren küreselleşmenin yeni boyutuyla bir hayli oyalanmıştır (Bookchin, 2013a, s. 139-168; Bookchin, 2013c, s.72-76).

Ekolojik krizi toplumsal krizden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Aslında ekolojik krizin tohumları, toplumsal altüst oluşla atılmıştır. Toplumsal altüst oluş ilk defa, organik toplumdan hiyerarşik topluma geçişle açığa çıkmıştır. Bu yönüyle ekolojik kriz aynı zamanda bir toplumsal kriz, toplumsal kriz de bir ekolojik kriz olarak anlaşılmalıdır. Toplumda ilk altüst oluş, gerontokrasi ve patriark gibi kurumsallaşmış imtiyaz sahibi sınıfların ortaya çıkmasıyla başlamıştır.

Ekolojik krizin küresel bir sorunsal halini alması sanayi devrimi sonrası süreçte tekabül eder. Sanayi devrimi ile birlikte köklerini ilk toplumsal alt-üst oluştan alan tahakkümcü iktidar güçleri sömürü ile ekonomik güçlerini hızla büyütülmüştür. İlk defa sanayi devrimi sonrasında teknolojik gelişmelere ve üretilen eşyalara bağlı olarak ulaşım sorunu büyük oranda aşılmıştır. Bunun sonucunda ilk olarak kömürle ve buharla çalışan trenler aracılığıyla sonrasında ise daha gelişkin teknolojiler ile ulaşım sorunu aşılıp dünya daha küçük hale getirilmiştir. Dünyanın küçülmesi demek, ticaretin küreselleşmesi demektir. Küreselleşen ticaret, sermaye güçleri içim büyüyen pazar demektir. Yeni pazarları ele geçirmek ve daha fazla büyümek için daha fazla sömürü gerekmektedir. Binlerce yıllık tahakkümcü köklerine sarılarak şekil değiştiren gayri ahlakî bir grup elit kesim, ilk olarak insanı daha sonra da insansız doğayı hızla sömürmeye devam etmiştir. Dolayısıyla ekolojik kriz ilk olarak sanayi devrimi sonrasında başlamadığı gibi insanın ve doğanın metalaşması da ilk olarak sanayi devrimi sonrasında başlamamıştır. Geliştirilen sanayi araçlarıyla insan ve doğa sanayi devrimi sonrasında, tarihte görülmemiş bir vahşilikte sömürüye maruz kalmıştır. Bu

sömürü toplumda öfke yaratmış ve sayısız defa işçi ve toplumun diğer kesimlerinin mevcut sisteme isyan etmesine sebep olmuştur. Bu isyanlar sömürgeci zorba güçler tarafından geçmişten miras yöntemler ile bastırılmıştır. Fakat artık doğa da isyan etmektedir. Ve bu isyan kolay kolay çözülebilecek cinsten değildir. Ekolojik sistemlerde ve döngülerde meydana gelen bozulma antropolojik kökenlidir. Binlerce yıldır yaptığı tüm zulüm ve zorbalıklar yanına kar kalan tahakkümcü erillere, son isyan 1970 sonrasında patlak veren ekolojik kriz sorunsalıdır. Bu sorunsal, yapısı itibarıyla toplumsal sorunlara benzememektedir (Keleş vd.,2009, s. 31). Bu sorunsal ne zorbalıkla çözülür, ne manipülasyonla ne de yalnızca bilimsel yöntemlerle. Ekolojik krizin tek bir çözüm yolu vardır. Bu yol; etik, bilim, vicdan, saygı, adalet ve özgürlük temelinde yeni bir sistem kurmaktan geçer. Nitekim çalışmamız mevcut etik anlayışlarını eleştirerek yeni bir etik inşa ile toplumu yeniden kurmak yolunda bir çalışmadır (Şekil 20).

Şekil 20. Başka türlü bir dünya için, toplumun tahakkümden, hiyerarşiden azat olması ve ekolojik temelde kapsamlı bir devrimle yeniden inşa edilmesi gereklidir.

3.3. Ekolojik Krizin Evrimi: Yerelden Küresele, Sorundan Krize

Çevresel kriz, geçmiş yıllardan bu yana var olan bir sorunsaldır. Buna mukabil söz konusu problemin, küresel hal alması çok eski değildir. Son birkaç yüzyıldır ortaya çıkan küresel çaptaki ekolojik felaket, niteliği, kapsamı, ortaya çıkışı ve tarihselliği bağlamında geçmişteki lokal çevre problemlerine göre birçok açıdan farklılık göstermektedir (Des Jardins, 2006, s. 16) Hem küresel ekolojik krizin hem de lokal

çevre sorunlarının ortak niteliği ise, doğal canlı ortamlarındaki insan kaynaklı denge bozulumu/değişimdir.

Jeolojiye dair yapılan çalışmalar, geçmişten günümüze yeryüzünde farklı etkenlerin tesiri ile ekolojide birçok kez değişimlerin olduğunu göstermektedir. Bu değişimler doğal dinamiklere bağlı olarak ortaya çıkmıştır. Örneğin, Ordovisyen-Silüryen’de (443 milyon yıl önce), Triyas-Jura’da (200 milyon yıl önce) ve Kretase-Tersiyer’de (65 milyon yıl önce) insan-dışı canlı habitatlarında meydana gelen doğal değişimin neticesinde, çok sayıda canlının ortadan kalktığı devasa yok oluşlar vardır (Öngen, 2009, s. 33).

Çağımızda global çapta etkileri hissedilen ve sayısız canlının ortadan kalkmasına neden olan çevresel felaket ile milyonlarca sene önce meydana gelen ve doğal dinamiklere bağlı olarak gelişen toplu yok oluşların neticeleri benzer olsa da, sebepler oldukça farklıdır. Güneş patlamaları, yerin iç hareketleri, meteoritlerin dünyaya çarpması gibi sebeplere (Aksay, 2005; Çiner ve Sarıkaya, 2013; Türkeş, 2013b; İnan, 2015) bağlı olarak meydana gelen yok oluşlar doğal sebeplere dayanmaktadır. Bu yok oluşlar nedeniyle canlıların büyük bölümü ortadan kalkmıştır fakat ekoloji kısa sürede yeniden yapılanmıştır. Örneğin, Permien döneminde karada yaşayan omurgalı canlıların % 70’i denizde yaşayan canlıların ise % 90’ının öldüğü belirtilmektedir (Öngen, 2009, s. 38). Geçmiş jeolojik dönemde meydana gelen yok oluşun ardından canlı çeşitliliğinde ve tür sayısında artış geçmişe göre daha fazla olmakta iken, bugün meydana gelen ve varlıksal bir probleme dönüşen kriz, yeni bir çeşitliliği pek mümkün kılmayacak gibi görünmektedir. Günümüzde yaşanan ekolojik sorunsal geçmişte meydana gelen toplu yok oluşlar gibi ekolojik dengede bir bozulum olarak ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla birçok canlı türünü ortadan kaldırma potansiyeli içermektedir. Bu açıdan bakıldığında; milyonlarca yıl öncesindeki toplu yok oluşlar ile günümüzdeki çevresel felaket benzerdir. Aradaki önemli farklılık ise şudur: bugün yaşanan çevresel felaket antropojenik kökenli iken, geçmişte yaşanmış toplu yok oluşlar ise doğal dengenin bir sonucudur.

Çevresel sorunlar günümüzde artık küresel bir kriz halini almıştır. Bu kriz, bir kanser gibi sulardan, hayvanlara ve oradan bitki ekosistemlerine kadar geniş ölçekte ekolojinin her tarafına sıçramayı sürdürmektedir. Bu anlamda değerlendirildiğinde, ekolojik sorunların tüm biyolojik çeşitlilik için olası bir yok oluş manasına geldiği

söylenebilir. Başka bir deyişle artık sorunu ertelemek için ya da sorundan kaçmak için herhangi bir yer veyahut bahane kalmamıştır!

Daha önce bahsedildiği gibi günümüzdeki çevresel felaketler ile geçmişteki lokal ekolojik sorunlar arasındaki en önemli farklılıklardan birisi de, sanayi devrimi ile birlikte ekolojik krizin şiddetinin ve kapsamının artık daha geniş ortamları kapsayan bir hal almasıdır. Bir başka deyişle; son birkaç yüzyıldır iktisadi, toplumsal, siyasal vb. alanlarda globalleşen yeryüzünde, artık krizler de küreselleşmektedir. Birçok çalışmada küreselleşme olgusu, günümüzdeki ekolojik krizin önemli tetikleyicisi olarak kabul edilmektedir (Panayotou, 2000; Christmann ve Taylor, 2001; Moon ve Lim, 2002; Vertovec ve Posic, 2003; Jorgenson ve Burns, 2004; Milton, 2013; Najam vd., 2016).

18. yüzyıl sonrasındaki süreç, çevresel felaketin başlangıcı değildir; fakat krizin küresel ve içinden çıkılmaz bir hal aldığı dönem olarak görülebilir. Bu çalışmaya göre ise, ekolojik krizin ilk kıvılcımı, Bookchin'in ifade ettiği gibi, toplumsal alt-üst oluşla ilişkilidir. Söz konusu alt-üst oluş organik toplumdan hiyerarşik toplumsal yapıya geçişle aynı dönemdir. Bunun neticesinde, insan, diğer canlı ortamlardan hiyerarşik anlamda üstün tutulmaya başlanmıştır. Böylelikle doğal ekosistemler ilk defa metalaşma ve sömürülmek için hazır hale gelmiştir (Bookchin, 2013a, s. 80-81). Başka bir deyişle, bir grup elitin doğaya ve insana tahakkümü sonucunda kaçınılmaz olarak ortaya çıkan hiyerarşik yapı, alt-üst oluşu tetiklemiştir. Kökenleri yerleşik yaşama geçiş sonrasına dek uzanan söz konusu alt-üst oluş; erkeği (patriarşi/ataerkillik) kadından, emeği emekçiden, yaşlıyı (gerontokrasi) gençten üstün tutmuştur. Sanayi devrimi sonrasında, gerontokrasi ve patriarşi kökleri üzerinde yeşeren kapitalist sistem, lokal ölçekte olan ekolojik sömürüyü küresel hale getirmiştir. Nasıl ki hiyerarşi ve tahakküm ilkçağda ticari formdan günümüzde endüstriyel forma evrilmişse, ekolojik kriz de lokal ölçekten küresele evrilmiştir. Küresel çevre felaketi, sulak alanlardan toprağa, soluduğumuz havadan tükettiğimiz gıdaya, toplumsal ilişkilerimizden psikolojik durumumuza kadar geniş kapsamlı, devasa boyutlara sahip bir sorunlar yumağıdır. Toplumu ve diğer tüm canlıları içerisine aldığı için bu krize biyosferik kriz demekte sakınca yoktur. Bu bağlamda biyosferik kriz, yeryüzünde yaşamı var eden; atmosfer, hidrosfer, litosfer, kriyosfer ve kısacası tüm cansız âlem ve biyosferin denge ve döngüsünü olumsuz manada değiştirmiştir. Başka bir ifade ile, doğa ve toplumsal faaliyetler arasındaki kompleks, dinamik ve karşılıklı ilişki düzeni alt-üst olmuştur.

Hiyerarşik sistem, doğaya hükmetme ve onu tahakküm altına alma düşüncesine neden olmuştur (Bookchin, 2013b, s. 62).

Küresel ekolojik kriz ile ekolojik krizi ayırmak gerekir. Küresel ekolojik kriz ile ekolojik krizin neliği, kapsamı, ortaya çıkışı ve tarihselliği arasında temel farklılıklar vardır. Fakat her iki kavramın temel ortak özelliği, ekolojik dengede meydana gelen bozulumdur. Küresel ekolojik kriz ile ekolojik denge bozulumu küresel çapta yaşanmaya başlanmıştır. Ekolojik kriz günümüzden binlerce yıl öncesindeki dönemlerde lokal manada yaşanmıştır. Pasifik Okyanusunda bulunan Eastern adasında yaşayan Polinezyalılar bu duruma iyi bir örnektir. Polinezyalıların, bulunduğu adadaki ormanları yok ederek lokal ölçekte ekolojik kriz yaratmaları konusunda birçok kaynaktan değinilmektedir. Ya da Sümerlilerin yukarı Mezopotamya bölgesindeki münbit hilal denilen verimli tarım arazilerine yaptığı yoğun antropolojik baskı lokal manada bir ekolojik krizdir. Bunun sonucunda toprakta çoraklaşma yaşanmıştır. Ve Sümer medeniyetinin çöküşüne zemin hazırlayan meselelerden birisinin de bu olduğu belirtilmektedir. İster küresel isterse lokal ölçekte yaşansın, ekolojik kriz sonucunda; birçok canlı türü yok olmuştur bunun yanı sıra insanlık tarihindeki birçok medeniyet de yok olmuştur. Dolayısıyla ekolojik kriz aynı zamanda yok olmuştur. Ekolojik kriz sonucunda, geçmişte bazı medeniyetler tarih sahnesinden silinirken, günümüzde küresel ekolojik krizle birlikte tüm insanlık yok oluşun eşiğindedir.

Bu bölümün giriş kısmında, küresel çevresel felaket ile lokal ekolojik sorunlar arasında temel bazı farklılıklar olduğu söylenmiştir. En ciddi farklılık, endüstriyel devrim ile birlikte ekolojik krizin boyutunun artık daha geniş ölçekleri kapsar hale gelmesidir. Kimi çalışmalarda ekolojik krizin başlangıcı olarak, sanayi devrimi sonrası dönem belirtilmektedir. 18. yy sonrasındaki dönem, ekolojik krizin küresel ekolojik krize evrildiği dönemdir. Ekolojik krizin ilk defa ortaya çıktığı dönem değildir. Sümerliler ve Polinezyalılar örneği, ekolojik krizin 18.yy öncesinde yaşandığını göstermektedir. Peki ekolojik kriz ilk defa ne zaman ortaya çıkmıştır. Bu konuda Murray Bookchin'in fikirlerine başvurmak gerekir. Bookchin, antropoloji biliminden sıklıkla faydalanarak oluşturduğu toplumsal ekoloji paradigmasında, ekolojik krizin kökenlerini ilk defa ortaya çıkışını çok eski dönemlere kadar götürmektedir. Bookchin'e göre, ekolojik kriz ilk defa toplumsal alt-üst oluşla ortaya çıkmıştır. Bu alt-üst oluş organik toplumdan hiyerarşik topluma geçişte tekabül etmektedir. Toplumsal alt-üst oluşla birlikte cinsiyet cinsiyetten, emek emekten, ırk ırktan üstün tutulur hale gelmiştir.

Bunun sonucunda da insan, insansız doğadan üstün tutulmaya başlanmıştır. Dolayısıyla insansız ekoloji ilk defa sömürü için hazır hale gelmiştir (Bookchin, 2013, s. 80-81).

Yerküredeki tüm canlı ve cansız ortamlarda meydana gelen denge bozulumu küresel ekolojik felaket olarak ifade edilmektedir. Küresel ekolojik felaket köklerini ilkçağdan almaktadır. Bu krizin patlak vermesi ise sanayi devrimi sonrası döneme tekabül etmektedir. Sanayi devrimi sonrasında gerontokrasi ve patriarşi kökleri üzerinde yeşeren mevcut kapitalist sistem, lokal ölçekte olan çevresel sömürüyü global hale getirmiştir ve yeryüzünü mahşeri bir sıfır noktasına sürüklemeye eğilimi göstermektedir (Zizek, 2011, s. 16). Kısacası nasıl ki, hiyerarşi ve tahakküm ilkçağda ticari formdan günümüzde endüstriyel forma evrilmişse, ekolojik kriz de lokal ölçekten küresele evrilmiştir (Şekil 21).

Şekil 21. Doğanın bir parçası olan insan, bunu unuttuğu gibi kendi türünü sömürüp toplumsal sınıflara ayırarak toplumsal bir alt üst oluşa yol açmıştır. Bunun sonucunda insan ve doğa entropiye doğru sürüklenmektedir (Kaynak: <http://collapseofindustrialcivilization.com>). (Son erişim: 02.11.2017).

Sorun değil sorunlar yumağı halini alan ve küresel çapta hissedilen ekolojik krizden çıkış nasıl olmalıdır? Yalnızca bilimsel yöntemler ile çözülemeyeceği tarihsel pratiklerinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yalnızca bilimsel yöntemler sorunu çözmek yerine derinleştirmektedir. Kısacası sorunun en önemli bir kısmını mevcut sistem teşkil etmektedir. Immanuel Wallerstein “Kaos Ortasında Yaşamak Acı Verici” adlı makalesinde: “*Mevcut sistemin varlığını sürdüremeyecek olması aşikardır. Asıl mesele, bu sistemin yerini neyin dolduracağıdır. Nasıl bir yeni sistemin ortaya çıkacağını*

bilmezken, mevcut seçenekler arasındaki seçimde etkimiz ne olabilir? Bunu başarabilmek için mevcut sistemi reforme etme hedefli ve “idrak yollarımızı” tıkayan uğraşlar ardında durmamalı.” (Wallerstein, 2015) sözünü şiar edinerek ekolojik krizden çıkış yolları aranmalıdır. Nitekim ekolojik krizin mevcut sistemi ve toplumu daha fazla sürdürmeyeceğini gören hareketler ortaya çıkmıştır. Bu hareketlerin bir kısmı mevcut sistemi yeşil çerçevede reforme etmeyi amaçlarken, kimi radikal hareketler ise mevcut sistemin devamı ile ekolojik krizin çözülemeyeceğini iddia etmektedir. Ekolojik krizle birlikte ortaya çıkan çevre ve ekoloji hareketlerin doğuşunu daha yakından irdelemek gerekir.

3.4. Ekolojik Krizin Kaynakları

3.4.1. Tarihsel Arka Planı: Toplumsal Alt-Üst Oluş ve Yabancılaşma

Chomsky geleceği kurgulamak adlı kitabında “tarihi unutkanlık çok tehlikeli bir olgudur. Zira ahlakî ve entelektüel dürüstlüğü zayıflatmakla kalmıyor aynı zamanda ortaya çıkacak yeni suçlar için de zemin hazırlıyor” demektedir (Chomsky, 2015). Bu bağlamda, insan-doğa ilişkilerindeki bozulumu anlamak için tarihsel düşünmek önemlidir. Çünkü tarihte hiçbir olay öncesiz değildir. Her olayın nedeni ve etkisi vardır (Duralı, 2009, s. 97). Bu bağlamda, ekolojik problemlerin tarihsel arka planı iki şekilde anlaşılmalıdır. Birincisi “insanın kendi özüne” ve ikincisi “insanlığın kendi geçmişine” yabancılaşmasıdır.

İnsanın tarihi, hayvanlıktan öteye geçmek için verilen çabanın tarihidir. İlk insanın yaşam tarzı tıpkı bir hayvanın yaşamı gibidir: beslenmek, çoğalmak/üremek ve son olarak ölüm. Hayvani olanın “ayıp”, “yabani”, “kaba” olarak sunulmasıyla birlikte insan doğa ile arasına bir set çekmiştir. Doğa ile ontolojik bağlarını gevşeten insan, epistemolojik manada insan dışı doğayı anlamakta zorlanmaktadır. Ontolojik bağları gevşek, epistemolojik bilişin kısıtlı olduğu bir ortam, insan-doğa ilişkilerinde yabancılaşmanın başlamasının önünü açmıştır. Bu durum beraberinde etik bağlamda kopuşu ortaya çıkarmıştır. Nasıl ki, kent ortamında zengin ve fakir arasındaki yüksek duvarlar insanın insana yabancılaşmasında, ekonomik eşitsizliğin tetiklenmesinde ve suç oranının artmasında önemli faktör ise, kentleri ve tüm doğal ekosistemleri içerisine alan biyosferik ortamda da, insan ile doğa arasında kurulmuş olan yüksek duvarlar çevresel problemlerin kaynaklarından birisini teşkil etmektedir.

İnsanın kendi özüne yabancılaşması sorunun şu şekilde ifade etmek gerekir: burada “mana”nın bizdeki tezahürü büyük önem arz etmektedir. Bu noktada halk ve hulk kavramları ön plana çıkmaktadır. Hulk ve Halk iç ve dış olarak ele alınabilir. Bir başka ifade ile Halk; dış esastaki maddi dünyayı. Hulk ise daha çok iç dünyaya yönelik olan karakter denilen şeydir. Ahlak hulkun çoğuludur. Halk ise, yaratılış denilen genetik, morfolojik, fizyolojik özelliklerin belirlenimleridir. Halk/dış determinist bir yapıya tabidir (Dönmez, 2016a). Bu bağlamda insan, hem “iç” hem de “dış” dünyasına yabancılaşmıştır. Bu durum ekolojik problemlerin tarihsel arka planının önemli bir ayağını teşkil etmektedir.

“İnsanlığın” kendi geçmişine ya da özüne yabancılaşması ise ekolojik problemlerin bir diğer önemli kaynağıdır. İnsanlığın özüne yabancılaşması toplumsal alt-üst oluş ile başlar. Burada insanlığın ontolojik manada özünden koğuğu ilk defa erken Neolitik çağda başlamıştır. Organik toplumun yerini, ast üst ilişkisine dayalı hiyerarşik ilişkilerin aldığı dönem toplumda bozulmanın ilk tohumlarının atıldığı zamana tekabül etmektedir. Hiyerarşik ilişkilerin oluşmadığı dönemden önce organik sosyal yapılarda ekoloji, sadece insanın içerisinde yaşadığı bir alan olarak görülmemektedir. Organik toplumlarda, insan doğa ile uyum içerisinde yaşadığı gibi aynı zamanda doğayı sosyal yapının katılımcı bir parçası olarak nitelendirmiştir. Organik toplumlarda işbölümünün cinsiyet ölçütüne göre belirlenmesi, kas gücü fazla olan erkeğin üstünlüğünü sağlamıştır. Bu işbölümünde, annenin çocuğuna daha fazla vakit ayırması da etkili olmuştur. Bunun sonucunda, sivil alanı genişleyen erkek, hiyerarşik olarak kadın üzerinde tahakküm kurmaya başlamıştır. Hiyerarşinin ortaya çıkmasında gerontokrasinin de etkili olduğu bilinen bir gerçektir. Nitekim yaşlılar, toplumun vazgeçilebilir üyeleri olmaları sebebiyle sürekli bir güvensizlik ile hareket etmişler ve yönetim mekanizmasında ayrıcalığa sahip olmuşlardır.

İlk olarak toplumda farklı yaş ve cinsiyet gruplarını tahakküm altına alan tahakkümcü çevreler daha sonra ise doğayı tahakküm altına almak istemişlerdir. Bu durum insan ile doğanın aynı tahakküm güçlerinden gelen baskıya maruz kaldığını göstermektedir. Günümüzde de bu durum devam etmektedir. Köklerini geçmişteki tahakkümcü çevrelerden alan küresel sermaye doğayı ve insanı vahşice sömürmeye devam etmektedir. Bu manada değerlendirilecek olursa; Ortadoğu ya da Afrika’da ölen insan ile kutuplarda buzullar eridiği için ve besin bulamadığı için nesli tükenen bir canlının kaderi ortaktır. Tüm canlılar aynı güçler tarafından benzer baskılara maruz

kalarak yok olmaktadır. Binlerce kilometre öteden gelip Ortadoğu’da savaş çıkarmak suretiyle orada egemenlik ve sömürü yaratan güçler ile binlerce km öteden gelip Afrika’daki canlıları derisinden faydalanmak suretiyle yok eden güçler aynıdır.

Erken Neolitik Dönemde hiyerarşinin ve bir grup elitin doğayı tahakküm altına alması söz konusu değildir. Aksine organik toplum, doğayı, birlik ve denge için kritik öneme sahip olan çeşitli parçaların bir birleşimi olarak algılamışlardır. Organik toplum yapısında, ekoloji yalnızca içinde yaşanılan ortam olarak görülmediği gibi, sosyal yapının katılımcı bir unsuru şeklinde nitelendirilmiştir (Reyhan, 2014). Organik toplum ile hiyerarşik sosyal yapı zıt nitelikler arz etmektedir. Organik toplumdan, hiyerarşik yapıya geçiş beraberinde otorite, iktidar ve baskı sorunlarını yaratmıştır. Böyle bir ortamda, belli sınıflar (şaman yapısı ve ataerkil gruplar gibi) iktidarı elinde tutmak suretiyle, diğer sınıflara (kadınlar gibi) ötekileştirmiştir. Şehirsel yapıların beraberinde getirdiği geniş toplumsal düzenleme, doğal kaynak ve arazilerin ortak mülkiyetinin yerini özel mülkiyetin almasına sebep olmuştur. Bunun neticesinde, kaynak ve arazilerin işlenmesi ve mülkiyetinden oluşan sınıflar, statüye dayalı geleneksel hiyerarşilerden ekonomik hiyerarşilere evrilmişlerdir. Sınıflı toplumlara geçişin ikinci aşaması, tahakkümcü zihniyetin egemenliği ile gerçekleşmiştir. Böylesi bir konjektürde, öncesinde insanlığın bir parçası olarak görülen doğa, “cezalandırıcı bir doğa” niteliğine büründürülmüştür. Bir zamanlar herkese açık araziler ve ürünler, belli sınıflar aracılığıyla (şamanlar gibi) emir, istek ve ihtiyaçların bildirildiği doğaüstü bir tanrının ihsanı olarak algılanmaya başlanmıştır. Doğa ile doğaüstü arasında yaratılan bu sınırla “kutsal tabaka”, ayrıcalıklı bir sınıf halini almıştır. Sınıflı toplumsal yapıya geçişte, tekniğin de rolü vardır. Kapitalist toplum yapısında teknik, egemen sınıfın tahakkümünü güçlü kılmaktadır ve aynı zamanda doğa üzerindeki yıkıcı etkide bulunmaktadır. Toplumun değerlerini meta olarak gören anlayışın kontrolündeki teknik, doğa üzerinde yıkıcı bir etki yaratmaktan öteye gidememiştir. Bu haliyle kapitalist sistem, doğanın talanını toplumun temel yasası haline getirmiştir (Bookchin, 2013a, s. 9-46; Bookchin, 2013b, s. 55-81; Bookchin, 2013c, s. 139-168; Bookchin, 2013d, s. 35-56; Bookchin, 2014, s. 35-52). Sonuç olarak, doğanın talanını toplumun temel yasası haline getirmiş kapitalist modernitenin dayatmalarına karşı çıkmadan, söz konusu çevresel felaketi aşabilmek pek olası görünmemektedir. Bu krizi aşabilmek için, insan-doğa ilişkiselliğini politik, tarihi ve sosyal tüm süreçleriyle ele alınarak derinlikli, kapsamlı tutarlı ve yeni bir ekolojik paradigmaya ihtiyaç bulunmaktadır (Nehri, 2014).

Max Stirner'a göre, sınırlamanın, evcilleştirmenin/ehlileştirmenin ve tabi kılmanın olduğu yerde iktidar, hiyerarşi ve tahakküm vardır. Bu bağlamda insan ve doğa yüz yıllardır evcilleştirilmeye, sınırlamaya ve tabi kılmaya maruz bırakılmaktadır (Newman, 2001:106). Sonuç olarak, insan ve doğa binlerce yıldır ortak kaderi paylaşmaktadır. Küresel hale gelerek iyice vahşileşen sermayeye karşı, doğa insan gibi sessiz kalmamaktadır. Tarihi kayıtlar geçmiş dönemlerde toprağı vahşice kullanan Sümer medeniyetinin ekolojik sebeplere bağlı olarak ortadan kalktığını göstermektedir. Geçmişte Sümer medeniyeti örneğinde olduğu gibi günümüzde de biyosferden, atmosfer ve hidrosfere kadar tüm ekosistemlere karşı sömürgeci ve vahşi tutum takınan sistem yok olmaya mahkûmdur (Şekil 22).

Şekil 22. Tahakküm ve hiyerarşi, toplumsal krizlere (alt üst oluşlara) yol açmış, bu alt üst oluş birinci doğaya sirayet ederek ekolojik krizlerin (alt üst oluşların) ortaya çıkmasına neden olmuştur (Kaynak: <http://collapseofindustrialcivilization.com>). (Son erişim: 02.11.2017).

3.4.2. Toplumsal Arka Planı: Hızla Artan İnsan Nüfusu ve Tüketimcilik

Günümüzde çoğu ülkede insanlar, her gün yüzlerce tüketimcilik sembolüne maruz kalmaktadır. Logolar, cıngıllar, sloganlar, maskotlar vs. gibi çeşitli markaların sembolleri, insanları rutin bir şekilde bombardıman edip, bilinçaltı düzeylerinde bile davranışlarını etkilemektedir. Günümüzde çoğu insan, bu tüketimcilik sembollerini hayvan seslerinden, kuş cıvıltılarından ve doğanın diğer öğelerinden daha iyi tanımaktadırlar. 2002'de yapılan bir araştırma, tüketim kültürü tarafından kuşatılarak doğaya yabancılaşan toplumun durumuna çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir. Bu araştırmaya göre, İngiliz çocukları tescilli bir oyuncak markası olan Pokemon'u hayvan türlerinden daha çok bilmektedirler (Worldwatch, 2010, s. 14). Aslında bir eksiklik

duygusunun dışı vurumu olan tüketimin denetim altına alınabilmesi zordur (Dal, 2017) ve aynı zamanda tüketime yönelen insan ekolojik krizin temel kaynaklarından birisidir (Güven, 2010; Karalar ve Kiracı, 2011; Tıraş, 2012).

Yerküreyi yok oluşun eşiğine iten çevresel felaketin kaynaklarına dair birçok çevre hareketi, ideoloji, çevre etikçisi ve konu ile ilgili bilim insanı fikirler öne sürmüştür. Kimileri mevcut kapitalist yapıyı, kimileri aşırı endüstrileşmeyi ve kimileri ise aşırı nüfus artışını çevresel sorunların sebebi olarak değerlendirmektedir.

Nüfus artışının tehlikeli bir sorun olması, çevresel felaketin ortaya çıkışı ile birlikte daha sık gündeme getirilmektedir. Böylelikle, kısıtlı olan kaynakların geometrik bir şekilde artan insan nüfusuna yetmeyeceği anlayışı egemen olmaya başlamıştır. Ekolojik problemleri, artan nüfusa bağlayan kuramcılardan olan İngiliz İktisatçı Thomas Malthus, çevre etiği hususunda önemli değerlendirmelerde bulunmaktadır. Malthus, *An Essay on the Principle of Population as It Affects the Future Improvement of Society* in 1798 adlı eserinde ekolojik krizin kaynağını artan insan nüfusunda görmektedir. Artan nüfus sorunsalına, son iki asırdır yaşanan ekolojik kriz meselesi de eklemlenince, vaziyet içinden çıkılmaz bir hal almıştır. Bu ekseninde, çevresel felaketin kaynak ve çözümleri konusunda yapılan tartışmalar, artan insan nüfusu sorunsalı üzerinde yoğunlaşmıştır. Malthus, ekolojik sorunların kökenlerini artan insan nüfusunda görmektedir (Taylor ve Barrios, 1997; Linner, 2003; Robertson, 2012). Malthus’a göre, endüstriyel devrim ile birlikte Avrupa’da artan ekonomik gelir düzeyi nüfus patlamasının temel sebebidir. Artan nüfusa bağlı olarak doğa, ağır bir antropolojik tahribata uğramıştır ve uğramaktadır. Bundan dolayı insan nüfusunun azalması ile doğal ortamlar üzerindeki tahribatın da azalacağı öngörülmektedir.

Malthus’un insan nüfusundaki hızlı artışı, çevresel krizin kaynağı olarak ele alan görüşleri, bugün yoğun bir şekilde eleştirilmektedir. Zira insan nüfusu sanayi devriminden 1980’li yıllara kadar hızlı bir şekilde artış gösterirken, günümüzde artık nüfus artış hızı azalma eğilimi içerisindedir. Azalan nüfus artış hızına bağlı olarak 1980’lerden sonra çevresel problemlerin de çözülme göstermesi beklenmektedir. Aksine günümüzde ekolojik tehditler, derinleşerek içinden çıkılmaz bir hal almayı sürdürmektedir. Tezin bu bölümünde, çevresel problemlerin çözümü noktasında Malthusçu yaklaşım eleştirilirken, sorunun daha kapsamlı ve geniş ölçekte değerlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Zira olay ve olguları holistik bakış açısı ile ele alma biçimi felsefi tutumun bir sonucudur. Çalışmanın bu kısmında, çevresel felaket

mesesi felsefi bir düzlemde ele alınmış ve sonuç olarak sorunun Malthusçu anlayış ile çözülemeyeceğinin altı çizilmiştir.

Ekonomik Coğrafyacı Malthus'un görüşlerini önemseyen ve doğru bulan çevre hareketleri vardır. Söz konusu çevreci oluşumlardan kimileri tüm insanlığı yeryüzünün kanseri olarak anlamaktadır. Bunlardan birisi de, Derin Ekolojistlerdir. Derin ekolojistlere göre, çevresel felaketin kaynağı hızla artan nüfusu ile modern insandır (Ertan, 1998, s. 137). Modern insanı anlayışının biyosferden çıkarılması ile ekoloji zaman içerisinde kendisini onaracak ve yenileyecektir.

Derin ekolojistler insanı yeryüzünün kanseri olarak görürken, sığ çevreciler ise insanı yeryüzünün en üstün varlığı olarak anlamaktadır. Bu hareket ekolojik sorunsalı, insanmerkezci bir bağlamda ele almaktadır. Bu harekete göre, insanı yeryüzünün en üstün varlığıdır ve diğer canlılar insanın himayesindedir. Sığ çevreciler, insanların doğaya yönelik hassasiyetleri arttırılarak ve insan nüfusunun artışı kontrol altına alınarak çevre problemlerinin çözülebileceğini iddia etmektedir (Ertan, 1998, s. 135; Kayaer, 2013, s. 69).

Bu bağlamda hem derin ekologlar hem sığ çevreciler, çevresel felaketin kaynağını “insan” olarak görmektedir. Bu tip oluşumlar, çoğu yönden birbiriyle ters düşmesine karşın, çevresel sorunsalın kökeni, kaynağı ve çözümü hususunda aslında bir yönüyle “insanı” merkeze almaktadırlar. Bu bağlamda, Malthus'un ekolojik problemler ile artan nüfus arasında kurduğu bağ gerek sığ çevreciler için gerekse de derin ekolojistler için geçerli görünmektedir. Bu açıdan bakıldığında, çevresel felaketin aşılması noktasında, insan-çevre birlikteliğinin yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir. Bunun için de, başta daha holistik bir ahlak felsefesi kavrayışını egemen kılmak gerekir. Zira doğa her geçen gün daha derin bir krizin içerisine sürüklenmektedir. Bu sorunsalın neticesinde, yalnızca insanoğlu değil tüm canlı ortamı yok olma riski taşımaktadır (Kılıç, 2006).

Çağımızda ekolojik sorunlar, derinleşerek çözülmesi zor bir hal almaktadır. Zira çevresel problemlerin aşılmasına dair alınan önlemler problemin çözülemediğini aksine derinleştirdiğini işaret etmektedir. Çevresel sorunların, günümüzde derin krizlere dönüşmesini tek bir sebebe bağlamak mümkün değildir. Çevresel felaket ile ilgili disiplinler arası araştırmalara ve projelere ihtiyaç vardır. Zira söz konusu krizi besleyen kaynaklar tek değil birden çoktur. Bu çalışmada da vurgulandığı gibi çevresel felaketin

sosyal, iktisadi, politik arka planı vardır. Doğa-insan etkileşimini ontolojik, epistemik ve ahlakî manada kopuş olarak gören anlayış, söz konusu problemin aşılması için elzemdir. Bu durum söz konusu sorunsal ile ilgili farklı bilim disiplinlerinin bir araya gelerek çalışma yapmasını önemli kılmaktadır. Çünkü her disiplin kendi tikel bilim alanından probleme yaklaşıp, sorunun bütününe görmekte zorluk çekebilmektedir. Nitekim, parçayı incelerken bütünü es geçmek, yaşadığımız asrın büyük problemlerinden birisidir. Bu metotla krizler çözülmek bir yana dursun, felakete dönüşmektedir.

Bu bağlamda biyosferik bir etik inşasının gerekliliği artmaktadır. Biyosferik Etik inşası ile vurgulanmak istenen; ekolojik krizin kaynağı ve kökten çözümü noktasında daha geniş bir bakış açısının egemen kılınmasıdır. Malthusçuluk, çevresel felaketin tek günahkârı olarak artan nüfusu yani “insanlığı” görmektedir. Halbuki probleme kaynaklık teşkil eden “tüm insanlık” değil tahakküm, sermaye ve iktidarı elinde tutan dar bir elit grubudur. Derin ekolojistlerin ve sığ çevrecilerin ortaklaştığı husus; sorunun kaynağı olarak indirgemeci bir anlayışla “insan türünü” görmeleridir. Hâlbuki Biyosferik Etik anlayış, problemin kaynaklarının özünü tüm insanlıkta değil bir grup elitin inşâ ettiği mevcut sistem içerisinde aramaktadır. Bookchin’e göre; mevcut sistem ile doğanın bir arada var olması pek mümkün görünmemektedir. Bu fikirler Biyosferik Etik anlayışının inşasının özüne uygundur. Bu çalışma, ekolojik krizin toplumsal arka planı bağlamında, Bookchin’in görüşlerini desteklemektedir. Bookchin yüzeysel çevreci hareketlerin, sistemi reforme etmek suretiyle, doğal ekosistemleri yaşatma sloganlarını “köpek balıklarına fitoplankton yiyerek yaşa! Ya da aç bir aslana ceylanlarla barış içinde yaşa” denilmesine benzetmektedir (Bookchin, 2013a; Bookchin, 2013b). Bookchin şu anki sistemde, ekolojik krizi aşabilecek bir ahlak sisteminin tasarımını zor görür. Bookchin’e göre, bugünkü ekolojik ve toplumsal problemlerin kaynaklarının anlaşılması ve tutarlı biçimde sıralanması gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut sistemde, toplumdan ahlaklı olmasını beklemek, insanoğlunun nefes almadan yaşamasını beklemek kadar hayalciidir (Bookchin, 2013c). Biyosferik Etik anlayışı, mevcut sistemde ve toplumsal düzende, sağlıklı bir etik inşasının mümkün olmasını pek mümkün görmemektedir.

Ekolojik krizin çözümünü engelleyen, sorunun sosyal arka planına dair altı çizilmesi gerekenler şunlardır; toplumun doğa algılayışını, doğaya karşı tutum ve davranışlarını revize etmekten öte, yıkıp yeniden tasarlaması elzemdir. Bireyi ve

ekolojiyi, pragmatik düzlemde bir meta olarak değil ontolojik bağlamda değerli, yaşam hakkını her şeyin önünde tutan varlıklar olarak anlamak gerekir. Aynı zamanda Doğa statik değil dinamik bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Derin ve mistik ekolojik akımlar gibi, insanı “doğanın kanseri” olarak kavrayan toptancı anlayış reddedilmelidir. Çevresel felaketin kaynağını tüm insanlık olarak gören indirgemeci anlayış; milyar dolar sahibi kapitalist elitler ile Afrika’da kronik açlık problemi yaşayan çocuğu aynı kefedele ele alır. Dolayısıyla bu anlayış çevresel krizin çözümü değil kaynağı olarak değerlendirilmelidir.

Ekolojik krizin kaynağının toplumsal arka planı irdelendiğinde karşımıza çıkan bir diğer kavram ise yabancılaşmadır. Yabancılaşma kavramı, insanın vahşi ve düşman bir doğada yalnız olması motivasyonu üzerine kuruludur. Yabancılaşma olgusu beşeri bilimlerde, sosyolojide ve edebiyatta önemli bir tema olarak karşımıza çıkmaktadır. Yabancılaşmayı felsefi manada bir kavram olarak kullanan ilk filozof Hegel’dir (Kiraz, 2012). Hegel yabancılaşma kavramını ele alırken Rousseau’nun "Toplum Sözleşmesi"nden etkilenmektedir. Hegel’e göre yabancılaşma, insanın işinden, emeğinden, benliğinden ve nihai olarak çevresinden uzaklaşma ve ayrılması manasında kullanılmaktadır. Yabancılaşma kavramını kullanan bir diğer sosyal bilimci ise Karl Marks’tır. Marks yabancılaşma kavramını Hegel’den farklı bir şekilde ele almaktadır. Marks bilhassa ekonomik yabancılaşma konusu üzerinde yoğunlaşmıştır.

Çalışmanın bu bölümünde, yabancılaşma kavramı insanın önce kendisinden daha sonra ise çevresinden kopuşu/ayrılması manasında kullanılmaktadır. İnsanın kendi benliğine, yaşadığı topluma ve nihayetinde ekolojiye yabancılaşması beraberinde sistemsel sorunlar ve metalaşma problemini ortaya çıkarmıştır (Şekil 23). Burada metalaşan başta insanın kendisi ve yarattığı kentlerdir. Modern kentler çelişen çıkarların çatışma alanıdır. Bu bağlamda mekân üzerine verilen mücadeleler iktidar mücadelelerinin de odağında yer alır. Kapitalizmin bugün ulaştığı noktada, sermaye kent mekânını üretim, dolaşım ve tüketim ilişkilerinin örgütlendiği yer olmaktan ötede görmektedir. Bir başka ifade ile kapitalizmin gelişimi ile bizatihi mekanın kendisi meta olarak karşımıza çıkmaktadır (Şengül, 2000, s. 27-28). Hâlbuki Henri Lefebvre “kent hakkı” kavramı (Lefebvre, 2015) ile mekânı tüketim ilişkilerinin örgütlendiği bir meta alanı olmaktan çıkarmak gerektiğini savunmuştur. Kent hakkı, bir kentsel mekânda yaşayanların kendi gündelik hayatları dâhilinde kenti dönüştürebilme ve bu vesileyle kendilerini de dönüştürebilecekleri bir alan yaratma hakkına işaret etmektedir. David

Harvey ise mekânı, yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği ortadan kaldıracak bir alan olarak tarif etmektedir (Harvey, 2015, s. 114). Aynı zamanda Harvey’e göre, ekoloji üzerinde yaratılan tahribatı onaracak yeni bir mekan tasviri gerekmektedir (Torlak, 2014, s. 18).

Şekil 23. Doğaya yabancılaşan insan, ekolojiyi adeta bir çöp haline getirmektedir. Şekildeki fotoğraf İstanbul’a aittir. (Kaynak: <https://kazete.com.tr/haber/cevre-raporu-istanbul-ve-32-ilde-su-ankara-ile-birlikte-27-ilin-havasi-kirli-34847>). (Son erişim: 19.01.2018).

Son olarak ekolojik krizin toplumsal olmasının yanı sıra bireysel bir arka planı olduğuna da değinmek gerekir. Bir başka ifade ile şöyle belirtmek gerekir, bireyin narsist yönleri, ekolojik krizin tetikleyicilerindendir. Mevlana Celaleddin Rumî “eğer şeytanı görmek istiyorsan kendi benliğinize bakın” demiştir. Bu bağlamda bir diğer söz William Law tarafından ortaya konulmuştur: “kendi benliğiniz, Habilinizi öldüren Kabilinizdir” demektedir (Huxley, 2014). Gerek Mevlana’nın gerekse de William Law’un sözü ile vurgulanmak istenen, bireyin narsist yönleridir. Birey özünde mi narsistir veyahut mevcut sistem “kişisel gelişimci” kalemşörleri vs. gibileri vasıtasıyla bireyi narsist kişiliğe mi dönüştürmektedir? tartışmasına girmeden, narsist bireyin çevresel felaket üzerindeki etkisini tartışmaya devam etmek gerekir. Narsizmin ana sponsorları: 1) çocuksu arzu yani daha fazlasını istemeye yönelik mantıktır. Bu mantık aynı zamanda kapitalist hegemonyanın üzerinde geliştiği tüketimciliğin temelidir. 2) İmkansız diye bir şey yoktur! tarzında tümgüçlülük düşlemleri ya da kendimi seviyorum! gibi tekbenci söylemlerdir. 3) Limitsizsiniz yaklaşımını özgürlük olarak

anlayan ve sürekli kendini haklı gören açgözlü anlayış (Silier, 2014, s. 166). Bireydeki tüm bu narsist özellikler, başta insanı kendi özüne yabancılaştırmaktadır, oburluğun, tüketimciliğin ve metalaşmanın önünü açmaktadır.

Halbuki biyosferik krizden çıkış için olması gereken Goethe'nin “ben davamı hiçliğe adadım” sözünü temel almaktır. Arthur Schopenhauer ise bu sözü şu şekilde devam ettirmektedir: “olası tüm isteklerimizden uzaklaşıp, çıplak ve saf varoluşumuza geri döndüğümüz zaman, mutluluğun temelini oluşturan zihinsel huzura kavuşacağımızı, bu nedenle şimdiki zamanın ve bununla birlikte tüm yaşamın keyfini çıkarmaya bakmamız gerekir” (Schopenhauer, 2015, s. 168). Nurettin Topçu isyanı “benliğin kendinde yaşattığı arzulardan tamamıyla vazgeçmek” olarak anlatmaktadır. Topçu'ya göre, isyan bencillikten tam olarak sıyrılmaya yöneliktir (Topçu, 2016, s. 39). Gerek Goethe'nin gerek Schopenhauer gerekse de Topçu'nun öne sürdüğü felsefi temelde yürümek, ekolojik krizden çıkış için bireye düşen görevlerdir.

3.4.3. Sistemsel Arka Planı: Küreselleşme ve Kapitalizm

1491 yılı Columbus'un Amerikayı keşfettiği tarihtir. Amerikayı keşfeden Columbus, Hindistan'ı keşfettiğini sanıyordu. Amerika'yı keşfettiğinin farkında değildi. Bu yüzden Amerika yerlilerine “İndian” denilmektedir. 1491 yılı aynı zamanda sömürgeciliğin tam manasıyla başladığı tarihtir. Colombus “Altın dünyanın en güzel şeyidir. O kadar ki, ruhları cennete bile gönderebilir,” demektedir. Bu sözden sonraki 150 yılda, 100 bine yakın yerli, İspanyollar ve Avrupalılar tarafından katledilmiştir. Sadece Meksika'da yerli nüfus % 90 oranında azalmıştır (25 milyondan 1.5 milyona düşmüştür) (Beaud, 2016, s. 22).

1491 yılı yalnızca “Amerika'nın keşif”¹⁵ tarihi değildir. Aynı zamanda vahşi bir sömürünün, doğa ve insan katliamının başlangıç tarihidir. Columbus, Amerika olduğunu bilmeden Amerika'yı keşfetti ve burada vahşi bir Avrupa sömürüsü başladı. 100 bin yerli öldürmekle yetinmeyen Avrupalılar aynı zamanda Amerika'nın yer altı ve yerüstü kaynaklarını şuursuzca sömürmeye başlamıştır. 1491 yılı Avrupalılar tarafından zafer olarak görülmektedir. 500. yıl kutlamaları büyük coşkuyla kutlandı. Fakat orada yaşayan yerliler için ve doğa için kıyametin başlangıç tarihidir: 1491. 1491 küreselleşmenin başlangıç tarihidir. Küreselleşme sömürge ile başlamıştır. Ve günümüzde mevcut sistem kendisine faydalı gördüğü her şeyi vahşice sömürmeye

¹⁵ Bu tarihe Amerika'nın keşfi değil batılıların Amerika'yı sömürü tarihinin başlangıcı demek daha doru olacaktır. Zira 1491 yılında ve binlerce yıl öncesinde yerliler orada yaşıyordu.

devam etmektedir. Globalleşme günümüzde ekonomik, siyasal ve kültürel olarak devam etmektedir. Amerika kıtasındaki yerliler, sömürgeci Avrupa tarafından kültürel, siyasal ve ekonomik olarak sömürüldü ve tek tipleştirdi. Bugün küreselleşme adı altında sömürgeci güçler bir canavar gibi yeryüzünü sömürmektedir. Bu vahşi sömürü sonucunda, doğa ve insan kırıma uğratılmaktadır (Chomsky, 2010, s. 17-27). Bu bağlamda değerlendirildiğinde iktidar güçleri, ekolojiden Amerika kıtasındaki bir yerliye kadar her yerdedir. İktidar, toplumun her yerine yayılmış, dağılmış merkezsiz bir güçtür. Foucault'un dediği gibi: "iktidar her yerdedir. Her şeyi kapsadığı için değil, her yerden geldiğinden dolayı her yerdedir" (Newman, 2001, s. 140). Çalışmanın bu bölümünde iktidar ve tahakküm ilişkileri bağlamında, ekolojik krizin sistemsal arka planı analiz edilmiştir. Bu kapsamda günümüzün hakim iktidar gücü olan kapitalizm ile ekolojik kriz arasındaki ilişki tartışılmıştır.

Kapitalist yaşam biçiminin toplumsal hale gelmesi kültürün globalleşmesi, küresel sermayelerin farklı mekânlarda yatırım yapması ve orayı pazar haline getirmesi ekonomik küreselleşme olarak adlandırılır (Beneria, vd., 2000). Globalleşmenin ekonomik, siyasal ve kültürel manada olmak üzere üç şekilde meydana gelmektedir. Devletlerin ve yerel yönetimlerin neo-liberal politikalar çerçevesinde organize edilmesi ise küreselleşmenin siyasal örgütlenmesidir. Coğrafi keşifler ile birlikte sanayi devrimi ortaya çıkmıştır. Sanayi devrimi sonrasında teknolojinin gelişmesi, yeni ulaşım araçlarının kullanılmaya başlanması ve daha fazla enerji kaynağının kolay bir şekilde ve bolca çıkarılabilir hale gelmesi kapitalist ekonominin küresel hale gelmesine vesile olmuştur (Kurtz ve Fustes, 2014). Daha geniş mekânlara ulaşmayı başaran sermaye, daha fazla büyümek için daha fazla sömürmek ister. Sermayenin devasa hal alması ve küreselleşme ile birlikte kentlerin büyük bir kısmını pazar haline getirmesi daha fazla ham madde ihtiyacı doğurmuştur. Hızla büyüyen sermaye, daha fazla ham maddeye ihtiyaç duymuş ve doğayı vahşice sömürmüştür. Böylelikle, doğanın metabolizması aşılmıştır. Doğanın metabolizmasının aşılmasında ekonominin küreselleşmesi başat faktör olmuştur (Scholte, 2005). Kapitalizm öncesi dönemde, ihtiyacı kadar doğa ile etkileşim içerisinde olan insan, kapitalizm ile biriktirme ve büyüme adına doğa üzerinde vahşice sömürüye başlamıştır. Bunun sonucunda küresel ekonomiye tepki olarak küresel ekolojik kriz ortaya çıkmıştır.

Küreselleşme öncesinde, lokal manada, doğaya karşı vahşi tutumlar yine mevcuttur. Fakat bu vahşi tutumlar küresel çapta olmadığı için ekoloji kendi içerisinde

bu tahribatları zamanla telafi etmiştir. Fakat günümüzde ekolojiye karşı, küresel çapta vahşi bir tutum söz konusudur. Ve doğa bu tahribata karşı kendisini yenileyememektedir. Bunun sonucunda ise, günümüzde küresel iklim değişiminden, erozyona, su kaynaklarının yok edilmesinden, biyolojik çeşitlilikte meydana gelen hızlı azalmaya kadar birçok sorunsal ortaya çıkmıştır. Kısacası günümüzde hemen her ülkenin en önemli sorunlarından biri haline gelen çevre krizi, özellikle küreselleşmenin etkisiyle büyümüştür, derinleşmiştir ve uluslar arası bir boyut kazanmıştır (Baykal ve Baykal, 2008).

Kısacası, küreselleşme kültürel, ekonomik ve siyasal manada tek tipleşmedir (Şekil 24). Küreselleşme aynı zamanda ekolojiyi de tek tipleştirmiştir. Fakat ekoloji milyonlarca yıldır kendini çeşitlenme ve filizlenme üzerinden yaşatmaktadır. Çeşitlendikçe, filizlendikçe güçlenen ekoloji, bu sayede döngü ve denge sağlamaktadır. Ekolojide basitlik ve tek tiplik krizdir, yok oluşturmaktadır. Nitekim günümüzde gerçekleşen budur. Toplum nasıl ki ekonomik, kültürel ve siyasal tek tipleşme süreciyle birlikte yüz yıllardır kaos ortamının içerisine sürüklenmiş durumda ise ekoloji de insanla aynı kaderi paylaşmaktadır (Erkenez, 2017).

Şekil 24. Küreselleşme olgusunun temsili gösterimi (Kaynak:

<https://yourstory.com/2016/07/impact-globalisation-indian-startups/>). (Son erişim: 11.12.2017).

Global hale gelen ekolojik sorunsalın bazı sonuçları şunlardır: atmosferin yapısının değişmesine bağlı olarak artan ekstrem iklim olayları (sel, taşkın, tsunami vs.) ve küresel iklim değişimi, sulak alanların hızla yok olmasına bağlı olarak kuraklık ve

kıtlık tehlikesi, ısınan yeryüzü ile birlikte eriyen buzullara bağlı olarak su altında kalacak milyonlarca insanın yaşadığı kara kütlesi vs. Global ekolojik kriz tek bir kriz değildir. Krizler yumağıdır. Bu kriz yumaklarının her biri milyonlarca insanı yok etme potansiyeli taşımaktadır. Bu sistem doğayı vahşi bir şekilde sömürmeye devam ettikçe, ekolojik krizin ortaya çıkaracağı devasa sonuçlar bir çığ gibi daha da büyüyecektir. Büyümeden radikal önlemler alınması şarttır. Ekolojik krize ve sonuçlarına alt başlıklar halinde değinmek sorunun daha iyi anlaşılmasını sağlayacaktır.

Sürekli ve daha fazla üretime dayalı üretim ile ihtiyaç olamayan “ihtiyaçlara” dayalı tüketim ilişkiler ağındaki insanlık, son 100 yıldır neo-liberalizmin ve kapitalizmin “alternatifsiz sistem” olduğunu düşünmektedir. Neo-liberalizm ve kapitalizm beraberinde doğa kapasitesinin çok üzerinde bir sömürü ortamı yaratmıştır (Çakır, 2017). Bir başka ifade ile artık günümüzde doğanın metabolizmasının çok üzerinde bir üretim ve tüketim ilişkisi mevcuttur. Mevcut neo-liberalist ve kapitalist sistem varoluşunu, seri üretim ve sürekli tüketim ilişkisi üzerinden sürdürmektedir. Bu bağlamda, ekolojik krizin ardında yatan temel problemlerden birisi, doğanın ontolojisine aykırı bir yapıda olan mevcut sistemdir.

Son birkaç on yılda çevre kirlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan sorunların ulaştığı düzeyi ortaya koyan ve yerkürenin karşı karşıya bulunduğu sorunları ele alan sayısızca araştırma yayınlandı. Bu araştırmaların birçoğu ekolojik krizin ortaya çıkardığı vahim sonuçları ciddi delillere dayandırarak ortaya koymaktadır. Birleşmiş Milletlerden (BM) Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü’ne (OECD) kadar resmi örgütlerden çeşitli çevreci gruplara ve bilim insanlarına kadar birçok kurum, kuruluş, örgüt ve kişi, çevresel problemlerin insan sağlığını ve doğayı ciddi boyutta tehdit ettiğini, "ciddi önlemler alınmazsa", "insanlığın bir felaketle yüz yüze olduğunu" göz ardı etmektedir. Hâlbuki çevresel sorunların küreselleşmesi ile dünya ekonomik sisteminin küreselleşmesi arasında yakın bir ilginin var olduğu iddia edilmektedir (Tuna, 2000, s. 1). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, küresel kapitalist sistem ile ekolojik kriz arasında bir ilişki olmadığını belirtmek en hafif ifade ile körlüktür. Ekolojik krizin kaynağının yalnızca insan olduğunu söylemek küresel sömürücü kapitalist sistemin ekolojik krizin en önemli kaynaklarından birisi olduğunu reddetmektir.

Bugün kapitalist sistemde, her toplum kendisini yaşatmak için sürekli daha çok ekonomik üretim sistemlerine sahip olmak zorunda olduğu için, çevresel felaketi

aşabilecek yeti ve olasılık uzak görünmektedir. Bilindiği üzere kapitalist sistem varlığını idame ettirebilmek için sürekli daha fazlasını istemek ve ana parasını her sene % 2,5-3 oranlarında büyütmelidir. Aksi takdirde, kapitalist birikmenin devamlılığında ortaya çıkabilecek herhangi bir kesinti, sermayenin değer yitirmesine neden olabilecek ve bu durum krize yol açabilecektir (Harvey, 2011: 197; Marx, 1978: 230). Zira çevresel felaket, sürekli olarak büyüyen bir üretim mekanizmasının doğanın kritik sınırını aşmasıyla ortaya çıkmaktadır (Bookchin, 2013a; 2013c; 2013d) (Şekil 25).

Şekil 25. İklim değişikliği ve ekolojik krizden çıkış için, mevcut kapitalist sistemin ortadan kaldırılması gerektiğini öne süren çok sayıda ekoloji hareketi/akımı mevcuttur (Kaynak: <http://trise.org/2017/09/23/commons-social-ecology-and-the-transcending-of-capitalism/>). (Son erişim: 25.01.2018).

Ekolojik krizin sistemselsel arka planına dair son olarak şunu belirtmek gerekir: insanlığın bugün karşı karşıya kaldığı en tehlikeli tehditlerden birisi, doğayı ve toplumu kontrolsüz bir şekilde sömüren hâkim politik sistemdir. Bu bağlamda, bugünkü kapitalist iktidar anlayışının yeniden gözden geçirilmesi elzemdir. Çünkü doğayı sınırsız yağmalanabilir, talan edilebilir olarak gören (Başkaya, 2017), sadece tüketme odaklı ve iktisadi ilişkilerle kendisini ayakta tutmaya çalışan iktidar yapısı, dünyanın ve insanın, giderek her açıdan daha hızlı bir şekilde tüketilmesine sebebiyet vermektedir (Aysevener, 2015).

3.4.4. Düşünsel ve Bilimsel Arka Planı: Modern Bilimin Mekanik ve Parçalayıcı Bilgi Anlayışı ile Düşünce Kavram Kargaşası ve Anlam Muğlaklığı Meselesi

Federico Mayor kartezyen-mekanik evren kavrayışı ile tohumları atılan modern bilim anlayışını Bilim ve İktidar adlı kitabında (1997) şu şekilde ifade etmektedir: “bilimin bizlere sağladığı bilgi uzak mesafeleri aştı, istekleri doyurdu, hastalıkları azalttı ve doğanın gizemlerinin bir kısmının kavranmasına kapı açtı fakat iktidarın hizmetindeki bilim eşitsizlikleri ortadan kaldıramadı, bilimin nimetleri yoksullara ve imtiyazlılara aynı oranda dağıtılamadı ve insanı yabancılaştırdı” (Mayor ve Forti, 1997, s. 153-155) iddiasını ortaya koymaktadır. Mayor tarafından ortaya atılan bu sözler yersiz değildir. Bilim, insanoğlunun birçok sorununa çare olmuştur fakat beraberinde birçok sorun ortaya çıkarmıştır. 10.000 km öteye gidebilen uzun menzilli füzeler üretmek, atomu parçalayarak onun çekirdeğinden nükleer silah üretmek (Kaya, 2012) ya da atom çekirdeğinin fizyon, füzyon ya da her ikisinin karışmasıyla oluşan bir kimyasal reaksiyon ile açığa çıkan enerji sonucunda elde edilen atom bombası üretmek şüphesiz ki yüksek bilim ve teknoloji gerektirmektedir. Bu tarz bilim anlayışı, halk için değil iktidar için bilim üretmektedir. Bu bağlamda iktidar için üretilen bilim, milyonlarca insanın savaşlarda katledilmesine sebep olmuştur ve hâlihazırda insanlığın tamamını yok etme potansiyeli taşımaktadır. Gücü, ekonomiyi ve bir grup eliti önceleyen teknolojiye dayalı bilim anlayışının tarihi çok eski değildir. Bu tarz teknolojiye dayalı bilim anlayışı modern bilim anlayışının bir ürünüdür. Kartezyen-mekanik evren kavrayışı temelinde yükselen modern bilim anlayışının öncüleri Bacon, Descartes ve Newton gibi filozoflardır. Bacon doğayı denetlemek için en büyük güç olarak bilgiyi işaret etmiştir. Bacon’un bilgiyi yüceltmesi ve beraberinde Descartes’in doğayı egemen ve sahip olunması gereken bir unsur tanımını içerisine yerleştirmesiyle birlikte ortaya çıkan kartezyen-mekanik evren kavrayışı ile başlayan sürecin, yaşamın ve düşüncenin birçok alanını radikal bir biçimde değiştirdiği birçok defa vurgulanmıştır (Sala, 2003; Konuk ve Bayram, 2009; İmga, 2010). Pozitivist manada modern bilim anlayışı, tam manasıyla 19. yy ’da ortaya çıkmıştır. Pozitivizmin kurucu kişisi olarak bilinen Auguste Comte, Isaac Newton’un teorilerinden (bilhassa yer çekim teorisi) önemli ölçüde etkilenmiştir (Varel, 2017). Pozitivist ya da modern bilim anlayışı ortaya çıktığı dönemden günümüze kadar önemli sosyolojik, bilimsel ve düşünsel değişimlere yol açmıştır (Aksan, 2016). Newton merkezli ortaya çıkan bu anlayışın düşünce dünyasına yaptığı en önemli katkı Aristoteles ile birlikte ortaya çıkan ve "niçin?"

sorusunu merkeze alan anlayış yerine, kısaca ifade etmek gerekirse, "neden?" sorusunu ortaya atmasıdır. Bilimde ve felsefede “niçin” sorusunun yerini “neden” sorusunun alması ile birlikte determinist ve mekanist bir doğa anlayışı ortaya çıkmıştır. Halbuki “niçin” sorusunu temel alan daha önceki dönemdeki anlayış, teleolojik ve organist bir evren anlayışını öngörmektedir (Ural, 2015, s. 13).

Modern insan zihni, çoğu zaman varlığı ve şeyleri parçalayarak ve parçaları tek tek tasnif ederek anlamlandırma yolunu tercih etmektedir (Savaş, 2016). Hâlbuki toplumu ve doğayı oluşturan şeyler bir bütündür ve varlık, onu oluşturan unsurlardan ve parçaların toplamından daha fazlasıdır. Modern bilim, bilgiye ulaşma ve onu kullanma konusunda oluşturduğu katkıyla insanî çabaların daha netice alıcı bir noktaya ulaşmasını sağlamıştır. Ne var ki o, bilgiyi insanın varoluşsal bütünlüğü içinde ele almayarak insanın duyuşsal yetilerine hapsedmekle eleştiriye açık hale gelmiştir (Topaloğlu, 2011, s. 119).

18. yy’da yaşamış Fransız matematikçi ve fizikçi Jean-Baptiste Joseph Fourier’e göre, bilim her şeyden önce insanın mutluluğuna hizmet eden bir araç olmalıydı. Tam aksine bugün bilim ve ahlak felsefesi son 2500 senedir insanın mutluluğuna hiçbir biçimde hizmet etmemişler, sadece bireyin kötücüllüğünü artırmaya yaramışlardı. Fourier’in bilim ve etik konusundaki bu karamsar ve acımasız görüşlerinin tamamen yanlış olduğunu söylemek mümkün değildir. Maalesef bilim ve ahlak felsefesinin başta toplumsal ilişki ağlarında ve insan-doğa ilişkilerinde ortaya koyduğu çözümler sorunları çözme konusunda yetersizdir. Bu bağlamda, insanın mutluluğu için var olması gereken bilim ve ahlak felsefesi gibi konular, bu işlevini yeterince yerine getirememektedir. 16. yy. ve sonrasında kapitalist sistem ile büyüyen ve aynı zamanda var olan düzeni meşrulaştıran bilimsel yaklaşımlar ile modern bilimlerin ekolojik problemlere çözüm olması zor görünmektedir. Ekolojik manada yapılacak bilim tüm biyosferi dönüştürme amacı taşımalıdır. Bunun için modern bilimin yeni kavramlar ile sistemin dışında bir teori-pratik düzlemde ilerlemesi gerekmektedir. Fourier’e göre söz konusu yeni kavramlar, çağımızın alışkanlıklarıyla uyumlu entelektüel davranış kalıbından epistemolojik bir kopuştur, kendi bilim evrenini oluşturmanın vazgeçilmez bir koşuludur (Çıvgın, 2011). Fourier gibi Fransız olan Post-yapısalcı filozof Michel Foucault ise “mevcut sistemdeki gibi bilgiyi, eylemi, düşüncüyü ve arzuları bölümlere ayırma ve piramit şeklindeki hiyerarşikleştirme yoluyla değil; çoğalma, yan yana koyma

ve birbirinden ayırarak birbirine bağlama yoluyla arttırın” sözü (Foucault, 2016, s. 57) ile yeni bir bilim anlayışına atıf yapmaktadır.

Modern bilim anlayışına göre, şeyler hiyerarşiktir; onun aşağıdan yukarıya doğru yükselen sıralı bir yapısı vardır. Bu kavrayışa göre, gerçeklik mekaniktir; doğada her şey bir makine düzeni içinde işlemektedir (Mollaer, 2009). Modern bilime hâkim olan doğayı mekanikleştiren ve hiyerarşikleştiren anlayış, insan doğasıyla kaynaşmış yüz binlerce yıllık geleneği tek bir darbede silip atmaya kalkmıştır. Böylelikle insan ile doğa arasındaki, her nesnel varlığa ruhani bir töz atfeden kadim animist sözleşmeye son verildi. Bu kıymetli bağın yerine donmuş bir yalnızlık evrenindeki kaygılı bir arayıştan başka hiçbir şey konulmamıştır (Feyerabend, 2015, s. 35). Bu alıntı ile yapılmak istenen vurgu; insan-doğa ilişkilerindeki mistik animist anlayışı övmek değildir. Buradaki vurgu, animist anlayışın yerine gelen modern bilim anlayışının, insansız doğayı güvensizlik, sömürü ve hâkimiyet altına alınması gereken bir vahşi öge olarak sunmasıdır. Halbuki olması gereken doğada, organizmadaki olaylar gibi yaratıcı bir süreç mevcut olduğunu analiz edebilmektir. Doğa sürekli olarak bir ilerleme ve gelişme içinde hareket eden bir bütünlük, bir organik birliktir. Burada bahsedilenlerden kasıt, doğanın tıpkı organizmalar gibi büyüyüp serpilmesidir. Modern bilim anlayışıyla birlikte, animist anlayışın ortadan kaldırılması sonucunda, insan-doğa ilişkilerinin merkezine mekanik doğa/bilim anlayışı konulmasaydı, günümüzde çevresel felaket bu denli büyümeyebilirdi.

Kapitalizmden güç alan modern bilim ve teknoloji anlayışı, insanı insanlıktan çıkarmadan ve ekolojik tahribatı derinleştirmeden yol alamaktadır. Sürekli daha yüksek teknoloji demek, aslında daha büyük insani, toplumsal ve çevresel kötülük anlamına gelmektedir. Kapitalist kültür insanı ilk olarak soru sormaz ve sorgulayamaz hâle getirirken, daha sonraları her türlü vahşeti ve kötülüğü “ilerleme, kalkınma vb.” gibi kavramlarla başarı hikayesi olarak sunuyor (Başkaya, 2016). Bu bağlamda, modern bilimin bilgiyi parçalayan, hiyerarşik hale getiren, mekanik ve kapitalist sistemi yaşatmaya yönelik uygulamaları (Şekil 26), ekolojik problemler konusunda çözücü değil krizi derinleştirici bir niteliğe sahiptir.

Şekil 26. Modern bilim ve teknolojinin doğayı deney malzemesi ya da sanayi için ham madde olarak görmesi, ekolojik krizin düşünsel/bilimsel altyapısını oluşturmaktadır. Deney adı altında yapılan işkencelerden bugüne dek birçok hayvan sakat kaldı, birçoğu da acılar içinde yaşamını yitirmiştir (Kaynak: <https://www.change.org/p/sakarya-%C3%BCniversitesi-deney-hayvanlar%C4%B1-laboratuvar%C4%B1-kurulmas%C4%B1n-habersau>). (Son erişim: 13.01.2018)

Ekolojik kriz meselesi bilhassa bilim ve teknolojiye aşırı güveni sarsarak, bu durumu adeta bir din haline getiren anlayışı, yeni bir dönüm noktasına taşıma potansiyeli içermektedir. Söz konusu dönüm noktası, başta felsefi, düşünsel, siyasal ve sosyolojik alanlarda yeni paradigmaların ortaya çıkmasını tetiklemektedir.

Ekolojik krizin bilimsel ya da düşünsel arka planına dair son olarak değinilecek mevzu anlam muğlaklığı ve kavram kargaşası meselesidir. Biyosferik Etik ile bireyde ve toplumda var olan anlamsızlık ya da kavram muğlaklığı mevzusuna da değinilmektedir. Şöyle ki, kavramlaştırma önemli bir meziyettir. Düşünmenin de ilk ve zarûrî basamağıdır. Kavramın olup bitenden kopuk olmaması, bir başka ifadeyle, olanın zihne taşınmasının bir imkânı olarak görülmesi olup bitenin doğru olarak anlaşılması ve aktarılması bağlamında önemlidir. Bu mevzu çevre mi ekoloji mi? tartışmasında olduğu gibi medeniyet ve uygarlık kavramlarının tartışmasında da ortaya çıkmaktadır. Çevre kelimesi ile ekoloji kelimesi çoğunlukla aynı anlamda kullanılmaktadır fakat bu iki kavram eş anlamlı değildir. Hatta birbirinin zıttıdır. Çevre gerçek anlamda ekolojiyi yok

oluşa sürükleyen insan faaliyetlerinin temelini hazırlayan zihniyetin dışavurumudur. Çevre insanı merkeze alan, insansız doğayı ötekileştiren zihniyetin ifadesidir. Halbuki ekoloji bütüncüdür ve tüm canlı ortamını içine alır. Bu bağlamda çevre ve ekoloji aynı değildir. Kavram muğlaklığı aynı zamanda medeniyet ile uygarlık ayrımında dikkati çekmektedir. Çoğunlukla eş anlamlı gibi kullanılan bu iki sözcük, aslında mana olarak zıttır. Uygarlık kavramı ekolojik krizi derinleştiren nedenlerden birisidir. Medeniyet tasarımı ise ekolojik krizin çözümü için topluma gerekli olandır. Yaşama ve yaşatmayı ilke edinmiş bir barış ortamı sağlanmadan medeniyet inşası gerçekleşmez. Teknik gelişmişliğe sahip olmamız veya modern kentler kurmamız medenî olduğumuz anlamına gelmez. İnsanlar ve hayvanlar aç ve açık ise, tabiat hoyratça tahrip ediliyorsa, insana hürmet fikre saygı yok ise, zulüm yeri göğü kuşatmışsa, maddi anlamda ne kadar ilerlemiş olursak olalım medenileşmiş sayılmayız. Medenilik insana, hayvana ve doğaya verdiğimiz olumlu, yapıcı, yaşatıcı ve koruyucu değerlerin hayatîyet bulmasıyla inşa edilir. Medenileşme, şehirleşme ve teknolojik üstünlük ile erişilen bir durum değildir. Ekolojik krize sebep olan modern dünya medeni değil uygardır. Günümüz dünyasında, bilhassa batıda, “uygarlık” bir yaşam biçimidir. Estetiğe sahiptir. Lakin teknokratlaşmıştır. Ahlâktan da yoksundur. Elbette uygarlıkta dar anlamda işleyen bir ahlâktan söz etmek mümkündür. Ancak bencillik ve bireysellik öne çıkar bu ahlâkta (Dönmez, 2016b).

Kavramların iinin boşaltılması ya da anlamlarından saptırılması meselesi, bilinçsizliğin ürünü olduğu kadar mevcut sistemin de bir oyunudur. Örneğın mevcut sistemde eşitlik, özgürlük gibi kavramlar idealize edilirken, esas amaç ayrıcalıklı sınırların çıkarını gözetmek olabilmektedir. Mesela özgürlük meselesi kavramı üzerine düşünölecek olursa, mevcut sistemde bu kavram mülkiyet özgürlüğü ve bireysel özgürlüğü olarak anlaşılmaktadır. Burada özgürlük kavramından kasıt, “herkesin sahip olduklarının tadını dilediğı gibi çıkarabilme özgürlüğü” beyan edilir (Aktaş, 2014b, s. 84).

Bu bağlamda değeriendirildiğinde anlam muğlaklığı ve kavram kargaşası meselesi ekolojik ve toplumsal kriz noktasında çözölmesi gereken ciddi bir sorun olarak durmaktadır. Aslında bu durum çevresel felaketin, düşünsel kaynağını teşkil etmektedir. İçi boşaltılmış ve anlamlarından saptırılmış kavramlara hak ettiğı anlamların tekrar yüklenmesi gerekmektedir.

Son olarak şunu belirtmekte fayda vardır. Bu çalışma ekolojik krizin başlangıcını modernizme dayandırmamaktadır. Modernist düşünce tarzı ve bilim geleneği ekolojik krizin derinleşmesinde önemli bir rol oynamaktadır fakat çevresel problemler modern düşünceden önce de vardır. Peki ekolojik krizin derinleşmesini nerede görmek gerekir? Çalışmanın muhtelif kısımlarda ekolojik krizin kaynağının kökenlerini gerontokrasi ve patriarşiden aldığı belirtilmiştir¹⁶. Toplumda ilk bozulmalar, gerontokrasi ve patriark gibi ayrıcalıklı sınıfların ortaya çıkmasıyla başlamış ve çevresel problemlerin ilk ortaya çıkışı için söz konusu dönemlere atıf yapılabilir.

Ekolojik krizin derinleşmesini nerede görmek gerekir sorusunu yanıtlamak oldukça zor olmakla birlikte bu duruma yol açan birçok neden gösterilebilir. Aslında patriarşi, gerontokrasi gibi ilk hiyerarşik sınıfların ortaya çıkmasını ya da modernizmi bu bozulmanın tek miladı olarak görmek çok doğru değildir. Ekolojik kriz için çokça sebep birçok milat vardır. Bunlardan birisi olarak, Yahudi-Hıristiyan geleneğinin ortaya çıkardığı insan modelinin düşünüş tarzı gösterilebilir. Yahudi-Hıristiyan inanç geleneği ve onun yarattığı birey prototipi, doğaya karşıt konumlanmanın en iyi karşılıklarından birisidir. Bu dinler, Dünyanın tüm canlılarını insana rızk olarak verilmiş nimetler olarak tanımlarlar. Ve böylelikle modernizmin ve büyük sanayi kuruluşlarının doğaya yönelmiş saldırıları için etkili teolojik temeller sunarlar. Kısacası Yahudi-Hıristiyan geleneğinin ortaya koyduğu birey tipolojisi, doğaya karşıt konumlanan insan modelinin en somut karşılıklarından birisi olarak görülebilir (Halis, 2017).

3.4.5. Anti-Ekolojik Kentleşme

M.Ö. 3000 dolaylarında İndus vadisi, Mısır ve Mezopotamya’da ortaya çıkmaya başlayan ilk kentler (Kılınç, 1993, s. 148; Yılmaz ve Çitçi, 2011, s. 256) genellikle felsefi faaliyetlerin, özgür düşüncenin ve uygarlığın başlatıcısı olarak kabul edilmektedir (Zeren, 2011, s. 175). İnsanların avcılık-toplayıcılıktan zirai faaliyet maksadıyla yerleşik yaşama geçmesi, hem uygarlığın hem de kentleşmenin başlangıcı olarak kabul etmektedir. Kentsel yaşam, tarihsel ve sosyolojik şartlar bağlamında genel bir birim oluşturmaya rağmen, çeşitliliği ve özgünlükleri de barındıran bir yapıyı ifade etmektedir (Karakaş, 2011) Kentlerin gelişimi ile çevre arasında yakın bir ilişki vardır. Zira bu ilişkiselliğe değinen çok sayıda çalışma mevcuttur (Uttara vd., 2012; He vd., 2015). Günümüzde ekolojik krizin önemli kaynaklarından birisi olarak anti-ekolojik

¹⁶ Bkz: Ekolojik krizin kökenleri başlığı altında ekolojik kriz ile Patriarşi ve Gerontokrasi arasındaki ilişkiler detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

kentleşme gösterilmektedir (Heynen vd., 2006; Reddy vd, 2014; Girish, 2016). Kentlerin, anti-ekolojik hale gelmesinde iki önemli dönüm noktası vardır: Bunlardan ilki, Sanayi devrimidir (1870 sonrası), ikincisi ise 2. Dünya savaşıdan sonraki süreçtir (1950 sonrası).

1870’li yıllarda ortaya çıkan Endüstri devrimi, kentleşme sürecinde gelişmeyi etkileyen önemli bir aşamadır (Es ve Ateş, 2004). Bu aşamadan sonra kentler sanayicilerin, büyük sermayelerin pazarı haline dönüşmüş ve doğal tahribat artmaya başlamıştır. Sanayi devrimi ile birlikte, artan endüstriyel üretim ve sürekli büyümeyi hedefleyen kapitalist erek doğrultusunda, kentler tüketim merkezi haline gelmeye başlamıştır (Kipfer, 2002).

İkinci dünya Savaşı sonrası (1950’li yıllardan sonra) yaşanan şehirleşme süreci beraberinde birçok çevre sorunlarını getirmiştir. Özellikle çarpık kentleşme, kentlerin kontrolsüz ve vahşi bir şekilde büyümesi, çevre duyarlılığı konusunda, toplumsal bilincin oturmaması problemleri çözümü zorlaştırmıştır, sorunu derinleştirmiştir (Keil, 2003). Bu sorunlardan biri olan çevre kirliliği son yarım yüzyılda ve özellikle 1960’lardan sonra başta ABD’de ciddi seviyelere ulaşırken, gelişmekte olan ülkelerde de aynı hızda olmasa da sanayileşmenin bir işlevi olarak ortaya çıkmıştır (Bulut ve Karaca, 2016, s. 2).

İnsanlık tarihi sahnesine özgür düşüncenin ve felsefenin merkezi olarak ortaya çıkan kentlerin birçoğu, günümüzde artık anti-ekolojik özellikler göstermektedir. Bu yönüyle günümüz kentlerinin büyük bir kısmı, çevresel felaketlerin ortaya çıkmasında rol oynamaktadır.

Anti ekolojik kentleşme, tüm estetik algıları darmadağın eden beton ve demir yığınlarıyla donatılmış kenti ifade etmektedir. Antik ekolojik kentleşmenin temel aktörü, gökyüzüne doğru yükselen kulelerdir (Ninova, 2017). Bu kentlerde, nüfus patlaması sonucunda, plansız ve denetimsiz olarak, gelişigüzel, altyapısız bir şehirleşme hareketi görülmektedir (Şekil 27). Anti ekolojik kentlerde, birey değil sermaye için rant ön plandadır. Anti ekolojik kent, iktidarın propaganda merkezi ve sermayenin pazar alanıdır. Anti ekolojik kentler yalnızca doğayı değil insanı da yok sayan ve sömüren kentleşme anlayışıdır. Anti ekolojik kentlerdeki yığınlar, güvencesiz, emniyetsiz, belirsiz ve kırılgan yaşamlar sürmektedir. Anti ekolojik kentlerde gelir dağılımı eşitsizdir ve bu kentler hiyerarşinin merkezidir. Aynı zamanda Anti ekolojik kentlerde,

doğal kaynaklar hızla yok edilmekte, ormanların ve tarım alanlarının betona kurban edildiği görülmektedir. Anti ekolojik kentlerde birey, özgürlükçü, siyasal, dayanışmacı ortak yaşam anlamından tamamen uzaklaşmaktadır (Fırat, 2014).

İlhan Tekeli, “Modernite Aşılırken Kent Planlaması” (2001) adlı kitabında kent formlarının ve yaşam kalitesinin geliştirilemeyişi 3 temel sebebe bağlamaktadır. Bunlar: 1) Ülkelerde, popülist siyaset yapma biçimi ve patron-adam ilişkisi, 2) kentsel alanda oluşan rant ekonomisi, 3) kentli yurttaşın oluşmasıdır.

Çalışmanın bu bölümünde anti ekolojik kentleşme için iki dönüm noktası öne sürülmüştür. İlki sanayi devrimi ve sonrası dönem, ikincisi ise 2. Dünya savaşı sonrasındaki süreçtir. İlhan Tekeli’ye göre, 2. Dünya savaşı sonrasında ülkelerde siyasetçiler tarafından izlenen popülist politikalar sonucunda geleneksel yapılar çözülmeye başlamıştır. Bunun sonucunda ise hızlı kentleşme ortaya çıkmıştır (Tekeli, 2001, s. 46). Bu dönemdeki hızlı kentleşme hareketi Türkiye’de de etkili olmuştur. Avrupa ve Türkiye’de 1950 sonrasında ortaya çıkan Anti ekolojik kentleşme sürecinin bir diğer önemli sebebi ise, yoğun sanayileşme hareketidir. Sanayileşmenin doğal müttefiki kırsal nüfustur. 1950 sonrasında kırlardan kentlere doğru sanayileşme hareketleri ile birlikte çalışan niteliksiz iş gücü göçü yaşanmıştır. Bu durum kentlerin dokusunda ve sosyolojisinde önemli değişiklikler yaratmıştır (Tekeli, 2014). Kırların boşalıp kentlere göçüyle birlikte tarımda önemli değişimler yaşanmıştır. Bu dönemden sonra, Türkiye tarımda kendine yetebilen ülke özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Kentlerin cazibe merkezi haline gelmesi devletin tarımsal politikalarının yanlışlığı ve plansızlığı ile birleşince, Türkiye, çiftçi doğduğu topraklarda doyamaz hale gelmiş ve kente göç etmiştir. Bunun sonucunda Türkiye, buğday ithal eder hale gelmiştir. İnsansızlaşan kırsal topraklar, Genetiği Değiştirilmiş Organizmalı (GDO) tohumlara ve rant peşindeki büyük tarım şirketlerine terk edilmiştir. Bu durum hem kentlere hem de kırlara zarar vermiştir.

Şekil 27. İstanbul'un Esenler İlçesi'nden bir çarpık kentleşme görünümü (Kaynak: <http://www.arkitera.com/haber/24294/esenler-de-10-yilda-100-bin-konut-donusecek>). (Son erişim: 22.01.2018).

Avrupa'da sanayi devrimi sonrasında, Türkiye'de ise ilk defa 1980'li yıllardan sonra kentli insan miktarı kırlı nüfus oranından daha fazla hale gelmiştir. Günümüzde ise neredeyse tüm kıtalarda kentli nüfus oranı kırlı nüfustan fazladır. Çevre sorunları çalışmalarında genel olarak ekolojik krizin kaynakları sıralandığında ağız birliği edilmişçesine hep aynı parametreler sıralanır. Çoğu çevre ve ekoloji kitabında ekolojik krizin kaynağı olarak, kentli nüfusun kırsal nüfusu yutması meselesi işlenmez. Halbuki kırsal nüfusun yok olması, insanın anti-ekolojik kentlerde doluşması, doğayla arasına Berlin duvarı örmesine neden olmuştur.

Biyosferik Etik toplumsal bir etik inşâsıdır. Biyosferik Etik insanın doğa ile arasına ördüğü Berlin duvarını yıkmayı amaçlar. Bu yüzden ekolojik krizin temel kaynaklarından birisi olarak kırsal nüfusun yok olmasını görür. Mesele sadece kırsal nüfusun yok olması değildir. Mesele, kentlerin ekolojik bakış açısından uzak olmasıdır; kapitalist pazar yerine dönmesidir. Mesele, mekânın, her objesinin ekonomi için bir meta olmasıdır. Mesele, her şeye sömürü odaklı bakan ahlaksız gözlerdir. Sorunun kaynaklarından birisi, insanların kırdan kopup vahşi rekabeti yaşamın kuralı olarak gören kanserli kentlere taşınmasıdır. Mesele fiziksel olarak doğadan ayrılmak değil, zihinsel olarak doğaya yabancılaşmaktır. Delta ovaları ve iç kesimlerdeki ovalar insan

yerleşim ve sanayileşme amacıyla bozuldu. Dünyadaki doğal ormanların yaklaşık yarısı yok edildi; yüzde 30'u bozuldu ya da bölündü. 1999'da yakıt, kereste, kağıt hamuru ve diğer orman ürünleri için kullanılan ağaç sayısı 1950'dekinin iki katından fazlaydı. Söz konusu örnekler insanın doğaya yabancılaşmasının birer tezahürüdür.

Biyosferik Etik inşâsı, anti-ekolojik kentlerin yayılmasını önlemek için, eko-kent projesini desteklemektedir. Eko-kentler, şehirlerin sürdürülebilirliğine yönelik arayış ve çabaların neticesi olarak ortaya çıkmıştır. Eko-kent kavramı, şehrin ve doğanın doğru iletişim içinde olacağı bir tasarım ve uygulama anlayışıdır. Bu yaklaşımla amaçlanan; canlı organizmalar ve doğal ekosistemlerin fonksiyonlarını sürdürebileceği, sağlıklı bir insan yerleşimi sağlanmasıdır. Eko-kent ile dünya ekonomik sistemi için bölgesel ve yerel bir alt sistem oluşturulması hedeflenmektedir. Sağlıklı, canlı ve yeşil bir ekosistem ve canlı organizmalara olanak sağlayabilecek temel sistemlerin oluşturulması, eko-kentlerin hedeflediği noktaya ulaşmak konusunda bir zorunluluk olarak kabul görmektedir. Eko-kentlerin temel amacı; biyo çeşitliliğin sürdürülmesi, enerji tüketiminin minimuma düşürülmesi, yeşil alanların artırılması, karbon ayak izinin en aza düşürülmesi (Çetinkaya, 2013), yerel ekolojik koşullara (bitki örtüsü, topoğrafya, toprak, iklim vb.) uygun kentsel tasarım ve arkeolojik, tarihi ve kültürel öğelerin kentsel alan planlamasında ön planda tutulması olarak belirtilebilir (Onur, 2012).

IV. BÖLÜM

BİYOSFERİK ETİK VE YENİDEN İNŞA

4.1. Geleneksel Çevre Etiği Anlayışları ve Biyosferik Etik

Çevre etiği, ekolojik problemlerin doğayı tahrip eder boyuta ulaşmasıyla birlikte değişen şartlar ve öncelikler esasında ekolojinin var olan denge ve bütünlük içindeki işleyişini korumayı amaç edinmektedir (Norton, 1984; Attfield, 2011). Çevre etiği, insanın kendisi dışında kalan canlı unsurlar ile ilişkisinin hangi temelde gelişmesi gerektiği ya da nasıl olması üzerine yoğunlaşmaktadır ve doğru davranışın ne olduğunu belirlemeye çalışmaktadır (Zimmerman, 1987; Karaca, 2007, s. 4).

Çağımızda insanlar arasındaki ilişkilerde etik kurallardan öte, menfaat, rekabet, ast-üst ilişkisi, tahakküm, acımasızlık ve güvensizlik egemendir. Evren boşluk tanımaz, bir şeyin boşalttığı yer, boş kalmaz. İnsanlar arası ilişkilerde etik yoksunluğun oluşturduğu boşluğu da, acımasızlık, empati yoksunluğu, menfaat ve kısacası kötü şeyler doldurmaktadır. Toplumda insanların birbirleriyle olan ilişkilerini ahlaki çerçevede düzenlemeye katkısı olmayan etik disiplinin, insan-doğa etkileşimi bağlamında pek bir başarı sağlanması beklenemez.

Aşağıdaki çizelge, çevresel felaketin sebebini insan olarak gören sığ çevreci anlayış ile holistik bakışı merkezde tutan Biyosferik Etik kavrayışın karşılaştırmasıdır. Söz konusu çizelgede, bütünsel yaklaşımı önemseyen Biyosferik Etik anlayışın ekolojik buhranın kaynak ve çözümü noktasında yaklaşımı nedir? ile sığ çevrecilerin çevresel problemlerin kaynağı ve çözümüne yaklaşımı nedir? sorularının yanıtları kıyaslanmıştır (Tablo 6).

Tablo 6. *Klasik çevre etiği çalışmalarının ve Biyosferik Etik anlayışın, çevresel felaketin kaynak ve çözümlerine dair yaklaşımı.*

Klasik çevre etiği çalışmalarının, çevresel problemlerin kaynağı ve Biyosferik Etik inşânın ekolojik çözümüne dair yaklaşımı nedir?	Bütüncül yaklaşıma önem veren Biyosferik Etik inşânın ekolojik felaketin kaynağı ve çözümüne yaklaşımı neleri içermektedir?
---	---

Kelimenin kökeni çevrelemek, çevirmek, sarmak gibi anlamlara sahiptir. Kavramın etimolojik köküne bakmak çevre sözcüğünden ne anlaşılması gerektiği konusunda biraz fikir vermektedir. Çevre, insanoğlunu merkeze alır. Çevre, diğer varlıkları insanı çevreleyen varlıklar olarak görür ve ötekileştirir. Halbuki “eko” kelimesi tüm biyotik ve abiyotik unsurları bir arada ele alır. Ekoloji sözcüğünde herhangi bir canlıyı ötekileştiren ya da merkeze yerleştiren bir mana bulunmamaktadır

Tüm doğal varlıklar arasındaki etkileşim ve ilişkileri konu alır. Herhangi bir merkezci (çevre ya da insan merkezci) değildir. Ekoloji kavramı üzerine titizlikle yoğunlaşır. Ekoloji kelimesi bilimsel bir bakış açısının yanı sıra iyi analiz edilmesi durumunda etik bir anlayışı da yansıtmaktadır. Bu bağlamda, Biyosferik Etik anlayış, ekoloji kelimesini bilimsel kullanımının yanında etik bağlamda bir vurgu olarak görmektedir.

Çevre insana yararlı olduğu ölçüde değerli ve anlamlıdır. Doğaya karşı, pragmatik bir bakış açısı egemendir. Aynı zamanda klasik çevre etiği anlayışında; sınırların kesin olarak çizilememesinden dolayı birçok görüş ortaya çıkmıştır. Bu görüşlerden bazıları, çevre sorunlarının çözümünde teknolojiye umut bağlaması nedeniyle teknomerkezcidir. Bazısı ise diğer tüm canlı aleminin insan için olduğunu iddia etmesi dolayısıyla insan merkezcidir. Bir diğer çevre anlayışı ise modern matematiksel fiziğin dünya tasvirini kabul etmesi dolayısıyla mekanisttir (Çüçen, 2011, s. 4). Bu görüşlerin tümünün ortak noktası sorunu siyasi ve toplumsal olarak görmekten uzaktır. Aynı zamanda söz konusu çevre etiği anlayışları, doğadaki insan-dışı canlı

Tüm ekolojik sistemler, bütün canlı ortamları ile tüm canlı ve cansız unsurlar ekolojik dengede tamamlayıcı bir misyona sahiptir. Aynı zamanda Biyosferik Etik anlayışa göre, tüm canlı/cansız varlıklar özünde ontolojik değer ihtiva etmektedir. Biyosferik Etik inşası, sorunların kaynağını aynı zamanda siyasi olarak görmektedir. Buna göre, söz konusu krizin kaynaklarından birisi de mevcut toplumsal yapıdır. Çevresel felaket, toplumdan diğer canlı ekosistemlerine doğru taşan olayın adıdır.

ortamına kendinde değer vermezler. Bu yönüyle ekolojik olmaktan uzaktırlar.

Kapitalist sistemi reforme etmeyi amaçlar. Çevre sorunsalını “sağ-sol” yani siyasi bir mesele olmadığını söyler. Sistemi sorunun temel kaynağı olmaktan çıkarmak ister.

Mevcut siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı ile doğanın bir arada var olmasını pek mümkün görmemektedir. Biyosferik Etik anlayış, sistemi reforme ederek doğayı yaşatma söylemlerine pek inanmamaktadır. Mevcut sistem ile yeşil ve canlı doğanın bir arada olmasını ontolojik olarak mümkün görmemektedir. Biyoserik Etik, şu durumu; “aç bir yırtıcıya, kendi besini olan geyik ve ceylanları yemeden barış içinde yaşa!” denilmesine benzetmektedir.

Sorunu insanların süden tasarruf etmesiyle, bireysel araçlar yerine toplu taşıma araçlarını tercih etmesiyle, ekolojik çamaşır ve bulaşık makineleri kullanmasıyla, kutuplarda bir pandayı evlat edinerek çözeceğini sanmaktadır.

Mevcut sosyal ve siyasal yapı, her ne oranda “yeşil” görünürse görünsün ekolojik bakış açısının gerekliliğine ne kadar kafa yorarsa yorsun, Biyosferik Etik anlayış, toplumun yaşamını derinlikli yapısal dönüşümler olmaksızın değiştiremeyeceğine inanır.

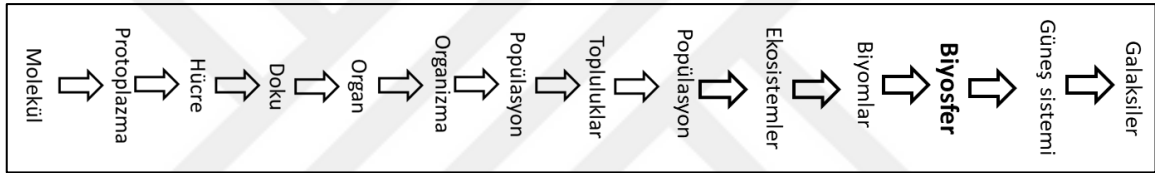
Etik kavramına karşı duyarsız, kör bir topluma ahlakî söylemlerde bulunmaya çalışır.

Günümüzdeki sosyal ve ekolojik sorunların kaynaklarının idrak edilmesi ve tutarlı biçimde ortaya konması gerekmektedir. Aksi takdirde mevcut sistemde toplumdan etik bir bakış açısına sahip olmasını beklemek, insanın nefes almadan yaşamasını beklemek kadar gerçek dışıdır.

4.2. Biyosferik Etik Nedir ve Ne Önerir?

Biyosferik Etik anlayışı, insanı ve doğayı tüketen günümüz üretim ve tüketim mekanizmaları sebebiyle insanoğlunun içinde mahsur kaldığı kördüğümü ayağı yere basan, somut ve köktenci öneriler sunarak aşmayı amaç edinmiştir.

İlk olarak biyosfer kavramının neliğine değinmek gerekir. Biyosfer kısaca, yeryüzünün üzerinde yaşam bulunan tüm habitatlarına ya da yerkürenin tüm bölgelerine verilen isimdir. Biyosfer yeryüzünü tanımlayan en kapsayıcı kavramdır. Biyosferden sonra güneş sistemi ve galaksiler başlamaktadır (Şekil 28). Biyosferin bir diğer adı canlı küredir. Biyosfer kavramı Fransız doğa bilimci ve Evrim konusunda yaptığı çalışmalarla bilinen Jean-Baptiste Lamarck (1744-1829) tarafından ortaya atılmıştır. Biyosfer kara hayvanlarından, denizlerdeki yosun ve resiflere buradan atmosferdeki bakteri ve gazlara kadar uzanan geniş alanları içerir.

Şekil 28. En küçük parçadan en geniş alana doğru evren (Kaynak:

https://editors.eol.org/eoearth/wiki/File:Levels_of_organization_ecology_ecosystems.png). (Son erişim: 12.01.2018).

Biyosferden yola çıkılacak olursa, Biyosferik Etik kavramı ise kısaca yeryüzünün tüm alanlarını kapsayan, yeryüzündeki tüm unsurları için ahlak, adalet ve hak iddiası üzerine yoğunlaşan bütünlüklü bir etik felsefedir.

İnsan-doğa ilişkilerinin temelinde olması gereken etik anlayış, son birkaç asırdır ortadan kalkmıştır. Bunun sonucunda doğa metalaşmış, cansız bir nesne halini almış ve ekonomik büyümenin ham maddesi olarak görülmüştür. İnsan-doğa ilişkilerinde meydana gelen sömürücü ilişki anlayışı doğada var olan zararlı ilişki biçimine benzemektedir. Doğada bir canlının yaşaması diğer canlının yok olması şeklinde sonuçlanan asalaklık temelindeki ilişki biçimi sürdürülebilir değildir. Elbette bütün bunlar, bugünkü hâkim ideoloji anlayışının revize edilmesini elzem kılmaktadır. Zira sadece tüketime odaklanmış ve ekonomik ilişkilerle kendisini ayakta tutan iktidar ve tahakküm sistemleri, doğanın ve insanın, giderek her yönüyle daha hızlı bir biçimde tüketilmesine neden olmaktadır. Bu bağlamda, insanlığın günümüzde karşı karşıya

kaldığı en ciddi tehlike, kendisine doğaya ve insana egemen olmak hedefini seçmiş politik sistemlerin sahip oldukları bilim ve teknolojinin bünyesindeki yıkıcı güç olarak karşımıza çıkmaktadır (Aysevener, 2008).

Günümüzde insan-doğa ilişkilerinin ahlak esasından birlikten birlikteliği kurarak kendiliğinden gelen yararlı birliktelik halini alması gerekmektedir (Şekil 29).

Şekil 29. Toplum kendisini ekolojiden ayrı düşünmemelidir (Kaynak: <http://www.creativecarbonscotland.com>). (Son erişim: 24.01.2018).

Karşılıklı fayda birlikteliği temelinde ilişkiler, doğadaki denge ve döngülerin devamı için büyük önem arz etmektedir. Ama bunun maddi bir birliktelik esasında kurulması doğayı tahribe kolayca evrilebilmektedir. Bu ilişki biçiminin toplumda tesis edilmesi ancak yeni bir etik anlayışla mümkündür. Artık insan-doğa ilişkileri, onto-epistemik manada logos ile tin (tin ile logos) arasındaki köprüleri kaldırmadan karşılıklı fayda birlikteliği bağlamında yeniden ele alınmalıdır. Nous-logos diyalektiğini tenden tine yolculuk ekseninde anlamayan kavrayış ekolojik krizin çözümünü, atmosferdeki karbon miktarının azaltılması, az enerji tüketen beyaz eşyalar kullanılması vs. gibi salt mekanik çözümlerde aramaktadır. Hâlbuki bu tarz mekanik, noustan yoksun logos anlayışına dayalı çözüm önerileri, asırlardır süregelen ekolojik kriz sorunu çözmek yerine, onu daha fazla derinleştirmektedir. Bir başka ifade ile varlıkla (doğa) bilginin arası açılınca değerlerin evrenselliği temellendirilememektedir. Ontik gerçeğin epistemik gerçekliğe dönüştürülerek geçici çözümler üretme çabaları sorunu çözmemektedir.

Ekolojik krizi ‘biyosferik kanser’ olarak nitelemek mümkündür. Zira ekolojik kriz sorunsalı, doğanın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan bir döngü değil antropojen kaynaklı bir bozulmadır. Ekolojik krizin üstesinden gelme, beşerî ve doğal mekânların uyumuna ve işbirliğine bağlıdır. Diğer bir deyişle bencil olmanın yadsındığı, ekolojik toplumsal zihni dönüşümün gerçekleştiği, eşit, adil ve dayanışmanın ön planda olduğu “Biyosferik Etik”, parçalara bölünmüş bilimi ve insanlığı doğasına geri döndürecektir (Şekil 30).

Şekil 30. Hiyerarşi ve tahakküm, biyosferik kanserin veya ekolojik krizin ortaya çıkmasında başat role sahiptir (Kaynak: <http://links.org.au/node/3447>). (Son erişim: 12.10.2017).

Bu bölümde kısaca, küresel ekolojik krizden çıkış için, insan-doğa ilişkilerinin onto-epistemik düzlemde yeniden ele alınması önerilmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, kontrolsüz gelişen teknoloji, kirlenen bilgi ve zihin dünyası ile küresel ekolojik krizin kaynağını teşkil eden sebepler birbirinden farklı değildir. Söz konusu sorunların çözümü için mekanik anlayışın önerileri ile pozitivist deneyci yaklaşımlar yetersiz kalmaktadır. Modern sonrası dönemin inşâcılığı da söz konusu devasa sorunlara çözüm olabilmiş değildir (Dönmez, 2015a, s. 27).

Doğa ve toplum bir bütün olarak algılanmalıdır. Bütünsellik düşüncesi değişmez bir türdeşlik olarak değil; aksine çeşitliliğin dinamik birliği olarak düşünülmelidir.

Doğada, denge ve uyuma sürekli değişen farklılaşma, sürekli genişleyen çeşitlilikle ulaşılır. Bu nedenle holistik bakış açısıyla toplumsal ve ekolojik doğayı kapsamlı bir anlayışla birleştirecek bir etiğin inşası idealini sürekli canlı tutmak gerekir (Bookchin, 2013a; 2013b; 2013c; 2013d; 2014 ve 2015).

Çalışmanın bu bölümünün sonunda ekolojik krizden çıkış için öneriler maddeler halinde sunulmuştur. Buna göre;

- 1) Çağımızda “ezilene” ya da “mağlup olana” özümsetilen ve ezberletilen şey, daha fazla etik ve vicdan değil, daha fazla ve etkili güçtür (Bauman, 2011, s. 274). Bu bağlamda tüm sorunlarını daha fazla güç ile çözmek isteyen insan, duvara toslamaktadır. Geçmiş tecrübelerin gösterdiği şey, ekolojik krizi çözümü konusunda, daha fazla teknoloji ve güç ile değil daha fazla vicdan ve etik ile çözüleceğidir. Biyosferik Etik ile öne çıkarılmak istenen temel vurgu, insanlığın bugün ihtiyacı olan şeyin bilim ve teknoloji üretimi değil, daha fazla vicdan ve etik olması gerektiğidir. İnsana ve doğaya karşı daha fazla vicdan ve daha fazla etik!
- 2) Ekolojik kriz konusundaki temel sorunsallardan birisi şudur: mevcut kapitalist sistemin pazar büyümesi ve ekonomik kalkınma adına tüketme arzusunun teşvik etmesidir. Öğretildiği üzere dünyadaki kaynaklar sınırsız değil, sınırlı ve kıttır. Bu durumun mevcut sistem ve toplum tarafından idrak edilmesi gerekmektedir. Kısacası sürekli büyüme ve kalkınma amacının yüce değil, zarar verici ve acımasız bir ideal olduğu anlaşılmalıdır (Mahmutoğlu, 2009, s. 4-5).
- 3) İnsanın çeşitli canlılar hakkındaki güncel çıkarılara dayanan sanal ve hiyerarşik algıları ortadan kaldırılmalıdır. Aslanı “orman kralı” ya da böcek ve fareleri “iğrenç varlık” olarak algılama insana özgüdür. Bu algıya göre, böcekler ve fareler hiyerarşik bir bağlam içerisine alınarak yok edilmeye mahkum edilmektedir. Halbuki ekolojik düşüncede, tüm denge için vazgeçilmezdir. Eşit öneme sahiptir.
- 4) Ekolojik krizin kaynağına dair yapılan analizlerin daha bütüncül olması gerekmektedir. Sorunun kaynağını toplumsal, sistemsal ve tarihsel arka planda aramak gerekmektedir. Hızla artan insan nüfusu, plansız büyüyen kentler, her şeye çıkar ve para gözüyle bakan, başta insanı sömüren ve metalaştıran sistem ile doğayı yok sayan, etik anlayış ekolojik krizin başat sorumlusudur.

- 5) Son dönemlerde bireyde ortaya çıkan anlam kaybı, apati (hissizleşme), sorumsuzluk, sınırsız ekonomik büyümenin boğucu kontrolü, sırf tüketmek adına tüketim, kapitalist sanallığın tahakkümünü güçlendiren tekno-bilime karşı yaratıcı hayal gücünün yeniden uyandırılması, duygudaşlık ve yurttaşlık kültürü ön plana çıkarılmalıdır (Tarinski, 2017).
- 6) Ekolojik denge ve canlı çeşitliliği bağlamında hassas bir noktada olan endemik bitki ve hayvan türleri ile sulak alanların yasal statüde korunması gerekmektedir. Türkiye, dünyanın önemli biyolojik zenginlik merkezlerinden birisidir. Türkiye’de yayılış gösteren bitki sayısı, Avrupa kıtasının tamamında görülen bitki türlerinin sayısına yakındır. Yapılan araştırmalar, Türkiye’de 12 bin civarında bitki taksonu olduğunu göstermektedir (Avcı, 2005, s. 28) Türkiye aynı zamanda kuş türü, sulak alan vs. gibi bakımlardan da büyük zenginlik içermektedir. Bu bağlamda bu alanların yasal statüde korunması gerekmektedir. Türkiye’de de, Yeni Zelanda örneğinde olduğu gibi canlı yaşamının devamı için var olması gereken ekosistemin halkası olan tüm canlıların hukuki statüye kavuşması gerekmektedir.
- 7) Ekolojik kriz atmosferdeki kloroflorokarbon miktarının azaltılması ya da atmosfere salınan diğer sera gazlarının belli bir seviyeye indirilmesi bağlamında çözülecek bir sorun değil. Bir başka ifade ile ekolojik krizin çözümü yalnızca tekno-bilimsel çözüm önerileri odaklı olmamalıdır. Bu çalışmada yapıldığı üzere ekolojik problemlerin felsefi altyapısı ortaya konulmalıdır.
- 8) Biyosferik Etik, birlikte yaşam düzleminde, paylaşımcı, bilimsel, adil, doğadaki hiç bir unsurun ötekileştirilmediği, vicdani bireyi topluma kurban etmeyen etik inşasını savunur.
- 9) Biyosferik Etik anlayışa göre, ekolojik krizin olduğu yerde demokrasinin olamayacağı savunulmaktadır. Burada ekoloji aktivisti, konu ile ilgili önemli fikirler ortaya atan Abdullah Aysu’nun *Gıda Krizi-Tarım, Ekoloji ve Egemenlik* adlı kitabına atıfta bulunmak gerekir: Abdullah Aysu “Gıdanın olmadığı yerde demokrasi olmaz,” diye belirtmektedir. Abdullah Aysu’ya göre, Gıdanın olmadığı hayatta eşitlik son kertede bozulmuş olduğu gibi, gıdaya ulaşamayan insanların onun ötesine geçecek taleplere sahip olması da olanaksızlaşır. Üstelik gıdanın olmaması ekolojinin bozulduğunu, üretimin ve dağıtımın tekelleştiğini,

dolayısıyla daha baştan demokrasinin olmadığını gösterir (Gümüş, 2015). Bu bağlamda çalışmamızda inşa edilmek istenen etik anlayışın neden “biyosferik” olarak adlandırıldığına bir kez daha vurgu yapmak gerekmektedir. “Biyosferik Etik” vurgusu ile belirtilmek istenen ekolojik kriz ile toplumsal krizin bir sorunun iki yakası olduğu gerçeğidir. Bu yakalar arasındaki mesafeyi arttırmak yerine her iki sorunu birleştirerek “Biyosferik Etik” çatısı altında ele almak gerekir.

- 10) Biyosferik Etik, derin ekolojistleri, sığ çevrecileri eleştirmekle birlikte tamamıyla tüm fikirlerini reddetmez. Ekolojik Etiğe göre, sığ çevrecilerin ortaya attığı doğanın kontrol altına alınması gereken bir düzensizlik olduğu fikri reddedilmektedir. Buna mukabil, sığ çevrecilerin hızla artan insan nüfusunu ekolojik krizin kaynakları arasında göstermesi eksiktir fakat kısmen doğrudur. Biyosferik Etik, derin ekolojistlerin aksine ekolojiye mistik nitelikler yüklemeyi. Aynı zamanda Biyosferik Etik anlayışı insanın doğadaki tek hücreli ya da nörolojik olarak gelişmemiş canlılar gibi doğada yaşayarak besin zincirinin bir halkası içerisine dahil olması fikrini realist bulmaz. Buna mukabil derin ekolojistlerin ekolojik denge, türlerin devamını sürdürmek konusundaki fikirlerine katılmaktadır.
- 11) Biyosferik Etik anlayışa göre, çevre problemlerinin ortaya çıkışı, insanın doğa ile ontolojik kopuş tarihi ile aynı olduğunu iddia eder. Bir başka ifade ile insanlığın birincil doğayı güvenilmez, kontrol altına alınamaz bir varlık olarak görüp, şehirleri inşa etmesiyle birlikte doğadaki diğer ekosistemler ile ilişkisi kopmuştur ve yabancılaşma sorunu ortaya çıkmıştır. Ekolojik problemlerin büyümesi ise modern bilimlerle birlikte ortaya çıkan şeylerin parçalara ayrılması problemidir. Biyosferik Etik bu durumu epistemolojik parçalanma olarak görür. Halbuki doğa bir bütündür ve şeylerin toplamından fazladır. Doğayı anlayabilmek bütüncül bakış açısı ile mümkündür. Maalesef bilgi üretimi modern süreçlerle birlikte bütüncül olmaktan ziyade parçalara ayrılarak incelenmiştir. Böylelikle ekosistem zincirinde bozulmalar meydana gelmiştir ve ekolojik problemler krize dönüşmeye başlamıştır.
- 12) Felsefe tarihi irdelendiğinde, klasik ahlak felsefesi çalışmalarında ekoloji ve etik kavramlarının bir arada kullanımına pek rastlanmamaktadır. Son dönemlerde, ekolojik problemlerin patlak vermesinden dolayı etik ve doğa bir arada ele

alınmaya başlanmıştır. Maalesef buradaki etik anlayış, “doğa insana fayda sağlamaktadır. Bundan dolayı ekolojiyi korumalıyız” şeklinde olmamalıdır. Zira bu yaklaşım etik dışıdır. Etik ile çıkar aynı değildir. Etik, insanın doğa ile olan ilişkisini faydacılık temelinde kurmasında değil, ontolojik olarak tüm ekosistemlere saygılı olmasında gizlidir. Ekoloji ile toplum arasında etik bağlamda kurulacak ilişkinin kırmızı çizgileri net bir şekilde ortaya konulmalıdır. Bu çalışmada inşa edilmek istenen Biyosferik Etik anlayışı bu ayrımı ortaya koymaya çalışmaktadır.

- 13) Çevresel felaketin devasa sorunlar yumağı halini alması tek bir gerekçeye dayanmamaktadır. Çevresel felaket meselesi, konu ile alakalı bilim ve disiplinler tarafından kapsamlı bir şekilde analiz edilmelidir. Çevresel problemlerin sosyal, iktisadi, politik ve felsefi/düşünsel arka planı vardır. Ekoloji ile toplum arasındaki kopuşun değerlendirmesi; ontik, epistemik ve etik bağlamda sorunun çözümü için gereklidir. Bu durum söz konusu vaka ile ilgili çeşitli bilim dallarının bir araya gelerek çalışma yapmasını zorunlu kılmaktadır.
- 14) Bu çalışma yalnızca etik bağlamda öneriler sunmamaktadır. Bu çalışma aynı zamanda toplumsal, siyasal ve bilimsel bağlamda ekolojik krizin çözümüne yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Bu bağlamda araştırmamız toplumda, bilimde ve kültürde tek tipliliği değil ve homojenliği değil çok kültürlülüğü ve heterojenliği savunur. Bir başka ifade ile çalışmamız, toplumda her türlü tekdüzeliği eleştirmektedir. Aynı zamanda bu araştırma, moderniteye ait toplumsal, kültürel ve siyasal olguları eleştirir. ulus-üstü ve küresel bir anlayışı ön plana çıkarır.
- 15) Bu çalışma, eko-tarımın ana akım haline getirilmesini savunur. Eko-tarım ile yerel koşullara göre uyarlanmış, ekosistem dostu, yüksek biyoçeşitliliğe sahip ormanların korunduğu, daha yüksek verim ve daha iyi beslenen hayvanların oluşturduğu bir ortam amaçlanmaktadır. Bu çalışmaya göre, tarımın iyi yönetilmesi durumunda, temiz su kaynaklarının, zengin biyoçeşitliliğin ve sürdürülebilir toprak yönetiminin sağlanması için önemli bir adım atılacağı düşünülmektedir.
- 16) Sürekli tüketim ve sanayi çılgınlığının yükselişiyle derinleşen çevresel yıkıma karşı ve yeryüzünde çok az da olsa bozulmadan kalabilen şu anki doğal alanların

bundan sonra korunabilmesi için kendini yenileyebilir ve koruyabilir bir konuma ulaştırmak gerekmektedir. Bunun yanı sıra, ekolojik felaketin özümmlenebilmesi için önerilecek tüm teori ve pratiklerin, hem bireysel hem toplumsal hem de siyasal mücadele ile buluşması ve bütünleşmesi önemlidir (Dinçoğul, 2016). Bunun için yaşamı ortaklaşa sürdürme ile kaynakları dağıtmanın ve paylaşmanın yeni yolları aranmalıdır.

- 17) Küresel kapitalizmin yol açtığı yoksullaşma ve mülksüzleştirmenin önüne geçilerek yeni iktisadi ilke ve pratiklerin ortaya çıkışı sağlanmalıdır. Biyosferik Etik anlayışına göre, bunun için doğallığında demokrasiye daha çok, hiyerarşiye daha az eğilimli olan sosyal dinamikleri ifade eden kadınlar ve gençlerin daha fazla rol alması büyük önem arz etmektedir.
- 18) Mevcut sistemin otoriter yapısına meydan okumak, anti-otoriter bir alternatif paradigma gerektirmektedir. Bunun yolu, toplulukların “aşağıdan” bir hareket inşa ederek örgütlenmesi ve kendi gündemlerini yine bağımsız şekilde belirlemesinden geçmektedir. Bundan dolayı demokrasinin ne olduğunun yeniden tanımlanmasına yönelik genel toplumsal girişimlerden söz edilmelidir.
- 19) Biyosferik Etik anlayışına göre, ekolojik problemin kaynağını tümenden ortadan kaldırmak bile çevresel felaketi aşabilmek için başlı başına bir çözüm olamayabilir. Aynı zamanda söz konusu krizi ortadan kaldırdıktan sonra, yeni bir başlangıca işaret eden ilkelerin belirlenmesi, anti-ekolojik olan insan-doğa ilişkilerinin olumlanması bağlamında önemlidir (Temiz, 2015).
- 20) Mekânın metalaşması, insanın doğaya yabancılaşması hem insan ile insan arasında hem de insan ile doğa arasında derin uçurumlar yaratmıştır. İkincil doğada (toplum) dünyanın neredeyse 7’de 1’i kronik açlık sıkıntısı çekerken dünyanın yüzde 0.5’lik bir elit tabakası ekonominin %50’sinden fazlasını tekelinde bulundurmaktadır. Sadece sanayi ve hizmet sektörünün dağılımını temel alan nicel ölçümler değil; ekolojiyi, sosyal adaleti, ekonomik eşitliği baz alan, insanın doğa ile olan ilişkisine önem veren yeni bir gelişmişlik modeli gereklidir. Ancak bu şekilde mekânın metalaşması, insanın başta kendisinden daha sonra doğadan yabancılaşmasının önüne geçilebilir.
- 21) Biyosferik Etik, yeni bir yurttaş prototipinin ortaya konulmasını amaç edinir. Bu prototip inşâsı için öncelikle, her şeyi (teknoloji, toplum, siyaset ve ekonomi)

radikal bir şekilde yeniden kurmayı zorunlu kılmaktadır. Çünkü günümüzde Yurttaş denilince tüketici, seçmen ve vergi mükellefi olarak anlaşılmaktadır. Hâlbuki Yurttaş sağlıklı toplumu ve yeşil doğayı savunan, şirket gücünün karşısında duran, politik anlamda güçlü, işbirliğine yatkın, adil ve etik kişiliği temsil etmelidir. Biyosferik Etiğe göre, insan düşüncesi ve davranışı ekolojik odaklı olmalıdır. Yurttaş, bir şey yapmadan önce eylemlerinin dünyaya, diğer türlere ve gelecek kuşaklara uzun vadedeki etkisini düşünmek zorundadır. Kısacası Biyosferik Etik, insanın sadece insan toplumunun bir üyesi olmadığını, dünyanın bir yurttaşı olduğunu, bir ekoyurttaş olduğunun altını çizmektedir (Best, 2017).

22) Biyosferik Etik, ideal bir toplum düzeni, planlı ve ekolojik bir kentleşme için tüketim alışkanlıklarının kökten değiştirilmesi, doğaya saygılı olunması, insanın doğanın bir parçası olduğunun unutulmaması ve en önemlisi ekolojik bilincinin gelişmesi gerektiği konusunda önemli varsayımlar içermektedir. Biyosferik Etik Ütopyasının hedeflerinden birisi, sanayi devrimi, küreselleşme, kapitalizm, makineleşme, doğaya yabancılaşıma ve etik bozulma gibi faktörlerin etkisiyle değişime uğrayan tüketim alışkanlıklarını ekoloji esasında dönüştürmeyi amaçlar (Yıldız, 2017).

23) Foucault İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet adlı kitapta (2005), “*günümüzdeki demokrasi anlayışından, hem bölünmüş olmayan hem de hiyerarşik biçimde, sınıflar halinde düzenlenmemiş bir halkın iktidara fiilen sahip olması anlaşılıyorsa, demokrasiden uzak olduğumuz gayet açıktır. Bir sınıf diktatörlüğü rejiminde, kendi isteklerini zorla ya da şiddet yoluyla dayatan iktidar rejiminde yaşamakta olduğumuz son derece nettir. Bu yüzden bizim demokrasiyle uzaktan yakından alakamız yoktur*” (Foucault ve Chomsky, 2005, s. 43). Burada Foucault’un yaptığı vurgu, demokrasi kavramının içinin boşaltılması bağlamındadır. Hâlbuki gerçek manasıyla demokrasi insanlık için vazgeçilmezdir. Vandana Shiva, Boğaziçi Gösteri Sanatları Topluluğu (BGST) tarafından yayınlanan Yeryüzü Demokrasisi adlı kitabında (2010) yaşayan demokrasi kavramını ortaya atmaktadır. Buradaki demokrasi kavramı tabii ki, günümüzdeki bağlamında kullanılmamaktadır. Yaşayan demokrasi, tüm ekosistemleri yaşam zenginliği ve çeşitliliği ile muhafaza etmek, barış ve adaleti güçlendirmek üzere temel özgürlüklerin ve temel hakların iadesinin talep

edildiği, ortak sorumlulukların ve görevlerin yerine getirildiği biyosferin tamamı olarak temsil edilir. Yeryüzü Demokrasi Modeli, suyun özelleştirilmesine ve aynı zamanda orman, gen kaynakları üzerinde şirket kontrolüne karşı çıkmaktadır. Bunun için demokratik direniş hakkı ve kontrolü yerel halkın kendi öz-yönetimci mekanizmalara bırakılması gerektiğini savunmaktadır. Yaşayan ekonomiler kavramı ise, yeryüzünün su, bitki ve diğer tüm canlı habitatlarından oluşan doğal kaynaklarının, hakkaniyetle, diğer türlerin haklarını ve ekosistemin sınırlarını ortadan kaldırılmadan paylaşıldığı süreç ifade edilmektedir. Bu bağlamda çalışmada inşa edilmek istenen Biyosferik Etik, Vandana Shiva'nın Yeryüzü Demokrasi Modeli ile yaşayan ekonomiler kavramını değerli bulmaktadır ve uygulanması gerektiğinin altını çizmektedir (Shiva, 2010).

24) İnsanın doğayı tahribatını konu alan örnekler kadar, tarihte insan doğa ilişkilerine dair güzel örnekler de mevcuttur. Bu örneklerin ön plana çıkartılarak yaşatılması önemlidir. Çünkü bu tip örnekler, bireyin doğa ile ilişkisini yeniden kurgulaması için model teşkil etmektedir. *Mesela Orta Asya Eski Türk Kültürü'nde kendisi ve sürüleri için doğaya ne kadar muhtaç olduğunu bilen Türk Milleti doğaya karşı vefasını doğan her bir çocuğunun adına ağaç dikerek ödemeye ayrıca, doğan çocuğunun sevincini bu şekilde ifade etmeye çalışmıştır* (Ağbuba, 2016, s. 24). Aynı zamanda *Türklerde hayvanlara, bitkilere ve kuşlara karşı beslenen sevgi o kadar ileri gitmiştir ki, adeta bunu bir dini vazife gibi saymışlardı: Bina yapmak istedikleri arsada bir ağaç varsa, ağacı kesmeden, o şekilde bir planla ev yaparlardı. O ağaç bir baca evin bir bacası gibi çatının ortasında yükselirdi* (Bayrakdar, 1992). Alıntılanan bu tarz örnekler Anadolu'da çok sayıdadır. Biyosferik Etik anlayışına göre, sivil toplum kuruluşları, devletin ilgili kurumları sosyal ve görsel medya aracılığıyla bu örneklerin gündemde tutulması, Türkiye'de insan-doğa ilişkilerinin sağlıklı bir evreye taşınması bağlamında gereklidir.

25) Türkiye'de ve Dünyada insan-doğa ilişkilerinin daha sağlıklı bir zemine kavuşması için yasal yaptırım zorunludur. Bu yaptırımlar, doğaya verilecek zararlar konusunda şirket ve bireylerin ciddi yaptırımlar ile karşı karşıya bırakmalıdır ve caydırıcı olmalıdır. Aksi takdirde sorun yalnızca çevre etiği öğretileri ile çözülememektedir. Bunun için "Hak" kavramı önemlidir. Hak kavramı, çekişmeden doğan bir kavramdır. Bu kavramın ilk kullanılışı iktidar ile

halk ya da yöneten ile yönetilen arasındaki çekişmenin sonucudur (Eldelekli, 2010). Bu çekişme sonucu ortaya çıkması muhtemel kayba karşı hak kavramı ilk defa kullanılmıştır. Bugün insan-doğa ilişkilerinde doğadaki canlıların gördüğü zararlar “hak” kavramını tekrar ön plana çıkarmıştır. Biyosferik Etik “İnsan Hakları” kapsamında “Çevre Hakkı”nı gerekli görmektedir. Çevre hakkı, kişilere doğayı etkileyen ve çevrelerinde olup biten olaylar hakkında bilgi edinme, karar alma süreçlerine katılma ve ekolojik dengenin bozulmadan eski haline dönüştürülmesine idari ve yargısal mercilerden talep etme yetkisi sunmaktadır. İnsanların sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşayabilmesi amacıyla ekolojik dengenin ve çeşitliliğin geliştirilmesi ve korunması çevre hakkının konusunu teşkil etmektedir. Bu bağlamda bir değişim, insan-doğa ilişkilerinde etik bağlamda yeniden inşânın temelini teşkil etmektedir (Şakacı, 2011, s. 27). Bu bağlamda çevre hakkı, gerek insan için gerekse de doğadaki insan dışı canlılar için yaşam hakkının bir türevidir (Aydoğdu, 2008). Christopher Stone’a göre; çocuğa, kadına, siyahilere hattâ akıl hastalarına ardarda belirli haklar tanınmasından sonra, sıranın bitkiye, hayvana ya da genel olarak ifade edilecek olunursa; doğaya gelmesi, insanlık tarihinin gelişim çizgisinin mantıksal bir neticesidir (Ertan, 2007).

- 26) Yerel yönetimlerin çevre sorunlarının önlenmesi hususunda görev ve sorumluluk alması önleyici ve geliştirici çevre politikalarının uygulanabilirliği manasında büyük önem arz etmektedir. Yerel yönetimler, bitki, hayvan ve diğer doğal unsurların dengeli üretim, tüketim ve değerlendirilmesi bağlamında planlama yapmalı, denetim ve yürütme mekanizmalarını işlevsel hale getirmelidir. Bunun için yerel yönetimlerin çevreyle ilişkili işlerde tam yetkili duruma getirilmesi gerekmektedir. Yerel yönetimlerin sorunların odaklandığı noktalarda yer alması sorunların çözülmesi ve önlenmesi sorumlu kılmaktadır (Geray, 1998).

4.3. Biyosferik Etiğe Dair Kavramlar

4.3.1. Toplumsal Yozlaşma/Bozulma/Kokuşma

İnsanın “varlık alemi içerisinde özel bir konumu olduğu” görüşü bilhassa insanmerkezci çevre etiği anlayışlarında temele oturmaktadır. Heidegger ve Frankfurt okulunun temsilcilerine göre ise, modern ve post modern süreçlerle birlikte insanın “varlık alemi içerisinde özel bir konumu olduğu” görüşü ortadan kalkmıştır. Söz konusu

dönemlerle birlikte insan ve üretimlere metalaştırılmıştır. Bir başka ifade ile modern ve post modern süreçlerle birlikte insan değerinin kaybolmaya yüz tuttuğu gerçeği açığa çıkmıştır (Topakkaya, 2013, s. 42) Mekânın metalaşması ile insanın doğaya yabancılaşması arasında sıkı bir ilişki vardır. Sanayi devrimi sonrasında ekolojik krizin belirgin hale gelmesinde, sanayi faaliyetlerinin atmosferi ve suyu zehirlmesi yanında insanın doğa ile empati kurma hissinin kaybetmesi de etkilidir. İnsan, sanayi devrimi sonrasında ilk olarak Avrupa ülkelerinde kırdan kente akmaya başlamıştır. Daha sonra ise sanayinin küresel hale gelmesi ile dünyanın çoğu yerinde kırdan kente göç devam etmiştir. Kırdan kente taşınan insanlar sadece somut mekânda değil düşüncelerinde de kayma yaşamıştır. Kırdan yaşarken doğa ile iç içe olan insan doğayla empatiyi daha üst düzeyde kurarken, şehirlere taşınarak insansız doğa ile arasında dev duvarlar örmüştür. Nasıl ki yaşamında fakir görmemiş bir zengin yoksul ile empati kurmakta sıkıntı yaşıyorsa, aynı şekilde kırdan yaşamayan insan da su ile ağaç ile hayvanlar ile empati kurmakta zorlanmaktadır. Bunun yanında kırsaldaki yaşamı geri kalmış, ilkel, vahşi bir yaşam olarak görmektedir.

Ekonomik gelişmişliğin temel göstergesi olarak çalışan nüfusun iş sektörlerine dağılımı temel alınır. Buna göre, bir ülkenin gelişmiş sayılabilmesi için o ülkedeki nüfusun büyük bir kısmının hizmet sektöründe ya da sanayide çalışan kentli nüfus olması gerekmektedir. Aksi takdirde o ülke ya da o mekân gelişmiş sayılmamaktadır. Mesela bir ülkede kırdan yaşayan ve tarımla uğraşan insan sayısı ne kadar fazlaysa o ülke o oranda geri kalmış demektir. Duruma farklı açıdan bakılacak olunursa, yani salt ekonomik değil ekolojik vurgulu bakıldığında; kırdan yabancılaşma, doğadan kopma, şehirlerde fabrikalarda saatlerce köle gibi çalışmak gelişmek demek midir? İnsanların telaş halinde sabah erkenden kalkıp akşam geç saatlere kadar asgari ücret karşılığında fabrikalarda, şirketlerde çalışması; çalıştıkları şirket sahipleri devasa lüks içinde yaşarken kendilerinin açlık sınırında kırk kanaat geçinmesi gelişmişlik midir! Tekelleşme ile bir ülkenin ekonomisinin yarısının domine edilmesi; halkın geri kalanının yoksulluk içerisinde emeklerinin sömürülmesi gelişmişlikle alakası mıdır? Yabancı bir ülkeden gelen yatırımcılar ülkenin tüm kaynaklarını sömürerek servetlerine servet katarken gelişmişlik nerededir? (Bookchin, 2013a; 2013c; 2013d).

Malthusçu, insan-merkezli çevre kitaplarında insanın kendisine ve doğaya yabancılaşması ekolojik krizi besleyen kaynaklar arasında pek gösterilmese de, ekolojik

inşâyı temel alan bu çalışmada insanın kendisine ve doğaya yabancılaşması ekolojik krizi besleyen büyük bir tehlike olarak görülmektedir.

Maddeyi anlamak için atoma, toplumu da anlamak için bireye bakmak önemlidir. Atomun yapısı değişince madde değişir. Birey değişince de toplum değişir. Birey şehri inşâ etti fakat şehir de yeni bir birey prototipi inşa etti. Kentsel ortam, insanın içinde bulunduğu dünyayı kendi arzuladığı şekle sokma çabasının genel anlamda en başarılı anını temsil eder. Fakat insanın yarattığı dünya olan kent, bundan böyle doğaya yabancılaşarak, yaşamaya mahkûm olduğu alan halini almıştır.

Mevcut sistem insanları doğadan uzaklaştırarak, kentlerde yaşamaya mecbur bırakmaktadır. Mevcut sistemde gelişmişliğin göstergesi, kentlerde yaşayan insanların niceliğidir. Bir ülkede ya da bölgede ekonomik gelişmişliğin temel ölçütü olarak, tarımla uğraşan nüfusun azalması gösterilmektedir. Buna mukabil hizmet sektörü ve sanayi ekonomisinde meydana gelen artış o bölgenin ekonomik olarak geliştiğini işaret etmektedir. Bu durum, doğaya yabancılaşmayı ve nüfusun kentlere yığılmasını teşvik etmektedir. Çünkü nüfus miktarının ne kadar büyük bir kısmı hizmet ve sanayi sektöründe çalışırsa, o ülke o oranda gelişmiş demektir. Bu sistem içerisinde varoluş bu temel prensibe dayanmaktadır.

İnsan doğaya yabancılaşmakla kalmamış başta kendisine yabancılaşmıştır. Bu yabancılaşma aslında kendi özünden ontolojik olarak kopmanın adıdır. Kendi özünden ontolojik olarak kopan birey ve toplum, bu çerçevede ilişkilerini ve kurumlarını da başkalaştırmıştır. Bu başkalaşma sonucunda insanın-insanla ve insanın-toplumla olan ilişkilerinde etik bozulma meydana gelmiştir.

Ahmet İnam insan ilişkilerinde meydana gelen etik bozulmayı (yararlı birliktelik özünden zararlı birliktelik eksenine kayma) kokuşma diye kavramsallaştırmaktadır. Ahmet İnam toplumdaki ilişkilerin kokuşmasını şu şekilde ifade etmektedir (İnam, 2001) :

“İnsanların birbirlerini insan yerine koymadığı, birbirlerini damgalayarak kalıplar içinde önyargılarla gördüğü bir dünyada yaşam kokuşur! Birbirlerini darlaştırarak, kafalarındaki çerçeveler içine sıkıştırıp gören; güveni, sevgiyi, saygıyı, yaratmayı, canlılığı, sevinci, keşfi, özgünü arama beklentilerini yaşayamayan insanların oluşturduğu toplum kokuşur! Birbirini kullanmaya, sömürmeye çalışan, içten anlama isteği yerine, düzeni sürdürmek için gerekli davranışlarda bulunmayı, dıştan uyumlu

görüntüler vermeyi seçen, kendi yarattıkları daracık dünyalarında konforun, ekonominin ve teknolojinin rahatlığıyla sığılı seçen insanların ilişkileri kokuşur! Ne birbirlerini ne de kendi içlerini göremeyen insanların başta doğaya, evrene, bilgilerine, duygularına, sezgilerine düşüncelerine, bedenlerine, içinde yaşadıkları kültürel, ahlaksal, toplumsal, siyasal, ekonomik düzene bakışları kokuşur.”

Bir başka ifade ile toplumsal kokuşma ile ifade edilen birlikte yaşam biçiminin özünü kaybetmesidir (Şekil 31) Birlikte yaşamın özünde bir canlı fayda sağlarken diğer canlı da fayda görmelidir. Öteki canlı yarar görmüyorsa bile en azından zarar görmemelidir. Hâlbuki günümüzde gerek toplumsal ilişkilerde gerekse de insan-doğa ilişkilerinde bir tarafın büyümesi diğer tarafın yok olması üzerinden gerçekleşmektedir. Cemil Meriç’in deyimiyle çağdaş insan köklerinden kopmuş bir ağaçtır, hem kendine yabancı hem tabiata. Ekolojik kriz tamda böyle bir ortamda filizlenmiştir (Meriç, 1994, s. 19).

Şekil 31. Bilhassa kapitalist kültürün derinleştirdiği ve toplumsal kokuşma olarak adlandırılan durum, kadın üzerinde yaşanan şiddetle kendini göstermektedir. Toplumsal yozlaşma, Türkiye’de 2010-2015 yılları arasında en az 1134 kadının erkekler tarafından öldürülmesi ile kendini gösterirken (<http://www.diken.com.tr/turkiyede-son-bes-yila-dair-kadin-cinayetleri-haritasi-cikarildi/>) Arjantin’de her 36 saatte bir kadın aile içi şiddet nedeniyle öldürülmüştür. Söz konusu resim Arjantin’de kadına uygulanan şiddet protestosu esnasında çekilmiştir (Kaynak : <http://alinteri.org/arjantinli-kadınlar-yol-gosteriyor.html>). (Son erişim: 25.01.2018).

İnsan da doğadaki diğer canlılar da artık bir eşyadır. Fayda sağladığı ölçüde değer gören bir metadır. Bu açıdan bakıldığında insan sadece doğaya yabancılaşmamış, tüm canlı alemine yabancılaşmıştır. Dolayısıyla böyle bir durumda ekolojik kriz ve toplumsal krizi birbirinden ayırmaktan öte bir bütün olarak görmek gerekir. Ve tüm bu sorunların adına biyosferik kokuşma denilebilir.

Son olarak Nietzsche'nin "yozlaşma ve çürüme bir ağacın sonbaharda kendisini yenilemek için yapraklarını dökmesi gibi gereklidir" sözüne dikkat çekmek gerekir. Ekolojik kriz ve küresel iklim değişikliği gibi fenomenler aynı zamanda toplum ve sistemdeki yozlaşma ve çürümenin bir göstergesidir. Çevresel felaketler, toplumun geçmişin tüm kötülüklerinden ve günahlarından sıyrılarak, kendini etik çerçevede yeniden kurgulaması için bir fırsat sunmaktadır.

4.3.4. Ekoloji ve Toplum: Benzerlikler ve Farklılıklar

Her ne kadar insanoğlu bugün doğa ile bağlarını koparmış ve ona yabancılaşmış olsa da, ekolojide var olan bazı canlılar ile toplum arasında benzerlikler mevcuttur. Bu durum insanın doğanın bir parçası olduğu gerçeğinden kaynaklanır.

Bu bağlamda insansız doğadaki canlıların ve ekolojik döngülerin iyi anlaşılması gerekmektedir. Örneğin bugün sadece tüketime odaklanan bir toplumun, ekolojik krizi derinleştiren önemli bir parametre olduğu düşünülmektedir. Bu durumun sürdürülebilir olmadığı ifade edilmektedir. Bundan çıkışın yolu, insanın sadece tüketen değil aynı zamanda üreten bir varlık olmasıdır. Hâlbuki olması gereken insanın tükettiği oranda üretmesidir. Bir mekân ya da bir toplum, tükettiğinden fazlasını üretemiyorsa bağımlı olmaya muhtaçtır. Bu bağlamda, toplumun "Ototrof" nitelikler göstermesi gerekmektedir. "Ototrof" kavramı doğada, kendi kendine beslenebilen ve beslenmeleri için gerekli olan besinleri bağımsız olarak üretebilen canlıları ifade etmektedir.

Ototrof canlılar, inorganik maddelerden organik madde sentezleme kabiliyetine sahiptir. Bu bağlamda doğa var olan ototrof canlılar, tüketici toplumdan kaçış için bir yol olarak durmaktadır. Ototrof canlılar genel manada özerk canlılardır. Bir başka ifade ile kendine yetebilen canlılardır. Özerk olmak, etik disiplindeki önemli kavramlardan birisidir. Özerklik kavramından kasıt kendi kendine yeter olmayı ifade etmektedir. Kant kendi kendine yeter olmayı fiziksel değil akılsal olarak görmektedir.

Toplumda ve insansız doğada ortak benzerliklere örnek olarak verilecek unsurlardan birisi de, “rekabet” kavramıdır. Ekolojik manada “rekabet” ekosistemi var eden ve çeşitliliği sürdüren temel unsurdur. Buna mukabil kapitalist manadaki “rekabet” ise, toplumu etik bağlamda bozuluma uğratan bir kavramdır. İnsansız doğadaki anlamıyla rekabet, doğadaki besin zinciri yoluyla gerçekleşmektedir. Bu sayede ekolojik denge sağlanmaktadır. Kapitalist manada olan rekabette ise, birbirini yok edip büyüme manasıyla ön plana çıkmaktadır. Çok basit bir örnek verilecek olursa, otları fare yer, fareyi kuşlar yer. Bu örnek üçlü manada besin rekabetidir. Bu rekabet sayesinde doğada bir canlının aşırı derecede yayılması önlenmektedir ve denge sağlanmaktadır. Ekolojik manada olan rekabet anlaşılmadıkça, toplumsal anlamdaki rekabet yıkıcı nitelikler göstermeye devam edecektir. Bu noktada, Miami’nin güneyinde yer alan Bermudalıların başına gelen duruma göz atmak gerekir. 1946 yılında Bermuda Adası’na yanlışlıkla getirilen bir böcek, beş yıl kadar kısa bir zaman diliminde sedir ağaçlarının % 85 kadar önemli bir bölümünü yok etmiştir. Bu duruma son vermek isteyen görevliler, bu böceği yediği bilinen ve ağaçlara zarar vermeyen bir böceği bölgeye yayarlar. Bu işi yapanların daha önce bölgeye karıncaları yemesi için ithal edilen kertenkele türünün sokulduğundan haberi yoktur. Bu noktada, evdeki hesap çarşıya uymamaktadır. Kertenkeleler karıncalara oranla daha lezzetli buldukları bu böcekleri yemeye başlarlar ve bunun sonucunda karınca miktarı aşırı artış göstermiştir. Bunun üzerine kertenkeleleri yemesi için bölgeye *kiskadee* kuşları salınır. Kertenkele yemesi için doğaya salınan *kiskadee* türü kuşlar, kertenkele yerine bölgede nesli tükenmek üzere olan *vireo* türü kuş yavrularını daha lezzetli bulur ve kertenkele yerine bu *vireo* kuşlarını yer. Tüm bunların sonucunda, *kiskadee* türü kuşların sayısı 100.000’in üzerine çıkmıştır. *Vireo* kuşlarının nesli tükenmiştir, böcekler ağaçları yemeye devam etmektedir ve kertenkeleler bildiklerini okumaya devam ederler (Tont, 1997, s. 13). Verilen bu örnek aynı zamanda insanoğlunun ekolojik kriz karşısında takındığı tavrın özetidir. Birkaç asırdır ekolojik krizi çözmek adına atılan adımlar, sorunu çözmek yerine derinleştirmektedir. Bu durum Bermuda adasında yaşayan görevlilerin ekolojik sorunu çözmek adına attığı adımlara benzerdir. Bu bağlamda, insansız doğadaki canlıların ilişkileri ve ekolojik denge iyi anlaşılmalıdır.

Doğada çeşitli popülasyonlar mevcuttur. Bu popülasyonlar, en basit anlamda aynı türün bireylerinin bir araya gelerek oluşturduğu topluluklardır. Bu popülasyonlar aynı alanı kaplayan, aynı tür bireyleri ifade etmektedir. Mantar popülasyonu, ceviz

popülasyonu vs. bu duruma örnektir. Bu bağlamda değerlendirilecek olunursa, toplum ile diğer canlı popülasyonları benzer özellikler göstermektedir. Toplum bir yönüyle, aynı türden (insan) canlıların bir araya geldiği ve alan kaplayan birlik anlamında da gelebileceğine göre, topluma aynı zamanda kısmen de olsa *insan popülasyonu* denilebilir. Tabi ki, insan doğadaki diğer canlılardan başta nörolojik olmak üzere birçok bağlamda farklı olduğu için, toplum ile popülasyon benzer olmakla birlikte tam manasıyla aynı değildir. Popülasyonların topluma benzeyen bir diğer özelliği de, diğer canlılardan bağımsız olarak yaşayamamasıdır. Çeşitli popülasyonlar sürekli birbiri ile ilişki halindedir. İlişkili birden fazla popülasyonun oluşturduğu topluluğa komünite adı verilmektedir (Görür, 2007, s. 6-8). Popülasyon tek tip bir durum iken, komünite ise çeşitlilik içeren bir olgudur. Bu bağlamda, çeşitli medeniyet havzalarında farklı insan popülasyonlarının bir araya geldiği durumlarda, daha derinlemesine bir bilgi ortamı (İyonya kıyısında yer alan Milet'te ilk defa felsefi düşüncenin ortaya çıkmasında farklı kültürlerin buraya gelerek ticaret yapması gibi) ve kültürel alışveriş olmaktadır. Toplumda farklı komünitelerin bir araya geldiği alanlar (Anadolu, Mezopotamya, Avrupa vs. gibi) insanlık tarihi boyunca çoğulcu ve özgür düşüncenin egemen olduğu alanlar olagelmıştır.

Çalışmanın bundan sonraki bölümünde “simbiyotik yaşam/birlikte yaşam“ kavramı üzerinde durulmuştur.

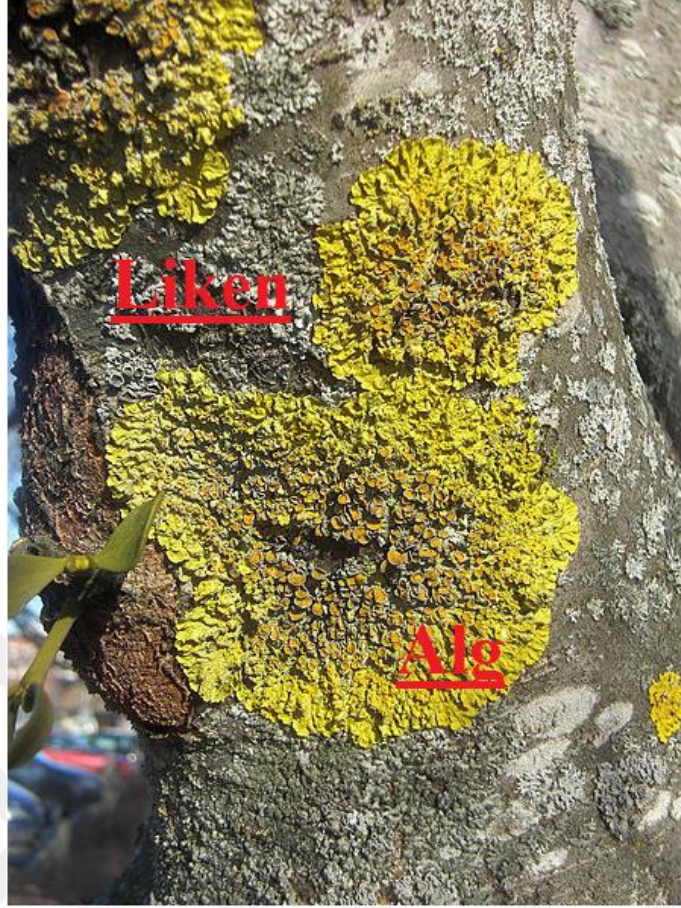
4.3.5. Birlikte Yaşam (Simbiyotizm)

"Bireyleri bir arada tutan temel motivasyon nedir" sorusu her zaman önemini korumaktadır. Geçmişten günümüze çeşitli disiplinlerdeki düşünürler bu soruya cevap aramışlar ve bu çerçevede çeşitli tezler sunmuşlardır (İlboğa ve Aygöl, 2015, s. 65). Kimilerine göre, insan-dışı doğada var olan birlikte yaşam kültürünün doğaya egemen olması gerekmektedir. Kimilerinde ise doğanın vahşi ve medeniyet dışı bir unsur olduğu görüşü hakimdir. Bu anlayışa göre, doğa ile toplum arasında analogi kurulamaz.

Spinoza gibi panteist olarak nitelendirilen filozoflar, felsefi görüşlerinde doğa ile toplum arasında analogi kurmaya önem vermiştir. Bu analogi, doğada var olan simbiyotik yaşam kültürü üzerinden kurulabilmektedir. Buna göre, insan dışı doğada, canlılar arasında çeşitli birliktelik türleri mevcuttur. Bu ilişkilerin tümünün genel adı Birlikte Yaşam ya da Simbiyotizmdir. Bu ilişkilerde, kimi zaman ilişki içerisinde olan tüm canlılar fayda sağlarken kimi zaman ise canlılardan birisinin yarar, diğerinin zarar

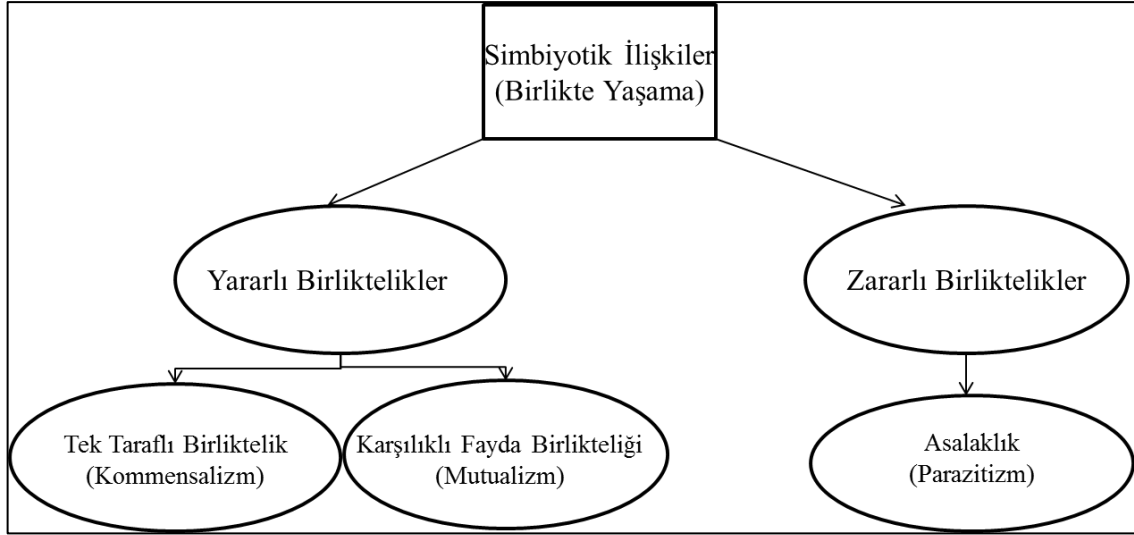
gördüğü birliktelikler olmaktadır. Birlikte yaşam tek taraflı birliktelik (kommensalizm), karşılıklı fayda birlikteliği (mutualizm) ve asalaklık (parazitizm) olmak üzere üç farklı şekilde görülmektedir.

İnsan-dışı doğada bazı canlılar beslenme ihtiyaçlarını tek başlarına karşılayamazlar. Bundan dolayı başka canlılarla birlikte yaşarlar. Böylelikle beslenme yoluyla iki canlı türü birbiriyle etkileşime geçer. İki organizmanın tekinin ya da her ikisinin varlığını sürdürmesi için bir arada bulunmalarına birlikte yaşam denilmektedir. Tek taraflı birliktelik (kommensalizm), karşılıklı fayda birlikteliği (mutualizm) ve asalaklık (parazitizm) temelinde gelişen etkileşimler, insan-dışı doğadaki canlıların birbirleri ile olan ilişki biçimleridir (Kocataş, 2014, s. 202-204). İnsan-dışı doğada ilişkiler yararlı ve zararlı birliktelikler olmak üzere 2 kategoride ele alınmaktadır. Yararlı birliktelikler; tek taraflı birliktelik ve karşılıklı fayda birlikteliği olmak üzere 2'ye ayrılmaktadır. Karşılıklı fayda birlikteliği (Şekil 32) beslenme yoluyla ilişki içerisinde olan iki canlının da fayda sağlaması durumudur. Bu etkileşim türünde ilişki içerisinde olan canlıların birbirinden ayrılması durumunda, her ikisi de zarar görmektedir. Karşılıklı fayda birlikteliği yoluyla kurulan ilişkilere doğadan verilebilecek en iyi örnek mantar ve alg arasındaki ilişki biçimidir. Buna göre, bazı mantarlar alglerle ortak yaşarlar. Bu birleşim sonucunda oluşan yeni canlı ise “Liken” olarak bilinmektedir. Likeni oluşturan iki biyotik unsur karşılıklı olarak birbirlerinden yarar elde etmektedirler. Mantar, alg'in gerçekleştirdiği fotosentez işlemi sonucunda besin elde ederken, alg de mantarın sağladığı su ve mineral sayesinde kurumaktan sakınmakta ve yaşamını sürdürmektedir.

Şekil 32. Mantar ve alg doğadaki kolektif yaşama iyi bir örnektir. Bu iki canlıdan birisinin ortadan kaldırılması sonucu diğer canlı da zarar görmektedir. İnsan-doğa ilişkileri de söz konusu temelde olmalıdır. Bir başka ifade ile insansız doğa zarar görürse, toplum da zarar görmektedir. Bir diğer bağlamda değerlendirilecek olursa, toplumda meydana gelen bozulmalar insansız doğaya olumsuz bir şekilde yansımaktadır. Mutlu ve sağlıklı bir toplum için yeşil ve dengeli bir doğa elzemdir (Kaynak:[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:V%C3%A4gglav_\(Xanthoria_parietina\)_p%C3%A5_r%C3%B6nn_i_V%C3%A4ster%C3%A5s_5746.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:V%C3%A4gglav_(Xanthoria_parietina)_p%C3%A5_r%C3%B6nn_i_V%C3%A4ster%C3%A5s_5746.jpg)). (Son erişim: 13.01.2018).

Tek taraflı birliktelikte, etkileşim içerisinde olan iki canlıdan birisi (konuk) fayda sağlarken öteki canlı (konak) herhangi bir yarar veya zarar görmemektedir. İnsandışı doğadaki bir başka ilişki biçimi asalaklıktır. Zararlı birliktelik olarak adlandırılan bu ilişki biçiminde bir canlı fayda sağlarken, öteki zarar görmektedir (Şekil 33).

Şekil 33. İnsan-dışı doğada beslenme yoluyla kurulan ilişki biçimleri.

Toplum ve doğadaki ilişkilerin çoğunun temelinde beslenme bulunur. Beslenme vasıtasıyla kurulan ilişki biçimleri bazen karşılıklı fayda sağlarken kimi zaman ise tek bir canlı fayda sağlamaktadır. Bazı durumlarda ise bir canlı fayda sağlarken diğer canlı zarar görmektedir. Söz konusu simbiyotik ilişki biçimleri, insan ile doğa arasındaki ilişkilerde de geçerlidir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde, insan-dışı doğadaki canlılar arasındaki ilişkiler ile toplumsal ilişkiler birçok yönden benzerlik göstermektedir.

İnsan ile doğa arasındaki ilişkilerin karşılıklı fayda temelinde geliştiği durumlarda, insan ve doğa zarar görmemektedir. İnsan ile doğa arasındaki ilişkilerin yararlı birliktelik ekseninden, zararlı birlikteliğe kayması durumunda ekolojik sömürü başlamaktadır. Bu durumda, hem insan hem de doğa zarar görmektedir. Asalaklık temelinde gelişen ilişkilerin kaynağı ise insan ile insan arasındaki ilişkilerin yararlı birliktelik özünden zararlı birlikteliğe evrilmesi ile başlamıştır. Bir başka ifade ile toplumda bireylerin karşılıklı fayda birlikteliği temelinde olan ilişkileri, mevcut kapitalist sistem ile bir tarafın diğerine zarar vermesi ve onu sömürmek suretiyle büyümesi temeline dönüşünce ilişkiler asalaklık düzlemine indirgenmektedir.

4.3.6. Biyosferik Düşünce

Biyosferik düşünce bütünsellik fikrini savunur. Bütünsellik fikrine en fazla doğu felsefesinde rastlamaktayız. Batıda psikoloji kitaplarına şu hikâye, İranlı düşünür İdris Şah yoluyla geçmiş: Bilginin biri, Molla'ya "sence kader nedir?" diye sorar. Molla, "birbirini etkileyen sınırsız olaylar zinciri diye cevap verir." Bilgin Molla'nın cevabını beğenmemiş, "Amma da yaptın, Molla! Her şeyin belli bir nedeni olmaz mı? Her

sonuca bir sebep gerekmez mi?” diyerek savunmaya geçmiş. Molla tam o sırada yoldan geçen kalabalığı göstermiş “bak şu adamı kadiya götürüyorlar. Sebebi ne? Biri ona gümüş akçe verdi, o bununla bir bıçak alıp birini vurdu diye mi? Yoksa birini vururken yakalandığı için mi? Yoksa olay sırasında kimse araya girmediğinden mi?” Bu öykü, aslında olayları mutlak sebep sonuç ilişkilerine bölmeye çalışmanın, bazen yaşamı açıklamakta yetersiz kalacağının altını çizmek için kullanılmıştır. Bu bağlamda, tüm olayları birbirini izleyen yalın sebep-sonuç ilişkilerine dayandırmak, yanıltıcı sonuçlara sebebiyet verebilir. Bu eksende değerlendirilecek olunursa, Biyosferik Etik aslında, olayları çok nedenli analiz etmenin önemli olduğunu vurgular. Bilhassa söz konusu olan dünya ekosistemi olduğunda, çok karmaşık sıralı olaylar birbirini takip etmektedir. Ekosistemde, sınırsız sayıda etken, girift bir şekilde birbirine bağlıdır. Ekosistemdeki denge ancak biyosferik düşünce ile anlaşılabilir. Biyosferik düşünce, “örgü”dür. Çünkü basit mantık zinciriyle ekosistemde, A’dan B’ye, B’den C’ye giden basit mantık silsilesiyle olayların ancak küçük bir bölümünü anlayabiliriz (Kışlalıoğlu ve Berkes, 1991, s. 33-34). Ancak gerçekliğin bütününe anlayamayız. Gerçekliğin bütünü anlayabilmek için iyi bir “örgü” gereklidir ya da bir başka ifade ile biyosferik düşünce.

Biyosferik düşünce ile belirtilmek istenen, temelde insanın bilim ve teknolojiyle bütün sorunlarını çözebileceği algısının eleştirisidir. Biyosferik bakış açısı insanın ve doğanın bir bütün olduğu anlayışıdır (Curry, 2011). Biyosferik düşünce, analojiye önem vermektedir. Bu bağlamda, doğada var olan kural ve yasaların bazılarının toplumsal sorunların çözümünde önemlidir. Aynı zamanda Biyosferik düşünce ile hem doğada hem de toplumda var olan bazı kavramlar bulunmaktadır. Bu kavramlardan birisi rekabettir. Rekabet kelimesinin, doğadaki manasıyla toplumdaki manası oldukça farklıdır. Günümüzde toplumda hâkim düşünce tarzı mekaniktir. Mekanik düşünce anlayışı ile Biyosferik düşünce taban tabana zıttır. Mekanik düşünce, 16. yy ile birlikte bilimde, toplumda, ekonomide ve dinde önemli değişmeler olduğu bir milattır. 16. yy ile birlikte, insanın insanla olan ilişki tarzı değişmiştir. Bunun yanı sıra, söz konusu dönemle birlikte insanın doğa ile olan ilişkilerinde de radikal değişmeler meydana gelmiştir. Bu dönem ortaya atılan görüşler sonucunda, insan-doğa ilişkilerindeki bozulma had safhaya ulaşmıştır. Bunun sonucunda, insan-doğa ilişkilerinde varoluşun temeline insan oturtulmuştur. Aynı zamanda insanın çevresini oluşturan her şey insanın hizmetkârı olarak ve tahakkümü altındaki eşyalar/metalar olarak algılanmaya başlanmıştır (Yaylı, 2006, s. 67-68). Mekanik düşünce, toplumu, bilimi, siyaseti ve

kültürü etkilemiştir. Mekanik düşünce ile (Tablo 7) birlikte, adalet, eşitlik gibi çeşitli kavramların içi boşaltılmıştır ve anlamlarından saptırılmıştır. Buna göre, adalet sermaye sahiplerinin ve güçlülerin hukukunu savunmak için kullanılan bir argümandır. Adalet kavramı insanın doğa karşısında takındığı yıkıcı tavır karşısında işlevsizdir. Halbuki Biyosferik düşüncede, kavramlar anlamlarından saptırılmamıştır ve imtiyazlı bir grup yoktur. Söz konusu düşünceye göre, doğal olan saftır, anlamından saptırılmamış ve uyumludur. Biyosferik düşünceye göre ekolojide olduğu gibi toplumun iş birliği, denge, çeşitlilik ve sürdürülebilirliğe ihtiyacı vardır. Biyosferik düşünce, homojen değil heterojen, tek tip değil çok kültürlü, ulusçu değil ulus-üstü 'dür. Biyosferik düşünce post yapısalcı eğilimler ile yakın temas halindedir. Biyosferik düşünce ile post-yapısalcı filozofların düşüncesi arasında bazı noktalarda benzerlik söz konusudur. Post-yapısalcı filozoflardan Michel Foucault, “eylemi, düşünceyi ve arzuları bölümlere ayırma ve piramit şeklindeki hiyerarşikleştirme yoluyla değil; çoğalma, yan yana koyma ve birbirinden ayırarak birbirine bağlama yoluyla arttırın” sözü (Foucault, 2016, s. 57) ile post-yapısalcılık ile biyosferik düşünce arasındaki benzerliği ortaya koymaktadır.

Biyosferik düşünceye göre (Tablo 7), geçmişte kölelere reva görülen çalışma, maalesef günümüzde yaşamımızın vazgeçilmez parçasını oluşturmaktadır. Günümüzde insanı insan kılan değerler çalışılıp para kazanmayı zorunlu kılmaktadır. Bu uğurda insanı ve doğayı yağmalamak adeta bir görev bilinmektedir (Cantzen, 2015).

Tablo 7. *Biyosferik düşünce ile mekanik anlayış arasındaki ayrımlar.*

Mekanik Düşünce	Biyosferik Düşünce
Doğa ile olan ilişki meta temellidir ve pragmatik ilkelere dayanmaktadır	Doğa kendi ontolojisinden mütevellit değerlidir. Doğaya ve insana yaklaşımda herhangi bir ekonomik ve gündelik çıkar gözetilmemelidir.
İlişkiler mekanik ve asalaktır.	İlişkiler organik ve mutualisttir.
Kavramların içi boşaltılmıştır, komplike ve uyumsuz hale getirilmiştir. Aynı zamanda değerler anlamlarından saptırılmıştır.	Doğal olan saftır, anlamından saptırılmamış ve uyumludur.

Üretimin her aşamasında kar hırsı gözetilir.	Üretiminin hiçbir aşamasında canlı sağlığına zararlı kimyasalların ve katkı maddesinin kullanılmadığı bir üretim tarzını savunur.
Teknoloji temelli insanlığın ve bilimin bütün problemleri çözüleceği düşünülmektedir.	Bilim insanlık için önemlidir fakat insanlığın tüm sorunları bilim ile çözülemez.
Şeyleri tek tek inceler. Bütünü anlamlandırmak zordur.	Varlığın bir bütün olduğunu savunur. Varlık, onu oluşturan unsurlardan ve parçaların toplamından daha fazlasıdır.
Yeryüzü kaynaklarının sınırsız olduğu düşüncesi hakimdir. Eğer bir kaynak tükenirse, her zaman aynı ihtiyacı karşılayan başka bir kaynağa yönelebileceğine yönünde iyimser bir algı taşımaktadır (Güneş, 2012, s. 101).	Yeryüzü kaynakları sınırlıdır. Canlılara ve ekolojik dengeye zarar vermeyen enerji kaynakları üretilmelidir. Yenilenebilir doğaya zarar vermeyen enerji kaynaklarına yönelik bilimsel çalışmalar teşvik edilmelidir (Dobson, 2000).
Tüketim ve rekabet temel alan büyüme modeli geçerlidir.	İş birliği, denge, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik esastır.
Toplumsal ihtiyaçların kişisel ihtiyaçlara üstün tutar. Homojen, tek tip ve tek merkezcidir.	Çokkültürlülüğü savunur. Bir başka ifade ile toplumda her türlü tekdüzeliğe karşı çıkar. Homojenliği değil heterojenliği ön plana çıkarır. Moderniteye ait toplumsal, kültürel ve siyasal olguları eleştirir. Ulus-üstü ve küresel bir anlayış hâkimdir (Tully, 2014).

Sistemleştirici, global teorileri savunur Foucault'un deyiimiyle "boyun eğdirilmiş bilgilerin" başkaldırmasını savunur. "Boyun eğdirilmiş bilgilerin" başkaldırısı ile iki şey kast edilir: 1) sistemleştirici, evrensel teori içinde var olan ama gizli kalan tarihsel bilgi blokları 2) hakim bilgisellik ve bilimsellik düzeyinin altında olduğu için global bilimsel teoriler tarafından diskalifiye edilmiş, önemsiz, naif bilgiler (Foucault, 2016, s. 28).

4.3.7. Eko-Yurttaşlık

Ekolojik ya da çevresel yurttaşlık meselesi, 1990'lardan beri tartışılan ve güncelliğini koruyan bir konudur (Escrhuella, 2008). Ekolojik kriz ile ilgili meseleler gündeme geldiğinde, beraberinde sıklıkla adalet ve yurttaşlık kavramları da tartışılmaktadır (Bahçeci, 2013). Fakat bu tartışmalardan çok sayıda teori, az sayıda pratik ortaya çıkmaktadır. Buna mukabil insanın doğa ile baş etme ya da ona hükmetme ve kendini ekolojinin en üstün varlığı olarak görmesi gibi anti ekolojik durumlar artarak devam etmektedir ve böylelikle hem biyolojik çeşitlilik hem de insanın "iyi yaşaması / living well (<http://ec.europa.eu/environment/action-programme/>)" için uygun koşullar ortadan kalkmaktadır. Bu durumdan çıkış için yeni bir ekolojik tasarım temelinde, güçlü teori-pratik bir düzlem ile insanın doğal ekosistemin bir unsuru olduğunu anlaması ve kendi varlığını devam ettirebilmesinin önemli yollarından birisinin bu inşâ ile olanaklı hale geleceğinin anlaşılması önemlidir.

Yeni bir ekolojik tasarım gittikçe derinleşen bir çevresel krizin tesirinde bulunan yeryüzünde, iklim değişikliği, aşırı doğa kirliliği ve ekolojinin önlenemeyen tahribatına karşı alınabilecek tedbirler, tabiatla uyumlu varoluşun hangi koşullarda sağlanacağı, yalnızca bugün yaşamakta olanların değil gelecek kuşakların da yeryüzünün dengesi, bütünlüğü ve sürekliliği içinde var olma hakkının nasıl temin edileceğinin yöntemlerini ortaya koymalıdır (Karaca, 2012). Zira çalışmanın bu bölümünde Eko-Yurttaşlık esasında, doğayla uyumlu ve yeryüzünün sürekliliği bağlamında var olmak için bir dizi öneri sunulmuştur. Bu öneriler şunlardır:

- Eko-yurttaşlık, bireyi ve toplumu daha etik ve felsefi bir eksene oturtmayı amaç edinmiştir (Seyfang, 2004).
- Eko-yurttaşlık, doğal ekosistemlere zarar vermemek ve gelecek kuşaklar için doğanın emanetçisi olma anlayışıdır. Eko-yurttaşlık, çevresel sorumluluk perspektifinde tutum ve davranış göstermektir (Dean, 2001).
- Eko- yurttaşlığa göre, doğadaki canlı ya da cansız tüm unsurlar, öz olarak kendinde/ontolojik bir değer taşımaktadırlar (Hailwood, 2005).
- Eko-yurttaşlık, sanayi toplumu ve üretim artışı ile büyümenin yükseltilmesi olgusunun ortadan kaldırılması gerektiğini savunmaktadır.
- Eko-yurttaşlık anlayışına göre, hâkim enerji politikaları sermayenin yada sermaye yanlısı iktidarların simgeleri olan gökdelen, köprü, kule ve alışveriş merkezleri (AVM'ler) devasa ışıklar içinde aydınlatılırken; “eko-beyaz eşya kullan, enerji tasarrufu et, evde az ışık yak” diye halktan tutum değişimi istemesi ironik bir durum olarak görülmektedir (Aydın, 2014).
- İnsan dâhil, doğanın vazgeçilmez unsuru olan her varlığın hakları, canlı/cansız öteki varlıkların haklarıyla sınırlıdır; bu varlıkların hakları arasındaki çelişkileri doğanın bütünlüğü ve dengesi esasında çözmeyi amaçlar.
- Doğanın, yaşamsal denge, döngü ve sürekliliğinin insanlık tarafından tahrip edilmeden sürdürme ve doğanın biyolojik kapasitesini tekrar sağlamayı amaçlar. Kısacası eko-yurttaşlık anlayışı, doğanın bütünlüğünü, ilişkide olduğu diğer varlıklarla birlikte sürdürme hakkını gözetir.
- Eko-Yurttaşlık anlayışına göre, yönetenlerle/muktedirlerle/karar mekanizmasında yer alanlarla, yurttaşlar arasında olası huzursuzluk ve çatışmaların ortadan kaldırılabilmesi için yurttaşların yönetime katılma yollarının sonuna kadar açık olması gerekir. Böylelikle, öncelikle kent ve çevre mevzularında yurttaşların onay vermediği çeşitli yönetim kararlarının ortaya çıkma ihtimali en aza indirgenecektir (Kılıç, 2002b).
- Hayvan haklarının, anayasal güvence altına alınması, hayvanlara yönelik suçların ceza kanunları çerçevesinde değerlendirilmesi için gerekli mercilere baskı yapar. Çevre Hakkı kavramının hukuksal statü kazanmasını önerir (Hayward, 2006).

- Eko-yurttaş, yeryüzü ve doğanın, antropojenik yıkıcılık sebebiyle, her türlü kirlenmeden, zehirli atıklardan zarar görmekten; yaşamsal bütünlüğünü, çeşitliliğini ve sağlıklı işleyişini tehdit edecek şekilde genetik yapısında bozulmalardan korunma hakkını savunur.
- Eko-yurttaş, savaşların, canlı cansız doğanın, insanın, sosyal hayatın düşmanı olduğunu bilir. Bu bağlamda, eko-yurttaşlar anti-militarist bakış açısına sahiptir.
- Eko-yurttaşlık ulus-ötesi bir anlayıştır. Bu anlayış, bütünlük (örgü) ekoloji anlayışını savunur. Bu durumun gereği olarak, doğa korumacılık, ulusal sınırlarla belirlenemez ve yeryüzünün tamamına karşı yükümlülükler vardır (Christoff, 1996).
- Eko-yurttaşlık, aynı zamanda yerelliğe ve küçük ölçeğe vurgu yapmaktadır. Demokratik ve katılımcı mekanizmaların yerel ölçekte daha iyi işleyeceğini savunmaktadır. Kısacası, adem-i merkezi yönetim şekline vurgu yapılır.
- Eko-yurttaşlar, insanın kendisini doğanın dışında bir varlıkmiş gibi hissetmesi olgusunu eleştirirler. İnsan ve doğanın birbirine zıt varlıklar olarak algılanması anti-ekolojik bir bakış açısidir (Gabrielson, 2008).
- Eko-yurttaş, biyolojik çeşitlilik kadar dilsel ve kültürel çeşitliliği savunur. Her iki durum birbirinden ayrı konular değildir.
- Eko-yurttaşlık anlayışına göre, arkeoloji, kültür, tarih değerleri ve doğal peyzajın korunması anayasa ile sağlanmalıdır. Tarihi, arkeolojik, kültürel ve estetik değerler köprülere, şehirlere ve enerji kaynaklarına kurban edilmemelidir.
- Eko-Yurttaşlık anlayışına göre, toplumsal ve bireysel pratiklerimiz, yaşam biçimimiz ile ilişkilendirilmelidir. Aksi takdirde insanın öncelikle kendi daha sonra ise doğa ile kurduğu ilişki yüzeysel, yapay ve sürdürülemez olmaktadır.

Sonuç olarak, insanların eko-yurttaşlık temelinde, ekolojik bir toplumu oluşturmalarını temin edecek araçların ve ekolojik bilince varılması için gerekli koşulların daha net ve ikna edici biçimde ortaya konulması gerekmektedir. Aksi takdirde, maalesef ekolojik bağlamda bir yeniden dizayn hakkında ortaya atılan fikirler ütopya olmaktan öteye gidememektedir (Şahin, 2017).

BÖLÜM V

5. SONUÇ

5.1. Sonuç

Mevcut durumda çözülmesi gereken çevresel ve toplumsal bozulmalar göz önüne alındığında, sorunların üstesinden gelebilmek için daha derinlemesine ve aynı zamanda bilimsel ve sosyolojik olduğu kadar felsefi bir bilgi bütünü gerekmektedir. Daha önce konu ile ilgili üretilmiş bilgilerin süzülmesi gerekmektedir. Sorununun kaynağı ve çözümü noktasındaki hatalı bilgi ve kararlardan vazgeçilmelidir. Buna mukabil önceki felsefi, bilimsel ve sosyal kuramların getirdiği önemli bakış açıları göz ardı edilmemelidir. Kısacası önceki tecrübeler tamamıyla rededilmemelidir ya da olduğu gibi kabul edilmemelidir. Farklı ekosistemler ile insan ilişkilerinin daha derinlemesine, kapsamlı ve eleştirel analizinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu tezde doğal ekosistemler ile insan arasındaki net tutarsızlıkların ortaya çıkardığı kemikleşmiş sorunlara yönelik daha geliştirici ve radikal çözüm getiren bir yaklaşımın temelleri ortaya konulmuştur.

Bu çalışmanın temel ön kabulü; Yeryüzünün tüm olarak bir ekosistem olduğunu ve bunu oluşturan en küçük ortamdan en büyük ekolojik sisteme kadar birbiriyle iletişim ve alışveriş içerisinde olduğu gerçeğidir. Bu bağlamda, ekolojik dengede oluşacak bir bozulmanın ya da dengesizliğin diğer doğal ortamları da etkileyeceği bir gerçektir. Bu nedenle de çevre sorunlarının çözümünde indirgemeci yaklaşımlardan kaçınarak bütüncül yaklaşımı esas almak gerekmektedir. Zira çağımızdaki tüm gelişmeler, artık insanın doğadan kopuk bir varlık olamayacağını, insan toplumlarının ekosisteme bağımlı olduğunu net bir şekilde ortaya koymuştur. Tüm bunların sonucunda, insan ya da biyo merkezli çevre anlayışından insan ve çevreye ayrı ayrı değil "Ekolojik Bütünlük" içinde ya da sistem bütünlüğü içinde ele alan bir kavrayışa ihtiyaç vardır (Özerkmen, 2002).

Mevcut sistem, modern bireyin bencil ve narsist kişiliği, mekanik bilim anlayışı, doğayı kapsamayan etik anlayışı, ekolojik kriz sorunsalının atlılarındadır. Bu atlıların başında gelen rekabet ve büyüme odaklı mevcut kapitalist sistem taraf olmayı zorunlu kılmaktadır. Bireyin tarafını belirlemesi gerekmektedir. Bu noktada iki seçenek vardır:

Doğayla bütünleşen, kendini onun bir parçası olarak gören, ona karşı hassasiyeti yüksek, ekolojik problemlerin farkında ve bunlara tepkili biri mi olunacaktır. Yoksa, yeterli düzen sürsün, konfor ve teknolojiye uzağa düşülmesin, ağacı severiz ama kamu yararına kesilmesi gerekiyorsa, dere üzerine baraj yapılması gerekiyorsa da buna ses çıkarmamalıyız, zira kalkınmak bunu gerektiriyor, diyenlerden mi? (Altunay, 2017). Ekolojik problemler bu noktada bireyi tercihe zorlamaktadır. Eğer ilk seçenek tercih ediliyorsa; günümüz insanının doğaya bakışını ve davranışını gözden geçirmesi değil, yıkıp yenilemesi gerekmektedir. İnsanı ve ekolojiyi, meta olarak değil canlı varlıklar olarak görmek gerekir. Aynı zamanda doğa statik değil dinamik bir varlık olarak değerlendirilmelidir. Derin ekoloji ve mistik ekoloji hareketleri gibi, insanı ekolojinin kanseri olarak gören toptancı anlayış reddedilmelidir. Ekolojik krizin kaynağını insan olarak gören anlayış; milyar dolar sahibi kapitalist sermaye ile Afrika’da açlık sıkıntısı yaşayan çocuğu aynı kefedede değerlendirir. Dolayısıyla bu tarz anlayışlar ekolojik krizin çözümü değil kaynağıdır. Karl Marks, “dünyayı anlamak yetmez, onu değiştirmek gerekir. Bir başka ifade ile dünyayı değiştirmek istiyorsanız, onu anlamaya çalışmalısınız” demektedir (Chosmky, 2015). Bu bağlamda çevresel problemler ve bu problemlerin ortaya çıkışı ile çözüm yolları konusunda ortaya atılan fikirleri derinlemesine analiz edilmesi gerekmektedir. Zira bu çalışmada çevresel problemler ve bu problemlerin ortaya çıkışı bağlamında analizler yapılmıştır. Daha sonra ise, biyosferik etik kavramı ile ekolojik krizden çıkış noktasında analizler yapılmıştır.

Bu tezde, ekolojik kriz meselesi felsefi bir bağlamda ele alınarak, sorunun biyo-merkezci ya da insanmerkezci anlayış ile çözülemeyeceğinin altı çizilmiştir. Bu çalışma, insan-doğa ilişkilerini onto-epistemik manada logos ile tin arasındaki köprüleri kaldırmadan karşılıklı fayda birlikteliği bağlamında yeniden ele almaktadır. Nous-logos diyalektiğini tenden tine yolculuk ekseninde anlamayan kavrayış ekolojik krizin çözümünü, atmosferdeki karbon miktarının azaltılması, az enerji tüketen beyaz eşyalar kullanılması vs. gibi salt mekanik çözümlerde aramaktadır. Hâlbuki bu tarz mekanik, noustan yoksun logos anlayışına dayalı çözüm önerileri, asırlardır süregelen sorunu çözmek yerine, onu daha fazla derinleştirmektedir. Günümüzde insan-doğa ilişkilerinin daha fazla kriz üretmemesi için birlik esasında birliktelik anlayışını hâkim kılmak gerekmektedir. Doğa ancak bu yolla fark edilecek ve ahlâk üzerinden bir iletişim sağlanacaktır.

Bu araştırma, doğayı cansız bir manzara değil, canlı ve dinamik bir varlık olarak görmektedir. Bu bağlamda çalışmamızda, birçok filozofun yaptığı gibi doğa ile toplum arasında analogi kurulmaktadır. Böylelikle, doğadaki birlikte yaşam biçimlerini topluma uyarlayarak, insan-doğa ilişkilerinde yeni bir etik anlayışın ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Ekolojik kriz meselesi sahip olduğu ölçek ve gelecekle ilgili oluşu sebebiyle, diğer tüm sorunlardan farklıdır. Bu sorunla başa çıkmak için gerekli olan şey, savaştaymışçasına seferberlik ilan etmektir. Bu seferberlik, insan-doğa ilişkilerinin düzenlenmesi kadar toplumda bireyler arasındaki ilişkilerinin düzenlenmesini elzem kılmaktadır. Bu bağlamda, neo-liberal kapitalist ekonomilere karşı alternatif ekonomi modelleri ortaya konulmalıdır. Bu ekonomik modeller Komünal çevre ekonomisi ya da ekoloji ekonomisi gibi modeller üzerine yoğunlaşabilir. Mevcut neo-liberal kapitalist ekonomi modelinde, kendisine yabancılaşan insan doğal döngüleri ve ekosistem zincirindeki hassas dengeyi anlamakta zorlanacaktır. Toplumdaki tüm unsurları (kadını, genci ve öteki grupları) payda içerisine dahil eden, ekolojik hassasiyetler içeren, ekolojik manada rekabet içeren, komünal ve eşitlikçi bir ekonomik model sağlandığı takdirde, insanlar etik manada kör olmayacaktır ve doğa ile kendisine yabancılaşmayacaktır. Mevcut ekonomik model insanı ekolojik hassasiyetler ve denge noktasında kör yapmaktadır.

Nitelik niceliğe, bireysel kültür kitle kültürüne ve kişisel iletişim kitle iletişimine dönüşür. Doğal çevre devasa bir fabrikaya, kent baştan sona bir pazar yerine dönüşür. Böyle bir toplumsal ve siyasal ortamda küresel iklim değişikliği ve ekolojik kriz daha fazla derinleşerek içinden çıkılmaz bir hal alır. Dolayısıyla küresel iklim değişikliği ve ekolojik kriz fenomenini, toplumsal meselelerin doğal alanlara sirayet etme durumu olarak görmek gerekir ve bu çerçevede önlemlerin alınması elzemdir. Etik kavramı etimolojik olarak Yunanca'da "töre" anlamına gelen "ethos" kökünden türemiştir (Bodur, 2017, s.160). Ekoloji kelimesi ise, "oikos" kökünden gelmektedir. Bu kök canlı alemi anlamına gelmektedir. Eko-Etik kavramlarının bir araya gelmesi ile tüm canlı ortamlarını kapsayan bir kavrayış ortaya çıkmaktadır. Eko-Etik kavramı, etikte hakim olan temel yaklaşımlardan birisi olan Meta-Etik ve Pragmatik etik anlayışının zıttıdır. Temel manada değerlendirildiğinde, etik doğru/iyi davranışı yanlış/kötü olandan ayırt etmek anlamına gelmektedir. Eko-Etik ise, toplumda dahil tüm canlı ortamlarına karşı insanın yapıp-etmeleri ile alakalı bir konudur. Eko-Etik, ekolojik sistemin bir parçası

olan bütün öğelerin korunması değil var olması gerektiği yönündeki bir düşünceden hareketle daha kuşatıcı, holistik bir yaklaşım ortaya koymaktadır. Dünya'daki ve Türkiye'deki yaklaşımlar bu kavrayıştan uzaktır. Biyosferik adalet ve Eko-Etik yaklaşımlar ile bütün canlıların hiyerşik değil ve yaşam hakları bağlamında insanlarla eşit öneme sahip olduğu idrak edilecektir. Böyle bir durumda, birey, toplum ya da sistem herhangi bir çıkar doğrultusunda başka bir ekosistemin varlık hakkını elinden almayacaktır. Bu tarz etik ve inşâcî önlemler ile ekolojik krizin içinden çıkılmaz bir hal almasının önüne geçilebilir. Maalesef eko-etik ya da biyosferik adalet gibi söylemlere karşı kör olunmaya devam edilmektedir.

Doğadan koparak şehirlerde yaşayan insanın doğa hakkındaki bilgisi de düşmektedir. Doğadaki her bir canlının önemini, ekolojik denge ve döngüdeki yerini anlayamamaktadır. Bu duruma etik kopma da eklenince; insan sadece kendisine faydalı olan canlılara değer vermektedir. Kendisine somut olarak herhangi bir fayda sağlamayan canlıları ise, yok etmektedir. Kısacası insanın doğadan kopuşu ilk olarak ontolojik manada gerçekleşmiştir. Daha sonra, epistemik son olarak ise etik kopuş gerçekleşmektedir. Ontolojik kopuş, insanın doğa ile vicdani ve etik bağları koparırken, epistemik kopuş ekolojik bilinci yok etmiştir. Etik değerlerden yoksun kent ortamında, insan artık bir metadır. Bu yönüyle insan artık akı, duyguları ve vicdanı olan bir canlı olmaktan öte makine adam olma yolundadır. Hilmi Ziya Ülken Aşk Ahlakı kitabında hür insan olmayı “makine-adam” olmamak, makineleşmenin içinde kendini kaybetmemek olarak tanımlar (Ülken, 2010, s. 61). Ne yazık ki, çağımızda ilk olarak insan makinenin dişlisi olmuştur daha sonra ise doğayı makinenin hammaddesi haline dönüştürmüştür. Bu açıdan bakıldığında, ekolojik krizin toplumsal bozulma ile olan yakın ilişkisi idrak edilmektedir. Bu haliyle ekolojik kriz bir toplumsal krizdir denilebilir. Çünkü insana acımayan insan, ontolojik, epistemik ve etik bağlamda daha fazla koptuğu doğaya hiçbir şekilde yaşam şansı tanımaz. İnsanın insana olan yaklaşması aynı zamanda insanın doğaya olan yaklaşması anlamına gelmektedir. Bu açıdan bakıldığında, insanı insana yakınlaştırmak insanlar arasındaki ilişkiyi çıkar ve fayda ölçeğinden kurtarmak gerekir.

İnsanın doğaya yabancılaşması, ilk olarak ontolojik daha sonra ise epistemik ve etik bağlamda kopma yaratmıştır. Günümüzde ontolojik, epistemik ve etik olarak doğadan kopan insan, ekolojik kriz meselesinden çıkış yolu üretememektedir. Çünkü doğadan ontolojik olarak kopan insan, ekoloji hakkında bilgi eksikliğine düşmüş ve tek

pusula olarak tekno-bilimsel yöntemlerle yani noustan yoksus logosla ekolojik krizi çözmeyi ummaktadır. Logos, bütünü peşindedir. Tinsel düzlemde ona birlik denilir. Değişen çoklukların ardındaki değişmeyen birliğin aranmasıdır. Logos ona görünen teklikleri bir araya getirerek yapılan hesapla ulaşılabileceğini düşünür. Yani logos anlayış modern bilimlerde olduğu gibi atomlardan maddeyi anlamayı amaçlamaktadır. Halbuki bütün parçaların toplamından daha öte bir anlam içerir. Logos, bu durumu ne izah edebilir ne de inkâr. Çokluğun ardındaki birlik, tinsel düzleme geçmeden kavranamaz. Çünkü birlik, logosla değil, nous ile idrak edilebilir. Biri tensel (logos), diğeri tinseldir (nous). Bu bağlamda değerlendirildiğinde, İnsan-doğa ilişkilerini, onto-epistemik manada logos ile tin arasındaki köprüleri kaldırmadan karşılıklı fayda birlikteliği bağlamında yeniden ele almak gerekmektedir. Nous-logos diyalektiğini tenden tine yolculuk ekseninde anlamayan kavrayış, insanı ve doğayı sıradanlaştırır, nesneleştirir ve maddeleştirir. Böylelikle insan ontolojik olarak doğa ile arasına duvar çekmiş olur (Dönmez, 2015b, s. 25).

Çağımızın büyük sorunu: parçayı incelerken, bütünü kaçırmaktır. Tarihteki örnekler ekolojik kriz meselesinin tek bir yöntemle çözülemeyeceğini göstermiştir. Tek bir yöntemle çözüm arayışı; sorunlar yumağının bir düğümünü çözerken, başka bir düğüm örmektedir. Mesela söz konusu krizin yalnızca bilimsel yöntemler ile çözülemeyeceği tarihsel pratiklerden anlaşılmaktadır. “Ozon gazının delinmesi” olarak bilinen soruna getirilen çözüm bu meselenin yalnızca bilimsel yöntemler ile çözülemeyeceğine iyi bir örnektir. Ozon gazının incelenmesi ya da seyrelmesi olarak bilinen olay, günümüzde artık tartışılmamaktadır. Çünkü 1986 yılında Montreal Protokolü ile ozonu kemiren gazın kloroflorokarbon olduğu anlaşılmıştır ve bu gazın sanayide kullanımı yasaklanmıştır. Kloroflorokarbon gazının yasaklanması sonucunda ozon gazının incelenmesi veya seyrelmesi sorunu çözülmüştür. Ancak kloroflorokarbon yerine halokarbonların kullanılması sonucunda nur topu gibi yeni bir sorun dünya gündemine damgasını vurmuştur: küresel iklim değişimi. Nitekim halokarbon kullanımının atmosferdeki sera gazı etkisini arttırdığı bazı çalışmalarla anlaşılmıştır (Doğru, 2009, s. 133).

Nükleer felaket, buzulların erimesi ile su altında kalacak milyonlarca insanın yaşadığı kara parçaları, kuraklık ve kıtlık gibi iklimsel afetler insanlığı tehdit eden önemli sorunların başında gelmektedir. Bundan kurtuluşun bir yolu, daha iyi bir toplumun inşasından geçmektedir. Bunun için ekolojiyi de içerisine alan yeni bir

bütüncül ve Biyosferik Etik inşası önemlidir. Aynı zamanda mistik güçlerden, bir karizmatik liderden medet ummak yerine “insanlık olarak kendi gücümüze, potansiyelimize güvenmemiz” gerekmektedir. Bu çalışma insanın yenilikçi, gelişimci yanlarına sahip çıkmasını önemser. Bu çerçevede insan türüne ait olan akıl, düşünce ve diyalogun kurallarını ön plana taşır.

KAYNAKÇA

- Adams, J. H. (1985). *An environmental agenda for the future*. Island Press.
- Ağbuba, F. (2016) Çevre Sorunlarına Etik Bir Yaklaşım: “Felsefi Bir Sorgulama”*Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Denizli*, 1-64.
- Alıca, S. S. (2011) *Kent, Çevre, Hukuk Avrupa Birliği Çevre Mevzuatı Çerçevesinde Türk Çevre Mevzuatı*, Seçkin yayınevi: Ankara.
- Altıok, M. (2014) Ekolojik Kriz, Kapitalist Birikimin Sürdürülebilirliği, Gelecek ve Ütopya, *İktisat Politikası Araştırmaları Dergisi*, 1 (1), İstanbul.
- Altun, A. (2012). Marksizm ve Ekoloji, *1.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı*, 183-192.
- Altunay, N. (2017) Zizek Haklı Mı? ”Geri Dönüşüm, Organik Gıda, Bisiklet...” (<http://itaatsiz.org/2017/01/30/zizek-hakli-mi-geri-donusum-organik-gida-bisiklet-dunya-boyle-kurtarilmaz-nursin-altunay/>) son erişim: 16.01.2018
- Ak, T. (2013) Çevre ve Güvenlik İlişkisi Bağlamında Çevresel Güvenlik Kavramı. *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi* 3 (1-2), 99-115.
- Akkuş, A. (2014) Marx’ın ekolojisi. *Gaia Dergi* (<https://gaiadergi.com/marxin-ekolojisi/>) Son Erişim: 14.12.2017.
- Aksan, G. (2016) Max Weber Ve Değerler Sosyolojisi: Bir Metodolojik İkilemin Düşündürdükleri. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)* (35), 427-446.
- Aksay, C.S., Ketenoglu, O. Ve Kurt, L. (2005) Küresel Isınma ve İklim Değişikliği. *Selçuk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Fen Dergisi, Sayı:25*, 29-41.
- Aktaş, K. (2014a) “Etik-Ahlâk İlişkisi ve Etiğin Gelişim Süreci.” *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 1(2), 22-32.
- Aktaş, M. (2014b) Marksçı Bir Perspektiften 1789 İnsan Hakları Bildirisinde İnsan-Vatandaş İşbirliği Sorunu. *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi Kaygı, Sayı:23, Güz*, 75-82.

- Arapkirlioğlu, K. (2003) Sınıraşan Suların Kullanımında Ulusal Çıkarlar ve Çevre Etiği. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara.*
- Ardoğan, R. (2012). İslam'da Çevre Teolojisinin Pratiğe Yansıması: Çevre Ahlakı. *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 115-144.
- Aslan, H. (2007) Doğa Kavramının Tarihsel Gelişimi. *Felsefe Dünyası Sayı:46*, 50-66
- Aşar, H. (2016) Yaşam Sandalı Etiği. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Güz, sayı: 22, 185-205.
- Ata, S. (2010) Ekolojik Krize Ve Nedenlerine Genel Bir Bakış. *Ecotopianetwork sitesi*.(<https://ecotopianetwork.wordpress.com/2010/03/03/ekolojik-krize-venedenlerine-genel-bir-bakis-sezgin-ata/>) Son Erişim: 1 Mart 2017.
- Ataç, T. (2015) İnsan Doğa İlişkisi ve Aşılamayan Ön Kabuller. *İslami Yorum Dergisi Temmuz Sayısı*(<http://www.islamiyorumdergisi.com/insan-doga-iliskisi-ve-asilamayan-on-kabuller-tamer-atac/>). Son erişim: 15.03.2017
- Attfield, R. (2011). *The ethics of environmental concern*. University of Georgia Press.
- Avcı, M. (2005) Çeşitlilik ve Endemizm Açısından Türkiye'nin Bitki Örtüsü. *Coğrafya Dergisi, Sayı:13*, 27-55.
- Avrupa Çevre Ajansı (2003) *Avrupa'da yakın tarihlerde yaşanan doğal felaketlerin ve teknolojik kazaların etkilerinin incelenmesi*. No:35.
- Aydoğdu, İ.B. (2008) Tehlikeli Atıkların Yarattığı Çevre Sorunlarının Çevresel Güvenlik Bağlamında İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara*, 1-305.
- Aydın, H. (2014) Bir Enerji Politikası Olarak Eko-Teknoloji. (<https://bianet.org/biamag/bianet/155085-bir-enerji-politikasi-olarak-eko-teknoloji>). Son erişim: 28.01.2018.
- Aygün B., ve Şakacı B. K. (2007) Türkiye'de Çevre Konusuna Doğrudan Odaklı Çevreci Sivil Toplum Hareketleri Ve Çevresel Yaklaşımları. 38. ICANAS (*International Congress of Asian and North African Studies*), 1, 139-162.
- Aysevener, K. (2008) İnsan Ve Doğa İlişkisi Üzerine (<http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2008/09/insan-ve-doa-ilikisi-zerine.html>) son erişim: 17.12.2017

- Aysevener, K. (2015) İnsan Ve Doğa İlişkisi Üzerine. (<http://dunyalilar.org/insan-ve-doga-iliskisi-uzerine-2.html/>) son erişim: 18.02.2018.
- Ayten, A. (2010) ‘Sahip Olma’ Mı ‘Emanet Görme’ Mi? -Çevre Bilinci Ve Dindarlık İlişkisi Üzerine Bir Araştırma. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi Cilt 10 Sayı 2*, 203-233.
- Ayaz, H. (2014) Çevreci Eleştiri Üzerine Genel Bir Değerlendirme. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 3/1*, 278-292.
- Aydın, Z. (2000) Genetik Mühendisliği, Azgelişmiş Ülkelerde Yoksulluk ve Gıda Sorunu, *Toplum ve Bilim (85)*, İstanbul.
- Aytaç, G.E. (2002) Ekoloji ve Marksizm Üzerine Düşünceler. *Teori ve Politika Sayı:27* (<http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/406-ekoloji-ve-marksizm-uzerine-dusunceler>) Son Erişim: 15.12.2017
- Bahçeci, D. (2013) Ekolojik Adalet 1: Ekolojik Yurttaşlık. *Yeşil Gazete* (<https://yesilgazete.org/blog/2013/12/07/ekolojik-adalet-1-ekolojik-yurttaslik/>). Son erişim: 28.01.2018.
- Bahro, R. (1996) *Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Niçin Tinsellik?*, Çeviren: Tanıl Bora, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Balcı, E.Ç. (2017) Özgürlük Kavramını Yeniden Düşünmek: Kant Ve Arendt’te Etik Ve Politik Bir Sorun Olarak Özgürlük. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara*, 1-217.
- Balkaya, F. (2014) Yeni Toplumsal Hareket Çeşidi Olarak Çevreci Hareketler. *GJEBS Global Journal of Economics and Business Studies Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi, Cilt: 3 Sayı: 5*, 32-42.
- Barry, J. (1998). *Social policy and social movements: ecology and social policy*. In *Developments in British Social Policy* (pp. 218-232). Palgrave:London.
- Barry, J. (1999). *Marxism and ecology*. In *Marxism and social science*, 259-279, Palgrave:London.
- Başkaya, F. (2016) 3 G Sizi Mutlu Eder mi? (<http://www.ekolojistler.org/tr/2016/02/3-g-sizi-mutlu-eder-mi-fikret-ba%C2%81skaya/>) son erişim:16.02.2018.

- Başkaya, F. (2017) Felaketler ve yıkım geliyor mu diyor...
(<http://dunyalilar.org/felaketler-yikim-geliyor-mu-diyor.html/>)
sonerişim:18.02.2018
- Bauman Z. (2011) *Postmodern Etik*. Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Bayrakdar, M. (1992) İslam ve Ekoloji. *Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları: Ankara*.
- Baykal, H. Ve Baykal, T. (2008) Küreselleşen Dünya’da Çevre Sorunları. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:9 (5), 1-17*.
- BBC (2017) “Ganj nehri artık insan haklarına sahip”, *BBC Türkçe internet sayfası*,
<http://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-39342778> (Son erişim: 5 Haziran 2017).
- Beaud, M. (2016) Kapitalizmin Tarihi, Çeviren: Fikret Başkaya, Yordam Kitap. 2. Baskı.
- Beneria, L., Floro, M., Grown, C., & MacDonald, M. (2000). Introduction: Globalization and gender. *Feminist Economics*, 6(3), 7-18.
- Benton, T. (1994) Marksizm ve Doğal Sınırlar: Ekolojik Bir Eleştiri ve Bir Yeniden İnşa Denemesi. Çeviren: Tuncay Birkan, *Birikim Dergisi, Sayı:57-58*.
(http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/4938/marksizm-ve-dogal-sinirlarekolojik-bir-elestiri-ve-bir-yeniden-insa-denemesi#.WmJoVKhl_IU)
son erişim: 20.01.2018.
- Best, S. (2017) Dünya gününden ekolojik topluma. Çeviren: Cem Ceboğlu.
(<https://yesilofke.com/yazilar/ceviriler/dunya-gununden-ekolojik-topluma/>).
Son erişim: 20.01.2018.
- Bezci, B. (2005). Kant ve hegel’in felsefesinde etik anlayışı. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 1(9), 48-61.
- Bingöl, U. (2015), Shakespeare’i Kanon Yapabilmek, *HİKMET-Akademik Edebiyat Dergisi [Journal of Academic Literature]*, 1 (1), Diyarbakır, 39- 54.
- Birden, B. (2016) Çevre Etiğinde Bireyin Ahlakî Sorumluluğuna Kısa Bir Bakış. *Türkiye Biyoetik Dergisi, Cilt. 3, No. 1, 4-14*.
- Birinci, G. (2009) Kamu Etiği Ve İnsan Hakları. *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi (flsf) Sayı:8*, 123-145.

- Broad, C. D. (2014). *Five types of ethical theory*. Routledge Press: Newyork.
- Bodur, H. (2017) Etiğin Alet Çantasına Bakmak: Ahlâk, Etik ve İlintili Temel Kavramlar Üzerine Notlar.” Web. Son Erişim: 13.03.2018.
- Bookchin, M. (2013a) *Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm*, Çeviren: Fuat Dara Elhüseyni, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2013b) *Ekolojik Bir Topluma Doğru*, Çeviren: Abdullah Yılmaz, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2013c) *Özgürlüğün Ekolojisi, Hiyerarşinin Ortaya Çıkışı ve Çözülüşü*, Çeviren: Mustafa Kemal Coşkun, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2013d) *Toplumu Yeniden Kurmak*, Çevirmen: Kaya Şahin, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, M. (2014) *Kentsiz Kentleşme, Yurttaşlığın Yükselişi ve Çözülüşü*, Çeviren: Burak Özyalçın, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bombila, A. (2010). Foster: Ekoloji Bu Sistemin İçinde Kurtarılamaz. (<http://gercegingunlugu.blogspot.com.tr/2010/02/foster-ekoloji-bu-sistemin-icinde.html>) son erişim: 22.02.2018.
- Botton, A. (2016) Felsefenin Tesellisi. Çeviren: Banu Tellioğlu, Sel Yayıncılık:İstanbul.
- Bozkurt Y. Ve Bayansar, R. (2016) Yeni Toplumsal Hareketler Çerçevesinde Çevreci Hareket Ve Gezi Parkı Olayları. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi - Cilt:14 Sayı:2* - Doi: <http://dx.doi.org/10.11611/JMER178655>, 276-293.
- Bulut Y. Ve Karaca, Z. (2016) Hatay’da (Antakya) Kent ve Çevre Sorunlarının Nasıl Algılandığına İlişkin Bir İnceleme. *Kent Kültürü ve Yönetimi Hakemli Elektronik Dergi, Cilt:9 Sayı: 1*, 1-8.
- Cantzen, R. (2015) *Daha Az Devlet Daha Çok Toplum*. Çeviren: Veysel Atayman. Ayrıntı Yayınları.
- Carter, A. (2013) *A radical green political theory*. Routledge Press: Newyork.
- Ceritli, İ. (2001) Çevreci Hareketin Siyasallaşma Süreci. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Cilt : 25 No: 2* 213-226.

- Cevizci, A. (2013) *Uygulamalı Etik*. Say Yayınları: İstanbul.
- Cheney, J. (1987). Eco-feminism and deep ecology. *Environmental ethics*, 9(2), 115-145.
- Chesterman, C. W. (1978). *The Audubon Society field guide to North American rocks and minerals*. Alfred a Knopf Incorporated.
- Christmann, P., & Taylor, G. (2001). Globalization and the environment: Determinants of firm self-regulation in China. *Journal of international business studies*, 32(3), 439-458.
- Christoff, P. (1996). Ecological citizens and ecologically guided democracy. *Democracy and green political thought: Sustainability, rights and citizenship*, 151-169.
- Chomsky, N. Ve Polk, L. (2013) Nükleer Savaş ve Çevre Felaketi. Çeviren: Melda Elif Keskin, İnkilap Yayınları: İstanbul.
- Chosmky, N. (2015) *Geleceği Kurgulamak*. Çeviren: Gökhan Fırat, İnkilap Yayınları: İstanbul.
- Chomsky, N. (2013) *Bilgi ve Özgürlük Sorunları*. Çeviren: Taylan Doğan, BGST yayınları: İstanbul.
- Chouliaraki, L., & Fairclough, N. (1999). *Discourse in late modernity: Rethinking critical discourse analysis*. Edinburgh University Press.
- Clarke, L. (2007) “Celaledin Rumî’nin Mesnevî’sinde Doğa”. Richard C. Foltz, Frederick M. Denny ve Azizan Baharuddin (der.). *İslam ve Ekoloji: Bahşedilmiş Bir Emanet*. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Oğlak Yayıncılık: 67-87.
- Curry, P. (2011). *Ecological ethics*. Polity.
- Çalgüner, T. (2003) *Çevre mi, Ekoloji mi?* Nobel Yayın Dağıtım: Ankara.
- Çakır, G. (2017) Doğa-insan-toplum: Sonsuz ilişki ve etkileşimler üzerine layıkıyla düşünebilmek. *Birgün Pazar*. Link: <https://www.birgun.net/haber-detay/doga-insan-toplum-sonsuz-iliski-ve-etkilesimler-uzerine-layikiyla-dusunebilmek-171166.html> (Erişim: 27.11.2017).

- Çelik, H. ve Ekşi H. (2008) Söylem Analizi, *Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Dergisi I*, no. 27: 99-117.
- Çelik, M. A., ve Karabulut, M., (2013), Yağış Koşullarının Antep Fıstığı (*Pistacia vera* L.) Biomas Aktivitesi Ve Fenolojik Özelliklerine Etkisinin Uzaktan Algılama Verileri Kullanılarak İncelenmesi, *Türk Coğrafya Dergisi*, 60, 37-48.
- Çelik, M.A, Gülersoy, A.E., İdem, Ş. ve Dedeoğlu, Ç. (2017) Yerelden Küresele Evrilen Ekolojik Krizin Psiko-Sosyal Ve Politik Ekolojik Açılardan İrdelenmesi, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2017 Bahar, sayı: 23, 105-121.
- Çelik, M.A ve Gülersoy, A.E. (2016) Kaos Ortamında (Çağında) Mekân-İnsan Etkileşimine Bütüncül Bir Bakış: Ekolojik Toplum Paradigması, *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, Güz, sayı: 22.
- Çelik, M.A., Kızılelma, Y., Gülersoy, A.E. ve Mehmet Denizdurduran, Farklı Uzaktan Algılama Teknikleri Kullanılarak Aşağı Seyhan Ovası Güneyindeki Sulak Alanlarda Meydana Gelen Değişimin İncelenmesi (1990-2010), *Turkish Studies*, 8 (12), Ankara.
- Çepel, N., Altın, M., Işık, K., Neyişçi T., Yüksel, M., Orak, A., Sarı, M. Ve Ergün, C. (2006) *Erozyon, Doğa ve Çevre*. TEMA vakfı yayın no:51, İstanbul.
- Çetin, O.B. (2005) Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik. *Sosyoekonomi* (1), 61-76.
- Çetin, O.B. (2009) “Derin Ekoloji Hareketi Ve Çevre Etiği”. (<https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/12/21/derin-ekoloji-hareketi-ve-cevre-etigi/>) (Erişim 7 Nisan 2017).
- Çetinkaya, Ç. (2013). “Eko-Kentler: Kent ve Doğa İlişkisinde Yeni Bir Sistem Tasarımı”. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*. 6(1), 12-16.
- Çevre ve Orman Bakanlığı (2005) *Çölleşme İle Mücadele Türkiye Ulusal Eylem Programı*. Çölleşme İle Mücadele Ulusal Koordinasyon Birimi: Ankara.
- Çoban, A. (2002) Çevreciliğin İdeolojik Unsurlarının Eklemlenmesi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt:57, Sayı:3, 3-30.

- Çıvgın H. (2011) Charles Fourier: Kuramı ve Ekolojik kriz ortamında bir eko-filozof olarak okunabilme imkânları. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara.*
- Çiğdem, A. (2006) Toplum, Doğa ve Eko-Politik Hareketler. (<http://www.ekolojistler.org/tr/2006/09/toplum-doga-ve-eko-politik-hareketler-ahmet-cig%C2%90dem/>) son erişim: 17.02.2018.
- Çiner, A. Ve Sarıkaya, M.A. (2013) *Buzullar ve İklim Değişikliği: Geçmiş, Günümüz ve Gelecek*, Editör: Volkan Ş. Ediger. Türkiye’de İklim Değişikliği ve Sürdürülebilir Enerji. ENİVA-Enerji ve İklim Değişikliği Vakfı: İstanbul.
- Çiştî, Sadiye Hawar Han (2007) “Fıtrat: İnsanlar ve Çevre İçin Bir İslâmi Model”. Richard C. Foltz, Frederick M. Denny ve Azizan Baharuddin (der.). *İslam ve Ekoloji: Bahşedilmiş Bir Emanet*. Çev. Nurettin Elhüseyni. İstanbul: Oğlak Yayıncılık: 67-87.
- Çüçen, A. (2011). Derin Ekoloji, (<http://blog.aku.edu.tr/ometin/files/2011/12/derinekoloji.pdf>) son erişim: 10.12.2017.
- ÇŞB (2014) Türkiye Çevre Sorunları Ve Öncelikleri Değerlendirme Raporu. T.C. Çevre Ve Şehircilik Bakanlığı, Ankara.
- Dal, N.E. (2017). Tüketim toplumu ve tüketim toplumuna yönlendirilen eleştiriler üzerine bir tartışma. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Cilt.9 Sayı.19*, 1-21.
- Dean, H. (2001). Green citizenship. *Social policy & administration*, 35(5), ss.490-505.
- Demirağ, D. (2013) Marks’ın Ekolojisizliği: Marksizm ve Çevrecilik. (<http://itaatsiz.org/2014/03/13/marksin-ekolojisizligi-marksizm-ve-cevrecilik/>) Son Erişim: 14.12.2017.
- Demirer, T. (2014). “Ekolojik Sorun(lar) ve Çözüm(ler) 1”, (https://temeldemirer.blogspot.com.tr/2015/06/ekolojik-sorunlar-ve-cozumler1.html#.WjK0Gt9l_IU). Son Erişim: 18.12.2017
- Demirdağ, G.E. ve Ekmekçioğlu, E.B. (2015) Etik İklim Ve Etik Liderliğin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi: Görgül Bir Araştırma. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi 17/1*, 197-216

- Des Jardins, J. (2006) *Çevre Etiği: Çevre Felsefesine Giriş*. İmge Kitabevi: Ankara.
- Devall, B., & Sessions, G. (2015). Deep Ecology. *Environmental Ethics: Readings in Theory and Application*, 231.
- Dinç, A. (2014) Foucault'nun Kimi Eleştirel Sorunsallaştırma ve Çözümlemeleri. *Yurt ve Dünya Dergisi*, Sayı:8 <http://www.sorgulamazamani.com/tr/makale/toplum-ve-kultur/285/foucaultnun-kimi-elestirel-sorunsallastirma-ve-cozumlemeleri/#.WqeOyx3FIdU> son erişim: 13.03.2018.
- Dinçoğul, A.M. (2016) Toplumsal Ekoloji Felsefesinde Doğrular Ve Yanlışlar. *Toplumsal Ekoloji Yazıları* (<http://aydinmutludincogul.com/toplumsal-ekoloji-felsefesinde-dogrular-ve-yanlislar/>). Son Erişim: 10.01.2018
- Drengson, A. R., & Inoue, Y. (1995). *The deep ecology movement: An introductory anthology* (Vol. 50). North Atlantic Books.
- Dobson, A. (1989). Deep ecology. *Cogito*, 3(1), 41-46.
- Dobson, A. (2000). *Green political thought*. Psychology Press.
- Doğan, O. (2011) Türkiye'de Erozyon Sorunu Nedenleri ve Çözüm Önerileri. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, Sayı: 134, , 62-69.
- Doğru, B. (2009). *Umudu Yeşertenler: Ekoloji Söyleşileri*, İstanbul: Optimist Yayınları.
- Dönmez, S. (2007) Albertus Magnus ve Bir Bilim olarak Etik. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 1* (7), 27-44.
- Dönmez, S. (2015a). *Keşfedilmeyi Bekleyen Medeniyet: Felsefenin Batı Dışı Referanslarına Eleştirel Bir Katkı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Dönmez, S. (2015b). *Emanet Ahlakı*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Dönmez, S. (2016a) Ahlak Felsefesi Ders Notları (<http://www.maneviiimler.com/wp-content/uploads/2017/06/2016-AHLAK-FELSEFES%C4%B0.pdf>).
- Dönmez, S. (2016b) Uygarlık ve Medeniyet Kavramlarının Ayrıştırılması Üzerine Bir Deneme. *Türk Yurdu Mayıs 2017. Yıl 105. Sayı 351*.
- Dönmez, S. ve Çelik, M.A. (2016) "Ekolojik Krizin Kaynağını İnsan Olarak Gören İndirgemeci Anlayışın Eleştirisi". *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 16/2, 39-51.

- Dönmez, S. (2017) “Ahlak: Beşerden İnsana Yükselbilme.” *Türk Yurdu Mayıs 2017. Yıl 106. Sayı 357.*
- Dunlap, R. E. (2014). *American environmentalism: The US environmental movement, 1970-1990.* Taylor & Francis.
- Duralı, Ş. T. (2009) *Felsefe-Bilim Nedir?* Dergâh Yayınları 2. Baskı: İstanbul.
- Durak, N. (2010) İslam düşüncesinde etik bir ideal olarak “insan-ı kâmil” anlayışı. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi, Cilt:7 Sayı: 2.*
- Dursunoğlu, İ. (2016) “Sosyal Darwinizm”. *Karabük Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 6/1, 210-221.
- Duru, B. (2002) Türkiye’de Çevrenin Siyasallaşması: Yeşiller Partisi Deneyimi. *Mülkiye Dergisi Cilt 26, Sayı 236 .*
- Duru, B. (2006) Küresel Sermaye Birikimi ve Ekolojik Bunalım. *Birikim Dergisi.* Sayı: 201, 45-57. (<http://acikarsiv.ankara.edu.tr/browse/1427/>). Son erişim: 19.12.2017.
- Earth System Research Laboratory (ESRL), Understanding atmospheric mechanisms that drive the Earth's climate, (<http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/global.htm>,) Erişim Tarihi: 13.03.2016.
- Eckersley, R. (1992). *Environmentalism and political theory: Toward an ecocentric approach.* Suny Press.
- Eldelekli, B. (2010) Çevre Hukuku Bakımından Çevre Hakkı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1-85.*
- Erdöşemeci, F. (2014) Nükleer Güç Santrallerinin Çevre Etiği Açısından İrdelenmesi. *Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 1-84.*
- Ergün, T. (2014) “Türkiye’de Çevre Denetimi Ve Çevre Etiği Bağlamında Yeniden Yapılandırılması. “*Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, 1-408.*
- Ergün, T. Ve Çobanoğlu, N. (2012) Sürdürülebilir Kalkınma Ve Çevre Etiği. *Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 2012, 3(1) DOI: 10.1501/sbeder_0000000041*

- Erkenez, S. (2017) Ekolojik Krizden Beden Doğa İlişkiseliliğine. (<https://xxi.com.tr/i/ekolojik-krizden-beden-doga-iliskiselligine>). Son erişim: 19.02.2018.
- Ertan, B. (1997) Cansız Varlıkların Hakları Olabilir mi? En Azından Tartışabilir miyiz? *Birikim Dergisi Sayı: 102*.
- Ertan, K.A. (1998) Çevre Etiği, Amme İdaresi Dergisi, 31 (1), Ankara.
- Ertan, K.A. (2015) Leopoldcü Düşünce Ve Yeryüzü (Toprak) Etiği. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY), Cilt 10, Sayı 23*, 1-20.
- Erlat, E. (2009) *İklim Sistemi ve İklim Değişmeleri*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir.
- Eryılmaz, Ç. (2005) Kültürel Ekofeminizmin Eleştirisi. *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi: Ankara*, 1-89.
- Eryılmaz, Ç. (2016) Üçüncü Doğa İçin Üçüncü Devrim. *Doğu Batı Düşünce Dergisi, Sayı:79*, 125-159.
- Eryılmaz Ç. Ve Akman, F. (2016) Kolektif Bir Çevre Hareketi Olarak Artvin’de Maden Karşıtı Direniş. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 25*, 17-33.
- Eryılmaz, Ç. Ve Kıran, Ö. (2017) Üniversite Öğrencilerinin Çevre Algısı: Sinop Üniversitesi Örneği. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 5, Sayı: 61*, 186-199.
- Es, M. ve Ateş H. (2004) “Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları, 48. Kitap, İstanbul*, 205-248.
- Escrhuella, C.M. (2008) Promoting Ecological Citizenship: Rights, Duties and Political Agency. *ACME: An International E-Journal for Critical Geographies, 7 (2)*, 113-134.
- Fairclough, N. (2013). *Critical discourse analysis: The critical study of language*. Routledge.
- Feyerabend, P. (2015) *Bilimin Tiranlığı*. Çeviri: Barış Yıldırım, Sel Yayıncılık: İstanbul.

- Fırat, A. Serap (2003) Çevre Etiği Kavramı Üzerine Yeniden Düşünmek. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Cilt. 53, Sayı. 3*, 105-144.
- Fırat, A. S. (2014) Doğayı Ve İnsanı Yoksullaştırıcı Kentleşme Pratikleri. *Tesam Akademi Dergisi 1 (2)*, 31-64.
- Filinte, H. M. (2007) *Yaklaşan Küresel İklim Krizi*. Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul.
- Frankena, W. (2007). *Etik*. Çeviren: Azmi Aydın. İmge Kitabevi Yayınları. 1. Baskı, Ankara.
- Freeman, S. J. (2000). *Ethics: An introduction to philosophy and practice*. Brooks/Cole Publishing Company.
- Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global environmental change, 16(3)*, 253-267.
- Forchtner, B. (2012). *Critical discourse analysis*. The encyclopedia of applied linguistics.
- Foster, J.B. (2012) *Marksist Ekoloji*. Kalkedon Yayınları: İstanbul.
- Foucault, M. (2014) *Bilginin Arkeolojisi*. Ayrıntı Yayınları.
- Foucault, M. (2016) *Entellektüelin Siyasi İşlevi*. Ayrıntı Yayınları. 4. Baskı.
- Foucault, M. ve Chomsky, N. (2005) *İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet*. Çeviren: Tuncay Birkan, BGST yayınları: İstanbul.
- Gabrielson, T. (2008). Green citizenship: a review and critique. *Citizenship studies, 12(4)*, 429-446.
- Genç, S. V. (2007). Derin Ekoloji Penceresinden Hayvana Bakış. *Veteriner Hekimler Derneği Dergisi, 78 (2)*, 35-39.
- Geray, C. (1998) Yerel Yönetimler ve Çevre. *Çağdaş Yerel Yönetimler (7), 3*, 57-64.
- Gerçek, C. (2016) Üniversite Öğrencilerinin Çevre Etiğine Yönelik Algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:15 Sayı:59*, 1100-1107.
- Giddens, A. (2013) *İklim Değişimi ve Siyaseti*. Çev. Erhan Baltacı. İstanbul: Phoenix.
- Girgin, E. (2010) Hidroelektrik Santrallerin Çevresel Etkileri. *Mühendislikte, Mimarlıkta ve Planlamada Ölçü Dergisi, Aralık 2010*.

(http://ikkistanbul.org/olcu/2010/webicin_icsayfalar.pdf) son erişim: 16.01.2018

- Girish, H. R. (2016). Socio, Economic, Cultural Factors, Leading To Environmental Degradation:-A Case Study Of Kodagu District Of Karnataka-India. *Global Journal of Multidisciplinary Studies*, 5(9).
- Godlovitch, S. (1994). Icebreakers: Environmentalism and natural aesthetics. *Journal of Applied Philosophy*, 11(1), 15-30.
- Gottlieb, R. (2005). *Forcing the spring: The transformation of the American environmental movement*. Island Press.
- Görür, G. (2007) “Temel Ekolojik Kavramlar”. Editör: Sabri Gökmen, *Genel Ekoloji* İstanbul: Nobel Yayıncılık: 1-20.
- Gül, F. (2013) İnsan-Doğa İlişkisi Bağlamında Çevre Sorunları Ve Felsefe. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı 14*, 17-21.
- Güler, M.A. (2014) Çalışmanın Sonu Tartışmaları Ve André Gorz Üzerine Bir Değerlendirme. *VI. Sosyal İnsan Hakları Ulusal Sempozyumu Bildiriler Kitabı*, 171-180.
- Gülersoy, A.E. ve Girgin, M. (2017) Toprak Sömürüsünün Değişen Yüzü: Azgelişmiş Ve Gelişmekte Olan Ülkelerde Arazi Kapatmaları (Arazi Satın Alımı / Kiralanması). *Doğu Coğrafya Dergisi:Yıl:22, Sayı:37, ss.147-158*.
- Gümüş, S. (2015). Gıdasız Hayat da Olmaz, Demokrasi de. Oggito İnternet Sayfası (<https://oggito.com/gidasiz-hayat-da-olmaz-demokrasi-de-11201510253>). Son erişim: 12.01.2018.
- Güneş, M. (2012) Kamu Yönetiminde Sosyal Çevrenin Ekolojik Düşünce İle Algılanması. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 14/2, 99-126.
- Gür, T. (2013). Post-modern bir araştırma yöntemi olarak söylem çözümlemesi. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 5(1), 185-202.
- Güven, S. (2010) Sürdürülebilir Kalkınma Açısından Aile, Tüketim ve Çevre. *Tüketici Yazıları (II)*, 117-134.

- Hailwood, S. (2005). Environmental citizenship as reasonable citizenship. *Environmental Politics*, 14(2), 195-210.
- Halis, G. (2017) İnsanın doğadan kopuşu ve dinler tarihindeki yeri. (<https://yesilofke.com/ileri-okumalar/insanin-dogadan-kopusu-dinler-tarihindeki-yeri/>) son erişim: 21.01.2018.
- Harvey, D. (2008) *Umut Mekanları*. Çev. Zeynep Gambetti. İstanbul: Metis Yayınları, 2008.
- Harvey, D. (2011) *The Enigma of Capital: and the Crises of Capitalism*, Oxford University Press, Oxford, 2011.
- Harvey, D. (2015) *Sermayenin Mekânları*. Sel Yayıncılık.
- Hay, P. R. (2002). *Main currents in western environmental thought*. Indiana University Press.
- Hayward, T. (2006). Ecological citizenship: justice, rights and the virtue of resourcefulness. *Environmental politics*, 15(03), 435-446.
- He, C. C., Su, X. Q., Bu, X. Q., & Xie, Z. (2015). Urbanization and Environmental Sustainable Development. In *Advanced Materials Research (Vol. 1092, pp. 1629-1633)*. Trans Tech Publications.
- Heidegger, M. (2011) *Varlık ve Zaman*, çeviren: Kaan H. Ökten, II. Basım, Agora Kitaplığı: İstanbul.
- Hettinger, N., & Throop, B. (1999). Refocusing ecocentrism. *Environmental Ethics*, 21(1), 3-21.
- Heynen, N., Perkins, H. A., & Roy, P. (2006). The political ecology of uneven urban green space: The impact of political economy on race and ethnicity in producing environmental inequality in Milwaukee. *Urban Affairs Review*, 42(1), 3-25.
- Hobsbawm, E. (1996) *Kısa 20. yy 1914-1991 Aşırılıklar Çağı*. Çeviren: Yavuz Alogan. Sarmal Yayınevi:İstanbul.
- Huan, Q. (2010). *Eco-socialism as Politics: Rebuilding the Basis of Our Modern Civilisation*. Springer Science & Business Media.
- Huxley, A. (2014) *Kadim Felsefe*. Çeviren: Mutlu Yetkin, İthaki Yayınları.

- Jorgenson, A. K., & Burns, T. J. (2004). Globalization, the environment, and infant mortality: a cross national study. *Humboldt Journal of Social Relations*, 7-52.
- İmga, O. (2010). Paradigmanın Dönüşümü: Ekolojik Felsefeyi Etkileyen Bilimsel Çalışmalar. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, 12(2), 17-30.
- İdem, Şadi (2010) “Ekososyalizmin Janus Başı ve Hayat-Memat Meselesi”, *Üç Ekoloji Dergisi, Yeşil Politika ve Özgürlükçü Düşünce Seçkisi* 8, 72-79.
- İlboğa, M. ve Aygöl, H.H. (2015) Birlikte Yaşama Kültürü Bağlamında İnsan-Doğa Diyalektiği. *Akademik Bakış Dergisi Sayı: 52*, 64-78.
- İlhan A. ve Yüce, N. (2013) *Türkiye'nin Sulak Alanları*, <http://akgunilhan.blogspot.com.tr/2013/01/tuz-golu-ve-flamingolar-dr.html>, Erişim Tarihi: 13.03.2016.
- İlhan, A., Ayman, R., Baysal , E., Ayboğa, E., Barlow, M., Güvenç, M., Özbay, Ö. ve Semerci, P.U. (2017) *Türkiye’de ve Dünyada Su Krizi ve Su Hakkı Mücadeleleri*. Sivil ve Ekolojik Haklar Derneği, İstanbul. (http://www.suhakki.org/docs/kitap_su-krizi-su-hakki-mucadeleleri-web.pdf) son erişim: 19.02.2018
- İlhan, D. (2013) Türkiye’de Benimsenen Çevre Etiği Yaklaşımları: Gönüllü Çevre Kuruluşları Örneği. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Kentleşme Ve Çevre Sorunları Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 1-246.
- İnam, A. (2001) “Karşılaşma Ahlakı Üstüne Bazı Düşünceler”, Prof. Dr. Ahmet İnam’ın kişisel sayfası, <http://phil.metu.edu.tr/ahmet-inam/karsilasma.htm> (Erişim 8 Şubat 2017).
- İnan, N., (2015) Toplu Yok Olmalar. *Bilim ve Ütopya*, Sayı:253, 17-26.
- Karaca, C. (2007). Çevre, İnsan ve Etik Çerçevesinde Çevre Sorunlarına ve Çözümlerine Yönelik Yaklaşımlar, *Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi*, (12), Adana, 1-19.
- Karaca, E. (2012) Ekolojik Anayasa (<https://bianet.org/biamag/cevre/135446-ekolojik-anayasa>). Son erişim: 28.01.2018.

- Karakaya, Ç. (2009) Antroposentrik (İnsanı Merkeze Alan) Ve Nonantroposentrik (İnsanı Merkeze Almayan) Yaklaşımlara Göre Eğitim Fakültesi Son Sınıf Öğrencilerinin Çevreye Yönelik Bakış Açıları. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. Samsun*, 1-61.
- Karabıçak M. ve Armağan, R. (2004) Çevre Sorunlarının Ortaya Çıkış Süreci, Çevre Yönetiminin Temelleri ve Ekonomik Etkileri, Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF Dergisi, 9 (2), Isparta.
- Kadıoğlu. M. (2009) Küresel İklim Değişimi ve Türkiye, Mühendis ve Makine, 50 (593).
- Kalem, S. (2012) Orman Hayattır. (<http://www.wwf.org.tr/?1241>) son erişim: 21.01.2018
- Kant, I. (2009) *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Çeviren: Ionna Kuçuradi, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2014) *Tarım Arazilerinin Sürdürülebilir Kullanımı Çalışma Grubu Raporu*. Ankara.
- Karagölge Z. Ve Gür B. (2016) Sustainable Chemistry: Green Chemistry. *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü. Dergisi*,. 6 (2), 89-96.
- Karakaş, M. (2001). Tarihsel gelişim sürecinde kent kısıtlı tarihsellik anlayışı üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 121-132.
- Karalar, R., & Kiracı, H. (2015). Çevresel Sorunlara Karşı Bir Çözüm Önerisi Olarak Sürdürülebilir Tüketim Düşüncesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (30), 63-76.
- Karaman, Z.T. (2012) “Etik Felsefe ve Çevre Etiği”, Editör: Gülümnden Ürcan, Etik., İde Yönetişim Yayıncılık:İzmir, 43-79.
- Kasap, G.C. ve Peker, D. (2011) Çevreci Bir Yaklaşım: Yeşil Tasarım. *Business and Economics Research Journal* 2 (2) , 101-116.
- Kavruk, H. (1994) Türkiye’de Çevre Zihniyeti Ve Teşkilatlanması. *Karınca Kooperatif Postası, Sayı: 690*, 36-42.
- Kaya, İ.S. (2012) Nükleer Enerji Dünyasında Çevre Ve İnsan. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı :24 (1)*, 71-90.

- Kayaer, M. (2013). "Çevre ve Etik Yaklaşımlar", *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1, (2), 63-76.
- Keil, R. (2003). Urban political ecology1. *Urban Geography*, 24(8), 723-738.
- Keleş, R. Hamamcı C. ve Çoban, A. (2009) Çevre Politikası, İmge Kitabevi, Ankara.
- Ketenci, T. ve Topuz, M. (2009) Kant Ve Nietzsche’de İsteme Kavramı. *Felsefe Ve Sosyal Bilimler Dergisi (flsf) Sayı:8*, 1-16.
- Kılınç, A. (2012) "Neoliberalizm Bağlamında Sürdürülebilir Kalkınmanın Merkez ve Çevre Ülkeler Açısından Değerlendirilmesi". *Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF Dergisi*. 14 (1), 147-161.
- Kılıç, S. (2002a) Çevre Korumada Yerel Girişimler (İnsiyatifler) ve Bergama Olayı. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, Ankara, 1-332.
- Kılıç, S. (2002b). Çevreci Sosyal Hareketlerin Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Sona Ermesi Üzerine Bir İnceleme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 57(2), 93-108.
- Kılıç, S. (2006), Modern Topluma Ekolojik Bir Yaklaşım, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12, 2006/2, 108-127.
- Kılıç, S. (2016) Ekolojik emperyalizm sorunları ve kadın. *Gaia Dergi*. (<https://gaiadergi.com/ekolojik-emperyalizm-sorunlari-kadin/>) Son Erişim: 12.12.2017.
- Kılavuz, H. (2015) Çevre Krizinin Nedenleri ve Çözüm Arayışları. *Mülkiye Dergisi*, Sayı:39 (1), 277-296.
- Kılınç İ. (1993) "Türkiye’de Kentleşmenin Özellikleri", *Amme İdaresi Dergisi*, C.26, Sayı 2, 147-170.
- Kırcal, A. (2010) Kapitalist Üretim İlişkilerinde Dönüşüm Ve Çevre. *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi*, İstanbul, 1-155.
- Kışlalıoğlu, M. ve Berkes, F. (1991) *Çevre ve Ekoloji*. 4. Basım. Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Kipfer, S. (2002). Urbanization, everyday life and the survival of capitalism: Lefebvre, Gramsci and the problematic of hegemony. *Capitalism Nature Socialism*, 13(2), 117-149.

- Kiraz, S. (2012) Hegel Felsefesinde Yabancılaşmanın Rolü Ve Anlamı. *Kutadgubilig Felsefe-Bilim Araştırmaları Dergisi Sayı 21 Mart 2012*, 1-29.
- Kocataş, A. (2014) *Ekoloji: Çevre Biyolojisi*. Bursa: Dora Basım.
- Konuk, O., Bayram, A., K., (2009) *Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem: Bilginin Parçalanması ve Etik Arayışlar*, Sosyal Bilim, Etik ve Yöntem, 29-47, Editörler: O. Konuk, A. K. Bayram, Adres Yayınları: Ankara.
- Kortenkamp, K. V., & Moore, C. F. (2001). Ecocentrism and anthropocentrism: Moral reasoning about ecological commons dilemmas. *Journal of Environmental Psychology*, 21(3), 261-272.
- Kropotkin, P.A. (2007) *Etik*. Öteki Yayınları: İstanbul.
- Kuçuradi, İ. (1988). *Etik*. Meteksan Yayınları: Ankara.
- Kuçuradi, İ. (2003). *İnsan ve Değerleri*. Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları: Ankara.
- Kumpfer, K. L., & Turner, C. W. (1990). The social ecology model of adolescent substance abuse: Implications for prevention. *International Journal of the Addictions*, 25, 435-463.
- Kuran, H. (2013) Çevremerkezli Düşünce Ekseninde Nazi Ekolojisi. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Ankara*, 1-147.
- Kurt, B. (2001) Ekofeminizm: Temel Yaklaşımlar ve Ayrılımlar. (<https://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/10/13/ekofeminizm/>) Son Erişim: 13.12.2017.
- Kurtz, D. V., & Fustes, M. (2014). Globalization and energy: An anthropological perspective. *Journal of Globalization Studies*, 5(2), 19-38.
- Levine, M. P. (2002). *Pantheism: A non-theistic concept of deity*. Routledge Press: Newyork.
- Linnér, B. O. (2003). *The return of Malthus: environmentalism and post-war population-resource crises*. White Horse Press.
- Lowy, M. (2009). Eco-socialism and democratic planning. *Socialist Register*, 43(43).
- Lund, H.G. (2014) orman nedir? Tanımlar Farklı Sonuçlar Doğurur Türkiye Örneği. Çeviren: Bekir Kayacan, *Avrasya Terim Dergisi*, 2 (1), 9 -16.

- MacIntyre, A. (2001) *Ethik'in Kısa Tarihi: Homerik Çağdan Yirminci Yüzyıla*. Paradigma Yayınları: İstanbul.
- Mahmutoğlu, A. (2009) *Kırsal Alanda Çevre Sorunlarına Etik Yaklaşım: Kırsal Çevre Etiği*. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Çevre Bilimleri Anabilim Dalı Doktora Tezi, Ankara, 1-243.
- Marx, K. (1978) *Kapital Cilt I*, Sol Yayınları, Ankara.
- Malçok, E. (2017) İçinde bulunduğumuz ekolojik kriz ve uluslararası dayanışma zorunluluğu. *Gazete Duvar Forum* (<https://www.gazeteduvar.com.tr/forum/2017/11/22/icinde-bulundugumuz-ekolojik-kriz-ve-uluslararasi-dayanisma-zorunluluğu/>) Son Erişim: 16.12.2017.
- Mayor F. ve Forti, A. (1997) *Bilim ve İktidar*. Çeviri: Mehmet Küçük. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, 4. Basım.
- McCormick, J. (1991). *Reclaiming paradise: the global environmental movement* (Vol. 660). Indiana University Press.
- Mellor, M. (1992). Green politics: ecofeminist, ecofeminine or ecomasculine?. *Environmental Politics*, 1(2), 229-251.
- Mengüşoğlu, T. (2010). *Felsefeye Giriş*. Remzi Kitabevi, 12. Basım, İstanbul.
- Merchant, C. (2005). *Radical ecology: The search for a livable world*. Routledge Press: Newyork.
- Meriç, C. (1994) *Bir Dünyanın Eşiğinde*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Milton, K. (2013). *Environmentalism and cultural theory: Exploring the role of anthropology in environmental discourse*. Routledge Press: Newyork.
- Mollaer, F. (2009) *Modern Bilim ve Kapitalizmin Erken Bir Eleştirisi: J.J. Rousseau'nun Felsefesi I*. (http://dusundurensozler.blogspot.com.tr/2009/01/modern-bilim-ve-kapitalizmin-erken-bir_3054.html) son erişim: 17.12.2017.
- Montgomery, D.R. (2010) *Toprak: Uygarlıkların Erozyonu*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.

- Moon, C. I., & Lim, S. (2002). *Weaving through paradoxes: democratization, globalization and environment politics in South Korea*. In *Public Policy in the Age of Globalization* (pp. 71-95). Palgrave Macmillan, London.
- Mooney, H. A. (2010). The ecosystem-service chain and the biological diversity crisis. *Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences*, 365 (1537), 31-39.
- Möngü, B. (2013) Postmodernizm ve Postmodern Kimlik Anlayışı, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (2), Erzurum, 2013, 27-36.
- Morton, D. B., Burghardt, G. M., & Smith, J. A. (1990). Animals, science, and ethics--Section III. Critical anthropomorphism, animal suffering, and the ecological context. *The Hastings Center Report*, 20(3).
- Mutlu, A. (2006) Ekolojideki Kaos, *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7 (2), Ankara, 181-199.
- Mutlu, A. (2016) Ekoloji Düşüncesinin Ve Çevre Korumacılığın Ortaya Çıkışı Ders Notları (<http://slideplayer.biz.tr/slide/2931794/>) son erişim: 31.01.2018.
- Naess, A. (1973). The shallow and the deep, long-range ecology movement. A summary. *Inquiry*, 16(1-4),95-100.
- Naess, A. (1986). The deep ecological movement: Some philosophical aspects. *Philosophical inquiry*, 8(1/2), 10-31.
- Najam, A., Runnalls, D., & Halle, M. (2016). Environment and Globalization: Five Propositions (2010). *The Globalization and Environment Reader*, 94.
- Nehri, A. (2014) Din, Ekoloji ve Kadın. (<http://www.alakirinsesi.org/din-ekoloji-ve-kadin/>). Son erişim: 19.02.2018.
- Newman, S. (2001) *Bakunin'den Lacan'a*. Ayrıntı Yayınları.
- Ninova, Ü. (2017) Yabancılaşmanın yeniden üretimi: Kentin mutenalaştırılması. *Gaia Dergi*.(<https://gaiadergi.com/yabancilasmanin-yeniden-uretimi-kentin-mutenalastirilmesi/>) son erişim: 16.01.2018.
- Norton, B. G. (1984). Environmental ethics and weak anthropocentrism. *Environmental ethics*, 6(2), 131-148.

- Panayotou, T. (2000). *Globalization and environment*. Center for International Development at Harvard University
- Peet, R., Robbins, P., & Watts, M. (Editörler.). (2010). *Global political ecology*. Routledge Press: Newyork.
- Reddy, D. R. B., Bhupal, K., & Reddy, M. R. B. (2014). Impacts of urbanization on various components of environment in Kadapa city in YSR Kadapa district. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 3(12), 151-163.
- Shiva, V. (2010) *Yeryüzü Demokrasisi*. BGST.
- Şeker, S.D. (2011) Türkiye'nin İnsani Gelişme Endeksi ve Endeks Sıralamasının Analizi. T.C. Kalkınma Bakanlığı: Ankara.
- Onur, B.E. (2012) Peyzaj Tasarım Ve Yönetiminde Ekolojik Yaklaşım Ve Sürdürülebilir Kent Hedefine Katkıları. *İnönü Üniversitesi Sanat Ve Tasarım Dergisi sayı: 5 (2)*, 245-252.
- Ostrom, E. (2009). A general framework for analyzing sustainability of social-ecological systems. *Science*, 325(5939), 419-422.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Odak Yayınları: Ankara.
- Öngen, İ.Ö. (2009) Jeolojiye Giriş Dersi II, Jeolojik Zaman Sürecinde Yerküre'nin Evrimi (Tarihsel Jeoloji), Ders Notları, İstanbul Üniversitesi Jeoloji Mühendisliği Bölümü Ders Notları, İstanbul.
- Özbuğtu, E. ve Karahan, S. (2014) Çevre Eğitimi Ve Alternatif Yöntemler – Literatür Taraması. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 25 (11)*, 393-408.
- Özdemir, İ. (2010) Bütüncül bir bakış açısı ve bütüncül bir anlayış. (<https://ecologyandislam.wordpress.com/2010/01/03/doc-dr-ibrahim-ozdemir-ile-%E2%80%99Ccevre-ahlaki%E2%80%99D-uzerine/>). Son erişim: 31.01.2018
- Özdemir, Ş. (2014) Çevre Etiğinin Dilsel Boyutu: Felsefî Bir Analiz. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi Samsun*. 1-101.

- Özel, M. (2007) “Çağımız Çevre Sorunlarının Düşünsel Temelleri Üzerine Bir Yaklaşım”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 9/1, 207– 226.
- Özer, M.A. (2001) Yeşil Hareket: Alman Yeşilleri Üzerine Bir Değerlendirme. *Gazi Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, 173-198.
- Özer, M. (2012). On the possiblity, necessity, and practicability of Leopold's land ethic/ Leopold'un toprak etiğinin olabilirliği, zorunluluğu ve uygulanabilirliği üzerine. *A Thesis Submitted To The Graduate School Of Social Sciences Of Middle East Technical University, Ankara*, 1-234.
- Özerkmen, N. (2002) İnsan Merkezli Çevre Anlayışından Doğa Merkezli Çevre Anlayışına. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi* 42,1-2, 167-185
- Özgökman, F. (2014) Entropi, Şans ve Tanrı. *Felsefe Dünyası*, Sayı:59, 77-112.
- Özyol, A.İ. (2013). “Çevre Etiği Çerçevesinde Biopolitikaların Oluşturulmasında Katılımcılık” Doktora Tezi.
- Özgüner, H. (2003). İnsan – doğa ilişkilerinin gelişimi ve peyzaj tasarımında ‘doğal’ stilin 20. Yüzyılda önem kazanmasının nedenleri. *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi Seri: A, Sayı: 1*, 43-54.
- Pepper, D. (1996). *Modern environmentalism: an introduction*. Psychology Press.
- Pepper, D. (2002). *Eco-socialism: from deep ecology to social justice*. Routledge Press: Newyork.
- Pieper, A. (1997) *Etiğe Giriş*. Çevirenler: Veysel Atayman-Gönül Sezer, Ayrıntı Yayınları: İstanbul.
- Porritt, J. (1984). *Seeing green: The politics of ecology explained*. New York and Oxford: B. Blackwell.
- Porritt, J. (2012). *Capitalism as if the World Matters*. Routledge.
- Progoğine, I. (2004) *Kesinliklerin Sonu*, Çev. İ. Şener, İzdüşüm Yayınları, İstanbul, 2004.

- Reyhan, H. (2014) Ekolojik Emperyalizm Kuramına Giriş: Biyopolitik Bir Kavramsallaştırma, Hakan Reyhan, Ahmet Mutlu, H.Hüseyin Doğan, Ayşen S. Reyhan (Der.), Sosyal Çevre Bilimleri, Siyasal Kitabevi, Ankara, 491-525.
- Robertson, T. (2012). *The Malthusian moment: global population growth and the birth of American environmentalism*. Rutgers University Press.
- Robbins, P. (2012) *Political Ecology: A Critical Introduction*. Second Edition. A John Wiley & Sons, Ltd., Publication.
- Rosenstand, N. (2012). *The moral of the story: An introduction to ethics*. McGraw-Hill Higher Education.
- Sala, M. (2003) ‘Doğa Durumu’, Aydınlanma ve Marksizm. *Teori ve Politika Sayı:32-33* (<http://www.teorivepolitika.net/index.php/okunabilir-yazilar/item/355-doga-durumu-aydinlanma-ve-marksizm>).
- Salmon, E. (2000). Kincentric ecology: indigenous perceptions of the human–nature relationship. *Ecological Applications*, 10(5), 1327-1332.
- Savaş, M. (2016) Sanattan Bilime, Ruhtan Hücreye Parçalanma İlkesi. *İhtimal Dergisi* Kasım-Aralık 2016 sayısı, (<http://www.kirmizilar.com/tr/index.php/kultur-sanat-yazilari/2647-sanattan-bilime-ruhtan-hucreye-parcalanma-ilkesi>) son erişim: 17.12.2017.
- Schopenhauer, A. (2015) Yaşam Bilgeliği Üzerine Aforizmalar. Çeviren: Firuzan Gürbüz, Alfa Yayınları.
- Seyfang, G. (2004) *Eco-warriors in the supermarket? Evaluating the UK sustainable consumption strategy as a tool for ecological citizenship*, CSERGE Working Paper EDM, No. 04-07. (<https://www.econstor.eu/bitstream/10419/80261/1/390755257.pdf>) son erişim: 29.01.2018.
- Sheyholislami, J. (2001). Critical discourse analysis. *Retrieved March, 10*.
- Shiva, V. (2009). *Yeryüzü Demokrasisi*. Çeviren: Ali K. Saysel, Elçin Gen, Onur Günay. BGST yayınları, İstanbul.
- Scholte, J. A. (2005). *Globalization: A critical introduction*. Palgrave Macmillan Press: Newyork.

- Sessions, G. (1987). The deep ecology movement: a review. *Environmental Review: ER*, 11(2), 105-125.
- Silier, Y. (2014) Oburluk Çağı: Felsefe ve Politik-Psikoloji Denemeleri. Yordam Kitap: İstanbul.
- Spaargaren, G., & Mol, A. P. (1992). Sociology, environment, and modernity: Ecological modernization as a theory of social change. *Society & natural resources*, 5(4), 323-344.
- Solak, Ö. (2011). Küçük ağı romanının eleştirel söylem analizi. *Akademik Bakış Dergisi*, 26, 1-14.
- Şahin, M.Z. (2017) Çevre hareketlerine yaklaşım üzerine. *Teori ve Politika Dergisi*, Sayı:74. (<http://www.teorivepolitika.net/index.php/arsiv/item/413-cevre-hareketlerine-yaklasim-uzerine>) son erişim: 31.01.2018.
- Şakacı, B.K. (2011) İnsanmerkezcilik Ve Çevremerkezcilik Ekseninde Derin Ekoloji Yaklaşımının Çözümlemesi Ve Eleştirisi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, Ankara, 1-384.
- Şengül, T (2000). “Radikal Kent Kuramları Üzerine Eleştirel Bir değerlendirme: Alternatif Bir Yaklaşım Doğru” *Amme İdaresi Dergisi*, 1 (33), 27-58.
- Şahin, D. (2017) Çevrecilik Ve Yeşil Düşünce Üzerine (<http://www.azgittikuzgittik.net/konugoster.php?konu=CEVRECILIK-VE-YESIL-DUSUNCE-UZERINE>) son erişim: 28.01.2018.
- Şık, B. (2014) Küresel ısınma çağında pestisitler ve gıda güvenliği. (<http://tr.boell.org/tr/2014/06/16/kueresel-isinma-caginda-pestisitler-ve-gida-guevenligi-yayinlar>) son erişim: 25.01.2018.
- Tamkoç, G. (1996) Ekofeminizmin Amaçları. *Kadın Araştırmaları Dergisi*, Sayı:4, ss.77-84.
- Tarinski, Y. (2017) Şehri baştan keşfederek devleti aşmak. *Dünyadan Çeviri, Çeviri: Serap Şen* (<https://dunyadanceviri.wordpress.com/2017/08/22/sehri-bastan-kesfederek-devleti-asmak-yavor-tarinski/>). Son erişim: 11.01.2018.

- Taylor, P. J., & García-Barrios, R. (1997). Dynamics and rhetorics of socio-environmental change: Critical perspectives on the limits of neo-Malthusian environmentalism. *Advances in Human Ecology*, 6, ss. 257-292.
- Tekeli, İ. (2001) “Modernite Aşılırken Kent Planlaması”. İmge Kitabevi: Ankara.
- Tekeli, İ. (2014) “Türkiye’nin Kentleşme Deneyiminden Öğrenebileceklerimiz”. TEPAV: Ankara.
- Temiz, S. (2012) Marx’ın Toplum Ve Siyaset Felsefesi Temelinde Ahlak Problemi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi*.
- Temiz, S. (2015) Uluğ Nutku’nun Ekolojik Sorunlar Üzerine Düşünceleri. *Felsefelogos Dergisi* 57 (1), ss. 143-153.
- Tıraş, H. H. (2012). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: Teorik bir inceleme. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(2), ss. 57-73.
- Toffler, A. (1992). Yeni Güçler Yeni Şoklar, Çev. B. Çorakçı, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Tong, R. P. (2013). *Feminist thought: A more comprehensive introduction*. Westview Press.
- Tont, S.A. (1997) Sulak Bir Gezegenden Öyküler. TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları: Ankara.
- Topal, R.Ş. (2007). “Değiştirilen Gen mi, Sen mi, Evren mi?” *Yeni İnsan Yayınevi: İstanbul*.
- Torlak, S. (2014). Mekân Meselesine Bir Giriş. Soner Torlak ve Önder Kulak (der.). *Mekan Meselesi*. İstanbul: Tekin Yayıncılık.
- Topaloğlu, F. (2011) Modern Bilim Üzerine Bir Eleştiri. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı: 36, ss. 119-130.
- Topakkaya, A. (2013) H. Jonas’ta İnsan ve Doğanın Değeri. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, 2013 Bahar, sayı: 15, s. 41-52.
- Tuna, M. (2000) Çevresel Sorunların Küreselleşmesi. *Muğla Üniversitesi SBE Dergisi Güz*, Cilt:1 Sayı:2, ss. 1-16.

- TÜBİTAK (2002) *Biyolojik Çeşitlilik-Doğa Koruma Ve Sürdürülebilir Kalkınma*. Hazırlayan: Filiz Demirayak: TÜBİTAK VİZYON 2023 Projesi Çevre ve Sürdürülebilir Kalkınma Paneli için hazırlanmıştır.
- Tully, J. (2014). *On global citizenship*. Bloomsbury Academic.
- Turhan E. ve Atay, H. (2015) Ekososyalizm Bugüne ve Geleceğe Dair Siyasi Bir Tahayyül, *Ayrıntı Dergi*, (8), İstanbul.
- Türer, C. (2014) Ahlaktan Eğitime: Yine Ahlak. *Felsefe Dünyası* , Sayı:60, ss.5-29.
- Türk, M. (2013) *Çevre Bilinci: Yasal Zorunluluktan Sosyal Sorumluluğa*. Nobel Yayıncılık.
- Türk, S.M. (2017) Ekofeminizm Ve Dualizm Fikri. *FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi)*, sayı: 24, ss. 377-392.
- Türkeş, M., Sümer, U. M. ve Çetiner, G. (2000). ‘Küresel iklim değişikliği ve olası etkileri’, Çevre Bakanlığı, Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi Seminer Notları, 7-24, ÇKÖK Gn. Md., Ankara.
- Türkeş, M. (2012) Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme. *Ankara Üniversitesi Çevre Bilimleri Dergisi* 4(2), 1-32.
- Türkeş, M. (2013a). “IPCC İklim Değişikliği 2013: Fiziksel Bilim Temeli Politikacılar İçin Özet Raporundaki Yeni Bulgular Ve Sonuçların Bilimsel Bir Değerlendirmesi “ Editörler: Murat Türkeş, Ömer Lütfi Şen, Levent Kurnaz, Ömer Madra ve Ümit Şahin *İklim Değişikliğinde Son Gelişmeler: IPCC 2013 Raporu.*, Sabancı Üniversitesi İstanbul Politikalar Merkezi. ss. 1-36.
- Türkeş, M. (2013b). İklim Değişiklikleri: Kambriyen’den Pleyistosen’e, Geç holosen’den 21. Yüzyıl’a. *Ege Coğrafya Dergisi*, 22(1), ss.1-25.
- Ural, Ş. (2015) Newtoncu Bilim Anlayışı. *Kilikya Felsefe Dergisi*, (1) s.11-22.
- Uttara, S., Bhuvandas, N., & Aggarwal, V. (2012). Impacts of urbanization on environment. *International Journal of Research in Engineering and Applied Sciences*, 2(2), ss.1637-1645.
- Ülken, H.Z. (2010). “*Aşk Ahlakı*”, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul.
- Ükrer, O. Ve Çobanoğlu, N. (2012) Türkiye’de Hidroelektrik Santraller’in Durumu (HES’ler) Ve Çevre Politikaları Bağlamında Değerlendirilmesi. *Ankyra:*

- Yılmaz, E., ve Çiftçi, S. (2011). Kentlerin Ortaya Çıkışı Ve Sosyo-Politik Açından Türkiye'de Kentleşme Dönemleri. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 35(35), ss. 252-267.
- Yılmaz, S. (1999) Aral Gölü Çevre Felaketi Ve Orta Asya. *T.C. Başbakanlık TİKA Türk İşbirliği Ve Kalkınma Ajansı Avrasya Etüdları Dergisi 18 Sonbahar – Kış Cildi*.
- Zeren, H. E. (2011). “Stratejik Kent Yönetimi ve Kent Markası Oluşturma Süreci”. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. sayı. 2. ss. 175-200*.
- Zeydanlı, U. (2008) Türkiye’deki Orman Varlığımız ve Ormanların Durumu. (<http://www.cevreciyiz.com/Upload/Docs/CevreAkademisi/Ekosistemler/OrmanVarligimizveOrmanlariDurumu.pdf>) son erişim: 21.01.2018
- Zimmerman, M. E. (1987). Feminism, deep ecology, and environmental ethics. *Environmental Ethics*, 9(1), ss. 21-44.
- Žižek, S. (2011) Ahir Zamanlarda Yaşarken, Çev. Erkan Ünal, Metis Yayınları, İstanbul.
- Van Leeuwen, T. (2009). *Critical discourse analysis*. The International Encyclopedia of Language and Social Interaction.
- Wallerstein, E. (2015) Kaos Ortamında Yaşamak Acı verici (<http://sendika8.org/2015/01/kaos-ortasinda-yasamak-aci-verici-immanuel-wallerstein/>)
- Wapner, P. K. (1996). *Environmental activism and world civic politics*. Suny Press.
- Warnock, G. J. (1974). *Contemporary moral philosophy*. In New Studies in Ethics (pp. 421-503). Palgrave: London.
- Warren, K. J. (1987). Feminism and ecology: Making connections. *Environmental Ethics*, 9(1), ss.3-20.
- Watson, R. A. (1983). A critique of anti-anthropocentric biocentrism. *Environmental Ethics*, 5(3), ss.245-256.

- Williams, B. (2012). *Morality: An introduction to ethics*. Cambridge University Press.
- Winston, R. (2010) *Tanrının Öyküsü*. Çeviren: Sinan Köseoğlu. 2. Baskı. Say Yayınları: Ankara.
- Wodak, R., & Meyer, M. (Eds.). (2009). *Methods for critical discourse analysis*. Sage.
- Worldwatch Enstitüsü (2010) *Dünyanın Durumu 2010. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: İstanbul*.

İnternet Kaynakları

<https://dunyadanceviri.wordpress.com/> (son erişim: 02.01.2017).

<http://www.felsefe.net/ekoloji/1574-tukenen-dogal-kaynaklar.html> (son erişim: 02.02.2017).

<http://collapseofindustrialcivilization.com> (son erişim: 02.11.2017).

<http://links.org.au/node/3447> (son erişim: 12.10.2017).

<https://www.tsb.org.tr/> (son erişim: 13.10.2017).

https://www.ntv.com.tr/turkiye/nasa-buzul-erime-raporunu-acikladi,bqzWdqie_kqQwIW_t6eCcw (son erişim: 14.10. 2017).

<http://www.esrl.noaa.gov/gmd/ccgg/trends/global.htm> (son erişim: 15.10.2017).

http://www.tema.org.tr/web_149662_1/entitilfocus.aspx?primary_id=1187&target=category1&type=2&detail=single (son erişim: 14.11.2017).

<https://www.timeturk.com/her-yil-26-milyon-kisi-dogal-afetler-sebebiyle-fakirlesiyor/haber-375998> (son erişim: 17.12.2017).

<http://www.greensocietycampaign.org/beyond-green-podcast-episode-22-deep-ecology-an-ethicists-dream-or-nightmare/> (son erişim: 14.12.2017).

<http://inclassreadings.blogspot.com.tr/> (son erişim: 15.03.2017).

<https://yourstory.com/2016/07/impact-globalisation-indian-startups/> (son erişim: 11.12.2017).

<https://ghanataalksbusiness.com/what-is-capitalism/> (son erişim: 28.12.2017).

<https://dunyadanceviri.wordpress.com/2017/03/23/devletsiz-bir-demokrasi-kurmak-dilar-dirik-roar-magazine/> (son erişim: 10.01.2018).

https://editors.eol.org/eoearth/wiki/File:Levels_of_organization_ecology_ecosystems.png (son erişim: 12.01.2018).

<https://www.pmfias.com/environment-ecosystem-components-ecosystem/> (son erişim: 14.01.2018).

<http://www.tema.org.tr> (son erişim: 15.01.2018).

<https://kazete.com.tr/haber/cevre-raporu-istanbul-ve-32-ilde-su-ankara-ile-birlikte-27-ilin-havasi-kirli-34847> (son erişim: 19.01.2018).

<http://www.kuzeyormanlari.org/2014/10/18/kaz-daglarinda-siyanurle-altin-aramaya-ced-raporu-verildi/> (son erişim: 25.01.2018).

<http://www.radikal.com.tr/hayat/turkiye-dogasina-yonelik-10-tehdit-1051757/> (son erişim: 12.01.2018).

<https://www.haber3.com/guncel/3-sayfa/kopek-oldurmenin-cezasi-gunluk-20-tl-haberi-3166888> (son erişim: 13.01.2018).

<https://www.timeturk.com> (son erişim: 13.01.2018).

<https://odatv.com/kopek-oldurmenin-cezasi-buymus-1408171200.html> (son erişim: 13.01.2018).

[https://commons.wikimedia.org/wiki/File:V%C3%A4gglav_\(Xanthoria_parietina\)_p%C3%A5_r%C3%B6nn_i_V%C3%A4ster%C3%A5s_5746.jpg](https://commons.wikimedia.org/wiki/File:V%C3%A4gglav_(Xanthoria_parietina)_p%C3%A5_r%C3%B6nn_i_V%C3%A4ster%C3%A5s_5746.jpg) (son erişim: 13.01.2018).

<https://www.change.org/p/sakarya-%C3%BCniversitesi-deney-hayvanlar%C4%B1-laboratuvar%C4%B1-kurulmas%C4%B1n-habersau> (son erişim: 13.01.2018)

<https://financialtribune.com/articles/people-environment/70956/california-raises-640m-for-ghg-fund> (son erişim: 15.01.2018).

<http://mikromucize.blogspot.com.tr/2010/08/mantarlar-algler-likenler.html> (son erişim: 13.01.2018).

<https://dunyadanceviri.wordpress.com> (son erişim: 20.01.2018).

<http://www.arkitera.com/haber/24294/esenler-de-10-yilda-100-bin-konut-donusecek> (son erişim: 22.01.2018).

<http://www.abc.net.au/news/2017-02-17/single-use-only:-murray-river-dried-up/8277748> (son erişim: 23.01.2018).

<http://www.creativecarbonscotland.com> (son erişim: 24.01.2018).

<https://ayeglbekta.wordpress.com/2017/12/05/atom-bombalarinin-cevreye-olan-etkileri-nagazaki-ve-hirosima-ornegi/> (son erişim: 25.01.2018).

<http://www.diken.com.tr/turkiyede-son-bes-yila-dair-kadin-cinayetleri-haritasi-cikarildi/> (son erişim: 25.01.2018).

<http://alinteri.org/arjantinli-kadinlar-yol-gosteriyor.html> (son erişim: 25.01.2018).

<http://trise.org/2017/09/23/commons-social-ecology-and-the-transcending-of-capitalism/> (son erişim: 25.01.2018).

<https://blueandgreentomorrow.com/features/four-decades-of-green-party-progress/> (son erişim: 27.01.2018).

<http://ec.europa.eu/environment/action-programme/> (son erişim: 28.01.2018).

<http://www.tema.org.tr> (son erişim: 14.02.2018).

<http://dunyalilar.org/insanlarin-dunyayi-nasil-oldurdugunu-gosteren-15-korkunc-fotograf.html/> (son erişim: 18.02.2018).

<http://www.thejournal.ie/photos-destroying-world-2164343-Jun2015/#slide-slideshow11> (son erişim: 18.02.2018).

<http://www.diken.com.tr/turkiyenin-hava-raporu-istanbuldaki-kirlilik-sinirin-alti-kati-saglikli-tek-yer-rize/> (son erişim: 19.02.2018).

<http://www.kedistan.net/2017/02/13/soylesi-murray-bookchin-david-vanek/> (son erişim: 19.02.2018).

<http://www.cnsjournal.org/ecosocialism/> (son erişim: 20.02.2018).

<http://www.ormansu.gov.tr/haber/insan-i%C3%A7in-orman-ekonomi-i%C3%A7in-orman-ana-ba%C5%9F%C4%B1%C4%9F%C4%B1yla-kutlanacak-21-mart-d%C3%BCn%C3%BCn-ormanc%C4%B1l%C4%B1k-g%C3%BCn%C3%BCn-cumhuriyet-i%C5%9Fkan%C4%B1-recep-tayyip-erd%C4%9Fan-i%C5%9Ftirak-edecek> (son erişim: 03.04.2018). (son erişim: 03.02.2018).

<http://dunyalilar.org/insanlarin-dunyayi-nasil-oldurdugunu-gosteren-15-korkunc-fotograf.html/> (son erişim: 21.02.2018).

<http://www.haberturk.com/yasam/haber/1429227-yeni-zelandadaki-whanganui-nehri-canli-kabul-edildi> (son erişim: 01.03.2018).

https://tr.sputniknews.com/turkish.ruvr.ru/2013_12_23/Turklerin-koruyucu-ruhu-Yer-Su/ (son erişim: 03.03.2018).

<https://gnc6nts.wordpress.com/2010/04/10/nietzsche-ve-marx-uzlasma-ve-catisma/> (Son erişim:04.03.2018).

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER:

Adı-Soyadı	Mehmet Ali ÇELİK
Doğum Yeri ve Tarihi	Adana-Seyhan / 29.01.1989
E-posta	mehmet.ali.celikk@gmail.com
GSM	0542 2215958

EĞİTİM BİLGİLERİ:

<u>Üniversite/Enstitü-Fakülte/Alan</u>	<u>Derece</u>	<u>Mezuniyet Yılı</u>
Süleyman Demirel Üniversitesi/Coğrafya Bölümü	Lisans	2010
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/Coğrafya Bölümü	Yüksek Lisans	2012
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi/ Coğrafya Bölümü	Doktora	2016
Çukurova Üniversitesi/İlahiyat Fakültesi /Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü	Doktora	2018
İstanbul Üniversitesi/AUZEF Felsefe Bölümü	Lisans	2014/ devam ediyor

ARAŞTIRMA ALANLARI:

Ekoloji felsefesi	Klimatoloji
Çevre Etiği	Kuraklık
Ekolojik Kriz	Küresel İklim Değişikliği
Doğal Afet Risk Tespiti ve Planlaması	Uzaktan Algılama ve CBS

YABANCI DİL:

İngilizce (2010 ÜDS:66,25)

ÜYELİKLER:

Jeomorfoloji Derneği

YAYIN BİLGİLERİ:**Yurtdışı Hakemli Dergilerde Yayınlanmış Bazı Makaleler:**

1. **Celik, M.A.** ve Gülersoy, A.E. (2016). Kaos Ortamında (Çağında) Mekân-İnsan Etkileşimine Bütüncül Bir Bakış: Ekolojik Toplum Paradigması, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2016 Güz, sayı: 22, ss. 163-183.
2. Dönmez, S. ve **Celik, M.A.** (2016). Ekolojik Krizin Kaynağını İnsan Olarak Gören İndirgemeci Anlayışın Eleştirisi, Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 16 (2), ss. 39-51.
3. **Celik, M.A.**, Gülersoy, A.E., İdem, Ş. ve Dedeoğlu, Ç. (2017) Yerelden Küresele Evrilen Ekolojik Krizin Psiko-Sosyal Ve Politik Ekolojik Açılardan İrdelenmesi, FLSF (Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi), 2017 Bahar, sayı: 23, ss. 105-121.
4. Dönmez, S. ve **Celik, M.A.** (2017). Tek Taraflı Birliktelik (Kommensalizm), Karşılıklı Fayda Birlikteliği (Mutualizm) Ve Asalaklık (Parazitizm) Üçgeninde İnsan-Doğa İlişkileri, İnsan ve İnsan Bilim Kültür Sanat ve Düşünce Dergisi, Güz, sayı:14, ss. 301-313

Uluslararası bilimsel toplantılarda sunulan ve bildiri kitaplarında (proceedings) basılan bazı bildiriler:

1. Kum, G., ve **Celik, M. A.** (2014). Impact of global climate change on the Mediterranean region: Adana as a case study. Procedia Social and Behavioral Sciences 120, ss. 600-608.
2. Dönmez, S., ve **Celik M. A.** (2016). Ekolojik Krizin Kaynağı Noktasında Malthusçu Çevre Etiğinin Eleştirisi ve Holistik Bakışın Önemi, IV. Uluslararası Felsefe Kongresi: Yoksulluk, Dayanışma ve Adalet, 13-15 Ekim 2016, Bursa (Sözlü Sunum).

3. Güney, İ., **Çelik M.A.** ve Yılmaz, M. (2017) The Ecological Effects of Political Elements on the Distribution of Spatial Systems : Harran and Suruc, Ecology 2017 International Symposium. Kayseri, 11-13 Mayıs 2017.

4. **Çelik M. A.**, Gülersoy A. E. ve Çelik, S. (2017) Türkiye’yi Bekleyen Büyük Tehlike: İklim Değişikliği ve Ekolojik Kriz. I. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi. Gaziantep, 11-14 Mayıs, 2017.

KİTAPLAR:

1. Çelik, M. A. Gülersoy, A.E., Gümüş, N. (2017) *Tahtalı Barajı Koruma Havzası ’nda Uzaktan Algılama Ve CBS Kullanılarak Doğal Afet (Sel-Taşkın, Orman Yangını, Heyelan Ve Erozyon) Riskinin Değerlendirilmesi*. Çantay Yayınları: İstanbul. ISBN: 978-605-9574-08-2.

ÖDÜLLER:

En iyi sözlü sunum: 5. Ulusal Limnoloji Sempozyumu (2012)

TUBİTAK SCI Yayın Teşvik Ödülü (2014)

TUBİTAK SCI Yayın Teşvik Ödülü (2015)

Akademik Teşvik: 2015-2016 Yılı (Teşvik Puanı: 63.25).

Akademik Teşvik: 2016-2017 Yılı (Teşvik Puanı: 81,6).

TUBİTAK SCI Yayın Teşvik Ödülü (2017)

Akademik Teşvik: 2017-2018 Yılı (Teşvik Puanı: 90).

HAKEMLİKLER:

FLSF Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi.

İLGİ ALANLARI VE KATILDIĞI FAALİYETLER:

1) TÜBİTAK Destekli Doğa Eğitimi Projesi “Pamukkale ve Denizli Çevresinde Doğa Eğitimi” Denizli, 11 Temmuz- 21 Temmuz 2011, Katılımcı.

2) TÜBİTAK Destekli Doğa Eğitimi Projesi “Göksu Vadisi ve Deltasında Ekoloji Temelli Doğa Eğitimi II”, Mersin, 09 Ağustos-18 Ağustos 2011, Katılımcı.

- 3) TÜBİTAK Destekli Doğa Eğitimi Projesi “Aşağı Kelkit Havzasında Doğa Eğitimi I” Tokat, 02 Eylül- 11 Eylül 2011, Katılımcı.
- 4) TÜBİTAK Destekli Doğa Eğitimi Projesi “İklim Değişimi Temelli Doğa Eğitimi” Artvin, 28 Haziran- 07 Temmuz 2013, Katılımcı.
- 5) TÜBİTAK Destekli Doğa Eğitimi Projesi “Amasya İli ve Çevresinde Ekoloji

